

BARBANSKI ZAPISI
SVEZAK 12.

ZBORNİK RADOVA SA ZNANSTVENOG SKUPA „BARBAN I
BARBANŠTINA OD PRAPOVIJESTI DO DANAS“

TRINAESTI MEMORIЈAL PETRA STANKOVIĆA
„BARBAN U SRCU“

OPĆINA BARBAN

ISSN 1849-9260

BARBANSKI ZAPISI
SVEZAK 12.

ZBORNİK RADOVA SA ZNANSTVENOG SKUPA „BARBAN I BARBANŠTINA OD
PRAPOVIJESTI DO DANAS“

TRINAESTI MEMORIЈAL PETRA STANKOVIĆA
„BARBAN U SRCU“

Barban 2023.

Nakladnik:

Općina Barban

Sunakladnik:

Katedra Čakavskog sabora Barban

Za nakladnika:

Dalibor Paus, prof.

Za sunakladnika:

Iva Kolić, prof.

Glavni urednik:

red. prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Urednički odbor:

Dalibor Paus, prof., načelnik Općine Barban

Iva Kolić, prof., predsjednica Katedre Čakavskog sabora Barban

Paulo Batel, mag. turism. cult., potpredsjednik Katedre Čakavskog sabora Barban

red. prof. dr. sc. Slaven Bertoša, voditelj skupa i glavni urednik zbornika

Josip Šiklić, prof., predsjednik Katedre Čakavskog sabora za povijest Istre Pazin

Denis Kontošić, mag. educ., Istarska županija, Pazin

vlč. dr. sc. Bernard Jurjević, župnik Župe Barban

Lektura i korektura:

Iva Kolić, prof.

Dizajn i grafička priprema:

David Ivić

Tisak:

MPS tiskara

Naklada:

300 primjeraka

Zbornik je tiskan uz financijsku potporu Općine Barban i Upravnog odjela za kulturu i zavičajnost Istarske županije. Ljubazno zahvaljujemo na pomoći.

BARBANSKI ZAPISI

SVEZAK 12.

Općina Barban

Katedra Čakavskog sabora Barban

Barban, 2024.

SADRŽAJ

Iva KOLIĆ: UVODNA RIJEČ	7
Bernard JURJEVIĆ: RIJEČ ŽUPNIKA	9
Slaven BERTOŠA: PREDGOVOR	11
PROGRAM ZNANSTVENOG SKUPA „BARBAN I BARBANŠTINA OD PRAPOVIJESTI DO DANAS“, BARBAN, 23. – 24. VELJAČE 2023.	13
Denis KONTOŠIĆ: GOČAN – BARBANSKI TRAG PRAPOVIJESTI I SREDNJEGA VIJEKA	17
Mladen BASTIJANIĆ: BARBANSKE LUKE U RAŠKOM ZALJEVU ZA UTOVAR GORIVOG DRVA POD VENECIJOM	51
Anton PERCAN: PETAR STANKOVIĆ KAO AUTOR GRBA BARBANA	57
Kristina DŽIN – Vesna LALOŠEVIĆ: PROMIŠLJANJA PETRA STANKOVIĆA O SMJEŠTAJU ANTIČKOG NEZAKCIJA	63
Kristina DŽIN – Vesna LALOŠEVIĆ: PETAR STANKOVIĆ / PIETRO STANCOVICH I SUVREMENA ARHEOLOGIJA	83
Eduard PAVLOVIĆ – Vesna PEŠIĆ – Alojz PAVLOVIĆ: PETAR NAKIĆ (BULIĆ KOD BENKOVCA, 1694. – CONEGLIANO KOD TREVISA, 1770.) I PETAR STANKOVIĆ (BARBAN, 1771. – BARBAN, 1852.): PRAVI INOVATORI	93
Marko JELENIĆ: BARBAN U DOKUMENTIMA FRANCISKANSKOG KATASTRA	103
Svjetlana MILOTIĆ: BARBANSKE TEME NA STRANICAMA NAŠE SLOGE (POČETAK XX. STOLJEĆA) – II. DIO	115
Iva KOLIĆ: PRIMALJSKA SLUŽBA NA BARBANŠTINI POČETKOM XX. STOLJEĆA	119
Slavica PORUBIĆ KUKAL: SUSRET DOJENČADI BARBANŠTINE S ATROPOM – BARBAN OD 1909. DO 1918.	129
Slaven BERTOŠA: DOMENICO CERNECCA I NJEGOV DOPRINOS PROUČAVANJU ŽIVOTA I DJELA KANONIKA PETRA STANKOVIĆA	155

Slaven BERTOŠA: PRAVNI POVJESNIČAR DANILO KLEN I OSTAVŠTINA JOSIPA ANTUNA BATELA	183
Josip ŠIKLIĆ: DOBNA I SPOLNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA OPĆINE BARBAN PREMA POPISU IZ 2021.	193
Branislav OSTOJIĆ: ANTON TONE MAVRIĆ – PJEVAČ (NARODNIH) PJESAMA	213
UPUTE AUTORIMA PRILOGA	217

UVODNA RIJEČ

Poštovane čitateljice i čitatelji,

pred vama je novi, redom 12. svezak „Barbanskih zapisa“, zbornika radova sa znanstveno-stručnog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“ održanog koncem veljače 2023. u Barbanu. Ovogodišnji svezak uobičajeno predstavlja radove izložene na prošlogodišnjem skupu, no, uz njih, donosi i dva rada čije su teme predstavljene na skupu 2022., ukupno 14 članaka – pet tematski vezanih za život i djelo Petra Stankovića, kojem je u čast i pokrenut skup, te devet tema vezanih za Barban i Barbanštinu te znamenite ličnosti ovoga kraja. Osobito nam je drago što ovogodišnji zbornik sadrži i radove prijašnjih izlaganja koji nisu bili objavljeni unutar pripadajućeg zbornika, budući da upravo samom objavom postaju dostupni široj javnosti te sačuvani za buduće generacije. Na tragu rečenoga, prigodno je spomenuti kako njihovu dostupnost odnedavno olakšava i mogućnost pregledavanja zbornika u *online* obliku, budući da su svi tiskani „Barbanski zapisi“ dostupni na internetskim stranicama Općine Barban. K tome, snalaženje u mnoštvu, u sklopu „Barbanskih zapisa“, objavljenih informacija i članaka olakšava „Bibliografija zbornika Barbanski zapisi (2013. – 2022.)“, koja donosi pregled prvih deset svezaka zbornika te koja je također dostupna na internetskim stranicama Općine Barban. Praksa *online* objave zbornika nastavit će se i s ovim, ali i nadolazećim svescima.

Od svojeg pokretanja, skup je uspio okupiti zavidan broj istraživača i zaljubljenika u ovaj kraj, koji svojim neumornim radom i istraživanjima iz godine u godinu pronalaze nove, manje ili više poznate, teme vezane za ovaj kraj te ih svojim izlaganjima, kao i njihovim uobličnjem u pisani oblik, čine dostupnima široj javnosti. U nadi da će se interes za barbanske teme nastaviti i u nadolazećim godinama, kako kod postojećih suradnika skupa i zbornika tako i kod potencijalno novih suradnika, želimo vam ugodno čitanje 12. sveska.

U Šajinima 30. kolovoza 2024.

Iva Kolić, predsjednica Katedre Čakavskog sabora Barban

RIJEČ ŽUPNIKA

Poštovani čitatelji,

pred vama je novi, dvanaesti svezak „Barbanskih zapisa“, zbornika radova sa znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“. Običaj je da se saznanja koja su predstavljena na znanstvenome skupu tiskaju kako bi ostala sačuvana za buduće generacije. U ovom zborniku objavljeni su radovi koji su predstavljeni na skupu održanom u Centru za posjetitelje u Barbanu 23. i 24. veljače 2023. Memorijal „Barban u srcu“, koji se već više od desetljeća održava u našem lijepom i tihom istarskom mjestu Barbanu, okuplja istraživače i znanstvenike zavičajne povijesti koji razmatraju lik i djelo barbanskog kanonika Petra Stankovića.

Začetnici Memorijala, inicirajući ovaj skup, vjerojatno nisu ni sanjali da će se on pretvoriti u godišnje okupljanje koje upotpunjuje i povećava važnost Barbana u povijesti. Ova tradicija okupljanja i razmatranja rezultirala je brojnim vrsnim znanstvenim istraživanjima i probranim radovima koji su izuzetno unaprijedili i upotpunili sliku ovog osebujnog istarskog kraja u prošlosti i ostavili veliki zalog za budućnost. Posebice je vrijedno spomenuti kako skup nije ograničen samo na rad cijenjenih znanstvenika već je otvoren za sve one koji žele pridonijeti istraživanju zavičajne povijesti. Pravilo koje je postavljeno, da svi žitelji Barbana mogu pisati o temama koje ih zanimaju, a koje ne moraju biti vezane uz sam teritorij Barbana i Barbanštine, a teme sudionikâ koji nisu iz mjesta moraju se odnositi na sam kraj ili Petra Stankovića, otvorilo je vrata skupa i onima koji nisu povjesničari ili znanstvenici, a koji smatraju da mogu pridonijeti ovome skupu. Njihov izrazito interdisciplinarni pristup i razmatranje raznolikih tema vezanih uza zavičaj, u jednoj ugodnoj, opuštеноj i kolegijalnoj atmosferi, pridonose širini pogleda i spoznaja do kojih bi suhim znanstvenim pristupom bilo teško doprijeti.

Memorijal „Barban u srcu“ od samih početaka uspio je okupiti skupinu suradnika među kojima su organizatori Općina Barban i Katedra Čakavskog sabora Barban, kao i suorganizatori Katedra Čakavskog sabora za povijest Istre Pazin, Turistička zajednica Barban, Osnovna škola Jure Filipovića u Barbanu te Župa sv. Nikole u Barbanu. Posebice treba istaknuti angažman prof. dr. sc. Slavena Bertoše s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli koji se od početka neumorno zalaže za održavanje Memorijala, prikuplja radove od uvijek prezaposlenih istraživača te uređuje zbornik.

Ovaj novi dvanaesti zbornik sadrži 14 novih radova koji su plod istraživanja petnaestero autora. Većina od njih razmatraju zavičajne teme, povijest Barbana i okolice, povijest medicine, tiska i kulture te demografska kretanja Barbanštine, a dva rada donose nove poglede na djelo Petra Stankovića. U ovome zborniku objavljena

su i dva znanstvena rada troje istraživača o doprinosima Petra Stankovića koji su bili prezentirani na skupu 2022., a koji stjecajem okolnosti nisu bili tiskani u prošlom, jedanaestom zborniku.

Ovim zbornikom nastavljena je lijepa tradicija da radovi koji su usmeno referirani na skupu nađu mjesto u tiskanom izdanju. Na ovaj način izvrsno se ispunjava cilj skupa, približavanje ovoga istarskoga kraja široj javnosti. U nadi da će idući zbornik ubrzo biti tiskan i do novog okupljanja na Memorijalu „Barban u srcu“, ugodno čitanje zbornika.

U Barbanu 19. kolovoza 2024.

vlč. dr. sc. Bernard Jurjević, župnik Župe Barban

PREDGOVOR

Nakon epidemije COVID-a 19, trinaesti Memorijal Petra Stankovića „Barban u srcu“, s uobičajenim podnaslovom znanstveno-stručnoga skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“, ponovno se održao u uobičajenom zimskom terminu, u četvrtak 23. i u petak 24. veljače 2023., u večernjim satima, u Centru za posjetitelje na barbanskoj Placi. Znanstveno-stručni skup bio je podijeljen u dvije cjeline: u prvoj smo predstavili 10. svezak naših „Barbanskih zapisa“, a u drugoj se nazočnima obratilo dvanaest izlagača s njihovim zanimljivim temama.

O zborniku su govorili općinski načelnik profesor Dalibor Paus, predsjednica Katedre Čakavskog sabora Barban profesorica Iva Kolić i glavni urednik red. prof. dr. sc. Slaven Bertoša, a sadržaj radova detaljnije je predstavio župnik Župe sv. Nikole u Barbanu vlč. dr. sc. Bernard Jurjević.

Prva četiri izlaganja održana su u četvrtak, a drugih osam u petak. Veći dio tih tema nalazi se u zborniku koji je sada pred čitateljima. Pridodana su im i dva priloga predstavljena na skupu 2022., koja su trebala biti objavljena u sv. 11. Dakle, u ovom, dvanaestom svesku „Barbanskih zapisa“, nalazi se ukupno četrnaest priloga.

Anton Percan piše o Petru Stankoviću kao autoru grba Barbana, a Kristina Džin i Vesna Lalošević o povezanosti Petra Stankovića i suvremene arheologije. U svojem opširnom radu Denis Kontošić donosi niz povijesnih i arheoloških podataka o prapovijesnoj i srednjovjekovnoj utvrdi Stari Gočan, danas pomalo zaboravljenoj, čije bi uređenje sasvim sigurno pridonijelo potrebnoj valorizaciji ovog važnog lokaliteta.

Mladen Bastijanić opisao je barbanske luke u Raškom zaljevu za utovar gorivog drva pod Venecijom, a Marko Jelenić bavio se Barbanom u dokumentima Franciskanskog katastra. Eduard Pavlović, Vesna Pešić i Alojz Pavlović usporedili su inovativne doprinose Petra Nakića iz Bulića kod Benkovca i Barbanca Petra Stankovića. Barbanske teme na stranicama „Naše sloge“ (početkom XX. stoljeća) obradila je Svjetlana Milotić, dočim je Iva Kolić pisala o primaljskoj službi na Barbanštini u istom razdoblju. Slavica Porubić Kukul čitatelje je uputila u barbanske matične knjige umrlih od 1909. do 1918., a Branislav Ostojić opisao je život i djelovanje Antona Tone Mavrića, poznatog barbanskog pjevača (narodnih) pjesama.

Slaven Bertoša obrazložio je sadržaj uputa koje je na početku ostavštine Josipa Antuna Batela, koja se čuva u Arhivu HAZU u Zagrebu, 1958. sastavio pravni povjesničar Danilo Klen, a Josip Šiklič opisao je dobnu i spolnu strukturu stanovništva Općine Barban prema popisu iz 2021.

Kako je već navedeno, u ovome svesku objavljujemo i dva priloga koja su trebala biti tiskana u sv. 11.: Kristina Džin i Vesna Lalošević pišu o promišljanjima Petra Stankovića o smještaju antičkog Nezakcija, a Slaven Bertoša o jezikoslovcu Domenicu

Cernecchi i njegovom doprinosu proučavanju života i djela kanonika Petra Stankovića.

Iako velikim dijelom pripadaju polju povijesti, i teme iz ovoga sveska izrazito su interdisciplinarne, a bogatu barbansku prošlost prikazuju na nov i zanimljiv način. Svakako se nadamo da će, kako je to i do sada bio slučaj, čitateljima pružiti niz novih saznanja, ali ih i potaknuti na nova istraživanja, kako bi pronašli poticaj za nastup na našim idućim susretima.

Najsrdačnije zahvaljujem profesoru Daliboru Pausu, načelniku Općine Barban, na susretljivosti, razumijevanju i velikoj potpori oko cjelokupne organizacije i održavanja, a također i financiranja znanstveno-stručnih skupova, ali i tiskanja pripadajućih zbornika radova, pa tako i ovog dvanaestog.

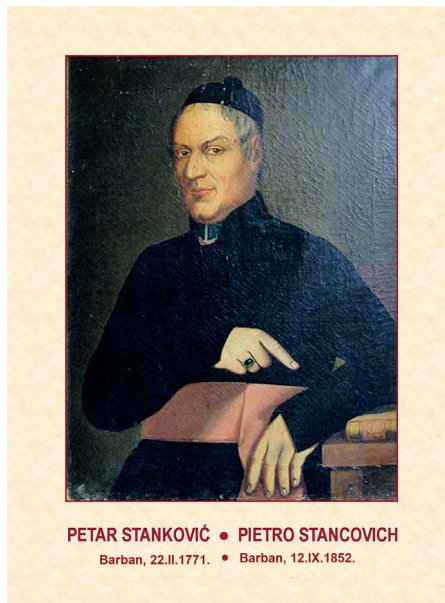
Veliku zahvalu upućujem i svim članovima uredništva, lektorici, recenzentima i grafičkom uredniku te posebice samim autorima članaka koji su kvalitetom svojega rada nedvojbeno podignuli znanstvenu i stručnu razinu zbornika.

Na koncu ističem već uobičajenu napomenu da stajališta i mišljenja predstavljena u pojedinim prilogima pripadaju isključivo autorima radova.

U Puli 8. kolovoza 2024.

Glavni urednik:
red. prof. dr. sc. Slaven Bertoša

POZIVNICA

XIII. MEMORIJAL PETRA STANKOVIĆA „BARBAN U SRCU“

Barban, 23. – 24. veljače 2023.

Predstavljanje zbornika radova

„BARBANSKI ZAPISI“

Svezak 10.

O zborniku će govoriti:

Dalibor Paus, prof., načelnik Općine Barban
vlč. dr. sc. Bernard Jurjević, župnik Župe sv. Nikole, Barban
Iva Kolić, prof., predsjednica Katedre Čakavskog sabora Barban
prof. dr. sc. Slaven Bertoša, glavni urednik

četvrtak 23. veljače 2023. u 18 sati,
Centar za posjetitelje Barban

Znanstveni skup „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“

Organizacijski odbor Znanstvenog skupa čine:

Dalibor Paus, prof.
načelnik Općine Barban

Iva Kolić, prof.
predsjednica Katedre Čakavskog sabora Barban

Paulo Batel, mag. turism. cult.
potpredsjednik Katedre Čakavskog sabora Barban

prof. dr. sc. Slaven Bertoša
voditelj skupa i glavni urednik zbornika

Denis Kontošić, mag. educ.
Istarska županija, Pazin

vlč. dr. sc. Bernard Jurjević
župnik Župe sv. Nikole Barban

Jelena Lučić Baćac, mag. oec.
direktorica Turističke zajednice Barban

Josip Šiklić, prof.
predsjednik Katedre Čakavskog sabora za povijest Istre Pazin

četvrtak, 23. veljače 2023., 19:00 sati (I. dio),
petak, 24. veljače 2023., 18:00 sati (II. dio),
Centar za posjetitelje Barban

Organizatori i pokrovitelji: Općina Barban i Katedra Čakavskog sabora Barban

Suorganizatori: Turistička zajednica Barban, Župa sv. Nikole i Katedra Čakavskog sabora za povijest Istre Pazin

Program izlaganja:
Četvrtak, 23. veljače 2023., 19:00 sati

19:00 – pozdravne riječi načelnika Općine Barban, predsjednice Katedre Čakavskog sabora Barban i počasnih gostiju

19:15 – **Anton Percan, dipl. ing. arh.**
(Pula)
„Petar Stanković kao autor grba Barbana“

19:25 – **mr. sc. Kristina Džin**
(Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb)
dr. sc. Vesna Lalošević
(Hrvatsko društvo za proučavanje antičkih spomenika, Zagreb)
„Pietro Stancovich i suvremena arheologija“

19:35 – **izv. prof. dr. sc. Eduard Pavlović, dr. med.**
(Opatija)
dr. sc. Vesna Pešić, dr. med.
(Rijeka)
Alojz Pavlović, dipl. ing.
(Zadar)
„Petar Nakić (Bulić kraj Benkovca, 1694. – Conegliano, 1770) i Petar Stanković (Barban, 1771. – Barban, 1852.): pravi inovatori“

19:45 – **Denis Kontošić, mag. educ.**
(Istarska županija, Pazin)
„Gočan – barbanski trag prapovijesti i srednjega vijeka“

19:55 – završetak prvog dijela znanstvenog skupa

Petak, 24. veljače 2023., 18:00 sati

18:00 – **Mladen Bastijanić**

(Vinež)

„Barbanske luke za utovar gorivog drva pod Venecijom“

18:10 – **dr. sc. Marko Jelenić**

(Osnovna škola Petra Studenca, Kanfanar i Osnovna škola Svetvinčenat)

„Barban u dokumentima Franciskanskog katastra“

18:20 – **Svjetlana Milotić, prof.**

(Osnovna škola Jure Filipovića Barban)

„Barbanske teme na stranicama „Naše sloge“ (II. dio)“

18:30 – predah (15 min)

18:45 – **Iva Kolić, prof.**

(Šajini)

„Primaljska služba na Barbanštini početkom XX. stoljeća“

18:55 – **Slavica Porubić Kukul, mag. hist.**

(Pula – Rebići)

„Susret dojenčadi Barbanštini s Atropom: Matična knjiga umrlih 1909. – 1918.“

19:05 – **Branislav Ostojić, prof.**

(Brnobići, Kaštelir)

„Anton Mavrić, pjevač (narodnih) pjesama“

19:15 – predah (15 min)

19:30 – **prof. dr. sc. Slaven Bertoša**

(Sveučilište Jurja Dobrile u Puli)

„Dr. Danilo Klen i ostavština Josipa Antun Batela“

19:40 – **Josip Šiklić, prof.**

(Katedra Čakavskog sabora za povijest Istre, Pazin)

„Dobno-spolna struktura stanovništva Općine Barban prema popisu iz 2021.“

19:50 – Završetak skupa i zaključne riječi

GOČAN – BARBANSKI TRAG PRAPOVIJESTI I SREDNJEG VIJEKA

Denis Kontošić, mag. educ.
Orihi 26A, 52207 Barban
e-mail: denis.kontosic@gmail.com

Stručni rad

Gočan (Stari Gočan, Gradina, Villa Golzana, Galzana, Golzana, Golzana Vechia, Golčan), prapovijesna gradina i srednjovjekovno naselje (prapovijest, kasna antika, srednji vijek) u južnoj Istri, zapadno od naselja Rojnići, sjeverozapadno od naselja Petehi, između Barbana, čijoj općini pripada, i Svetvinčenta (zračne udaljenosti: Barban – 6,5 km; Svetvinčenat – 5 km), gdje se danas razaznaje drevna crkva, zatrpani zdenac (cisterna) i crkva sv. Jelene, jedna je od najznačajnijih točaka na arheološkoj karti Općine Barban. Riječ je o starohrvatskom naselju, veličine drevnoga Dvigrada ispod Kanfanara, koje svjedoči o ranoj nazočnosti Hrvata na ovim prostorima. Stoljećima je to bio granični teritorij između Barbana, Žminja i Svetvinčenta, a zajedno s Dvigradom, Balama i Barbanom štiti ovo područje od invazija Slavena i Langobarda. Povijesni spisi kažu da se tragovi gradine nalaze s lijeve i desne strane ceste koja danas vodi iz Barbana u Svetvinčenat, na području s nekoliko brežuljaka, koji su se navodno zvali Rogatice, a po kojima je i jedno brdo zadržalo taj naziv.

Ključne riječi: Stari Gočan, Rogatice, Carlo Marchesetti, Boris Bačić, Branko Marušić, Arheološki muzej Istre u Puli, valorizacija Staroga Gočana

Keywords: Stari Gočan, Rogatice, Carlo Marchesetti, Boris Bačić, Branko Marušić, Archaeological Museum of Istria in Pula, valorization of Stari Gočan

I. Stari Gočan – prapovijesna gradina i srednjovjekovno naselje (*Stari Gočan, Gradina, Villa Golzana, Galzana, Golzana, Golzana Vechia, Golčan*)

Gočan, prapovijesna gradina¹ i srednjovjekovno naselje² (prapovijest, kasna antika, srednji vijek) (slika 1.) u južnoj Istri, zapadno od naselja Rojnići, sjeveroza-

¹ Prapovijest (pretpovijest) – razdoblje ljudske povijesti prije pojave pisanih dokumenata, koje prethodi povijesti čovječanstva, a traje od prve pojave čovjeka do doba iz kojega su se u pojedinih etničkih skupina, plemena i naroda sačuvali prvi pisani, historiografski uporabljivi dokumenti. Prapovijesne gradine – prapovijesna naselja na dominantnom položaju s utvrdama izgrađenim od trajnog materijala. Njihova glavna funkcija bila je stanovanje i obrana lokalnog stanovništva od neprijatelja te formiranje obrambenog sustava većeg područja. Mnoge su postale središta proizvodnje dobara, njihove razmjene i trgovine. Prva kapitalna djela o utvrđenim selima u Istri napisali su Richard Francis Burton i Carlo Marchesetti.

² Srednji vijek označava središnje razdoblje u tradicionalnoj shemi razdoblja europske povijesti, a počinje padom Zapadnog Rimskog Carstva 476. i završava Kolumbovim otkrićem Amerike

padno od naselja Petehi, između Barbana, čijoj općini pripada, i Svetvinčenta (zračne udaljenosti: Barban – 6,5 km; Svetvinčenat – 5 km; Žminj – 6,5 km; Pula – 25 km; Rovinj – 24 km), gdje se danas razaznaje drevna crkva, zatrpani zdenac (cisterna) i crkva sv. Jelene, jedna je od najznačajnijih točaka na arheološkoj karti Općine Barban. Riječ je o starohrvatskom naselju, veličine drevnoga Dvigrada ispod Kanfanara, koje svjedoči o ranoj nazočnosti Hrvata na ovim prostorima. Stoljećima je to bilo granično područje između Barbana, Žminja i Svetvinčenta, a zajedno s Dvigradom, Balama i Barbanom štitilo je ovo područje od invazija Slavena i Langobarda. Povijesni spisi kažu da se tragovi gradine nalaze s lijeve i desne strane ceste koja danas vodi iz Barbana u Svetvinčenat, na području s nekoliko brežuljaka, koji su se navodno zvali Rogatice, a po kojima je i jedno brdo zadržalo taj naziv.

Ime vjerojatno potječe od lat. naziva *Caltianum*, koji je označavao posjed neke bogate rimske obitelji. Kasniji su nazivi *Galzana*, *Golzana*, *Golčan* te Gočan. Ostaci naselja nalaze se na uzvisini (374 m n/v – na karti 1 : 25.000 označeni su toponimi Gradina i Gočan), na kojoj su i ostaci prapovijesne gradine eliptična oblika s obrambenim zidom od velikih kamenih blokova. Lokalno stanovništvo ruševinu naziva *Gradina* ili *Stari Gočan*.

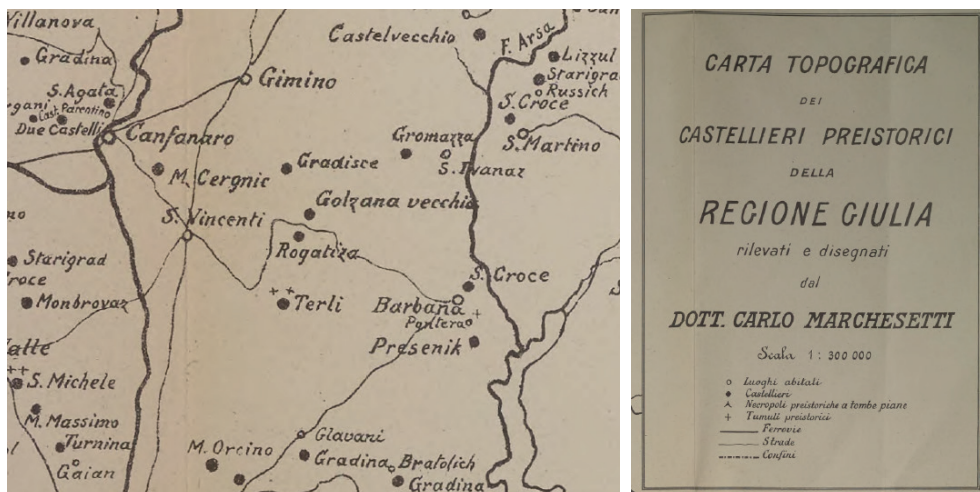

Slika 1.: Lijevo: ostaci Staroga Gočana; desno: korice mača iz Gočana

Talijanski arheolog Carlo Marchesetti (Trst, 1850. – Trst, 1926.) bavio se botaničkim i arheološkim istraživanjima. Prikupio je puno podataka o gradinskim naseljima tršćanskoga Krasa, Istre i dijela Kvarnera, koje je sustavno obilazio. Za istarsko područje najvažnije mu je djelo *I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia (Prapovijesne gradine Trsta i Julijske Venecije)* (Trieste/Trst 1903.), u kojem je donio topografske i grafičke podatke (slika 2.), na 289 stranica, o svim tada poznatim istarskim gradinama, te ono služi kao vrijedna referentna literatura za istraživače

1492. Nakon raspada Rimskog Carstva započinje srednji vijek koji je ostavio duboki pečat u istarskoj povijesti. Nakon kratkotrajne vladavine Gota, Bizanta, Langobarda i Franaka te Akvijske patrijaršije, Istra je podijeljena između Mletačke Republike i Habsburgovaca, koji njome vladaju do kraja Prvoga svjetskog rata.

gradinskih naselja. Na 103. str. nalazimo podatke o Gočanu (*Golzana Vecchia*, 374 m) i Rogatici (*Rogatize*, 348 m):

Slika 2.: *Golzana Vecchia* i *Rogatize* na karti gradina u Istri u knjizi *I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia (Prapovijesne gradine Trsta i Julijske Venecije)*, Carlo Marchesetti (1903.)

„...Zapadno od Raškoga zaljeva (Val d’Arsa) kopno se postupno spušta prema Žminju (Gimino) i Svetvinčentu (Sanvincenti), tvoreći blago valovitu visoravan, s brojnim kružnim dolinama, iz kojih izvire nekoliko viših vrhova. Iznad jednog od najvećih od njih (374 m), možete vidjeti tragove drevne gradine, znatno izmijenjene zgradama sada napuštenog sela Staroga Gočana (*Golzana Vecchia*), čije su ruševine sve razasute po zemlji“ (slika 3.).

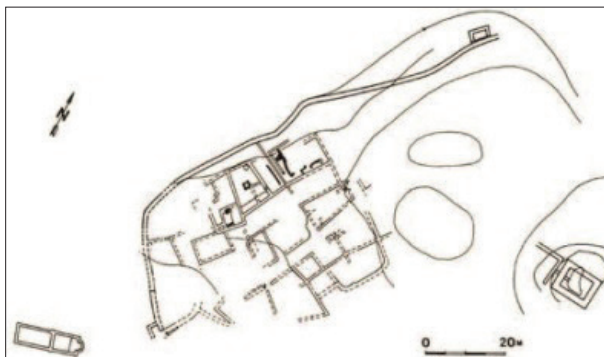
Slika 3.: Ostaci Staroga Gočana

Kaštel Stari Gočan (*Golzana Vecchia*) (slika 4.) istraživao je Boris Bačić 1951. i 1952., ravnatelj Arheološkog muzeja Istre (1947. – 1967.), kao rukovoditelj radova, kada su se vršila sustavna arheološka istraživanja značajne važnosti, uz financijsku pomoć tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, a nekoliko se godina kasnije time bavio i pulski arheolog Branko Marušić (ravnatelj AMI-ja, 1967. – 1979.). Prilikom istraživanja Borisa Bačića utvrđena su dva kulturna sloja: gradinski, odnosno prapovijesni sloj sa suhozidnim obrambenim bedemom i kasnoantičko-srednjovjekovni sloj, datiran od kraja IV. do XIII. stoljeća. Nakon prapovijesnog razdoblja dolazi do prekida u naseljavanju gradine. Naseljenost tijekom rimskoga razdoblja nije sa sigurnošću potvrđena. Prostor stare prapovijesne gradine intenzivnije se naseljava krajem IV. stoljeća, kada je Gočan ponovno utvrđen. Kasnoantički bedem postavljen je od IV. stoljeća direktno na temelje prapovijesnog bedema.

Slika 4.: Ostaci Staroga Gočana

Novo srednjovjekovno naselje imalo je oblik kaštela čije su zidine bile izgrađene na prapovijesnim temeljima. Srednjovjekovni kaštel bio je ovalnog oblika, s više fortifikacijskih kula, okružen s 8 četverokutnih kula, dok se jedna četverokutna kula nalazila u središtu kaštela (možda citadela). Kroz naselje je prolazila glavna ulica koja je poprečnim spojevima bila povezana s usporednim uličicama (slika 5.).

Slika 5.: Shematski tlocrt utvrđenog naselja Stari Gočan

Prilikom arheoloških istraživanja istražen je i dio stambenih zgrada. Izvan naselja, ispod zidina kaštela, podno bedema, uza zapadni ulaz u naselje, a uz cestu koja je vodila u polje, istražene su dvije sakralne građevine: jednobrodna predromanička³ crkva s izduženim brodom (slika 6.), izbočenom plitkom polukružnom apsidom i dubokim svetištem (u njoj je pronađen ulomak grede s nasuprotno postavljenim užlijebljenim šesticama), te romanička⁴ kapela s izbočenom polukružnom apsidom. Pretpostavlja se da je jedna od dviju crkava bila posvećena sv. Jeleni.

Slika 6.: Kornu dio predromaničke crkve na Starom Gočanu

Unutar grada prostor je bio organiziran u blokovima malih kuća sa stubištem, podređenim nepravilnom rasporedu uličica. Uočljivi su i tragovi napuštene cisterne. Brojnost pronađenih predmeta svjedoči o bujnom višestoljetnom životu, a posebice je važna ranosrednjovjekovna keramika koja se proizvodila u velikim količinama. Nalazi pokazuju slavensko obilježje srednjovjekovnog naselja i dokazuju postojanje Slavena u južnoj Istri prije XI. stoljeća. Prema nalazima, zaključuje se da su se stanovnici bavili poljoprivredom, stočarstvom, lovom i ribolovom. Tada je, prema Istarskom razvo-

³ Predromanika – stilsko razdoblje zapadnoeuropske umjetnosti, kojemu se zbog specifičnoga shvaćanja u pojedinim europskim zemljama različito pristupa; u hrvatskoj povijesti umjetnosti označava prvi srednjovjekovni stil, a obuhvaća razdoblje od druge polovine VIII. do kraja X. stoljeća. Izvorno, pojam predromanika označavao je sva umjetnička ostvarenja nastala prije romanike, uključujući djela nastala od V. stoljeća. Predromanika je umjetnost iz vremena velike seobe naroda u Europi, iz vremena prodiranja barbarskih plemena koja s istoka dolaze u zapadnu Europu.

⁴ Romanika – stilsko razdoblje u zapadnoeuropskoj umjetnosti XI. – XIII. stoljeća. U graditeljstvu, kiparstvu i slikarstvu vraćaju se prvi tragovi antičke tradicije (monumentalnost, figuralnost i plastičnost). Pojava romanike u Istri vezuje se uz benediktinski red i crkvenu reformu. Naziv potječe od lat. *romanus* = rimski (pretpostavka da se romanika razvila iz rimske arhitekture). To je prvi stil u europskoj umjetnosti koji se razvija u razdoblju od 1000. godine do pojave gotike koncem XII. stoljeća.

du, tu bilo i središte Gočanske županije⁵, najstarije hrvatske županije u Istri, koja se prostirala od istočne do zapadne obale Istarskog poluotoka. Naselje Gočan (slika 5.) napušteno je u razdoblju XII. – XIV. stoljeća, odnosno vjerojatno je potpuno uništeno 1329. u ratu između puljskih plemića Castropola protiv Pazinske knežije, odnosno rušilačkom pohodu Sergia Castropole iz Pule prema Barbanštini i Svetvinčentu, ili u ranim srednjovjekovnim kužnim epidemijama.

Slika 7.: Lijevo: ostaci Staroga Gočana; desno: posuda iskopana na Gočanu (AMI, Pula)

Inače je utvrđeno naselje Starog Gočana nekada, s Dvigradom (kojemu odgovara tlocrtom i veličinom), Balama i Barbanom, štitilo cijelo područje od prodora Slavena i Langobarda⁶. Danas je područje Staroga Gočana prepušteno vegetaciji, zaraslo u šumu i ostalo raslinje, a konture nekadašnjega grada jedva se razaznaju preko presloženih kamenih blokova koji su u međuvremenu postali suhozidi te treba mnogo maštovitosti da bi se među obraslim kamenjem uočili tragovi naselja ili crkava (slika 7.). Arheološko nalazište Stari Gočan je dokumentirano te još uvijek ponosno prkosi i strpljivo čeka i ostaje kao mogući izazov nekim nadobudnim, novim istraživačima i arheolozima, nasljednicima Borisa Bačića i Branka Marušića. Arheološki lokalitet Stari Gočan (Gradina) nalazi se od 2008. na Listi zaštićenih kulturnih dobara RH (NN 12/2008).

⁵ Gočanska ili Gačanska županija – tako se u XI. stoljeću nazivala Barbanska županija. U XII. stoljeću spominje se barbanski župan Pribislav i župan Miroslav iz Gočana, što potvrđuje da je taj prostor tada naseljen hrvatskim žiteljstvom. Godine 1199. barbanski župan Pribislav (*Pribisclaus*) postigao je nagodbu s puljskim podestatom Ruggerom, a time i s goričkim grofom Engelbertom III., o svojoj podložnosti puljskom sudu i obezi davanja puljskoj komuni. I u kasnijim ispravama (1304. i 1330.) spominje se Barban kao posjed goričkih grofova.

⁶ Langobardi (također Longobardi ili Lombardi) germanski su narod podrijetlom iz Skandinavije. Njihovo osvajanje i naseljavanje Italije u VI. stoljeću predstavlja konačni kraj političkih institucija Zapadnoga Rimskog Carstva.

II. Rogatica (Rogatice) kod Staroga Gočana (prapovijest, antika, kasna antika, rani srednji vijek)

Rogatica (Rogatice – naziv koji koriste mještani okolnih naselja; prapovijest, antika, kasna antika, rani srednji vijek), arheološki lokalitet na povišenoj uzvisini Rogatica, južno od puta koji vodi prema Barbanu, smješten u blizini Staroga Gočana (na karti 1 : 25.000 označen je toponim Rogatica), u potpunosti je uništen smještajem kamenoloma na lokalitet devedesetih godina XX. stoljeća. Danas je to napušteni kamenolom i devastirani dio prirodnog okoliša. Godine 2006. tadašnja ravnateljica Arheološkog muzeja Istre Kristina Džin zaključila je da su prije otvaranja istražnih radova za kamenolom napravljena pokusna arheološka istraživanja, ali nikakvi ostaci nisu pronađeni na arheološkom lokalitetu – sve je bilo nestalo, a ako i nije do tada, nestalo je zasigurno nakon toga u višestruko većoj eksploataciji kamena, nedopuštenoj, u odnosu na odobrene količine za istražne radove. Ravnateljica Džin tada je objasnila da je lokalno stanovništvo, već i prije otvaranja kamenoloma, kao i na većini arheoloških lokaliteta, to područje koristilo kao priručni kamenolom.

II. 1. Arheološki lokalitet Rogatica (Rogatice)

Carlo Marchesetti, na 103. str. njegova djela *I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia (Prapovijesne gradine Trsta i Julijske Venecije)*, piše, 1903.: „Na obližnjem brežuljku, zvanom Rogatice (Rogaticze) (348 m), vidimo također ostatke pretpovijesne postaje, kasnije korištene kao groblje, o čemu svjedoče brojne kosti pokopanih ljudi, koje su bile razbacane, kada je nedavno za gradnju nove ceste između Svetvinčenta i Barbana, potreban materijal odveden s ovog mjesta.“

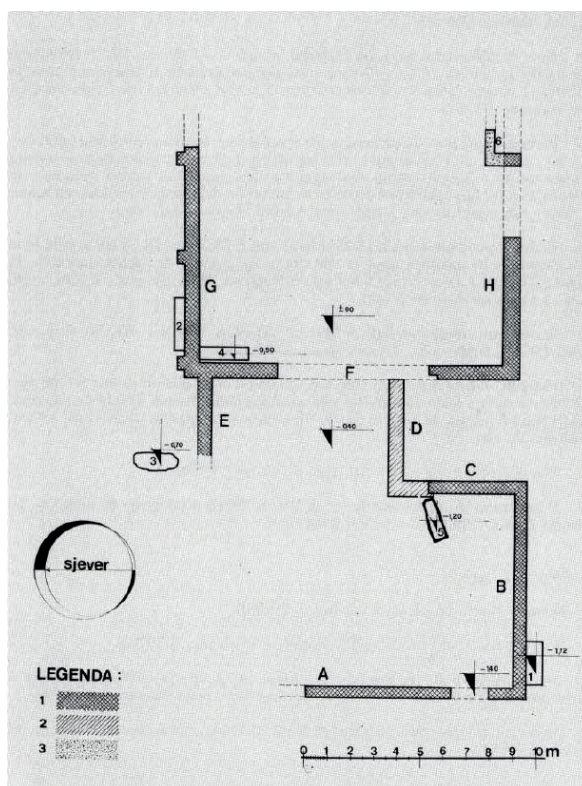
U travnju i svibnju 1950. izvršena su manja arheološka istraživanja koja je predvodio puljski arheolog Boris Bačić, kada je istraženo 12 sondi. Prilikom istraživanja ustanovljena su dva kulturna sloja, prapovijesni i ranosrednjovjekovni. Prapovijesni sloj u potpunosti je bio sačuvan, dok su mlađi slojevi bili pretrpjeli značajnija oštećenja. Brežuljak je naseljen u prapovijesti (brončano doba, gradina). Iz rimskog razdoblja potječe natpise datiran u II. – III. stoljeće.

Prilikom arheoloških istraživanja 1950. iskopani su ostaci starokršćanske⁷ grobljanske trobrodne bazilike akvilejskog tipa, s kraja V. stoljeća (slika 8.), koja je spaljena dva stoljeća kasnije, a pretpostavlja se da se okolno groblje koristilo i nakon toga, o

⁷

Starokršćanska umjetnost (ranokršćanska umjetnost), kršćanska umjetnost koja je nastala i razvila se u prvim stoljećima kršćanstva na području Rimskoga Carstva. Od prve polovine IV. stoljeća podizale su se mnogobrojne bazilike, crkve longitudinalna oblika, među kojima su najpoznatije one u Rimu: stara crkva sv. Petra (324., srušena 1506.). Česte su i centralne građevine kružna ili višekutna tlocrta, uglavnom krstionice i grobne crkve. Najznačajniji je starokršćanski spomenik na području Hrvatske i jedini sačuvani starokršćanski episkopalni kompleks na svijetu Eufrazijeva bazilika (Eufrazijana) u Poreču (VI. stoljeće).

čemu svjedoči brončana ukosnica. Otkriven je i velik broj kamenog crkvenog namještaja datiranog u V. i VI. stoljeće. Pojedini dijelovi zidova bazilike i arhitektonske dekoracije pokazuju tragove paljenja (spaljeno kamenje), što upućuje na nasilno rušenje građevine, najvjerojatnije prilikom avarskih i slavenskih upada u Istru u VII. stoljeću (599. – 611.). Najvrjedniji nalaz iz bazilike je korintski kapitel⁸, izrađen od vapnenca, s glatkim akantovim listovima, vanjskim i centralnim volutama lozica i abakovom pločom s ispupčenjem umjesto cvijeta. Groblje oblikovano oko crkve koristilo se i nakon rušenja bazilike, što dokazuje nalaz slavenskoga keramičkog lončića praškoga tipa. O

Slika 8.: Rogatica kod Staroga Gočana, tlocrt paleokršćanske bazilike (B. Bačić). Legenda: 1 - zidovi bazilike i mauzoleja; 2 - zid iz prve polovine VII. stoljeća; 3 - suhozid grobnice br. 6

⁸ Korintski kapitel – raskošno oblikovan kapitel u obliku kaleža, jednak sa svih strana, kojemu bazu definira astragal (ukrasni izbočeni prsten), potom dva reda od po osam motiva akanta (u našim krajevima zvan i kao tratorak, popanak, medvjeda stopa, primog, matruna; rod od 30 trajnih zeljastih biljaka iz porodice primogovke – *Acanthaceae*; raste po Sredozemlju i Aziji), međusobno postavljenih pod kutom od 300 stupnjeva i napetim stabljikama koje izranjaju između listova gornjega reda i vežu se na 16 heliksa (oblik zavijen poput navoja na vijku, ili spiralnih, odnosno helikoidnih stepenica), po dva zrcalno simetrična postavljena u svakome uglu kapitela i po dva zrcalno simetrična u središtu stranice kapitela, koji pak pridržavaju abak konkavnih stranica.

iskapanjima na tom području, posebice Rogatice, piše tada Branko Marušić (kasnije ravnatelj AMI-ja, 1967. – 1979.), u svojem radu *Il tramonto del periodo antico ai confini orientali dell'agro polese (Zalazak antičkog razdoblja na istočnim granicama Puljskog agera)*. Danas je na mjestu nekadašnjega groblja i bazilike na Rogatici, nažalost, samo napušteni kamenolom, kao trenutno nesansirani dio zaustavljene eksploatacije kamena.

Usporedno s pripremnim radovima za sustavna istraživanja na području kaštele *Golzana Vecchia*, u travnju i svibnju 1950., izvršena su iskapanja na blago uzdignutom terenu zvanom Rogatica, udaljenom oko 700 m od križanja cesta Svetvinčenat – Barban i Žminj – Barban. Njegova travnata površina već je početkom XX. stoljeća pretvorena u kamenolom iz kojeg se vadio kamen za dobivanje šljunka potrebnog za nasipanje makadamskih cesta. Otpad je bio odložen u manjim hrpama, a posebice na gornjem platou gdje su pronađeni vapnenački tesanici, žbuka sa zida, ulomci posuđa i ljudske kosti. Značaj ovoga lokaliteta, što je prema nalazima utvrdio Boris Bačić, leži u potvrdi da su Slaveni u južnoj Istri bili prisutni prije kraja prvog tisućljeća. To potvrđuje i nalaz keramike slavenskog tipa na brdu Rogatica.

Ukupno je napravljeno 12 sondi, 7 u zapadnoj i 5 u istočnoj polovici platoa. Tako je utvrđeno da je na raznim mjestima sačuvan prapovijesni sloj crnice s brojnim nalazima posuđa, do debljine 70 cm, postavljenih neposredno iznad vapnenačke stijene. Nažalost, najnoviji kulturni slojevi pretrpjeli su značajna oštećenja, što im je umanjilo vrijednost.

Na zapadnom dijelu platoa otkrivena su dva zida koja se susreću pod pravim kutom. Zid A sačuvan je do visine od 50 cm, dok je zid B samo u temeljima (slika 8.), proširen za 10 cm i u prvoj ogradi izvornog zida. S njegove sjeverne plohe nalazi se betonski pod postavljen na kameni pločnik. Uz njegovu južnu plohu nalazi se grobnica.

Bušotinom, sjeveroistočno od spomenute podnice, uočena su dva slična sloja betonske podnice: gornji, lošije strukture, bio je 30 – 35 cm ispod današnje površine, donji, bolje obrađen, na dubini od 63 do 67 cm. Među njima je pronađeno nekoliko ulomaka glinenih i staklenih posuda u sloju smeđe zemlje pomiješane s kamenčićima.

Na istočnom dijelu platoa otkrivena je i betonska podnica, podignuta 40 cm iznad betonske podloge u zapadnoj polovici; pod u istočnom dijelu, koji se nalazio neposredno ispod humusa, počivao je na sloju kosog kompozitnog kamena postavljenog direktno na stijenu (slika 9.). Otkriveni pod mogao se pratiti sjeverno do zida G (slika 8.), paralelno sa zidom B na zapadnoj polovici platoa. Među nalazima je kamenje sa znakovima vatre i različiti ulomci rimskog crijepa. Istraživanja su nastavljena u studenom 1983., kada su otkriveni još neki zidovi i grobnice 2 – 6.

Slika 9.: Rogatica: A – ležaj od maltera, B – pločnik, C – stijena

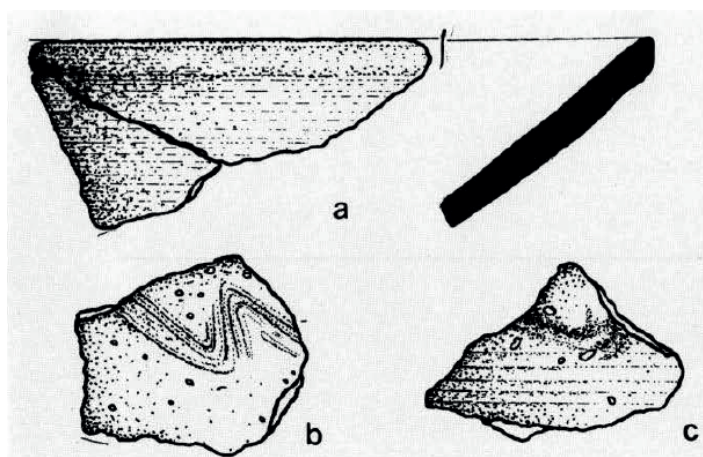
Na zapadnom dijelu platoa otkopani su zidovi C, D i E (slika 8.). Zidovi E i D, paralelni sa zidom B, dodiruju pod pravim kutom zid F koji pripada građevini smještenoj na istočnoj polovici platoa. Zid E može se pratiti u smjeru zapada u dužini od 3 m, zatim nestaje, dok se zid D spaja preko zida C sa zidom B. U zidu A otkriven je ulaz koji se nalazi u njegovom južnom dijelu. Zid D razlikuje se od ostalih zidova po tome što nije izgrađen od tesanika, nego od većeg, grubo obrađenog kamena. Na istočnom dijelu platoa istraženi su i zidovi H i F, dok je zid G otkriven u dužini od 9,5 m. Njegova vanjska ploha raščlanjena je s tri stupa, dok je ona paralelnog zida H glatka. Zid F uništen je na velikoj površini glavnog ulaza, a slična je sudbina, po svemu sudeći, zadesila i istočnu polovicu uzdužnih zidova G i H.

II. 2. Opis istraženih grobnica

Grobnica 1 (dimenzije: 190 x 56-63 x 52-56 cm) zazidana je, unutarne površine su joj ožbukane, dno je kamenito i prekriveno pločama; nalazi se uz vanjsku površinu zida B, koji predstavlja njegov sjeverni dio (slika 10.).

Slika 10.: Rogatica – istočna polovica grobnice 1

Slika 11.: Rogatica – dijelovi i ulomci grube kasnoantičke keramike: a, b, c – dijelovi zdjele iz grobnice

U zapadnom dijelu iskopano je 18 lubanja, u istočnom dijelu 1, dok su u središtu grobnice pronađene 3 lubanje dojenčadi; kosti su izmiješane i pripadaju ljudima različite dobi; na dubini od 40 do 48 cm pronađena su 2 ulomka posuda (slika 11.), 1 manji i 1 veći, a ispod pojedinačnih lubanja nešto sitnih komadića ugljena.

Grobnica 2 (dimenzije: 210 x 34-40 x 36 cm), s obložnim i krovnim pločama, istražena je uz vanjsku površinu zida G, koji predstavlja njegov južni dio; tanka obložna ploča, na sjevernom dijelu, poduprta je s vanjske strane kamenjem usađenim

u suhozid; iskopane su kosti 9 ljudi; 2 lubanje su se nalazile u zapadnom dijelu, 2 u istočnom dijelu i 5 u središtu grobnice; pronađen je ulomak glinene posude.

Grobnica 3 (dimenzije: 190 x 40-70-40 x 70 cm) zazidana je, unutarne površine obložene žbukom, dno popločano i prekriveno pločama; otkrivena je sjeverno od E zida; orijentirana je na sjever; tamo su iskopane kosti najmanje 10 ljudi; lubanje su uglavnom ležale u jugoistočnom dijelu grobnice; pronađen je ulomak glinene posude.

Grobnica 4 (dimenzije: 200 x 54 x 40 cm) orijentirana je od sjevera prema jugu; na zapadnom dijelu pokrivena je pločom; stijena zatvara grobnicu u južnom i istočnom dijelu, dok je njezin sjeverni dio predstavljen unutarnjom površinom zida; grobnica je bila ispunjena crvenicom, dno je kamenito i prekriveno je dugom pločom koja je bila 10 cm ispod poda crkve; lubanja loše očuvanog kostura bila je postavljena na kamenu jastuk; bez opreme.

Grobnica 5 (dimenzije: 180 x 64 x 50 cm) zazidana je, nalazi se istočno od zida C, bez opreme.

Grobnica 6 (konz. dužina 120 cm, širina 60 cm) iskopana je uz unutarnju plohu zida H; djelomično je uništena; zapadni dio izgrađen je od suhozida, sjeverni od stijene; otkriveno je nekoliko kostiju; bez opreme.

II. 3. Katalog nalaza – Rogatica

A. Nadgrobni spomenici

1. Ulomak pluteja, okrhnut sa sve četiri strane. Vapnenac. Jedna od ploha (slika 12. – a) ukrašena je stiliziranim stablom i golubom, detalji (perje, oči i ptičji kljun) izvedeni su graviranjem. Druga ploha (slika 2. – b) ukrašena je šupljim križem s ručkama, uokvirenim velikom kružnicom presvučenom vrpcom. Dimenzije: 31 x 18 x 6,5 cm. On dolazi iz čuvanja u Petehima.

2. Ulomak arhitrava (slika 13. – 1), okrhnut sa svih strana. Friz metope ukrašen je rozetama, a ispod su ostaci natpisa (Q. F. u prvom retku, IT u drugom). Vapnenac. Veličina: visina kontra 52 cm, širina kontra 32 cm, visina slova 9 – 10 cm. Čuva se na adresi Petehi 17A.

Slika 12.: Rogatica: a, b – kamen

3. Korintski kapitel (slika 13. – 2) s tri strane jako oštećen. Vapnenac. Ukrašen je s četiri uglata glatka lista akantusa. Sa svake strane od listova polaze dvije kratke antitetične volute. Velika ploča abakusa prekrivena je s četiri stilizirane rozete. Dimenzije: v. 30 cm, promjer baze 27 cm, gornja ploha 35 x 35 cm. Registriran na adresi Poljaki 7, 1950.

4. Baza od vapnenca sa stupom koji se sužava prema oštećenom vrhu. Veličina: visina kontra 21 cm, donja površina 19 x 20 cm, najveći promjer stupa 16,5 cm. Iskopan 1950. Izgubljen.

B. Metalni predmeti

1. Rebrasta igla od lijevane bronce (inv. br. S 790; sl. 14. – 1) s lepezastom glavom, ukrašena nizom koncentričnih krugova i točkom, odnosno rupicom u sredini. Gornji kraj igle presječen je urezanom šarom riblje kosti, uokvirenom prstenom na križnim dijelovima. Dimenzije: dužina 14,8 cm, širina maksimalno 3,4, s maksimalnim promjerom igle 8 mm.

2. Željezni vrh strijele (inv. S 7447; sl. 14. – 2) iz rombičnog presjeka. Dimenzije: dužina kontra 7,0 cm, širina najviše 1,0 cm.

3. Dio željeznog čavla (inv. br. S 844a; sl. 14. – 3). Glava je odvojena. Veličina: dužina kontra 7,4 cm, širina maksimalno 5,5 cm.

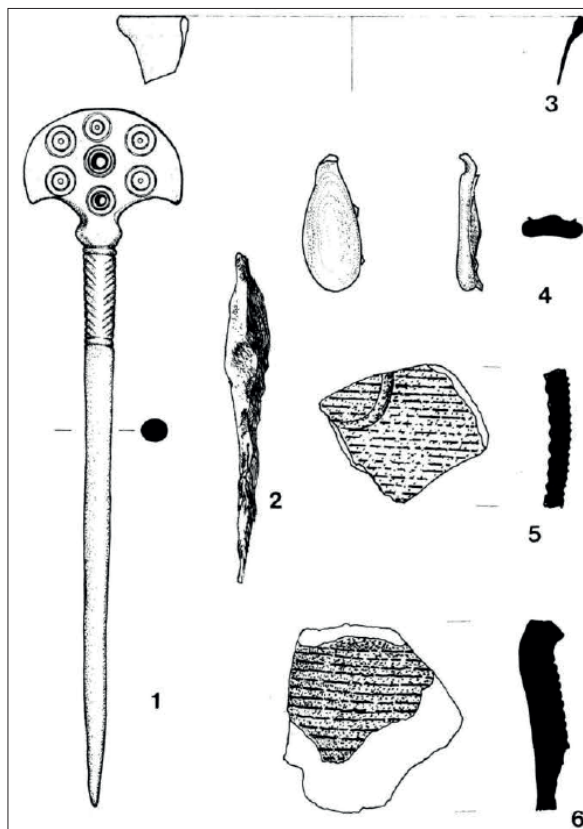
Slika 13.: Rogatica: 1, 2

C. Staklo

1. Ulomak prozorskog stakla (inv. S 844a) maslinaste boje. Veličina 3,4 x 5,0 x 0,3 cm.

2. Staklena ručka vrča (bez di u v. S 844b; slika 14. – 4) svijetloplave boje. M.: 2,7 x 1,3 x 0,4 cm.

3. Tri usne staklenih čaša (br. u v. S 844c; slika 14. – 5, 6) maslinaste boje. Veličina: 1,6 x 2,1 x 0,3 cm; 2,0 x 2,6 x 0,1-0,4 cm i 1,5 x 2,6 x 0,05-0,2 cm.

Slika 14.: Rogatica: 1, 2, 3, 4, 5 i 6

D. Keramika

1. Gornji dio zdjele (br. od u v. S 820; slika 15. – 1) završava proširenim ovalnim rubom; tvornička proizvodnja. Kuhanje je tamnog tona na vanjskoj površini, a crvenkasto na unutarnjoj koja je ispresijecana vodoravnim brazdama ispod ruba. Veličina: visina kontra 4,2 cm, širina kontra 9,1 cm, debljina 4 – 11 mm.

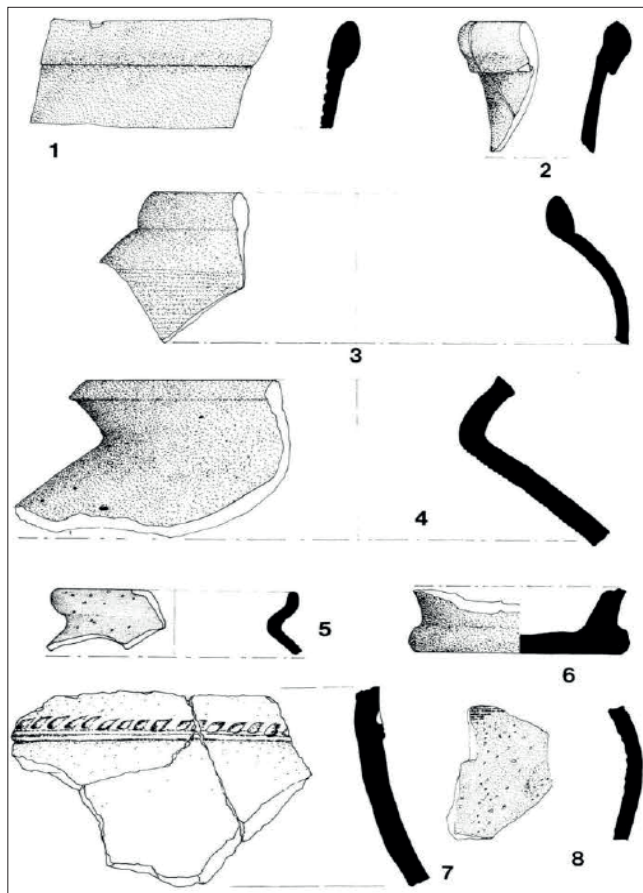
2. Gornji dio vaze (br. u v. S 6177a; slika 15. – 2) koji završava proširenim ovalnim rubom naglašenim na vanjskoj površini; tvornička proizvodnja. Pucanje je crveno. Veličina: visina kontra 5,2 cm, promjer usta 5,6 cm, debljina 4 – 11 mm.

3. Gornji dio kotla (inv. br. S 813; slika 15. – 3) izrađen na lončarskom kolu. Usna se prema rubu sužava i na vanjskoj površini završava proširenim i naglašenim

rubom. U glinu su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je crvenkasto na unutarnjoj površini tamnog tona, a crvenkasto na vanjskoj ispresijecanoj vodoravnim paralelnim linijama. Veličina: visina kontra 6,4 cm, širina usne 15,0 cm, debljina 4 – 10 mm.

4. Gornji dio posude (inv. br. S 825; slika 15. – 4) izveden na lončarskom kolu. Prema van proširena usna završava blago proširenim stožasto odrezanim rubom. Unutarnja površina je ispresijecana vodoravnim paralelnim linijama. U glinu su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je tamno. Veličina: visina kontra 6,7 cm, promjer usne 19,6 cm, debljina 8 – 9 mm.

5. Tri ulomka usne posude proširene prema van (br. inv. 840 a, b, c; slika 15. – 5 i slika 17. – 5, 6) završavaju zaobljenim rubom. Tehnika izvedbe: kao za ulje S 825. Dimenzije: 2,8 x 3,1 x 0,4-0,6 cm; 2,6 x 4,9 x 0,5 cm. Alt. kontra 2,3 cm, promjer usne 8,8 cm, debljina 3 – 4 mm.

Slika 15.: Rogatica: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 i 8

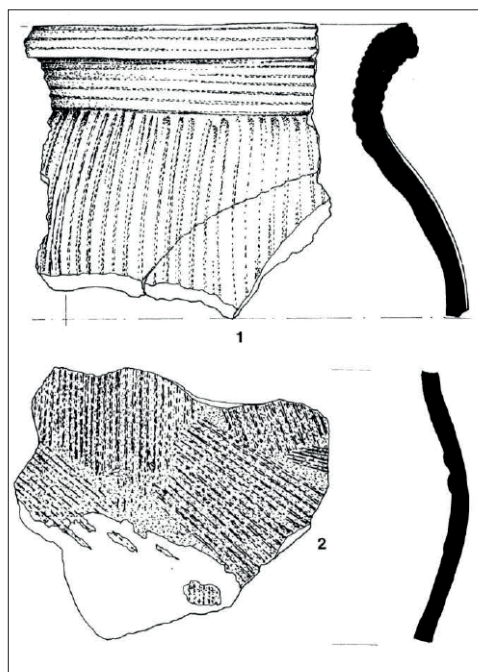
6. Dio ravnog dna (br. inv. S 831; slika 15. - 6) sa stopom. U glinu su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je na vanjskoj površini tamno, a na unutarnjoj smeđe. Dimenzije: promjer dna 7,5 cm, v. kontra 2,5 cm, debljina 8 – 9 mm.

7. Gornji dio posude (inv. br. S 889, slika 15. - 7) izrađen na lončarskom kolu s tragovima ogrebotina na unutarnjoj površini. Vrat je ukrašen dvjema paralelnim trakama: gornja ima kose zareze, a donja žljebasto rebro. U glinu su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je na vanjskoj površini tamno, a na unutarnjoj sivo. Od m.: alt. sa s. 7,5 cm, širina kontra 1 cm, debljine 9 – 11 mm.

8. Ulomak posude (br. u v. S 834; slika 15. - 8). Vanjsku plohu presijeca horizontalna „češljasta“ vrpca. U glinu su dodana zrnca kvarcnog pijeska u jedva primjetnim količinama, pečenje je nejednako: crvenkasto, smeđe i tamno. Veličina: 5,3 x 4,0 x 0,6 cm.

9. Gornji dio posude (inv. br. S 817, slika 16. - 1) izveden na lončarskom kolu. Prema van proširena usna završava blago zaobljenim rubom i ukrašena je na vanjskoj i unutarnjoj površini kanelurama. Rame je također ukrašeno okomitim urezima. U glinu su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je tamno i sivkasto. Veličina: visina kontra 8,8 cm, širina kontra 9,4 cm, debljina 7 – 11 mm.

10. Dio posude (inv. br. S 843; slika 16. - 2) izveden na lončarskom kolu. Vanjska površina ukrašena je okomitim i kosim kanelurama; obje plohe presijecaju horizontalne paralelne crte. U glinu su dodana zrnca i zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je tamno. Veličina: visina kontra 10,2 cm, širina kontra 9,9 cm, debljina 5 mm.

11. Ulomak posude (inv. br. S 887; slika 17. - 1). Vanjsku površinu presijeca zaobljeno rebro s nizom vodoravnih ureza. U glinu su dodana zrnca kvarcnog pijeska u minimalnim količinama, pečenje je tamno i tamnosmeđe. Veličina: 4,8 x 4,2 x 0,5 – 0,7 cm.

12. Ulomak posude (br. inv. S 828; slika 17. - 2). Vanjska površina ukrašena je blago utisnutim visokim valovima. Glina je čista, pečenje crvenkastosmeđe. Veličina: 4,8 x 2,9 x 0,8 cm.

13. Ulomak posude (inv. br. S 6204; slika 17. - 3). Vanjska površina ukrašena je dvotračnom razvučenom valovitošću,

Slika 16.: Rogatica: 1 i 2

dok je unutarnja prošarana vodoravnim paralelnim linijama. U glinu su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je tamno, dok je u pukotini smeđe. Veličina: 3,1 x 4,9 x 0,6 cm.

14. Ulomak usne zdjele (inv. br. S 873; slika 17. - 4) koja završava blago zaobljenim rubom. U glinu su dodana jedva uočljiva zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je tamno. Veličina: visina kontra 2,7 cm, širina kontra 2,8 cm, debljine 5 mm.

15. Dva ulomka usne posude proširene prema van (inv. br. S 884; slika 17. - 7) koje završavaju proširenim i zaobljenim rubom. U glinu su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je tamno. Dimenzije: 2,4 x 3,5 x 0,7 cm i 1,9 x 4,0 x 0,7 cm.

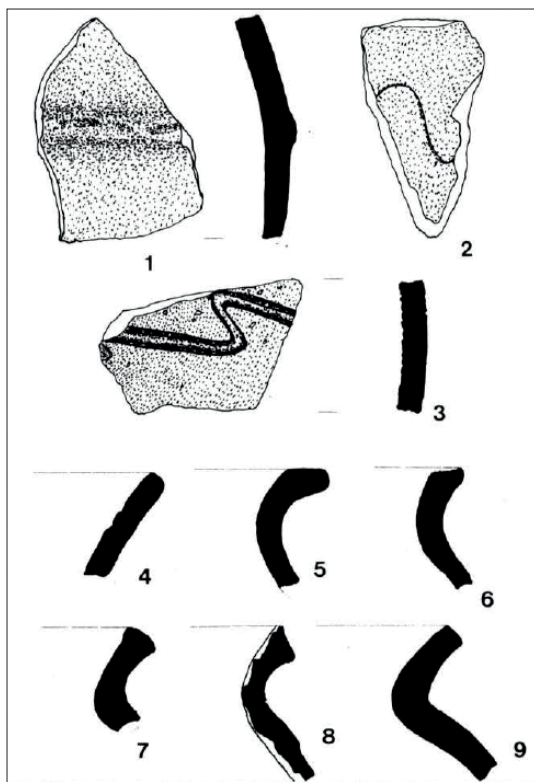
16. Ulomak usne raširene prema van (inv. br. S 6269; slika 17. - 8) završava proširenim i stožastim odrezanim rubom. U glinu su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je tamnosmeđe. Veličina: visina kontra 2,7 cm, širina kontra 4,2 cm, debljina 5 – 7 mm.

17. Dio usnice posude proširene prema van (inv. br. S 893; slika 17. - 9) koja završava stožastim rubom. U glinu su dodana zrnca kvarcnog pijeska; pečenje je tamno i smeđe. Veličina: visina kontra 3,3 cm, širina kontra 3,4 cm, debljina 6 mm.

18. Ulomak stjenke posude (inv. br. 835; slika 14. - 5). Vanjska ploha ukrašena je ugraviranim valovima, a obje su plohe ispresijecane vodoravnim paralelnim linijama. Glini su dodana zrnca kvarcnog pijeska u vrlo značajnim količinama, pečenje je na vanjskoj površini tamno, na unutarnjoj smeđe. Veličina: 2,9 x 3,6 x 0,4 cm.

19. Ulomak zida (inv. br. S 830; slika 14. - 6). Vanjska površina je ispresijecana vodoravnim paralelnim crtama. U glinu su dodana zrnca kvarcnog pijeska u jedva mjerljivim količinama, struktura je porozna, pečenje tamno. M.: 3,9 x 3,7 x 0,7 cm.

20. Vrh zdjele (u v. br. S 824) izrađen na lončarskom kolu i s vanjske strane završava trokutastim ojačanim rubom. Glini su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje

Slika 17.: Rogatica: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 i 9

je na unutarnjoj površini smeđe, a na vanjskoj tamnosivo. Obje površine prekrivene su horizontalnim linijama. Veličina: visina kontra 7,5 cm, promjer usne 40,2 cm, debljina 9 – 11 mm.

21. Ulomak posude (br. u v. S 826) s vanjske površine ukrašen „češljastom“ valovitošću. U glinu su dodana zrnca kvarcnog pijeska, pečenje je smeđe i smeđe. Dimenzije: 3,3 x 3,3 x 0,5 cm.

22. Ulomak (inv. br. S 803) sličan onome S 826; ukrašen je utisnutim mreškamjem. Veličina: 2,5 x 3,5 x 0,5 cm.

E. Ostali nalazi

1. Ulomak zidne žbuke (inv. br. S 6177b). Gornja površina je dobro uglačana i obojena bijelom bojom s crvenim mrljama. Veličina: 2,2 x 2,1 x 0,9 cm.

2. Ulomak zidne žbuke (inv. br. S 888). Gornja površina je dobro uglačana i obojena crnom bojom. M.: 5,5 x 4,1 x 1,4 cm.

II. 4. Analiza arheološkog materijala i zaključci

Iskopavanja na području istočnog ruba puljskog agera iznijeli su na vidjelo arheološki materijal koji ne samo da omogućuje utvrđivanje kronologije istraženih građevinskih ostataka, već nudi, barem djelomično, sliku materijala i duhovnu kulturu stanovnika ovog područja na kraju antičkog razdoblja. Kapitel (slika 13. - 2), dio pluteja (slika 12.) i grebenasta igla (slika 14. - 1), pronađeni na Rogatici, ukazuju na ovaj period i mogu se povezati brojni fragmenti i dijelovi sirove keramike, budući da imaju mnogo zajedničkih karakteristika zbog kojih bismo ih mogli smjestiti u isto razdoblje izvođenja i korištenja. Kapitel pripada tipu kasnoantičkih korintskih kapitela s glatkim akantovim lišćem, koji se pojavljuju u Istri od Trsta do Ližnjana kod Pule. Ako je plutej, obostrano ukrašen, nastao u istom razdoblju ili gotovo istovremeno s kapitelom, onda se može suziti veliki vremenski raspon od V. stoljeća. Simbolično-ukrasni motivi, odnosno prije svega prikaz golubice, upućuju na plošnu i površnu tehniku rada na glatkoj podlozi koja se, s obzirom na analogije gornjeg Jadrana i Ravenne, odnosi na jedno vremensko razdoblje, od kraja V. do kraja VI. stoljeća.

Zaključak u ovom slučaju nameće se sam. Kapitel i plutej nastali su krajem V. stoljeća, kada se, unatoč privrženosti kasnoantičkom stilu, u figurativnom likovnom jeziku javlja novi trend pojednostavnjivanja i stilizacije ukrasnih elemenata. Međutim, ne mogu se isključiti ni druge mogućnosti, a među njima bi najprihvatljivije bilo razmišljanje prema kojem je u drugoj polovini VI. stoljeća došlo do određene obnove, odnosno dovršetka crkvenog namještaja u kamenu.

Na osnovu dosadašnjih analiza, rogatičku građevinu možemo svrstati među ranokršćanske crkve podizane na raznim mjestima puljskoga područja u drugoj polovini V. stoljeća, dok grobnice različite konstrukcije, iskopane u crkvi i oko nje (slika

8.), tumače da je to grobljanska crkva. Unatoč činjenici da je ovo tek djelomično istraženo te vrlo vjerojatnoj sumnji da je najvažniji dio u kojem se nalazio prezbiterij, tj. istočni dio, većim dijelom uništen, utvrđeno razdoblje njegove gradnje (kraj V. stoljeća) omogućuje prilično vjerojatnu rekonstrukciju njezina izvornog izgleda. Drugim riječima, može se pretpostaviti da je i ona pripadala, kao i većina crkava ovoga razdoblja na području crkvene jurisdikcije Akvileje, tipu trobrodних bazilika jednostavnog pravokutnog tlocrta. U prezbiteriju su te crkve imale polukružnu prezbiterijsku klupu ispred koje je bio ograničeni oltar s plutejima i stupovima. Sjeverni zid, izložen udarima bure, na vanjskoj je površini ojačan stupovima koji su vjerojatno nekoć stajali također na stražnjoj stijenci, dok su ostale stijenke bile glatke.

Pronađeni arheološki materijal (ulomak prozorskog stakla, sitni dijelovi fresaka i dijelovi crijepa) svjedoči da su zidne površine bile oslikane, prozori stakleni, a krov pokriven rimskim crijepom. Pod je popločan, iako se, s obzirom na strukturu postrojenja, dimenzije i izgled crkve, mogao očekivati pod od mozaika, što ipak treba isključiti jer tijekom istraživanja nije pronađen niti jedan kamenčić, komadić mozaika.

Zidovi A, B, C i E (slika 8.) istraženi su na prostoru zapadno od bazilike. Postavljeni su na živu stijenu i zidani klesanim kamenjem koje se po obradi pokazalo grubljim od klesanih kamenova kojima je crkva izgrađena. Zid D predstavlja, kao što je već rečeno, poseban fenomen izgrađen većim kamenjem i nepreciznom obradom. Čini se da su zidovi A, B i C zatvarali relativno veliku prostoriju s asimetričnim ulazom na zapadnoj strani. U ovom dijelu nalazila se grobnica 5 i ovdje su također utvrđena dva sloja betonskog poda; donji kat je sličan onome u bazilici. Između istočnog zida ove prostorije i pročelja bazilike nalazio se prolaz širine 4 m koji je vodio do glavnog ulaza. Na pitanje o funkciji sobe mogu se dati različiti odgovori koji su više ili manje blizu apsolutne istine. No do ove će istine biti vrlo teško doći s obzirom na istraživački karakter radova, a još više zbog lošeg stanja istraženog prostora, odnosno u velikoj mjeri devastiranog i uništenog.

Za sada bi se mogla postaviti hipoteza da je riječ o mauzoleju u kojem se pokapao privilegirani sloj lokalnog stanovništva. Tom razredu pripadaju i grobovi 4 i 6, istraženi u istoj bazilici. U grobnici 4 pronađena je vrlo dobro očuvana grebenasta igla (slika 14. - 1) koja predstavlja najnoviji predmet pronađen na Rogatici. Slične grebenaste igle pronađene su na području Istre u grobovima barbariziranih nekropola VII. i VIII. stoljeća te na gradinskom naselju na Brijunima.

Po mnogim elementima grobnice 1 - 6 imaju sličnosti s grobnicama nekropole Dvigrada. U tri slučaja (grobnice 1, 3, 5) su zazidane i ožbukane na unutarnjim površinama zidova; grobnica 2 obložena je pločama, dok su grobnice 4 i 6 dijelom uklesane u stijenu, a dijelom ograničene pločama ili niskim zidom. Dno grobova uglavnom je kamenito; u grobnici 3 je popločano. Grobovi 1, 2 i 3 bili su pokriveni s nekoliko ploča, a grob 4 s velikom monolitnom pločom; u potonjem je pronađen i kameni jastuk. Kostii mnogih ljudi obaju spolova i svih dobi, iskopane u grobovima 1,

2, 3, 5 i 6, ukazuju na obiteljske karakteristike grobova; izuzetak je grobnica 4 u kojoj je pronađena samo jedna osoba.

Uzorci iskopavanja bili su usmjereni na traženje ostataka graditeljske baštine pa su otkriveni grobovi, s izuzetkom groba 3, uvijek pronađeni na jednom od prostora gdje su istraženi ostaci zidova.

Da je, pak, riječ o sustavnim istraživanjima, broj grobova bi sigurno bio veći. Međutim, usprkos tome, grobljanska bazilika, hipotetski mauzolej, grobnice i obližnji kaštel *Golzana Vecchia* (Stari Gočan), dopuštaju nam rekonstruirati integralnu cjelinu sličnu onoj iz Dvigrada. Materijal iskopan na Rogatici također nas navodi da promislimo o položaju kaštela Stari Gočan. Usporedi li se rogatička grobljanska crkva s prvom fazom gradnje grobljanske crkve sv. Petra kod Dvigrada (kraj V. stoljeća), onda rogatička crkva, s obzirom na svoje dimenzije, organizaciju prostora i dekoraciju, predstavlja potpunu usporedbu (zidne freske, kameni crkveni namještaj i arhitektonski ukras) i nalazi se u boljem položaju. Slična se situacija stoga može pretpostaviti i u ostalim bitnim elementima materijalne i duhovne kulture, što predstavlja stanovitu prednost za kaštel *Golzana Vecchia*, budući da dosadašnja istraživanja u Dvigradu otkrivaju visoke ciljeve koje je dostignula njegova osebujna kasnoantička umjetnička baština.

Tragovi vatre na kamenju svjedoče da su objekti na Rogatici morali biti zapaljeni i uništeni. Groblje je ostalo u funkciji i kasnije, sve dok nije izgrađena nova grobljanska crkva bliže kaštelu. U to doba, kada sličnu sudbinu ima i zid D (slika 9.) koji zatvara pristup crkvi i igličasti greben koji datira razaranje Rogatice u vrijeme avarsko-slavenskih prodora u Istru (599. – 611.) i na neke druge teritorije Istre. Na Rogatici su iskopani brojni dijelovi i fragmenti keramike koja predstavlja važan izvor za poznavanje ne samo teritorija ograničenog na *Golzana Vecchia* nego i za šire geografske prostore. Sredinom VII. stoljeća izrađuju se glineni predmeti te se na taj način dolazi do prvorazredne kronološke osnove za proučavanje keramičkog kompleksa *Golzana Vecchia* i sličnog materijala na drugim kasnoantičkim arheološkim nalazištima i u ranosrednjovjekovnoj Istri. Manji dio nalaza pripada kasnoantičkoj tvorničkoj proizvodnji, a većina, od sirove keramike, domaćoj proizvodnji koja je postupno zamjenjivala prethodnu krajem antičkog razdoblja. Keramika druge skupine izrađena je na lončarskom kolu, glini su dodana zrnca i zrnca kvarcnog pijeska, osim posude porozne strukture; kuhanje je smeđe, smeđe-crvenkaste i sivkaste boje. Što se tiče oblika, zastupljeni su lonci, zdjele i kotlovi.

Usnice posuda su proširene prema van i završavaju zaobljenim ili stožastim rubom; kod kotlića rub je proširen i oštar. Ravno dno ima stopu, ukrasni motivi su relativno brojni.

Po svojem sadržaju, arheološka nalazišta Rogatice odraz su duhovnih potreba stanovnika Staroga Gočana (*Golzana Vecchia*) i želja njegova vladajućeg staleža. Izvođači radova su majstori -klesari. Ostaci iskopani na Friškoviću kod Barbana, umjesto

toga, daju sliku svakodnevnih potreba običnih ljudi koji su vlastitim rukama sagradili izoliranu kolibu koja ih je trebala štiti od vremenskih nepogoda i služiti kao privremeni zaklon tijekom poljoprivrednih radova, ispaše i lova za koje je korišten građevinski kamen, drvo, glina i slama; vatra se ložila na otvorenom ognjištu u središtu prostorije; nije bilo pravog poda.

Relativno brojni nalazi keramike, među kojima je izuzetna pojava ulomak kasnoantičke tvorničke proizvodnje, pripadaju sirovoj keramici domaće proizvodnje koja oblikom i ukrasom nastavlja antičku tradiciju.

Gotovo svi nalazi pripadaju posudama s usnom proširenom prema van koja u pravilu završava stožastim rubom, a u jednom slučaju i ostrim rubom. Dna su ravna. Iskopavanjima su pronađeni i poklopci za zdjele i dijelovi velikog poklopca za pečenje kruha koji predstavlja, što se tiče Rogatice, novinu, iako pripada u standardne oblike kasnoantičke i ranosrednjovjekovne keramičke proizvodnje u Istri. Repertoar ornamentalnih motiva je skroman. Valovitosti utisnute i u Friškovici su s jednom vrpcom, s dvije vrpce i češljem. Tu su i utisnute brazde i već spomenuta rebra. Međutim, smaknuće pokazuje određene posebnosti koje nas tako vode do novih otkrića. Dio posuda izrađen je isključivo ručno (poklopac za pečenje kruha na pločama i donji dio tijela na pločama); struktura je u većini slučajeva porozna, unatoč dodatku kvarcnog pijeska u glinu; kuhalo se na relativno laganoj vatri, što upućuje na zaključak da se radi o glinenim proizvodima izrađivanim u kućnoj radinosti za individualne potrebe, a ne kao u slučaju Rogatice, gdje su posude dolazile iz radionica koje su proizvodile isključivo za tržište.

III. O arheolozima Staroga Gočana Carlo Marchesetti (1850. – 1926.)

Carlo Marchesetti – arheolog (Trst, 17. I. 1850. – Trst, 1. IV. 1926.) (slika 18.). Medicinu je diplomirao 1874. u Beču, ali se liječništvom nikada nije profesionalno bavio, već je često putovao, bavio se botaničkim i arheološkim istraživanjima. Imenovan je 1876. ravnateljem tršćanskoga prirodoslovnoga muzeja te je od tada neumorno istraživao i objavljivao nalaze, izvješća o iskapanjima i topografske podatke iz Istre, tršćanskoga područja, Posočja, Kvarnera i drugih krajeva. Istražio je bogatu i važnu željeznodobnu nekropolu Sv. Lucija kraj Tolmina. Prikupio je mnogo podataka o gradinskim naseljima tršćanskoga Krasa, Istre i dijela Kvarnera, koje je sustavno obilazio. Za istarsko područje najvažnije mu je djelo *I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia (Prapovijesne gradine Trsta i Julijske Venecije)* (Trieste/Trst, 1903.), u kojem je donio topografske i grafičke podatke, na 289 stranica, o svim tada poznatim istarskim gradinama, te ono služi kao vrijedna referentna literatura za istraživače gradinskih naselja. Na 103. str. nalazimo podatke o Gočanu (*Golzana Vecchia, 374 m*) i Rogatici (*Rogatize, 348 m*):

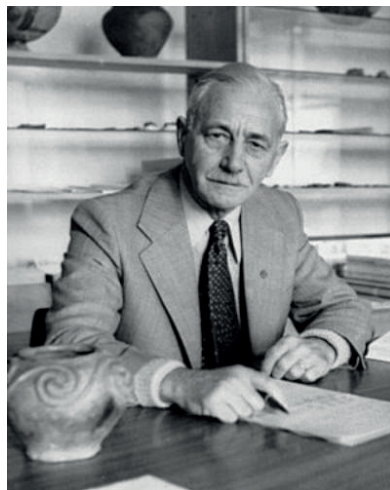
Slika 18.: Lijevo: Dr. Carlo Marchesetti (1850. – 1926.);
desno: *Prapovijesne gradine Trsta i Julijske Venecije* (Trst, 1903.; 206 str.)

„...Zapadno od Raškoga zaljeva (*Val d'Arsa*) kopno se postupno spušta prema Žminju (*Gimino*) i Svetvinčentu (*S. Vincenti*), tvoreći blago valovitu visoravan, s brojnim kružnim dolinama, iz kojih izvire nekoliko viših vrhova. Iznad jednog od najvećih od njih (374 m), možete vidjeti tragove drevne gradine, znatno izmijenjene zgradama sada napuštenog sela Staroga Gočana (*Golzana Vecchia*), čije su ruševine sve razasute po zemlji. Na obližnjem brežuljku, zvanom Rogatice (*Rogatize*) (348 m), vidimo također ostatke pretpovijesne postaje, kasnije korištene kao groblje, o čemu svjedoče brojne kosti pokopanih ljudi, koje su bile razbacane, kada je nedavno za gradnju nove ceste između Svetvinčenta i Barbana, potreban materijal odveden s ovog mjesta. Druga gradina stajala je na maloj uzvisini uz Gradišće (*Gradisce*), južno od Žminja, gdje se u hrpama vrlo crne zemlje, podignute od krtica, nalazi krhotine vrlo obilno. Jedna se gradina nalazi otprilike na pola puta između Svetvinčenta i Kanfanara kod uzvisine Čergnić (*M. Cegnic*) (314 m). Još je dobro očuvan zid gradine Trlji (*Terli*) (306 m, Krnički vrh), između naselja Orihi (*Orehi*) i Škitača (*Skitaza*), u čijoj blizini se nalazi i tridesetak tumula⁹...”

⁹ Tumul (latinski *tumulus*), umjetno nasut humak od zemlje ili/i kamenja, podignut nad grobom jednog ili više pokojnika. Tumuli su katkad okruženi jarkom, koji je nastao iskopavanjem zemlje za nasipavanje ili vijencem kamenja. Mogu biti pojedinačni ili u sklopu manje ili veće nekropole. Veličina tumula i grobovi pod njima vrlo su različiti, a njihov oblik ovisi o društvenom položaju pokojnika i eshatološkim shvaćanjima zajednice kojoj je pripadao. Ukopi pod tumulima mogu biti inhumacijski, tj. kosturni, ali i paljevinski. Pod tumulima se nalaze jednostavne grobne rake, grobovi od kamenih ploča, kamene ili drvene komore te složene građevinske konstrukcije.

Boris Bačić (1912. – 1991.)

Boris Bačić – arheolog (Pazin, 9. I. 1912. – Pula, 6. VIII. 1991.) (slika 19.). S obitelji se 1919. preselio u Kranj, a potom u Ljubljanu, gdje je 1941. diplomirao klasičnu filologiju na Filozofskome fakultetu. U Sloveniji je radio kao konzervator (Spomeniški urad) i muzejski kustos (Narodni muzej) do 1947., kada, po završetku angloameričke vojne uprave, dolazi u Pulu, gdje je do 1967. (20 godina) obnašao dužnost ravnatelja Arheološkog muzeja Istre (AMI), nakon čega je do odlaska u mirovinu 1978. bio voditelj Odjela za prahistorijsku arheologiju.

Slika 19.: Boris Bačić (1912. – 1991.), ravnatelj AMI-ja Pula (1947. – 1967.)

Kaštel Stari Gočan (*Golzana Vecchia*) istraživao je 1951. i 1952., kada je bio ravnatelj Arheološkog muzeja Istre. Bio je rukovoditelj radova u iskapanjima Staroga Gočana i Rogatice, kada su izvršena sustavna arheološka istraživanja značajne važnosti, uz financijsku pomoć tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti, književnosti i umjetnosti u Zagrebu. Tim su istraživanjima utvrđena dva kulturna sloja; gradinski, odnosno prapovijesni sloj, sa suhozidnim obrambenim bedemom i kasnoantičko-srednjovjekovni sloj, datiran od kraja IV. do XIII. stoljeća. Prigodom iskapanja Bačić je u selu Poljaki pronašao starokršćanski kapitel od vapnenca, koji je sličan kapitelu iz zaljeva Kuje kod Ližnjana, a u Petehima, u vanjskoj površini zida zadružne štale, sa svih strana obijenu ploču od vapnenca. Ovaj ulomak ukrašen je gramzljivom pticom i stiliziranim drvetom. Veličina ulomka je 20 cm x 30 cm.

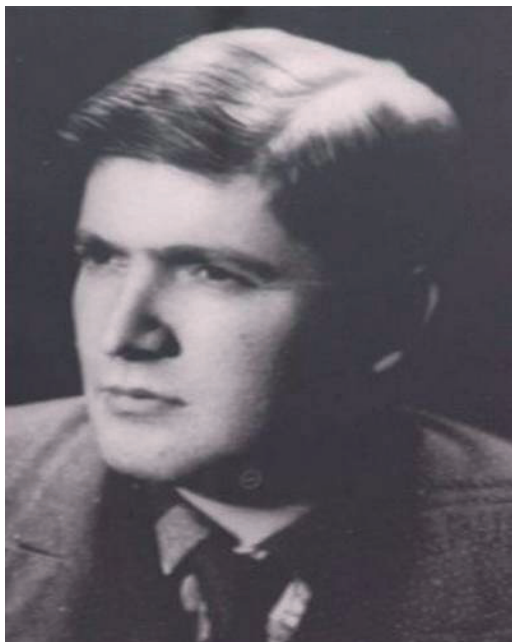
Plodnim terenskim radom pribavio je vrijednu materijalnu građu te ostavio pisanu arhivsku dokumentaciju o svojim zapažanjima. Godinama je sustavno obilazio teren i bilježio sve podatke do kojih je dolazio. Postigao je značajne rezultate u prapovijesnoj arheologiji praktičnim istraživačkim radom širom Istre. Započeo je iskapanja špilje Šandalja, pronašao niz neolitičkih nalazišta na otvorenom (Vela gromača, Vižula, Pradišelski rt, Gradina iznad Limske drage), obavljao pokusna iskapanja u špiljama (Cingarela kraj Momjana, Pećina kod Srbana, Trogrla pećina).

Istraživao je brončanodobne i željeznodobne grobove i nekropole u Istri (Maklavun i Žamnjak kraj Rovinja, Kaštel kraj Buja, Pula) te gradine, koje su bile jedno od njegovih važnijih područja bavljenja, posebice fortifikacijska arhitektura („Prilozi poznavanju prahistorijske gradinske fortifikacije u Istri“, u: *Adriatica praehistorica et antiqua*, G. Novak dicata, Zagreb 1970.). Započeo je izradu sustavne kartoteke gradinskih naselja u Istri.

Kao ravnatelj, zaslužan je za osuvremenjivanje organizacije rada u Arheološkome muzeju Istre u Puli, gdje je osnovao dokumentacijski odjel i laboratorij te otvorio prvu stalnu muzejsku izložbu. Njegovom zaslugom uređene su i arheološke zbirke u Poreču, na Brijunima i u Osoru. U stručnim i znanstvenim publikacijama objavio je tridesetak izvješća o iskapanjima, terenskom radu i muzeologiji, a pisao je i popularne novinske članke iz istarske spomeničke baštine za *Riječku reviju*, *Glas Istre*, *Istarski mozaik* te *Kalendar Franina i Jurina*.

Branko Marušić (1926. – 1991.)

Branko Marušić – arheolog (Planina kraj Rakeka, Slovenija, 8. X. 1926. – Golnik kraj Ljubljane, 4. I. 1991.) (slika 20.). Rodio se u službeničkoj obitelji koja je poslije Prvoga svjetskog rata napustila Istru. U Ljubljani je 1950. diplomirao arheologiju i povijest umjetnosti, a od 1948. radio je u Arheološkome muzeju Istre (AMI) u Puli, najprije kao pripravnik, od 1951. kao kustos. Višim kustosom postao je 1960., muzejskim savjetnikom 1978. Godine 1967. – 1979. (12 godina) bio je ravnateljem muzeja, a potom do umirovljenja 1988. voditeljem Srednjovjekovnog odjela. Posvećena mu je ulica u Novigradu.

Slika 20.: Lijevo: Branko Marušić (1926. – 1991.), ravnatelj AMI-ja Pula (1967. – 1979.); desno: Branko Marušić: *Istra u ranom srednjem vijeku* (Pula 1960.)

Ostvario je mnoga terenska istraživanja, utemeljio starohrvatsku arheologiju u Istri, sudjelovao u ustrojavanju Muzeja i potaknuo izradu njegove stalne izložbe početkom 1970-ih. Suradivao je ili vodio radove na drugim muzejskim zbirka i lapidarijima u Puli (franjevački samostan, Augustov hram), u Poreču, Buzetu, Novigradu, Umagu itd. Godine 1972. – 1988. predavao je kao vanjski suradnik ranosrednjovjekovnu arheologiju na Filozofskom fakultetu u Ljubljani, gdje je 1976. doktorirao temom o sakralnim spomenicima Istre te postao izvanrednim, a 1988. redovitim profesorom. Bavio se pitanjima ranosrednjovjekovne arheologije i povijesti Istre, proučavajući fenomene arheološkog kontinuiteta između kasne antike i ranoga srednjeg vijeka u sakralnoj arhitekturi i skulpturi (Dvigrad, Betiga, Guran kraj Vodnjana, Rim kraj Roča) te seobe naroda u materijalnoj kulturi (langobardski grobovi na Brešcu kraj Buzeta).

Posebno ga je zaokupljala tema odnosa barbariziranoga romanskoga stanovništva Istre prema doseljenom hrvatskom etnosu u istarskom ranosrednjovjekovlju, što je istraživao na mnogim iskapanjima u srednjoj i sjevernoj Istri (Mejica, Veli Mlun i Zajčji brč kraj Buzeta, Brkač kraj Motovuna, Žminj, Čelega kraj Novigrada i dr.). Prvi je znanstveno interpretirao kompleksnu arheološku problematiku i obradio arheološku građu toga razdoblja u Istri, a tim se područjima bavi i u djelima: *Istra u ranom srednjem vijeku* (1960.), *Kasnoantička i bizantinska Pula* (1967.), *Istarska grupa spomenika sakralne arhitekture s upisanom apsidom* (1978.), *Starohrvatska nekropola u Žminju* (1987.), *Materijalna kultura Istre od V. do IX. stoljeća* i *Materijalna kultura Istre od IX. do XII. stoljeća* (1987.).

Napisao je približno 200 znanstvenih i stručnih članaka u domaćim i inozemnim časopisima te velik broj natuknica o istarskim arheološkim i povijesno-umjetničkim lokalitetima za *Enciklopediju likovnih umjetnosti* Jugoslavenskoga leksikografskoga zavoda (1959. – 1966.) i za *Reallexicon zur byzantinischen Kunst* (Stuttgart). Bio je jedan od pokretača i dugogodišnji glavni urednik AMI-jevog stručnog časopisa *Histria Archaeologica*.

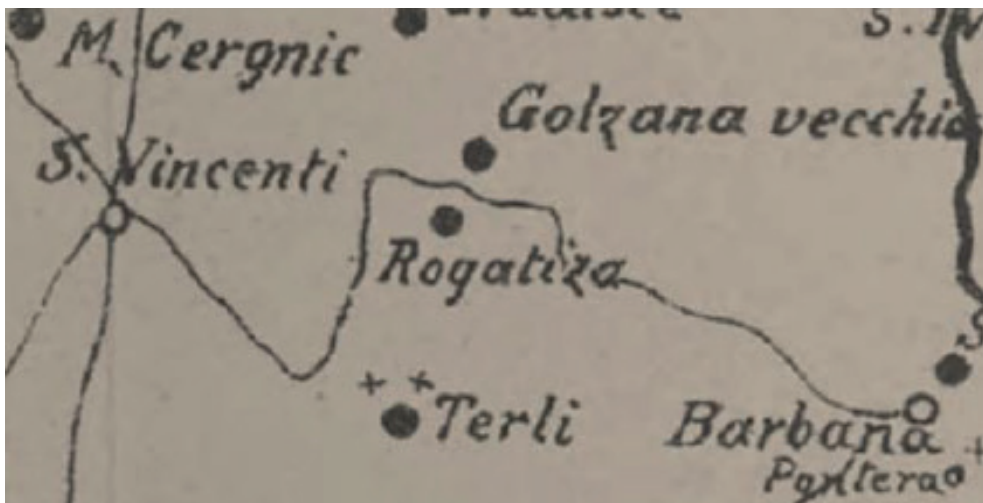
U svojem radu „Djelatnost srednjovjekovnog odjela Arheološkog muzeja Istre u Puli 1947. -1955.“ vrlo detaljno opisuje aktivnosti Arheološkog muzeja Istre (AMI) u navedenom razdoblju, kada su izvršena i prva ozbiljnija arheološka iskapanja i istraživanja na lokalitetu Staroga Gočana i Rogatice. Odmah na početku piše o oslobođenju Pule 1947., kada je AMI ostao bez stručnoga osoblja, ali i osiromašen na način da su s osobljem muzeja migrirali u Italiju i mnogi sitni prapovijesni i antički predmeti, nešto antičkih kamenih spomenika i sva stručna aparatura.

Literatura o srednjovjekovnim grobnim nalazima bila je skromna, a kontrola tih nalaza nemoguća jer se grobni inventar inače brojnih groblja nalazio u Trstu, a rekognosciranje nalazišta pokazalo je da su groblja bila više ili manje eksploatirana do kraja, bilo od strane A. Puschija, direktora Gradskog muzeja u Trstu, na kraju XIX. i u prvim desetljećima XX. stoljeća, bilo od strane seljaka, koji su prodavali

iskopane predmete zastupnicima tršćanskog muzeja. Izgled srednjovjekovnih naselja, gospodarska djelatnost stanovništva, etnička slika, razni utjecaji sa strane i između pojedinih etničkih grupa u samoj Istri, izgledi grobova i načini pokopa itd., sva ta pitanja čekala su na obradu zbog zanemarivanja srednjovjekovne arheologije od strane austrijskih i talijanskih arheologa: austrijski arheolozi bavili su se najviše antičkom i donekle prapovijesnom i starokršćanskom arheologijom, dok su Talijani zanemarivali srednjovjekovnu arheologiju i iz potpuno političkih razloga. Budući da je Marušić time već navijestio radni program Srednjovjekovnog odjela AMI-ja, u radu je ukratko prikazao rezultate njegovog ostvarivanja, odnosno sveukupni rad Srednjovjekovnog odjela AMI-ja. Izdvojit ćemo ovdje samo zanimljivosti vezane uz Gočan i Rogaticu:

I. Arheološka iskanjanja

1. *Naselja.* Veća sustavna iskanjanja izvodila su se uz pomoć JAZU-a 1951. i 1952. na utvrđenom naselju – gradilištu Stari Gočan (*Golzana Vecchia*) (slika 21.), koje se nalazi na desnoj strani Raše, približno na polovini puta između Barbana i Svetvinčenta (slika 22.).

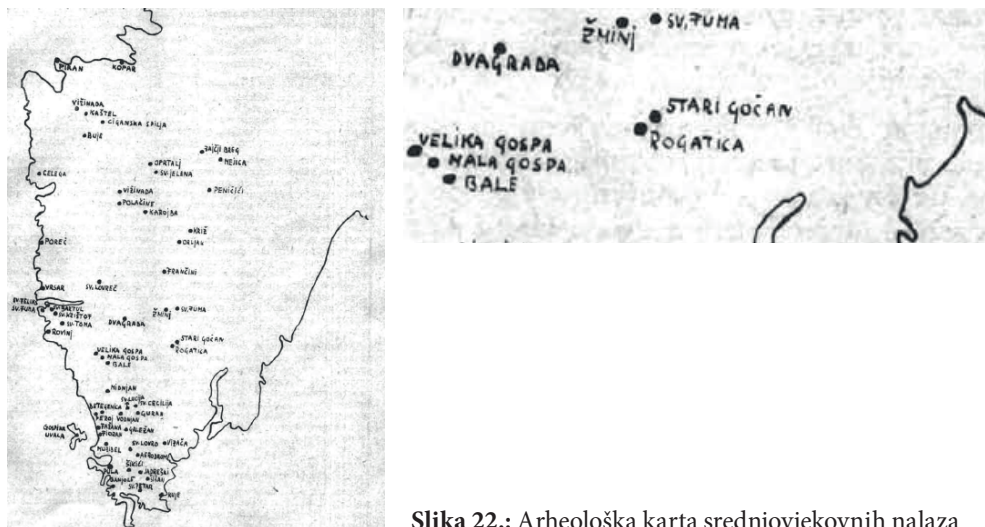
Slika 21.: Detalj karte: Stari Gočan i Rogatica

Iskopano je nešto stambenih objekata, kovačka radionica, predromanička crkvice (slika 6.), dio bedema izgrađenog kamenjem koje je bilo vezano malterom, mnogo grnčarije, a od metala veći broj željeznog oruđa i oružja. Rukovoditelj radova, kustos Boris Bačić, ravnatelj AMI-ja, izvijestit će u jednom od idućih brojeva stručnoga časopisa potanko o iskanjanju i njegovim rezultatima.

2. *Groblja.* Uz veće sustavno iskanjanje starohrvatskog groblja na redove u Žminju, 1955., o čemu će podrobnije izvijestiti Boris Bačić, i već obavljeno manje

sondiranje na brežuljku Sv. Margarite u Bujama, izvršena su manja sondiranja još 1952. na Rogatici i 1955. u Vižinadi kod Kaštela, Čelegi kod Novigrada, Guranu kod Vodnjana, Peroju te 1956. u Fažani.

Na Rogatici (Općina Vodnjan; nap. danas: Općina Barban) iskopao je Boris Bačić uza zidove starokršćanske crkve 5 kosturnica, a u samoj crkvi jednu kosturnicu. U sipu pronađena je izvanredno lijepo očuvana ukosnica od bronce, koja ide u VI. ili VII. stoljeće.

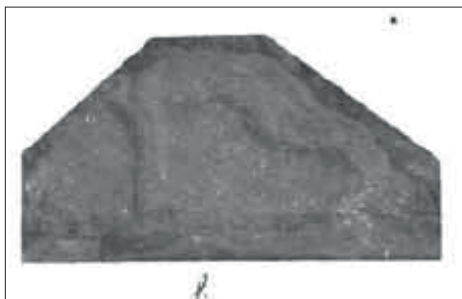
Slika 22.: Arheološka karta srednjovjekovnih nalaza

II. Rekognosciranje terena

Pri raznim obilascima širom čitave Istre pronađena su na raznim mjestima nova, nepoznata srednjovjekovna nalazišta i spomenici te su pregledani već iz literature poznati nalazi.

1. *Naselja.* Zbog ekonomske eksploatacije, feudalnih ratova i raznih zaraznih bolesti, izgubio je mletački dio Istre u XIV. i XV. stoljeću veći dio svojega stanovništva, brojna su naselja opustjela, a na njihovu mjestu nalaze se danas ruševine prekrivene dračom i travom (nap.: primjer toga je i Stari Gočan). Budući da je AMI imao u nacrtu izradu arheološke karte srednjovjekovnih nalaza u južnoj Istri, bilo je potrebno da se kao osnova za daljnji rad i konačnu obradu raznih pitanja iz područja povijesti kolonizacije južne Istre u srednjem vijeku točno unesu na zemljopisne karte (1 : 25.000), po mogućnosti sa starom toponomastikom koja nam je poznata iz suvremenih pisanih izvora i katastarskih mapa, ostaci i ruševine srednjovjekovnih naselja. Dosada su djelomice obrađeni sektori zapadno od ceste Pula – Pomer i kompleks između Pule, Lobarike, Divšića, Vodnjana, Bala, Peroja i Fažane. Ostaci naselja Guran i Midijan izgledaju osobito prikladni za veća sustavna iskopavanja.

2. *Skulptura. Rogatica.* Već je poznati arheolog Bernardo Schiavuzzi¹⁰ (1849. – 1929.) naišao u selima koja leže oko brežuljka Rogatice na kameno pokućstvo, koje su seljaci donijeli iz ruševina stare (po Schiavuzziju bizantske) crkve na Rogatici. Kod već spomenutog iskapanja, pronašao je Bačić u selu Poljaki starokršćanski kapitel od vapnenca (slika 23.), koji je sličan kapitelu iz zaljeva Kuje kod Ližnjana, a u Petehima, u vanjskoj površini zida zadružne štale, sa svih strana obijenu ploču od vapnenca. Ovaj ulomak ukrašen je gramzljivom pticom i stiliziranim drvom. Pojediniosti na trupu ptice dobivene su laganim urezima. Veličina ulomka je 20 cm x 30 cm, a Marušić ga stavlja po motivu i tehnici urezivanja u razdoblje seobe naroda, iako nije isključeno da ide među spomenike ranoromaničke skulpture.

Slika 23.: Spomenik srednjovjekovne skulpture s Rogatice

Arheološki muzej Istre (AMI) u Puli

Prikupljanjem kamenih spomenika u Augustovu hramu, tijekom prve polovine XIX. stoljeća počinje stvaranje muzejske zbirke u Puli. Otkriće kamenih, keramičkih i metalnih predmeta u Nezakciju bilo je osnova za utemeljenje Muzeja starina (*Museo d'Antichità*), odnosno Gradskog muzeja (*Museo Civico della Città di Pola*) 1902. Njegovo je sjedište bilo u zgradi koje danas nema, na Usponu sv. Stjepana, nedaleko od Slavoluka Sergijevaca.

Arheološki muzej Istre (AMI) (slika 24.), specijalizirana muzeološka ustanova, osnovana 3. srpnja 1902. u Puli kao Gradski muzej (*Museo Civico della Città di Pola*), a koja 1925. postaje Kraljevski muzej Istre (*Regio Museo dell'Istria*), te od 15. rujna 1947. djeluje pod nazivom Arheološki muzej Istre i u istom sjedištu kontinuirano djeluje do danas. Sustavnim radom i uz velike napore, nakon restitucije dijela arheološke građe

¹⁰ Bernardo Schiavuzzi, liječnik i arheolog (Piran, 1. III. 1849. – Pula, 27. IV. 1929.). Potomak obitelji koja se doselila iz Dalmacije u Piran još u XIII. stoljeću. Medicinski fakultet završio je u Grazu 1874., potom je službovao u Piranu, zatim u Tržiću, neko vrijeme u Bosni i Hercegovini, pa u Poreču te od 1885. u Puli. Godine 1887. prihvatio je dužnost C. k. kotarskoga liječnika. Radio je kao praktičar i organizator primarne medicine te na istraživanju i suzbijanju epidemijskih bolesti, posebice malarije, na području kotara. Proučavao je prirodne pojave, a osobito arheologiju i umjetnost. Zaslužan je za poticanje arheoloških istraživanja u Nezakciju kraj Valture, a bio je i zagovornik osnivanja Arheološkog muzeja u Puli te njegov prvi i dugogodišnji direktor (1902. – 1905., 1917. – 1929.).

iz Italije 1961., postupno je uređena muzejska zgrada i izrađena didaktičko-vizualna koncepcija cjelokupnog reprezentativnog muzejskog fundusa. Godine 1968. otvoren je preuređeni lapidarij u prizemnim prostorijama (u tijeku je još jedno preuređivanje) i hodnicima muzeja, a 1973. otvorene su izložbene dvorane prapovijesti na prvome katu i antičke, kasnoantičke i srednjovjekovne izložbe na drugome katu muzejske zgrade. Izložbene dvorane AMI-ja nadopunjavaju se novim nalazima s arheoloških lokaliteta Istre (prapovijesnih špilja, gradina i nekropola, antičkih gospodarskih kompleksa, građevina i grobalja te sakralnih objekata ranokršćanskog i bizantskog razdoblja, vremena provale Barbara i naseljavanja slavenskog žiteljstva u Istru).

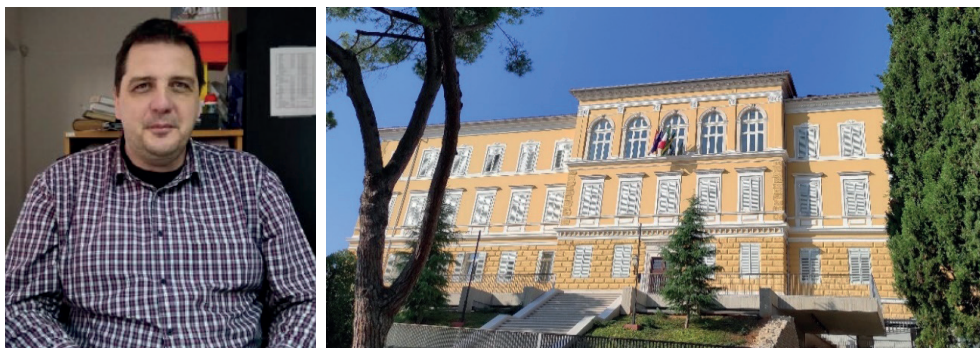
Arheološki muzej Istre prostire se na površini od 3600 m². Obuhvaća nalaze s područja Istre u razdoblju od prapovijesnog doba do novoga vijeka. Prapovijesna, Antička, Srednjovjekovna, Novovjekovna, Numizmatička zbirka i Zbirka podvodne arheologije čine Arheološki odjel, koji uz Dokumentacijski i Knjižnični odjel, Edukacijski odjel te Konzervatorsko-restauratorski odjel tvore Arheološki muzej Istre. Uz glavnu zgradu koja je već više godina zatvorena za javnost zbog opsežne obnove koja će donijeti novi stalni postav, muzej obuhvaća galerijske prostore i dislocirane zbirke: Galerija C8 (Carrarina ulica 8, Pula. Izložbeni prostor Arheološkog muzeja Istre nalazi se nasuprot zgrade muzeja. U ovom ostakljenom galerijskom prostoru izlažu se pretežito gostujuće izložbe arheološke tematike), Muzejsko-galerijski prostor Sveta Srca (De Villeov uspon 8, Pula. Multimedijalni prostor namijenjen je održavanju izložaba muzejskog i galerijskog tipa, ali i predavanjima, kongresima, znanstvenim tribinama, predstavama, koncertima, projekcijama filmova, festivalima i drugim kulturnim sadržajima), Amfiteatar (Flavijevska ulica, Pula. Amfiteatar je smješten 200 metara sjeveroistočno izvan gradskih zidina Pule, u skladu s mrežom rimske zemljišne podjele. Smatra se da je gradnja počela već za cara Augusta (27. g. p. Kr. – 14. g. pos. Kr.). U podzemlju amfiteatra nalazi se stalna izložba „Vinogradarstvo i maslinarstvo Istre u antici“), Galerija Amfiteatar (Flavijevska ulica, Pula. Galerijski prostor za povremene izložbe nalazi se u prostorima puljskog amfiteatra, s time da je ulaz u galeriju odvojen od ulaza u amfiteatar), Augustov hram (Forum, Pula. Augustov hram, izvorno posvećen boginji Romi i caru Augustu, čuva zbirku antičkih skulptura s prostora Istre), Arheološki park Nezakcij / Vizače kraj Valture (Na nalazištu Nezakcij otkriveni su ostaci prapovijesnog, rimskog i kasnoantičkog grada. Danas mjesto predstavlja arheološki park s konzerviranim arhitektonskim ostacima rimskog i kasnoantičkog doba, okružen s više pojasa prapovijesnih te rimskim bedemima. Na lokalitetu, koji je moguće posjetiti svakog dana tijekom cijele godine, nalazi se muzejski objekt s informativnom zbirkom).

Osim navedenih, spomenici u gradu Puli na skrbi Muzeja su Dijanin hram, mozaik „Kažnjavanje Dirke“, Slavoluk Sergijevaca, Dvojna vrata, Herkulova vrata i Bazilika sv. Marije Formoze.

Kroz cijelo XIX. stoljeće bilo je pokušaja osnivanja muzeja u Puli, ali pokušaj nije otišao dalje od zbirke kamenih spomenika u Augustovom hramu (kasnije u

Areni). Ideja je realizirana kada su započela arheološka istraživanja u Nezakciju kraj Vulture, koja su donijela velike količine sitnog arheološkog materijala. U to vrijeme Muzej je bio smješten u zgradi u Clivo San Stefano, a prvi ravnatelj bio je Bernardo Schiavuzzi (1902. – 1905.). Njega su naslijedili Alberto Puschi, Umberto Dusatti i G. E. Pons, zatim ponovno Schiavuzzi (1917. – 1929.). Tijekom 1920-ih obavljene su pripreme za osnivanje novog državnog arheološkog muzeja, a tražila se i nova lokacija. U listopadu 1931. svečano je otvorena nova izložba u zgradi nekadašnje njemačke gimnazije iza Porta Gemina, a ulogu vršitelja dužnosti preuzela je Bruna Forlati Tamaro, zatim kratko vrijeme Camillo De Franceschi te Mario Mirabella Roberti (1935. – 1947.). Nakon odlaska angloameričke uprave iz Pule, Boris Bačić preuzima vođenje muzeja (1947. – 1967.), reorganizira ga i sa svojim suradnicima postavlja temelje moderne muzeološke i arheološke ustanove. Nakon Bačića ravnatelji su bili: Branko Marušić (1967. – 1979.), Vesna Girardi-Jurkić (1979. – 1991.), Robert Matijašić (1991. – 1994.), Željko Ujčić (1996. – 2001.), Kristina Mihovilić (1995. i 2002. – 2006.), Kristina Džin (2006. – 2008.) i Darko Komšo (od 2009.) (slika 24.).

Muzej čuva, obrađuje, dokumentira i izlaže arheološku građu s područja Istre, koja najvećim dijelom potječe iz Pule i okolice. Arheološka istraživanja provode se na

Slika 24.: Lijevo: Darko Komšo – ravnatelj AMI-ja, od 2009. do danas;
desno: Arheološki muzej Istre u Puli

cijelom istarskom području prema potrebama i mogućnostima, a tijekom povijesti neki segmenti nisu se ravnomjerno razvijali. Osnovan građom iz Nezakcija, Muzej je sve do tridesetih godina XX. stoljeća pokrivao gotovo isključivo područje Pule. Između Prvoga i Drugoga svjetskog rata bio je uglavnom u zastoju, a tek nakon Drugog svjetskog rata ponovno je procvjetao. U tom razdoblju prikupljena je velika dokumentacijska građa o topografiji cijele Istre. U početku su istraživanja bila skromnog opsega, a s valom turističke izgradnje objedinjuju se zaštitna arheološka istraživanja u priobalju (Červar, Sorna, Katoro). Posebnu pozornost Muzej je posvetio spomenicima i lokalitetima Brijunskog otočja. U prapovijesnoj, antičkoj i srednjovjekovnoj arheologiji Istre, intenzivna istraživanja na terenu izmjenjivala su se s laboratorijskom

obradom rezultata, nakon čega je uslijedila prezentacija u obliku izložbe. Stalni postav otvoren je početkom 1970-ih, a djelomično je moderniziran 1990-ih. Djelatnici Muzeja surađivali su u osmišljavanju, stvaranju i pripremi stalnih postava i zbirki u drugim istarskim muzejima i lapidarijima, osobito 50-ih i 60-ih godina XX. stoljeća. Muzej organizira i povremene tematske izložbe koje razmjenjuje s drugim arheološkim muzejima u Hrvatskoj i inozemstvu. Posebice je zapažena izložba „Umjetnost i arheologija Istre“ koju je Muzej postavio 1985. u Veneciji, Veroni i Milju. Muzej izdaje znanstveni časopis *Histria Archeologica* (od 1970.), niz monografija (Monografije i katalozi) i posebne publikacije.

Valorizacija područja Staroga Gočana

Iako je već bilo određenih predlaganja za valorizaciju područja Staroga Gočana, kao prapovijesne gradine i srednjovjekovnoga naselja te pripremu istraženoga i otkrivenoga za dolazak posjetitelja, naponi nisu do danas urodili plodom. Uglavnom je odgovor nadležnih bio da nema dovoljno financijskih sredstava za nastavak arheoloških iskapanja (slika 25.), a bolje je, prema njihovome mišljenju, dalje ne iskopati ako se iskopano neće moći odgovarajuće zaštititi. Ili je odgovor bio da sve ovisi o interesu lokalne zajednice, odnosno Općine Barban, ali i Istarske županije, koje bi tada trebale financirati višegodišnja arheološka istraživanja. Ostaje nam nadati se da će se jednoga dana dogoditi sinergijski efekt i da će se nastaviti s daljnjim arheološkim istraživanjima ove zasigurno vrlo vrijedne prapovijesne i srednjovjekovne gradine, nekadašnjega kaštelela i mjesta bujnoga življenja.

Slika 25.: Arheološka istraživanja Staroga Gočana 50-ih godina prošloga stoljeća

Pješačka staza Putem špilja, od Barbana do špilje Feštinsko kraljevstvo u Feštinima, prolazi pored Staroga Gočana. Međutim, samo time ne bismo trebali biti zadovoljni. Valjalo bi u dogledno vrijeme osmisлити valorizaciju tog prostora zajedničkim trudom triju susjednih općina: Barbana, Svetvinčenta i Žminja, jer se Stari Gočan smjestio na uzvisini koja se nalazi na području Općine Barban, ali je u neposrednoj blizini tromede spomenutih općina. Zajedničkim naporom ovih općina, predvođenih Općinom Barban, kao vodećim partnerom, također uz Arheološki muzej Istre, kao obveznog i najstručnijeg partnera, valjalo bi pronaći EU projekt za financiranje nastavka arheoloških iskapanja Staroga Gočana. Stari Gočan treba otkrivati dio po dio, fazno, i tako ga pripremati za buduće turističke obilaske. Već danas je zasigurno moguće postaviti

info-punkt i prigodnu pano-izložbu o prapovijesnoj gradini i srednjovjekovnom naselju Stari Gočan (*Golzana Vecchia*).

Priroda u okruženju Staroga Gočana je prekrasna, pogled seže unaokolo u punom krugu i skroz do morske pučine ispred Barbarige. Tek kada dođemo na ovaj lokalitet, možemo razumjeti odabir ove uzvisine za izgradnju obrambene utvrde i naselja, koje se svojim položajem moglo obraniti od većine napadača. Povijesni je tijekom događaja pokazao da to nije moguće uvijek i od svih, što je Sergije II. Castropola¹¹ i dokazao, vjeruje se, 1329., kada je do temelja, nažalost, porušio i spalio srednjovjekovno naselje Stari Gočan. Obitelj Castropola je u to vrijeme, od strane Mlečana, bila protjerana iz Pule, pokušavala se smjestiti u Dvigradu, a usput u očaju i zauzeti susjedni Gočan, prije njihova konačna odlaska iz Istre u Treviso.

Za razliku od Staroga Gočana, koji je danas stablima obilno ozelenjeni brežuljak i čeka strpljivo neke nove istraživače – arheologe, nasljednike marljivih i agilnih arheologa Borisa Bačića i Branka Marušića, susjedni lokalitet Rogatica, nažalost, više nije arheološki lokalitet, već tamo zjapi, zahvaljujući ljubiteljima eksploatacije kamena, koji nisu baš previše cijenili povijest i arheologiju, ogromna rupa napuštenog ka-

¹¹ Castropola (Castro Pola, Sergijevci), plemićka obitelj na koju su se u XIII. stoljeću oslanjali akvilejski patrijarsi, nastojeći da kao istarski markgrofovi zadrže vlast u Puli. Patrijarsi su zbog toga Castropole darivali regalnim zemljištima u okolici Pule te gradskom utvrdom *Castrum Polae* (po kojoj dobivaju obiteljski pridjevnik). Pula je početkom 1243. mirom morala prisegnuti na vjernost duždu, a jedan od devetorice prisežnika bio je i Nasinguerra Monfiorito, tada puljski kaštelan, koji je pokušao proširiti svoj utjecaj i u središnjoj Istri nakon što je od patrijarha Grigura u leno dobio Novake (1258.). Treći brat *Sergio I.* bio je 1268. kapetan puka grada Pule, čime je ponovno ojačao položaj akvilejskoga patrijarha kao svjetovnoga gospodara Pule. U tom je razdoblju naglo ojačao položaj Venecije u zapadnoistarskim gradovima. Položaj obitelji Castropola ipak se stabilizirao dolaskom agilnoga Raimonda della Torre na mjesto akvilejskoga patrijarha i istarskog markgrofa (1273. – 1299.). U tom je razdoblju Monfiorito imenovan kaštelanom Dvigrada i glavnim rikarijem (vrhovnim sucem) markgrofovije Istre, ali je u godini tih imenovanja (1278.) iznenada umro. Nakon njega *Pietro I.* (sin Nasinguerre II.) bio je načelnik Pule, *Nicolò I.* (sin *Glicerija I.*) kapetan puka Pule, a njegov rođak *Nasinguerra III.* (sin Sergija I.) glavni i vječni kapetan Pule. Ne ulazeći u sukobe Mlečana i patrijarha, ta su trojica postala stvarnim gospodarima grada. Mlečani, međutim, ponovno koriste razdoblje izbora novoga akvilejskoga patrijarha, odnosno istarskoga markgrofa (1318. – 1319.) za osnaživanje vlastita položaja u Puli. Premda je *Sergio II.* (sin Nasinguerre III.) vojno suzbio otvoreni nasrtaj pomorskoga zapovjednika u Istri Nicolò Badoera, u konačnici je morao s rođakom *Nasinguerrom IV.* (sinom Pietra I.) položiti prisegu vjernosti mletačkom duždu (1319.) i odreći se službe i časti glavnoga i vječnoga kapetana Pule. Mletački je utjecaj dodatno osnažen u ratu s patrijarhom i markgrofom Paganom della Torre (1319. – 1332.) za Furlaniju, kada Mlečani pritiskom na Pulu i Bale prisiljavaju markgrofa da potvrdi puljskoga novoizabranoga podestata, Mlečanina Giorgija Baseggija (1319.). Konačni je udarac Castropolama zadan u pobuni promletačke struje gradske uprave (1331.), kada uz vojnu pomoć kneza Fridrika Krčkoga (iz obitelji poslije poznate pod imenom Frankopani) predaju grad Mlečanima. Prema jednoj točki ugovora o primitku grada u vlast Venecije, dužd je s vladom protjerao Castropole s prostora grada i općine Pule, Furlanije, Istre i Sklavonije (tj. hrvatskih krajeva u Istri) u krajeve koji će biti po volji duždevoj vladi. Tom je točkom dopušteno Castropolama njihovo pravo vlasništva i nesmetanog uživanja privatnih posjeda na području grada Pule. Nasinguerra IV. pokušao je preko patrijarha i markgrofa Pagana ishoditi preseljenje u Dvigrad, gdje su bili posjednicima od 1328., ali im ni to nije pošlo za rukom. Castropole potom silom prilika odlaze u Treviso.

menoloma, kao podsjetnik na veliki ljudski nemar (uništenje arheološkog lokaliteta, nedopuštena eksploatacija kamena i devastacija okoliša) (slika 26.).

Arheološko nalazište Stari Gočan (Gradina) zaštićeno je arheološko kulturno dobro RH s registarskim brojem kulturnog dobra Z-3267, gdje se u kratkom opisu navodi: „Arheološko nalazište Stari Gočan (Galzana, Golzana, Golčan, Gradina) nalazi se na uzvisini između Barbana i Savičente. Vidljivi su ostaci prapovijesne gradine eliptična oblika s obrambenim zidom od velikih kamenih blokova. U IV. stoljeću počinje se graditi utvrđenje sa zidinama i četvrtastim kulama te većom samostojećom kulom u centru. Izvan zidina istražena su dva sakralna objekta sa izbočenim polukružnim apsidama, datirana u predromaniku i romaniku. Brojnost i karakter pronađenog arheološkog materijala svjedoči o važnosti nalazišta za proučavanje života srednjovjekovnog naselja sa pretežno slavenskim stanovništvom“.

Slika 26.: Lijevo: Stari Gočan (zeleni brežuljak, ostaci grada);
desno: Rogatica (napušteni kamenolom)

LITERATURA

- Carlo Marchesetti: *I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia (Prapovijesne gradine Trsta i Julijske Venecije)*, Trst 1903., pretisak 1981.
- Gino Bandelli: *La questione dei castellieri (Problematika kašteljera)*, ACRS, 1976. – 1977.
- Klara Buršić-Matijašić: „Bedemi i ulazi istarskih gradina“, *Histria Antiqua*, 2001.
- Klara Buršić-Matijašić: *Gradine Istre. Povijest prije povijesti*. Pula: Žakan Juri, 2007.
- Klara Buršić-Matijašić: „Toponimi gradine i kašteliri u vremenu i prostoru“, *Studia honoraria archaeologica*, Tončinić D., Kaić I., Matijević V., Vukov M. (ur.), Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Klara Buršić-Matijašić: „Toponimi gradina Barbanštine“, *Barbanski zapisi*, sv. 4. (2016.), str. 19.-42.

- Klara Buršić-Matijašić: „Gospodarstvo prapovijesne Istre“, *Zbornik radova, Posebna izdanja* 38, D. Križman Pavlović, M. Manente, A. Perkov, C. Povolo (ur.); Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2015., str. 205.-214.
- Klara Buršić-Matijašić: „Gradinska naselja na putu Istarskog razvoda“, *Bertošin zbornik: zbornik u čast Miroslava Bertoše*, knj. 2., Jurković, Ivan (ur.), Pula – Pazin: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Državni arhiv u Pazinu, 2013., str. 61.-79.
- Klara Buršić-Matijašić: „Gradinska naselja“, *Monografija Općine Medulin*, Bader, Andrej (ur.), Medulin: Općina Medulin, 2013., str. 32.-43.
- Branko Marušić: *Il tramonto del periodo antico ai confini orientali dell'agro polese (Zalazak antičkog razdoblja na istočnim granicama Puljskog agera)*, 1984.

Gočan - Barban trace of Prehistory and the Middle Ages

Summary

Gočan (*Stari Gočan, Gradina, Villa Golzana, Galzana, Golzana, Golzana Vecchia, Golčan*), prehistoric castle and medieval settlement (prehistory, late antiquity, middle ages) in southern Istria, west of the settlement Rojnići, northwest of the settlement Petehi, between Barban, whose municipality it belongs to, and Svetvinčenat (air distance: Barban – 6.5 km; Svetvinčenat – 5 km), where today you can see an ancient church, a buried well (cistern) and the church of St. Helen, is one of the most significant points on the archaeological map of Barban Municipality. It is an old Croatian settlement, the size of the ancient Dvigrad below Kanfanar, which testifies to the early presence of Croats in these areas. For centuries it was the border territory between Barban, Žminj and Svetvinčenat, and together with Dvigrad, Bale and Barban it protected this area from the invasions of Slavs and Lombards. Historical records say that the traces of the castle can be found on the left and right sides of the road that today leads from Barban to Svetvinčenat, in an area with several hills, which were supposedly called Rogatice, and from which one hill also retained that name.

BARBANSKE I LABINSKE LUKE U RAŠKOM ZALJEVU ZA UTOVAR GORIVOG DRVA POD VENECIJOM

Mladen Bastijanić
Vinež 330 f
52220 Labin
e-mail: bastijanicmladen@gmail.com

Nekategorizirani rad

Ovaj rad je osvrt na primjenu propisa koji su imali zadatak pravilnoga gospodarenja šumama na području Barbana i Labina po „Katastiku gorivog drva u istarskim šumama pod Venecijom, sastavljenom od Fabija da Canala, providura za drvo u Istri i Dalmaciji, 1566.“ U ovom se radu spominju luke za utovar drva na barbanskom i labinskom području.

Ključne riječi: katastik gorivog drva, barbanske i labinske luke u doba Venecije

Keywords: firewood catastics, Barban and Labin ports during the rule of Venice

I. Uvod

Mletački su vlastodršci donosili više propisa koji su imali zadatak pravilnoga gospodarenja šumama. Jedan od takvih uređenih dokumenata bio je i „Katastik gorivog drva u istarskim šumama pod Venecijom, sastavljen od Fabija da Canala, providura za drvo u Istri i Dalmaciji, 1566.“ („Catasticum Fabii de Canali provisoris super lignis in Histria et Dalmatia, anno MDLXVI“).

II. Katastik gorivog drva u istarskim šumama pod Venecijom

Naš povjesničar Danilo Klen je na četiristotu godišnjicu sastavljanja „Katastika goriva Fabija da Canala“ u *Vjesniku historijskog arhiva Rijeka – Pazin* (svezak XI.-XII.), Rijeka 1966. – 1967., objavio taj katastik.

Taj nam katastik daje bezbroj statističkih podataka, kao što su nazivi šuma, količina gorivog drva u tim šumama, njihovi vlasnici itd. Katastik nam daje i podatke

o broju stanovnika, broju „ognjišta“, kao i broju volovskih zaprega te broju sitne i krupne stoke u to doba (sredina XVI. stoljeća).

III. Barbanske i labinske luke u Raškom zaljevu u doba Venecije

Luke, pristaništa (*carregadori*) za ukrcaj ljudi, drva, vina, ulja, stoke i ostalih roba, u doba su Venecije važne strateško-gospodarske jedinice. Sama je Venecija izgrađena u laguni pa su za njezinu izgradnju bile potrebne ogromne količine drva.

Za Veneciju je potreba za drvom bila od životnog značenja.

Slika 1. Slikovni prikaz projekta izgradnje Venecije

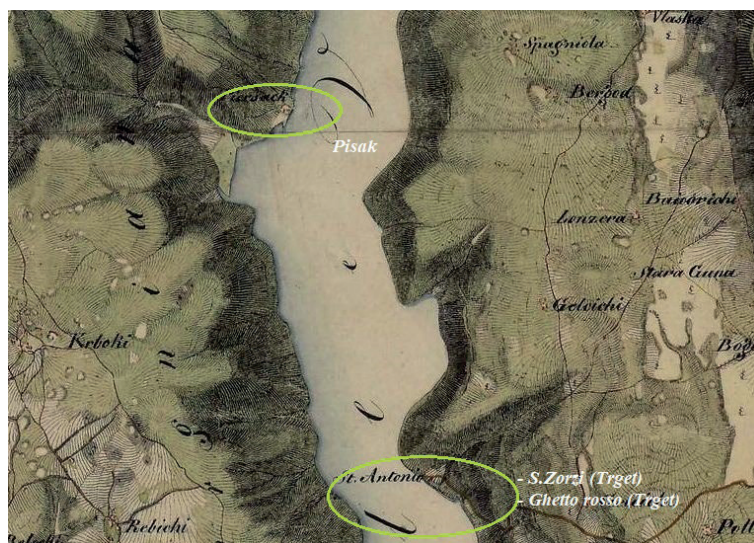
Izvor: <https://www.pozitivno.ba/plutajuci-grad-istorijat-venecije-od-nastanka-do-danasnjih-dana/>

Slika 2. Postavljanje drvenih stupova u morski mulj (osnova za temelje građevina)

Izvor: <https://kafenisanje.rs/2014/09/11/plutajuci-grad-kako-je-nastala-venecija/>

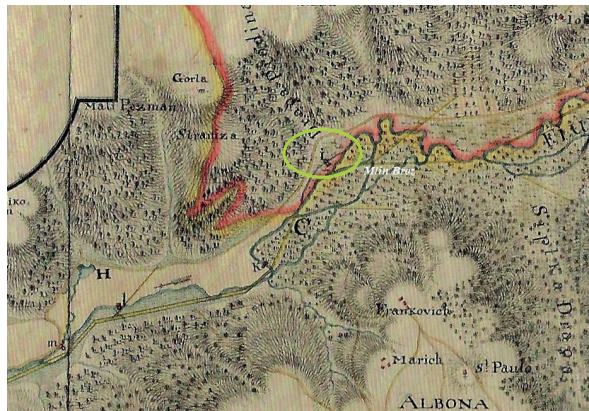
Barbanštini je u to doba glavna luka za utovar drva bilo pristanište na Pisku (*Pesaco in Arsa*), a Labinštini je istovremeno jedna od glavnih luka za utovar drva bila San Zorzi (današnji Trget). Od davnina su luke u Raškom zaljevu bile povezane splavima-skelama i barkama, o čemu svjedoče toponimi Traget-Trget.

Slika 3. Barbanska luka Pisak (*Pesaco in Arsa*) i labinska luka San Zorzi (današnji Trget)

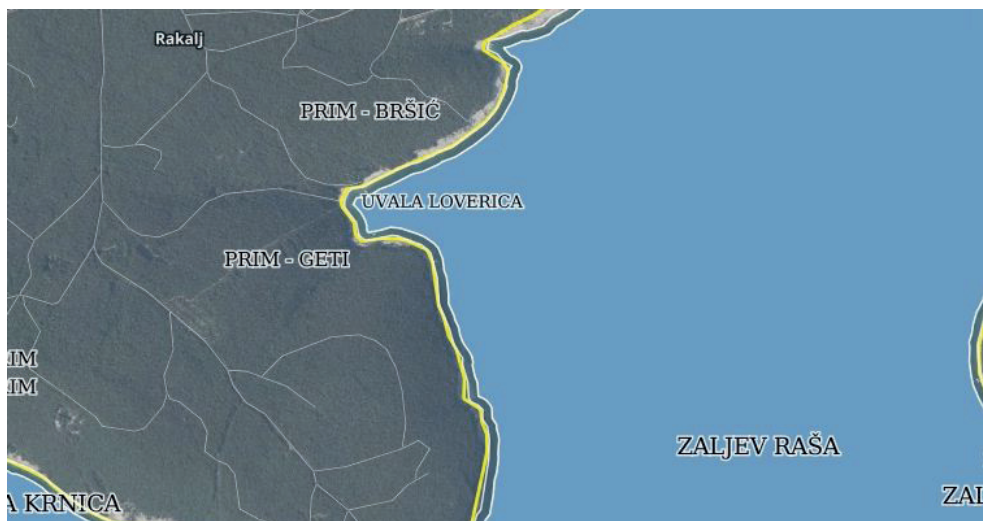
Izvor: <https://maps.arcanum.com/en/map/europe-19century-secondsurvey/?layers=osm%2C158%2C164&bbox=1558361.307269608%2C5623894.924938092%2C1571250.5011641958%2C5628557.583663488>

Drvo s Barbanštine ukrcavalo se na barke i brodove od mlina na rijeci Raši zvanog Broz (Brodina) pa sve do uvale Loverice (*San Lorenzo*), a to je područje od Kmetske boške (Kmetska boška dijelila se na Barbansku bošku i Cerovsku bošku te je granica između Sutivanca i Barbana) pa sve do Boške Prim (granica Raklja i Krnice).

Slika 4. Mlin na rijeci Raši zvan Broz (Brodina)

Izvor: Izvadak iz „Karte rijeke Raše s projektom melioracije, autora Gajetana de Johna i Caspara de Penca, 1771.“, „Na izvorima istarskog vodovoda“, Istarska kulturna agencija, Pula

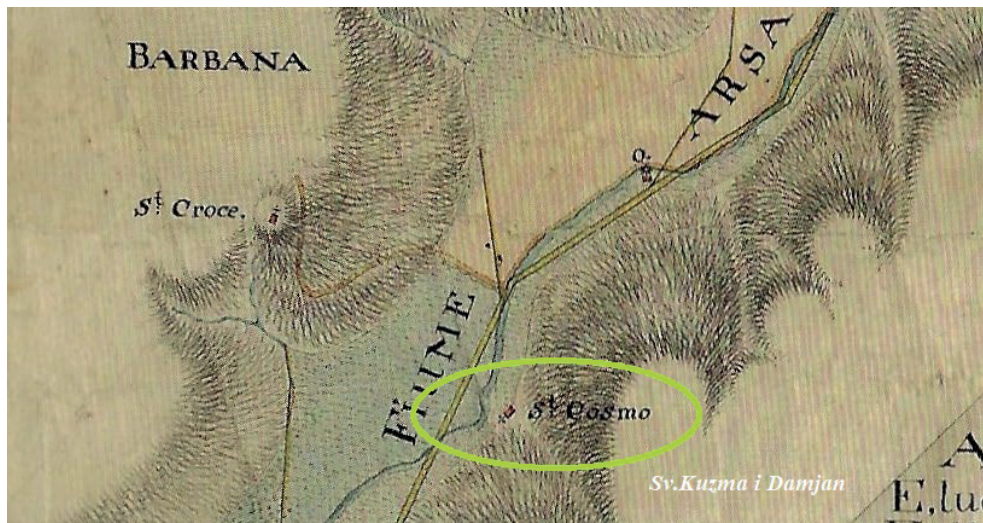

Slika 5. Uvala Loverica (San Lorenzo) i Boška Prim

Izvor : <https://geoportal.dgu.hr/>

Labinština je u zaljevu rijeke Raše imala više utovarnih mjesta:

1. Kod crkve sv. Kuzme i Damjana (*S. Cosmi Damian nell'Arsa*)
2. Kod crkve sv. Jurja – Trget (*S. Zorzi nell'Arsa*)
3. Lučica Trget (*Ghetto rosso nell'Arsa*)
4. Lučica Kobajić – Sv. Lovreč Labinski (*Ghetto di Cobaich nell'Arsa*)

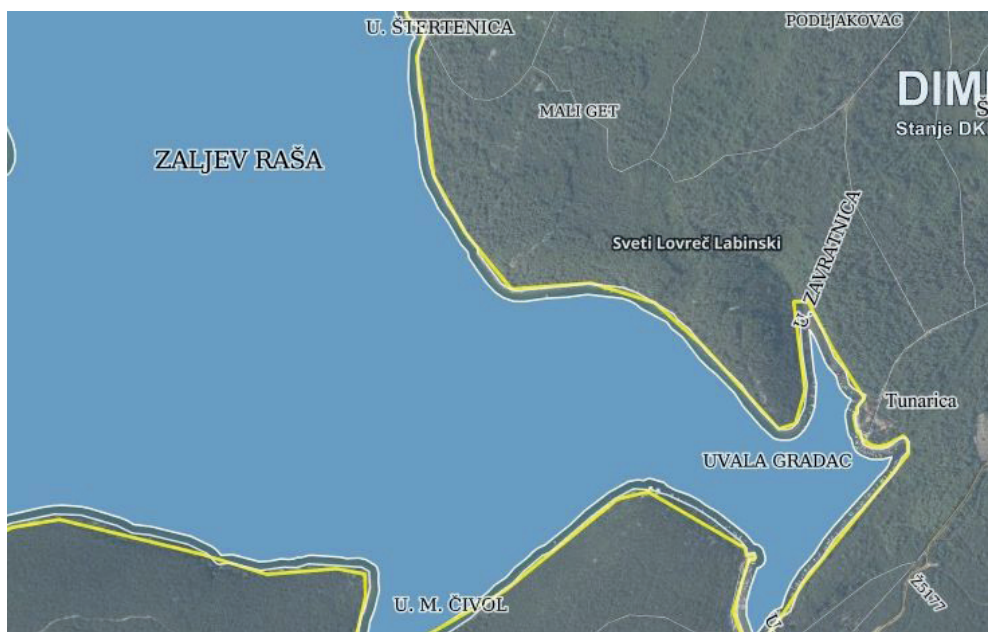
Slika 6. Crkva sv. Kuzme i Damjana (današnje područje bivše tvornice vapna na Mostu Raši)

Izvor: Izvadak iz slike „Karta rijeke Raše s projektom melioracije, autora Gajetano de John i Casparo de Penco, 1771.“, „Na izvorima istarskog vodovoda“, Istarska kulturna agencija, Pula

Slika 7. Crkva sv. Jurja – Trget (S. Zorzi nell'Arsa) i lučica Trget (Ghetto rosso nell'Arsa)

Izvor: <https://maps.arcanum.com/en/map/europe-19century-secondsurvey/?layers=osm%2C158%2C164&bbox=1558361.307269608%2C5623894.924938092%2C1571250.5011641958%2C5628557.583663488>

Slika 8. Lučica Kobajić – Sv. Lovreč Labinski (Ghetto di Cobaich nell'Arsa)

Izvor: <https://geoportal.dgu.hr/>

IV. Zaključak

„Katastik gorivog drva u istarskim šumama pod Venecijom“, sastavljen od Fabija da Canala 1566., dao nam je bezbroj novih podataka i informacija o proučavanju povijesnih zbivanja u našim krajevima. Barbanske i labinske luke u Raškom zaljevu u doba Venecije bile su od velike važnosti za ukrcaj ljudi, drva, vina, ulja, stoke i ostale robe. U današnje doba u Raškom zaljevu ostala je samo luka Bršica.

V. Izvori

1. Internet:

<https://www.pozitivno.ba/plutajuci-grad-istorijat-venecije-od-nastanka-do-danasnjih-dana/>

<https://kafenisanje.rs/2014/09/11/plutajuci-grad-kako-je-nastala-venecija/>

<https://maps.arcanum.com/en/map/europe-19century-secondsurvey/?layers=osm%2C158%2C164&bbox=1558361.307269608%2C5623894.924938092%2C1571250.5011641958%2C5628557.583663488>

<https://geoportal.dgu.hr/>

2. *Na izvorima istarskog vodovoda*, Pula – Buzet 2013.

The ports of Barban and Labin used for loading firewood in the Arsian Gulf during the rule of Venice

Summary

This paper presents the application of rules that had the task of proper forest management of woods in Barban and Labin area according to „Catasticum Fabii de Canali provisoris super lignis in Histria et Dalmatia, anno MDLXVI“. Also, the ports of Barban and Labin area are mentioned in this paper.

PETAR STANKOVIĆ KAO AUTOR GRBA BARBANA

Anton Percan, dipl. ing. arh.
Bačićev prilaz 12, Pula
e-mail: anton.percan@pu.t-com.hr

Nekategorizirani rad

Uspostavom samostalne hrvatske države te na osnovu zakona o isticanju grbova, prema elaboratu koji je prema povijesnim predlošcima izradio arhitekt Attilio Krizmanić, 2006. odobrena je uporaba grba Barbana. U tom elaboratu autor navodi da je povijesni grb Barbana prvi opisao istarski povjesničar Pietro Kandler 1855. Sa sigurnošću se može tvrditi da autoru nije bio poznat zapis iz „Anala Barbana i Raklja“ koji se u ostavštini barbanskog povjesničara Josipa A. Batela čuva u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Naime, zapis iz 1814. navodi da je Petar Stanković te godine u Veneciji dao izraditi grb Barbanske komune. Prema opisu toga grba, sa sigurnošću se može tvrditi da je izgled grba opisan u navedenom zapisu iz 1814., čiji je autor Petar Stanković, bio predložak za barbanski grb koji se koristio tijekom povijesti, a izgleda i današnjega grba Općine Barban.

Ključne riječi: Petar Stanković, Barban, grb, Batel

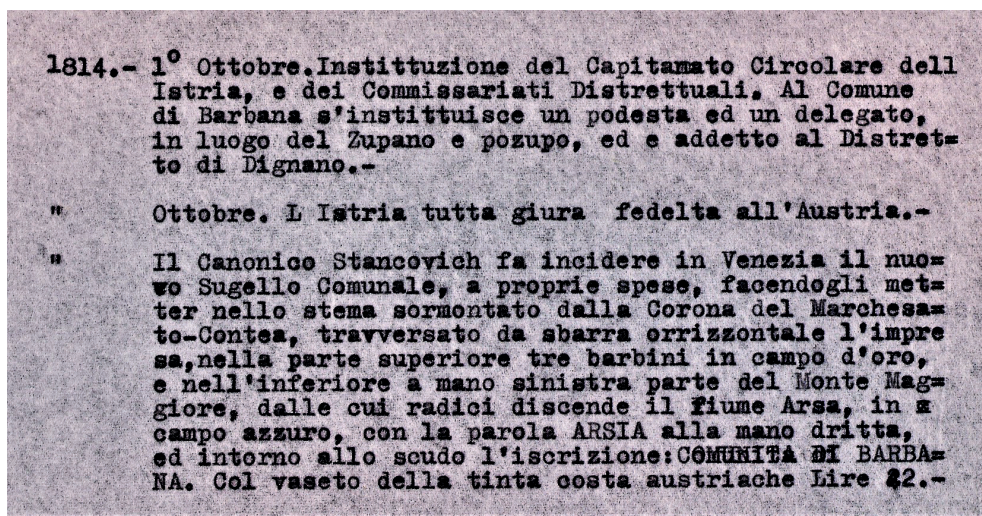
Key words: Petar Stanković, Barban, coat of arms, Batel

Nakon uspostave samostalne hrvatske države 1992. te novim ustrojem jedinica lokalne samouprave godinu dana kasnije, osnovana je Općina Barban koja je do tada bila sastavni dio Općine Pula.

Pravilnikom o postupku za utvrđivanje grba i zastave jedinica lokalne samouprave usvojenim 1994., određeni su uvjeti i način na koji se mogu koristiti ta obilježja. Tim je Pravilnikom propisana dokumentacija koja se dostavlja Ministarstvu uprave koje odobrava izgled grba koji će koristiti jedinice lokalne samouprave (županije, gradovi, općine). Uz ostale, uglavnom administrativne priloge, trebalo je priložiti likovno rješenje grba u boji i povijesni kontekst nastanka grba. Prikazano je to u znanstvenom radu „Gli stemmi di Barbana“ arhitekta Attilija Krizmanića (Pula, 1935. – Pula, 2022.), objavljenom 1999. U uvodnom dijelu ovoga rada autor daje kratak pregled povijesti i urbanog razvitka Barbana te navodi da je povijesni grb Barbana prvi opisao istarski povjesničar Pietro Kandler 1855. Naime, u vremenu preustroja istarskih opći-

na u okviru austrijske države, i Barban je kao autonomna općina mogao isticati svoja obilježja pa Kandler opisuje barbanski grb kao „štit podijeljen na dva dijela zelenom trakom, na gornjem dijelu nalaze se tri crne brade na pozadini žute boje, a u donjem dijelu je most preko rijeke na kojem je ispisano ARSA“.

S obzirom na to da se u radu navodi da je Kandlerov opis najstariji opis barbanskoga grba, sa sigurnošću se može tvrditi da autoru nije bio poznat zapis vezan uz nastanak barbanskoga grba koji se u ostavštini barbanskog povjesničara Josipa A. Batela čuva u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Naime, u „Analima Barbana i Raklja“ koje je vodio ovaj zaslužni Barbanac, za 1814. postoji zapis da se u listopadu te godine cijela Istra zaklela na vjernost austrijskom gospodaru. Nadalje, navodi se da Petar Stanković, koji se u to vrijeme nalazi u Veneciji, naručuje pečat s grbom Barbana koji ga s kutijicom za tintu košta čak 22 austrijske lire.

Slika 1. Zapis iz „Analima Barbana i Raklja“ barbanskog povjesničara Josipa Batela koji se čuva u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (obrada Danilo Klen)

Koji su razlozi da je Stanković tako brzo nakon dolaska novih vlasti, uza znatan trošak (22 austrijske lire u to vrijeme imaju vrijednost jednog vola), dao izraditi grb Barbana?

Poznato je da Petar Stanković, iako u početku veliki protivnik Napoleona i revolucionarnih promjena, postaje pobornikom te vlasti. Upravo u tom vremenu postaje kanonikom, njegov brat Martin postaje barbanskim načelnikom, kupuje općinsko zemljište, počinje gradnju velebnih kuća... No već nekoliko godina kasnije, kada počinju prosvjedi protiv francuskih vlasti, Stanković mora napustiti Barban. Promje-

na vlasti zatekla ga je u Veneciji pa nema sumnje da je izradom grba Petar Stanković želio pokazati lojalnost novom gospodarstvu.

Može se pretpostaviti da Stanković nije uspio u svojem naumu i steći povjerenje novih vlasti jer upravo te 1814. za novog barbanskog župnika biva imenovan Sebastian Krampus iz Kostanjice.

Ne postoji grafički prikaz grba koji je u Veneciji izradio Stanković, već samo Batelov opis koji navodi da se iznad grba nalazi kruna Markgrofovije Istre te kako je grb raspodijeljen vodoravnom trakom. Zatim navodi da je gornji dio grba zlatne boje i u njemu se nalaze tri brade. Zasiurno se Stanković pri izradi grba vodio pučkom etimologijom koja kazuje da ime Barban dolazi od antičke obitelji Parpanus, koja je živjela na ovim prostorima, pa od tuda ime Barban, Barbanus-barba (brada). Batel nadalje navodi da se u donjem dijelu grba, koji je azurne boje, nalaze obrisi Učke ispod koje teče rijeka Raša, a iznad toga nalazi se natpis ARSA, polukružnog oblika. Također, navodi da se uz grb nalazi natpis koji kazuje da je to grb Barbanske komune.

Stoga, nema sumnje da je Pietro Kandler četrdesetak godina kasnije, 1855., opisao barbanski grb, kojeg je autor Petar Stanković. Upravo je prema tom opisu, uz grbove nekoliko istarskih gradova i komuna, 1906. na vijenac tadašnjeg Ženskog liceja (danas Filozofskog fakulteta u Puli), arhitekta Rodolfa Borrija, postavljen barbanski grb, što predstavlja njegov najstariji poznati prikaz.

Slika 2. Ženski licej izgrađen 1906. po projektu pulskog arhitekta Rodolfa Borrija na čijem se frizu nalazi najstariji prikaz barbanskoga povijesnoga grba

Slika 3. Grb Barbana na frizu današnjeg Filozofskog fakulteta

Tijekom vremena, izmijenjeni izgled barbanskoga grba nalazimo u dokumentima iz 1926., s umetnute tri bijele zvijezde kao simbolima talijanskog irendentizma (prema talijanskom grbu iz 1890.) te iz 1930. s umetnutim *fasciom* kao simbolom tadašnje fašističke vlasti.

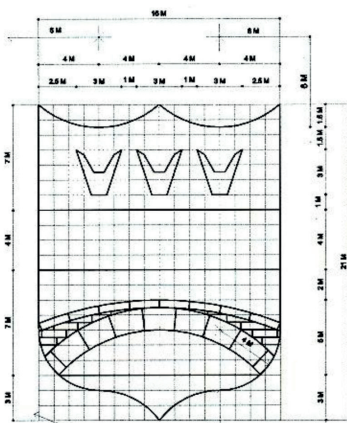

Slika 4. Grba Barbana iz 1926.

Ne postoje podaci o isticanju barbanskoga grba u vremenu bivše države. Uspostavom samostalne Republike Hrvatske te na osnovu zakona o isticanju grbova, krajem 2006., prema elaboratu koji je prema povijesnim predlošcima izradio arhitekt Attilio Krizmanić, odobrena je uporaba grba Barbana.

U ožujku 2013. Općinsko vijeće usvojilo je Statut općine Barban u kojem se navodi da Općina Barban ima grb i zastavu kao svoja obilježja. U toj se odluci navodi da je grb Općine povijesni grb s pravokutnikom čije su bočne stranice pri dnu zaobljene i u središtu završavaju zašiljenim dnom. U zlatnom žutom štitu nalazi se zeleni pojas iznad kojeg su tri crna uspravna brka (talijanski: *barbe*), a ispod pojasa crveni most nad plavom vodom.

Stoga, sa sigurnošću možemo tvrditi da je barbanski grb koji je Petar Stanković 1814. dao izraditi u Veneciji osnova današnjega grba Općine Barban.

Slika 5. Grafički prikaz rastera grba Barbana

Slika 6. Današnji izgled grba Barbana

Izvori:

ARHIV HAZU, *Ostavština Josipa Antona Batela*

Attilio Krizmanić, *Gli stemmi di Barbana*, 1999.

Petar Stanković as the autor of Barban's coat of arms**Summary**

With the establishment of the independent Croatian state and on the basis of the law on the display of coats of arms, according to the elaboration made by the architect Attilio Krizmanić according to historical models, in 2006 the use of the coat arms of Barban was approved. In that essay, the author states that the historical coats of arms of Barban was first described by the Istrian historian Pietro Kandler in 1855. It can be said with certainty that the author was not aware of the entry from the Annals of Barban and Rakalj, which is preserved in the archives of the Barban historian Josip A. Batel in the Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts in Zagreb. Namely, a record from 1814 stated that Petar Stanković had the coat of arms of Barban' commune made that year. According to the description of the coat of arms, it can be said with certainty that the appearance of the coat of arms is described in the mentioned record from 1814, the autor which is Petar Stanković, was the template for the Barban's coat of arms that was used throughout the history and appearance of the current coat of arms of the Municipality of Barban.

PROMIŠLJANJA PETRA STANKOVIĆA O SMJEŠTAJU ANTIČKOG NEZAKCIJA¹

dr. sc. Kristina Džin
e-mail: kristina.dzin@pu.t-com.hr

dr. sc. Vesna Lalošević
e-mail: vesnalalosevic@yahoo.com

Izvorni znanstveni rad

Nezakcij u kontekstu antičke Istre kompleksan je arheološki lokalitet kroz čiju se povijesnu slojevitost mogu pratiti društveni, politički i duhovni odnosi od prapovijesti, a iscrpnije od II. stoljeća pr. Kr., kada Rimljani pobjeđuju Histre, do VI./VII. stoljeća jer je u avaro-slavenskim provalama u Istru grad spaljen i većim dijelom napušten. Tijekom stoljeća, kako su njegovi ostaci nestali pod zubom vremena, Nezakcij je postao samo uspomena u bilješkama raznih poznavatelja zavičajne povijesti, a ime i lokacija ilirskog centra moći bili su predmetom žučnih rasprava. O smještaju Nezakcija promišljao je u prvoj polovini XIX. stoljeća i Petar Stanković, Barbanac, polihistor, konzultirajući antičke autore, ali i sebi suvremene erudite. Tragom njegovih teza ovaj rad razmotrit će arheološko-povijesnu utemeljenost Stankovićeve promišljanja.

Ključne riječi: Petar Stanković, Nezakcij, Istra, antika

Smještaj antičkoga grada Nezakcija, koji je nakon VII. stoljeća potpuno nestao s povijesne scene, bio je dugo godina tema razmatranja raznih erudita, sve dok se tijekom novih sustavnih arheoloških istraživanja u XX. stoljeću nisu pronašli dokazi za njegovu ispravnu ubicaciju. U tijeku gorućih povijesnih pitanja o Istri, koja su se istraživala u XVIII. i XIX. stoljeću, i Petar Stanković dao je svoj skroman prilog. Kako bismo mogli pravilno ocijeniti doprinos promišljanja barbanskog kanonika, potrebno je ukratko podsjetiti na povijesnu ulogu Nezakcija.

¹ Rad je predstavljen na XII. memorijalu Petra Stankovića 28. travnja 2022., ali se naknadno objavljuje u ovome svesku zbornika.

I. Antički Nezakcij od nastanka do nestanka

Iz antičkog razdoblja sačuvana su djela koja spominju Nezakcij. O gradu u kontekstu povijesnih zbivanja pripovijedaju djela povjesničara Polibija², Tita Livija³, Plinija Starijeg⁴, Eutropija⁵ i književnika Kvinta Enija⁶, a o njegovom smještaju informiraju nas djela antičkih geografa Strabona⁷, Klaudija Ptolomeja⁸, Antoninski itinerar, Peutingerova karta⁹ i Kozmografija¹⁰.

² Grčki povjesničar Polibije (Πολύβιος) bio je odgajatelj Publija Kornelija Scipiona Mlađeg u Rimu (Megalopol, Arkadija, 205. god. pr. Kr. – ? oko 120. god. pr. Kr.). Oko 150. god. pr. Kr. napisao je povijest (Ἱστορία) rimske države u 40 knjiga, a o ratovima Rimljana s Ilirima piše u 25. knjizi. Mate KRIŽMAN, *Antička svjedočanstva o Istri*, Pula – Rijeka 1997., str. 273.

³ Tit Livije (*Titus Livius*), rimski povjesničar (*Patavium*, danas Padova, 59. god. pr. Kr. – 17. god. posl. Kr.). Napisao je povijesno djelo Od osnutka Rima (*Ab Urbe condita*), a u prvim poglavljima 41. knjige opisuje rat Rimljana s Ilirima. Mate KRIŽMAN, *Antička svjedočanstva*, nav. dj., str. 172.–177.

⁴ Gaj Plinije Sekundo Stariji (*Caius Plinius Secundus Maior*), rimski političar i pisac (Como 24./23. – kraj Misenuma, 79.). Napisao je enciklopedijski priručnik Prirodoslovlje (*Naturalis historia*), kao kompilaciju nekritički prikupljene građe. U 3. knjizi govori o Istri i istarskim rimskim gradovima. Mate KRIŽMAN, *Antička svjedočanstva*, nav. dj., str. 230.–239.

⁵ Eutropije (*Flavius Eutropius*, ? – iza 380.), oko 365. napisao je *Breviarum ab urbe condita*. Mate KRIŽMAN, *Antička svjedočanstva*, nav. dj., str. 287.

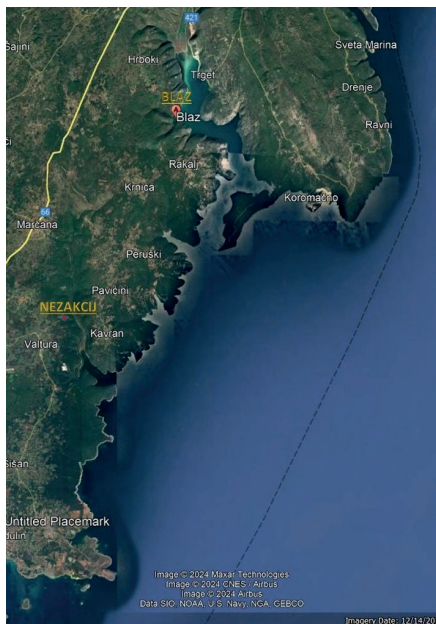
⁶ Kvint Enije (*Quintus Ennius*), književnik (Rudija, 239. – Rim, 169. god. pr. Kr.), nadahnut zbivanjima u rimskoj povijesti napisao je tragediju u heksametrima *Anali (Annales)*. Rat Rimljana s Histrima opisuje u 15. i 16. knjizi. Mate KRIŽMAN, *Antička svjedočanstva*, nav. dj., str. 107.

⁷ Grčki geograf Strabon Amasejac (Στράβων) (Amasija u Turskoj 63. – 23. god. pr. Kr.) živio je u Rimu u vrijeme careva Augusta i Tiberija i mnogo je putovao. U svojem djelu *Geografija (Γεωγραφικά)* opisao je Sredozemlje, a u 5. knjizi piše o Istri. Mate KRIŽMAN, *Antička svjedočanstva*, nav. dj., str. 70.–85.

⁸ Klaudije Ptolomej (Κλαύδιος Πτολεμαῖος), matematičar, astronom, astrolog, geograf (Egipat, 85. – Aleksandrija, 165.), napisao je *Geografsku uputu (Γεωγραφικὴ ὑφήγησις)* u 8 knjiga, i daje i karte tada poznatog svijeta. Mate KRIŽMAN, *Antička svjedočanstva*, nav. dj., str. 93.–99.

⁹ U Rimu na Marsovom polju 12. god. pr. Kr. bila je izložena službena karta Rimskog Carstva, tzv. Agripinina karta, izrađena po grčkim kartama. Tu kartu su kasnije carevi Septimije Sever (193. – 211.) i Karakala (211. – 217.) nadopunjavali podacima s novoosvojenih teritorija. Agripinina karta bila je predložak za pisanje *Itinerarium provinciarum Antonini Augusti* i *Itinerarium maritimum Antonini Augusti*. Agripinina karta bila je predložak i za druge karte načinjene u kasnoj antici koje nisu sačuvane. Jedan primjerak kasnoantičke karte je prepisan u karolinško doba i on se čuvao u bavarskom samostanu, gdje ga je otkrio jedan bečki sveučilišni profesor krajem XV. stoljeća. Srednjevjekovnu je kartu bilježnik iz Augsburga Konrad Peutinger (1465. – 1547.) priredio za objavljivanje, a po njemu je dobila ime Peutingerova karta i ima 11 pergamentnih listova. Čuva se u bečkoj Nacionalnoj biblioteci kao *Codex Vindobonensis 324*. Mate KRIŽMAN, *Antička svjedočanstva*, nav. dj., str. 314.–315.

¹⁰ Na temelju Agripinine karte u VI. ili VII. stoljeću u Raveni nepoznati autor, vjerojatno klerik, opisao je osnovne putne pravce po svijetu pod naslovom „Opis svijeta“ (*Cosmographia*). Mate KRIŽMAN, *Antička svjedočanstva*, nav. dj., str. 317.

Sl. 1. Smještaj uvale Blaz i Nezakcija ponad uvale Budava, preuzeto s Google Mapsa

Sl. 2. Pogled na Raški zaljev i uvalu Blaz (na desno), foto: Vesna Lalošević

U XII. stoljeću pr. Kr. na Istarskom poluotoku etnogenezom indoeuropskih doseljenika i autohtonog stanovništva nastalo je pleme Histra.¹¹ Uz primarnu djelatnost, poljoprivredu, histarska plemena bavila su se brodogradnjom, pomorstvom i povremenim gusarenjem. Plovili su uz obalu Jadrana i napadali brodove s juga na putu do sjevera i grčkih kolonija – bile su to *Adria* i *Spina*. Rimski povijesni izvori pamte histarsko gusarenje po Jadranu s kojim se nisu mogli odmah obračunati.¹² Problem je nastao kada su, u tijeku Trećeg rata Rimljana protiv Kelta u sjevernoj Italiji (225. – 222. god. pr. Kr.)¹³, Histri, na poticaj Demetrija Farskoga, opljačkali rimske brodove koji su 222. god. pr. Kr. nosili žito vojsci.¹⁴ To je bio povod za Prvi rat Rima s Histrima 221. god. pr. Kr., u kojem je nakon dvije godine, kako bi suzbila gusarenje, rimska vojska uništila histarske gradine i brodove (u uvali Budava kod Nezakcija i drugim

¹¹ Na Istarski poluotok u XII. stoljeću pr. Kr. doselili su se *Homo sapiens* nositelji *impresso* kulture te su se asimilirali s zatečenim autohtonim stanovništvom. Oni su stvorili brončanodobne gradine koje su preživjele i seobu indoeuropskih naroda željeznog doba oko 1100. U to vrijeme su se etnogenezom formirala protoilirski plemena i nastalo je pleme Histra. Kristina MIHOVILIĆ, „Pregled prahistorije Istre od starijeg neolitika do početka romanizacije“, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 11/1, Zagreb 1986., str. 49.-64.; Vesna JURKIĆ-GIRARDI, „Kontinuitet utvrđivanja u Istri“, *Histria antiqua*, 6, Pula 2000., str. 9.-11.

¹² LIV., *Ab Urbe condita*, 10, 2.4.

¹³ Rajko BRATOŽ, *Rimska zgodovina 1: Od začetkov do nastopa cesarja Dioklecijana*, Ljubljana 2007., str. 75.

¹⁴ EUTR. *Breviarum*, 3.7.

istarskim zaljevima).¹⁵ Osim toga, Rimljani su u cilju osiguranja mira osnovali mrežu svojih kolonija te latinsku koloniju *Aquileiu* u kojoj su stacionirali vojsku.

Ukupna populacija Histra početkom II. stoljeća pr. Kr. iznosila je 160 000 ljudi, okupljenih u plemenski savez (plemena Fekusi, Katali, Subokrini i Menonkaleni)¹⁶, a predvodio ih je neimenovani kralj (*rex, regulus*) koji je imao sjedište u Nezakciju (*Nesactium*).¹⁷ Kako je rimska kolonija i vojni tabor Akvileja bila preblizu histarskim granicama, novi mladi poduzetni kralj Epulon poveo je napad na Rimljane. U 2. ratu 178./177. god. pr. Kr. kod Akvileje Rimljani su pobili oko 8000 Histra¹⁸, a plemenski prvaci i kralj Epulon uspjeli su pobjeći i utvrditi se u Nezakciju. Kada je rimski konzul Klaudije Pulher s dvije nove legije stigao i opkolio Nezakcij te ga zauzeo, kralj Epulon se ubio.¹⁹ Uz Nezakcij Rimljani su zauzeli i utvrđena južnohistarska naselja Faveriju i Mutilu. Zarobljeno je i prodano u roblje više od 5000 Histra.²⁰

Nakon sloma Histarskog Kraljevstva i pada pod Rimsku Republiku 177. god. pr. Kr., Nezakcij je izgubio status prijestolnice, ali je gradinsko naselje opstalo. Rim je Nezakciju dao status gradinske peregrinske zajednice (*oppidum civitas peregrinorum*) u kojem je bio pod novoosnovanom kolonijom Pulom (*colonia Pola*), kao priključena gradina (*oppidum attributum*). U prvom redu, Histri nisu smjeli nositi oružje, gusariti ni trgovati sa susjednim plemenima, a morali su uzdržavati službene predstavnike rimske vlasti s pratećom administracijom, osiguravati smještaj i prehranu rimskim vojnim jedinicama i posadama ratnih brodova.²¹

Na ruševinama histarskog opida Nezakcija krajem II. i sredinom I. stoljeća pr. Kr. oživljava jezgra grada s autohtonim žiteljima i malobrojnim romaniziranim doseljenicima.²² Iako su centurijacijom teritorija u koloniji Pola veliki dijelovi nezakcijskog agera bili uključeni u podjelu rimskim stanovnicima Italicima, osobito plodno Valtursko polje, ipak su uglavnom neatraktivna zemljišta u okolici Nezakcija zadržali autohtoni stanovnici, uz plaćanje *tributum capitisa* i *portorije*.²³

Tijekom I. stoljeća pr. Kr. u vojno podčinjenoj Istri nastupila su mirnija vremena, koja su omogućavala slobodniju razmjenu ljudi i roba s Apeninskim poluotokom, Liburnijom i srednjom Dalmacijom. Italicima – doseljeni rimski građani na Istarski

¹⁵ LIV., *Ab Urbe condita*, 20.

¹⁶ Bernardo BENUSSI, *L'Istria sino ad Augusto*, Trieste 1883., str. 260.

¹⁷ LIV., *Ab Urbe condita*, 41, 1.

¹⁸ LIV., *Ab Urbe condita*, 41, 2-4.

¹⁹ ENNIUS, *Annalium liber XVI. Q. Ennius T. Caecilium Teucrum fratrem que eius praecipue miratus propter eos sextum decimum adiecit annalem*.

²⁰ LIV., *Ab Urbe condita*, 41, 11.

²¹ Vesna GIRARDI-JURKIĆ, *Duhovna kultura antičke Istre 1: Kultovi u procesu romanizacije antičke Istre*, Zagreb 2005., str. 12.-13.

²² O njima svjedoče ulomci kasnohelenističke importirane keramike u Nezakciju. Kristina MIHOVILIĆ, „Pregled prahistorije Istre“, nav. dj., str. 52.

²³ Bernardo BENUSSI, *L'Istria nei suoi due millenni di storia*, Trieste 1924., str. 45.

Sl. 3. Pogled na Nezakcij i uvalu Budava 2006., foto: Enzo Morović

poluotok – širili su latinski jezik i pismo, vjerovali u službena rimska božanstva i uveli ostale inovacije rimskog načina života. Kako zbog vojnih potreba, ali i zbog Italika, izgradila se rimska cesta Pula – Nezakcij – Labin koja je vodila do Liburnije, što je pridonijelo umreženosti histarskog opida.²⁴

Najugledniji autohtoni stanovnici Nezakcija prvi su prihvatili rimsku kulturu i time inicirali romanizaciju svih stanovnika jer su se služili latinskim jezikom i pismom, stapajući tekovine rimske civilizacije s domaćim običajima i vjerovanjima, te su štovali divinizirana autohtona božanstava dodavanjem epiteta uzvišen (*Augustus*) u rimskoj interpretaciji.²⁵

Okolo sredine I. stoljeća pr. Kr. Nezakcij je dobio određeni skromniji stupanj samouprave kao zajednica rimskih građana (*oppidum civium Romanorum*).²⁶ Tek je *Pax Iulia* potaknuo obnovu s jakim autohtonim kulturnim prožimanjem i romanizacijom, a kad je nakon 12. god. pr. Kr. car August premjestio granicu Italije na rijeku Rašu²⁷,

²⁴ Vesna GIRARDI-JURKIĆ, „Nalaz rimskog žarnog groba na „Marsovom polju” u Puli. Prilog poznavanju topografije rimskih nekropola u Puli“, *Histria archaeologica*, 15-16, Pula 1985., str. 63., 70.

²⁵ Guido ROSADA, *Oppidum Nesactium. Una città istro-romana*, Treviso 1999., str. 172.-173.

²⁶ Mate SUIĆ, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb 2003., str. 29.

²⁷ STRABO. 5, 1, 1; Mera δέ τήν ὑπώρειαν τῶν Ἄλλεων ἀρχή τῆς νυν Ἰταλίας, οἱ γὰρ παλαιοὶ τὴν ὀϊνωτρίαν ἐκάλονον Ἰταλίαν, ἀπὸ τοῦ Σικελικοῦ πορθμοῦ μέχρι τοῦ Ταραντίνου κόλπου καὶ τοῦ Υἱοσεῶνιάτου διήκουσαν, ἐπικρατήσαν δὲ τοῦνομα καὶ μέχρι τῆς ὑπαιρείας τῶν Ἄλλεων προῦβη, προσέλαβε δὲ καὶ τῆς Λιγυστικῆς τὰ μέχρι Οὐάρου ποταμοῦ καὶ τῆς τοῦτῃ θαλάττης

Sl. 4. Pogled na Nezakcij s ucrtanim prostiranjem antičkog bedema 2006., izradio: Davor Bulić

a poluotok Istra je uklopljen u Desetu italsku regiju *Venetia et Histria*²⁸, Nezakcij više nije imao položaj pograničnoga grada i luke.

U Nezakciju je forum izgrađen u kasnorepublikanskom / ranocarskom razdoblju (50. god. pr. Kr. – 50. god. posl. Kr.), a grad postupno dobiva sve značajke rimskog antičkog centra jer je do zidina i gradskih vrata vodila cestovna komunikacija kojom su povezani *Pola* i *Nesactium*, s prostranom nekropolom kod ulaza u grad, ulicama i javnim građevinama: hramovima i forumom s portikom, tabernama i prostorijama carskog kulta, kurijama ili bazilikama urbanama, ženskim i muškim termalnim gradskim kompleksom. Sustav prikupljanja vode i tri cisterne bili su u funkciji grada. Više privatnih građevina smješteno je u gradske četvrti – *insule*. U urbanističkoj shemi izgrađeni su i *domusi* te zgrada Augustala – obnašatelja carskog kulta, dok se istočnije smještaju privatne stambene građevine. Slabljenjem rimske države ojačavaju se gradske zidine, prostor termi pretvara se u stambene i gospodarske objekte, a dio uz forum se u V. stoljeću prenamjenjuje u dvojni ranokršćanski objekt – sjevernu i nešto veću južnu baziliku s mozaicima i krstionicom. Grad je razoren barbarskim prodorom u Istru početkom VII. stoljeća.

ἀπό τῶν ὀρίων τῶν Ὑρρηνικῶν καὶ τῆς Ἰστρίας μέχρι Πάλας; PLIN. *Naturalis historia*, 3, str. 127.-128.

²⁸ Priključenjem Cisalpinske Galije Italiji, Istra je bila odvojena samo administrativnom granicom na Rižani, dok u to doba u Histriji postoje dva municipija rimskih građana, Egida i Parentij, i jedna rimska kolonija, Pola. Dvije trećine Istarskog poluotoka raspodijeljene su kolonistima. Alka STARAC, *Rimsko vladanje u Istriji i Liburniji: Histrija, Pula 1999.*, str. 58.

Iako se držalo da je Nezakcij status municipija dobio relativno kasno, u III. stoljeću, nalaz natpisa T. Priferija Paeta dao je novu dataciju u vrijeme nakon sredine I. stoljeća²⁹ jer je grad tada bio reorganiziran: konceptualizirane su rimske zidine, monumentaliziran je nezakcijski forum te su preuređeni kapitolij i trokrilni peristil u klaudijevskom razdoblju kraja I. i u II. stoljeću.

Nezakcij nije puno osjetio posljedice smjene vlasti, nakon 475. i pada Zapadnog Rimskog Carstva jer je Ostrogotsko Kraljevstvo zadržalo naslijeđeni način uprave. U Kasiodorovim pismima³⁰ o Istri tijekom prve polovine VI. stoljeća Nezakcij se ne spominje, ali s obzirom na gospodarski procvat poluotoka, vjerojatno se to odrazilo i na grad. Tijekom Justinijanove rekonkviste 535. – 552., unatoč bizantskoj vojsci koja je bila stacionirana u Istri (Kasiodorova pisma spominju prikupljanje hrane za vojsku)³¹, Nezakcij nije bio ugrožen.

Povratkom teritorija Bizantsko Carstvo osniva Ravenski egzarchat koji obuhvaća i Istarski poluotok, s upraviteljem (*magister militum*) koji je ujedno bio i civilni upravitelj pokrajine (*iudex provinciae*), stacioniran u Puli i direktno podložan egzarchu. Municipalne institucije nisu se mijenjale, u gradovima su bili komiti (*comites*) i civilni službenici (*iudices provinciae*), a dužnosti su im bile odvojene od onih vojnih službenika (*iudices militares*).³² Militarizacijom stanovništva struktura društva u gradovima se mijenja, oblikuje se novi vladajući sloj. Lokalni moćnici uzdržavaju vojsku i akumuliraju moć, a uz njih su i vojni dužnosnici te veleposjednici. Ovakav sustav nije bio učinkovit na cijelom području Istarskog poluotoka jer čete plaćenika nisu branile područja izvan gradskih zidina. Bizantska vlast u Istri, koja je trajala do 778., osvježila je antički način života, iako je prevladavala orijentalna varijanta. Do kraja VI. stoljeća, uz stabilno i mirno razdoblje Ravenskog egzarchata, Nezakcij je imao vrlo dobru ekonomsku razvijenost, o čemu svjedoče i nezakcijske dvojne bazilike.³³

²⁹ Tito Priferio Paeta (*Titus Priferius Paeto*) bio je patron municipija (*cons.suff.* 96. god. posl. Kr.), kojemu je počasni spomenik podignula zajednica *res p(ublica) Nesactium*, odlukom gradskog vijeća municipija. To je dokaz o novčanim donacijama patrona municipija i kolonija, za građevinske radove u gradu krajem I. i početkom II. stoljeća. Njegovom donacijom uredio se nezakcijski hramski kompleks započet u klaudijevsko-neronovskom vremenu, a dovršenom u doba cara Trajana. Kristina DŽIN, „Results of the most recent research on the Forum in Nesactium“, *Illyrica antiqua*. Ob honores Duje Rendić-Miočević, Zagreb 2005., str. 231.-232.

³⁰ Kasiodor (*Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator*) bio je senator Ostrogotskog Kraljevstva u Italiji (Skilacej u Kalabriji, 485. – 583.) i dužnosnik na dvoru Teodorika u Raveni. Od njegovih djela za Istru su važne obavijesti u Zbirci pisama (*Variae epistolae*) koje je dobivao kao dužnosnik. Mate KRIŽMAN, *Antička svjedočanstva*, nav. dj., str. 298.-313.

³¹ CASSIOD. *Variae* 12, 22.; 12, 23.; 12, 24; 12, 26.

³² Egidio IVETIĆ (ured.), *Istra kroz vrijeme*, Rovinj 2009., str. 159.

³³ U južnom dijelu antičkih termi u Nezakciju postojale su dvije pačetvorinaste crkve, tzv. dvojne bazilike, okrenute od istoka prema zapadu. Sjeverna dvoranska crkva imala je apsidu s mozaičkim podom i trijumfalnim lukom. U drugoj polovini V. stoljeća sjeverni dio dvojne bazilike pregrađen je u trobrodnu baziliku te su tako nastali baptisterij, catechumeneum, martirij i velika crkva s mozaičkim podom. Branko MARUŠIĆ, *Kasnoantička i bizantska Pula*, Pula 1967., str. 12.

U povijesnim zapisima nije navedeno da su na području Nezakcija bile izbjeglice iz Panonije i Norika koje su se doseljavale od V. do VII. stoljeća u južnu Istru, ali nagla potreba pregradnje i povećanje crkava u Nezakciju mogla bi biti uvjetovana crkvenim potrebama s povećanjem vjernika.³⁴

Početak VII. stoljeća avarsko-slavska plemena iz Panonije krenula su rimskim cestama na topliji jug i upala u središnji dio Istre, pljačkajući sve izvan zidina. Nezakcij je bio napadnut, razoren i spaljen.³⁵

II. Od Nezakcija do Vizača

U povijesti se bilježi kako je Nezakcij nakon avaro-slavenskih upada i pljački³⁶ bio početkom VII. stoljeća napušten. Kandler tumači kako je Nezakcij još postojao u vrijeme Anonima Ravenjanina³⁷, a stanovnici su nakon pljačke pobjegli u okolna mjesta Momoran i Marčanu.³⁸ Napuštanju Nezakcija pogodovala je i činjenica da je rimska cesta koja je vodila iz Pule do Labina bila nesigurna i njome su se kretale pljačkaške barbarske horde.

Nije posve jasno kako je zaboravljen položaj gdje je bio Nezakcij, s obzirom na to da su ga antički geografi prilično točno locirali. Klaudije Ptolomej prvi je za Nezakcij dao naznaku zemljopisne dužine (λ) i širine (δ): (36°15¢; 44°55¢).³⁹ U Kozmografiji Anonima Ravenjanina spominje se Nezakcij (*Cosmographia*, IV, 31; V, 14), a na Peutingerovoj karti, u dijelu koji prikazuje Istru na poziciji gdje je Nezakcij (*Nesactium*), nalazi se anonimna vinjeta s dva tornja.⁴⁰ Kartografsko-matematičkom analizom koju je proveo Mithad Kozličić, Nezakcij se nalazi na geografskoj dužini: Peut.:

³⁴ Planska i organizirana seoba iz planinskog Norika (*Noricum Ripense*) bila je 488., a primjeri iseljavanja iz zapadnog Ilirika, osobito Panonije, susreću se početkom V. stoljeća. Prve izbjeglice sele se u Italiju, a neke skupine i dalje na Zapad. Kasnije selidbe idu na Jadran, u Istru. Zbog nedostatka numeričkih podataka o broju izbjeglica, ocjene opsega seoba su hipotetične. Rajko BRATOŽ, „Izseljevanje prebivalstva iz zahodnega Ilirika v 5. in 6. stoletju. Vojni ujetniki in begunci v pozni antiki“, (ur.) T. Šenk, *Vilfanov spominski zbornik*, Ljubljana 2007., str. 247.-284.

³⁵ Branko MARUŠIĆ, „L'Istria in epoca tardoantica e altomedioevale“, *Monografije i katalogi*, sv. 1., Pula 1985., str. 104.

³⁶ Na prostoru južne i dijelu sjeverne bazilike pronađeni su tragovi seoskih ognjišta zidanih kamenjem, što dokazuje da su se koristili kao nastambe u profane svrhe, ali ovi novi stanovnici nisu bili došli odmah nakon razaranja. U međuvremenu južna crkva bila je u svojoj sakralnoj funkciji još neko vrijeme. Branko MARUŠIĆ, „Kasnoantička i bizantska Pula“, nav. dj., str. 36.

³⁷ Pietro KANDLER, *Notizie storiche di Pola*, Parenzo 1876., str. 139.

³⁸ Isto, str. 137.

³⁹ PTOL., *Geogr.* III, 1. 23. Ἰστρίας ὁμοίως μετά τήν ἐπιτροφήν τοῦ μυχού τοῦ κόλτου τοῦ Ἀδρίου: Νέσακτου: λς' δ' μδ' ε' γ' ι β'. Izvorni grčki tekst preuzet je iz izdanja *Claudii Ptolemaei geographia*, ed. Carolus Müller, vol. I, Paris 1883. Mate KRIŽMAN, *Antička svjedočanstva*, nav. dj., str. 95.

⁴⁰ *Cosmographia* IV, 31. Item in regione (Histria): *Nessatio*... Mate KRIŽMAN, *Antička svjedočanstva*, nav. dj., str. 333.

Sl. 5. Nezakcij, detalj antičkog bedema s oznakom arheološkog parka VIZAČE – NESACTIVM, foto: Kristina Džin

12°14'; realno: 13°59'; razlika: +1°45'; geografska širina: Peut.: 45°28'; realno: 44°45'; razlika: - 0°27', koja se poklapa s Ptolomejevom lokacijom.⁴¹

Cijeli Istarski poluotok prešao je u ruke Franaka vjerojatno 778. i uključen je u Italisko Kraljevstvo, osnovano prije 781. Karlo Veliki Istarski je poluotok kao grofoviju uklopio u sastav Furlanske marke (*Marchia Austriae Italiae*), vjerojatno 803., što je potvrđeno Aachenskim mirom 812. Vjerojatno odmah ukinuta je antička uprava i tribunski sustav, u kojem je stanovništvo imalo autonomiju kod izbora vojno-civilnih dužnosnika. Istra je bila pod upravom vojvode (*dux*) Ivana koji je svoje središte pomaknuo iz Pule u Novigrad.⁴² Uvođenjem feudalnog sustava ukinute su brojne povlastice i porezne olakšice, a Franci su teritorij kaštela vojno reorganizirali.⁴³ Iako je Pula imala činovnika (*iudex*), ukidanjem antičkih agera ona nema nadzor nad svojim okrugom te je izgubila civilnu jurisdikciju nad područjem Nezakcija.⁴⁴ Iz tog razloga ona gubi područje Nezakcija iz svoje uprave, a spomenuti nalazi ognjišta pokazuju kako su na tom području bili neko vrijeme naseljeni kolonisti.⁴⁵ Na taj način moglo

⁴¹ Mithad KOZLIČIĆ, „K povijesnom kontekstu Nezakcija“, *Histria antiqua*, 2, 1996., str. 35.-36.

⁴² Egidio IVETIĆ (ur.), *Istra*, nav. dj. str. 169.

⁴³ Maurizio LEVAK, „Istra i Kvarner u ranom srednjem vijeku“, u: *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550. – oko 1150.)*, Zagreb 2015., str. 397.-398.

⁴⁴ Pietro KANDLER, *Notizie*, nav. dj., str. 135.

⁴⁵ Franačko feudalno pravo smatralo je da neobrađene površine izvan gradova pripadaju vladaru. Vojvoda Ivan je na tim mjestima naselio koloniste, Slavene, koji su njemu plaćali zakupninu.

Sl. 6. Nezakcij, natpis od kamena vapnenca posvećen caru Antoniju Gordijanu III. (*Antonius Gordianus*) pronađen 1901., preuzeto iz I. I., X/I, 672

Sl. 7. Nezakcij, baza statue Tita Priferinija Paeta (*Titus Prifernius Paetus*) od kamena vapnenca, pronađena in situ 2004., foto: Kristina Džin

bi se objasniti zbog čega već 804. u popisu istarskih gradova i kaštela na Rižanskom placitu Nezakcij nije upisan.⁴⁶

Sačuvani pisani izvori ranoga srednjeg vijeka ne spominju ime Nezakcija ni u jednom kontekstu. Stoljećima nakon pada Nezakcija, u spisu koji je nastao 4. veljače 1243., tijekom ratifikacije mirovnog ugovora i zakletve na odanost Mlečanima⁴⁷, po-

Maurizio LEVAK, „Istra i Kvarner“, nav. dj., str. 399.

⁴⁶ *Civitate Pollensi; Ruvingio; Parentino; Tergestinus; Albona; Pedena; Montanna; Pinguento; et Civitatis Nove. Placito sulle querimonie dell'Istria tenuto dai Messi di Carlomagno. Dal Codice Trevisani della Marciana di Venezia e dal Codice dell'Archivio di Vienna.* Josip BANIĆ (ed.), *Fontes Istrie medievalis*, vol. 2: A 804 usque ab 1077, doc.804_PR,fontesistrie.eu/804_PR. (posljednji pristup 8. kolovoza 2024.)

⁴⁷ Mletački dužd Giovanni Tiepolo je u listopadu 1242. napao Pulu, srušio zidine, zapalio grad i uzeo taoce jer su odbili pomoći Veneciji u ratu. Tri mjeseca kasnije, 11. siječnja 1243., u ime grada Pule Nascinguerra dei Sergi ili Castropola potpisao je mirovni ugovor između grada Pule i Mletačke Republike. Carlo DE FRANCESCHI, *L'Istria: note storiche*, Parenzo 1879., str. 124.-125.

Sl. 8. a. Nezakcij, baza statue Tita Priferija Paeta, foto: Kristina Džin

Sl. 8. b. Nezakcij, crtež baze statue Tita Priferija Paeta, crtež: Monika Petrović

javio se lokalitet *Mesazo* zapisan dva puta.⁴⁸ Smatra se da je *Mesazo* iskrivljen oblik imena *Nesazio*.⁴⁹

Kada je talijanski pjesnik Dante 1364. posjetio Pulu, napisao je dva pisma u kojima je naveo zanimljivosti za koje je čuo ili koje je posjetio, ali nigdje se ne spominje Nezakcij niti njegovo postojanje.⁵⁰ Pola stoljeća nakon toga u popisu imena stanovnika Pule koji su 1403. pulskom kaptolu plaćali desetinu od kruha i vina, mahunarki, stočne hrane i mesa, pojavljuje se kontrada *Isaci*.⁵¹ Benussi piše da naziv kontrada *Isaci* dolazi od imena antičkog *oppidum Nesactium* te povezuje kako se od

⁴⁸ *Anclus de Mesazo; Andreas de Mesaco*. Josip Banić (ed.), *Fontes Istrie mediaevalis*, vol. 4: A 1209 usque ad 1300, doc.1243_LP, fontesistrie.eu/1243_LP. (posljednji pristup 8. kolovoza 2024.); Robert MATIJAŠIĆ, „Toponomastica de ll'agro polesane“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XIV, 1983. – 1984., str. 322.

⁴⁹ Bernardo BENUSSI, *Nel Medio Evo – Pagine di storia istriana*, Collana degli Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria, n. 23, Rovigno – Trieste 2004., str. 715.; Pietro KANDLER, *Notizie*, nav. dj., str. 282.-289.

⁵⁰ Pietro KANDLER, *Notizie*, nav. dj., str. 206.

⁵¹ ...*contrada Isaci, anche Isazzi*. Knjige konstitucije i matične knjige krštenih i umrlih (*Liber canipariae dominorum canonicarum...*) u Župi Pula. Bernardo BENUSSI, „Spigolature polesane“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XXIII, Parenzo 1908., str. 362.-369. Robert MATIJAŠIĆ, „Toponomastica dell'agro polesane“, nav. dj., str. 322.

Sl. 9. Nezakcij, tloris nadopunjen istraživanjima 2004. – 2007., po Kristini Džin

davnina prenosilo kroz srednji vijek do modernog doba, a ukinuto je u vojnim dokumentima i zamijenjeno terminom *Gradigne*.⁵² I tako je položaj samog Nezakcija postao predmetom rasprava kojima se pridružio i Petar Stanković.

III. Stankovićev interes za smještaj Nezakcija

Petar Stanković, Barbanac koji je dobro poznao okruženje u kojem je potekao i kasnije djelovao, u promišljanju o značajnim osobama i važnim događajima za lokalnu i opću povijest u svojem djelu *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*⁵³, spominje i antičke autore koji dotiču tematiku povijesti ratovanja i smještaja Nezakcija, poput Plinija i Klaudija Ptolomeja. Također ističe i Tita Livija, rimskog pisca i povjesničara, koji u prvim poglavljima četrdesetprve knjige⁵⁴ opširno ocrtava politička zbivanja i previranja u Rimu uoči odlučujućeg pohoda protiv Histra, navodeći dva

⁵² Bernardo BENUSSI, „Spigolature polesane“, nav. dj., str. 368.

⁵³ Petar STANKOVIĆ, „Ubicazione di Nesazio“, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, Capodistria 1888., str. 7.-9.

⁵⁴ Livijeva 41. knjiga sačuvana je u rukopisu *Codex Vindobonensis Lat.*, koji se nalazi u Beču. Mate KRIŽMAN, *Antička svjedočanstva*, nav. dj., str. 167.

histarska kralja te piše o tijeku rimsko-histarskog rata⁵⁵ koji su vodili konzuli Marko Junije Brut, Aulo Manlije Vulzon i Gaj Klaudije Pulher⁵⁶, u godinama 178. – 177. pr. Kr., navodeći i naziv opsjednute histarske gradine Nezakcija (*oppidum Nesactium*).⁵⁷

IV. Nezakcij je blizu mora, nedaleko Raše, između Pule i Labina!

Upravo iščitavajući ove znamenite autore i analizirajući njihove zemljopisne i toponomastičke navode, dolazi do zaključka⁵⁸ da se Nezakcij nalazio blizu mora, nedaleko od rijeke Raše (*Arsia fl.*), između Pule (*Pola*) i Labina (*Alvona*), a prema Ptolemeju na kraju Italije, dakle prema pomorskom kanalu – Raškom kanalu; i da je, prema Livijevom osjećaju, kao što smo spomenuli, bio okružen rijekom.

Analizira i navode opata Giuseppea Berinija koji je istraživao i bilježio arheološke ostatke timavskoga prostora⁵⁹, temeljeći svoj rad na iščitavanju Plinija i njegovog djela *Naturalis Historiae*. Stanković je također u svojem djelu razmatrao i povijesnoga geografa Philippa Clüvera i povjesničara Johanna Ludwiga Schönlebena, na kojem se baziraju u svojem radu i Berinijevi suradnici kao opat Leandro Zarotti. Zanimljiv je dio iz već navedenog Stankovićevog djela u kojem kaže: *Cluverio je donekle približio, smjestivši ga (Nezakcij, op. a.) u Castelnuovo (Rakalj, op. a.), selo općine Barban, smješteno na kraju pomorskog Raškog kanala. On kaže (tal. l. 1. cap. 21. lex. verb. nes.): Nesatium, Castelnuovo, grad Ilirije, kao kraj, na ušću rijeke Arsie, na liburnskoj granici između Pole i Alvone 4 milje udaljen, čije je mišljenje slijedio Leandro, te Schönleben.*

V. Zašto Rakalj ne može biti Nezakcij, a može lokalitet u uvali Blaz

Stanković argumentira svoj stav zašto *Castelnuovo* (današnji Rakalj) nije mogao biti antički Nezakcij:

⁵⁵ Bruna KUNTIĆ MAKVIĆ, *De bello Historico*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, sv. 18., Zagreb 1997., str. 169.-175.

⁵⁶ Guido ROSADA, *Tra mito e storia. Opidium Nesactium. Una città istro-romana*, Treviso 1999., str. 16.-17.

⁵⁷ Mate KRIŽMAN, *Antička svjedočanstva*, nav. dj., str. 151.-152., 189.-190.

⁵⁸ ...*Da questi passi apparisce che Nesazio era situata presso il mare, non lungi dal fiume Arsa, tra Pola ed Albona, e secondo Tolomeo nel fine d' Italia, perciò verso il canale marittimo dell'Arsa; e che, per sentimento di Livio, come abbiamo accennato, fosse circuito dalle acque di un fiume...*
Petar STANKOVIĆ, „Ubicazione di Nesazio“, nav. dj., str. 7.

⁵⁹ Giuseppe BERINI, *Indagine sullo stato del Timavo e delle sue adjacenze al principio dell'era cristiana dell'ab. Giuseppe Berini di Ronchi di Monfalcone*, Udine 1826.

1. Zato što je ovo selo novijeg datuma, formirano od kolonije Slavena iz Crne Gore, a nastalo je napuštenošću malog dvorca iz srednjeg vijeka, zvanog Rachele, čije porušene zidine i danas postoje nedaleko.

2. Zato što se nalazi na brdu više od 150 pertika iznad razine mora.

3. Zato što je dvije tisuće koraka udaljen od mora.

4. Jer konačno u njegovoj blizini nema rijeke ili izvora vode, a iako se nalazi nedaleko od ušća pomorskog kanala Raša, udaljen je od ušća te rijeke koja teče ispod Barbana, dobrih osam milja hoda;

To je sve u suprotnosti s naznačenim povijesno-geografskim smještajem Nezakcija.

Već nekoliko godina seljaci Raklja, na brežuljku obraslom grmljem blizu mora, kopaju zemlju ne bi li pronašli ulomke opeke, kako bi ih upotrijebili kao ognjišta i peći.

Dao sam donijeti neke komade i na svoje veliko iznenađenje vidio sam i prepoznao da su to fragmenti antičkog crijepa, odnosno crijepa iz rimskog doba, i odmah sam pomislio da je tu bila neka rimska ustanova ili grad....⁶⁰

Teoretski podučen iscrpnim istraživanjima izvora i tada suvremene publicistike, Petar Stanković je u listopadu 1826. stigao na lokalitet, tj. prostor za koji se tada smatralo da jest mogući Nezakcij. Opisuje mnogo arheoloških ostataka poput imbreksa, kućanske keramike, kamenih stupova i obrađenoga građevinskog materijala.⁶¹ Opisom i mikrolokacijama među kojima je i *Mulino di Scampicchio* (Škampićevo

⁶⁰ *Avvicinossi alquanto il Cluverio ponendolo a Castelnovo, villaggio soggetto alla comunità di Barbana, collocato alla fine del canale marittimo dell'Arsa. Dic' egli (Ital. l. 1. cap. 21. lex. verb. nes.) Nesatium, Castelnovo, oppidum Iliriae, quasi extremum, ad Arsice fluvii ostium, in Liburniae confinio inter Polam 17 et Alvonce 4 mill. pass., il cui parere fu seguito dal Leandro, e dallo Schönlleben.*

Castelnovo non può essere stato l'antico Nesazio: 1. Perchè questo villaggio è di recente data, formato di una colonia di slavi del Montenegro, e sorto dall'abbandono di un piccolo castello dei tempi di mezzo, di nome Rachele, le cui mura dirutte esistono tuttora poco distante. 2. Perchè situato sopra un colle elevato più di 150 pertiche dal livello del mare. 3. Perchè distante dal mare per ben due mila passi. 4. Perchè finalmente nessun fiume, o sorgente di acqua esiste presso il medesimo, e quantunque posto non lungi dall'imboccatura del canale marittimo dell'Arsa, è distante dalla foce di quel fiume il quale sbocca sotto Barbana, per ben otto miglia di cammino cose tutte che sono in opposizione coll'indicata postura storico-geografica di Nesazio. Petar STANKOVIĆ, „Ubicazione di Nesazio“, nav. dj., str. 8. Da qualche anno i villici di Castelnovo, in un colle coperto di cespugli presso il mare, zappano il terreno per rinvenire dei frammenti di mattoni, onde servirsene ad uso di focolai, e di forni; me ne feci portare qualche pezzo, e con mia grande sorpresa vidi e riconobbi, essere frammenti di antichi embrici, ossia coppi dei tempi romani, e formai tosto il pensiero, che cola fosse stato qualche stabilimento o città romana. Petar STANKOVIĆ, „Ubicazione di Nesazio“, nav. dj., str. 8.

⁶¹ *Tardai a portarmi sopra luogo, nè vi fui, che nell'ottobre del 1826, in cui vidi sommosso e manomesso lungo tratto di terreno sul pendio di un colle verso il mare, e cola trovai una moltitudine di frammenti di embrici, e di figuline, con mura di fabbricati, frammenti di mosaico a varii colori, un pezzo di colonna di pietra del diametro di due piedi, la quale alternativamente è lavorata con un listello ed un bastone rotondo, in luogo di scannellatura, nonchè una quantità di comici a stuc-*

molin)⁶², znamo da to nije Nezakcij, već su to lokaliteti i danas poznati arheolozima na području uvale Blaz.

Stanković u daljnjem tekstu opisuje posjećene lokacije, ustrajan na tragu antičkih pisaca koji opisuju sam Nezakcij: *Uspoređujući ovaj lokalitet s naznačenim povijesnim i geografskim uvjetima, iznad situacije u Nezakciju, otkrit ćemo da se sve okolnosti savršeno slažu i da je na ovom lokalitetu bio antički grad Nezakcij; jer se nalazi uz more, s izvorima vode koji upućuju na to da ga je okruživala rijeka, i jer se nalazi upravo između Pole i Albone, a nalazi se na rijeci ili kanalu Arse na granici Italije.*⁶³ Čitajući Tita Livija, Stanković je došao u nedoumicu jer latinski pisac u svojem djelu *Od osnutka grada...* 41., 11. kaže: *Podsjeo je gradinu i stao jurišati na nju bojnim kolibama; rijeku pak, koja je tekla uza zidine i koja je ne samo priječila napadače nego i Histre opskrblijvala vodom, svrnuo je nakon mnogo dana teškog truda u novo korito i skrenuo joj tok*⁶⁴ ..., tako da je „rijeka“ dovela do zabune u Stankovićevu lociranju Nezakcija

co di una figura a lavoro grossolano, ma pure di particolare osservazione: i quali frammenti da me sono stati raccolti, e conservati. Rilevai da quei villici essere state scavate varie urne figuline, poste già in pezzi, e una sola fu conservata di pietra e varie altre pietre lavorate, e gettate per trastuilo nel mare. Mi duole grandemente di avere così a lungo trascurato di portarmi in quella localita, mentre avrei potuto raccogliere più cose, che sono state spezzate e sepolte nel mare, dalle quali avrei potuto fare scoperte ancor più interessanti. Petar STANKOVIĆ, „Ubicazione di Nesazio“, nav. dj., str. 8. *Però non esitai a giudicare, che quella fosse una parte dell'antica Nesazio, essendo incontrastabile, che colà fosse una città dei tempi romani. Questa località si chiama oggidì il Molino di Scampicchio, famiglia nobile di Albona, del qual molino non esiste cosa alcuna, perchè la sorgente ch'era presso il mare è ora interamente perduta, e superata dal suo livello. Sovrasta questo pendio di colle un vago seno di mare, posto ad un miglio lontano dall'ingresso del canale marittimo./* Trebalo mi je dosta vremena da dođem do mjesta, stigao sam tamo listopada 1826., kad sam na padini brda prema moru ushitren i uznemiren vidio dugi pojas zemlje, gdje sam našao mnogo ulomaka imbrekse i keramičke ploče sa zidova zgrada, fragmente mozaika u raznim bojama, komad kamenog stupa promjera dvije stope, koji je naizmjenično trakasto obrađen s okruglim udubljenjima, kao i grubih štukatura, fragmente sam promotrio, prikupio i sačuvao. Primijetio sam da su seljaci iskopali razne ukrašene urne, raspadnute na komade, a samo je sačuvana jedna kamena zajedno s raznim drugim obrađenim kamenjem te bačena u more kao odmorište. Jako me tišti što sam tako dugo zanemarivao otići na to mjesto, kad iako sam mogao, prikupiti više stvari, koje su bile razbijene i zakopane u moru, a od količine sam mogao doći do još zanimljivijih otkrića. No nisam se ustručavao procijeniti da se radi o dijelu antičkog Nezakcija jer je bilo neosporno da se radi o gradu iz rimskog doba. Taj se lokalitet danas zove Mlin Scampicchija, plemićke obitelji iz Labina, od čijeg mlina ne postoji ništa jer je izvor koji je bio uz more sada potpuno izgubljen i izdigao se iznad njegove razine. S pogledom na ovo brdo nalazi se nejasna morska uvala, udaljena milju od ulaza u pomorski kanal. Petar STANKOVIĆ, „Ubicazione di Nesazio“, nav. dj., str. 8.

⁶² Boris ZAKOŠEK, „Analitički inventar arhivskog fonda „Obitelj Scampicchio“ (Labin, Motovun, Svetvinčenat) 1447-1878. [1882., 1903.]“, *Vjesnik istarskog arhiva*, vol. 2-3 (1992. – 1993.), str. 193.

⁶³ ... *Confrontando questa località colle indicate condizioni storiche e geografiche, sopra la situazione di Nesazio, troveremo che le circostanze tutte combinano perfettamente, e che in questa località era l'antica città di Nesazio; perchè situata al mare, con sorgenti di acque, le quali indicano che il fiume la circonviva, e perchè appunto sita tra Pola ed Albona, e posta al fiume o canale dell'Arse nel confine d'Italia.* Petar STANKOVIĆ, „Ubicazione di Nesazio“, nav. dj., str. 9.

⁶⁴ LIV., *Ab Urbe condita*, 41, 11. ... *ipse oppidum circumscedit et vineis oppugnare intendit, amnemque praeterfluentem moenia, qui et impedimento oppugnantibus erat et aquationem Histris praebebat, multorum dierum opere exceptum novo alveo avertit...*

na pravo mjesto. Još danas je poznato da za obilnijih kiša uz antičke zidine Nezakcija teku određeno vrijeme obilni potoci, spuštajući se prema uvali Budava.

Prema Livijevom opisu gradinskog položaja i rimskog zauzimanja Nezakcija, filolozi i povjesničari prve polovine XIX. stoljeća tražili su Nezakcij na više mjesta u Istri (Carlo De Franceschi, Petar Stanković / Pietro Stancovich), ali kada je 1901. u Vizačama kod Vulture pronađena baza spomenika posvećena caru Gordijanu III., s upisanim nazivom *Res publica Nes(aciensium)*⁶⁵, utvrđena je nesumnjiva lokacija antičkog i rimskog Nezakcija, kasnije eksplicitno 2004. potvrđena još jednim natpisom *Res publicae Nesactium*, iz natpisa konzula i senatora, patrona municipija Tita Priferinija Paeta Setidijana Firma.⁶⁶

VI. Značaj Petra Stankovića za antički Nezakcij

Usprkos činjenici da Petar Stanković svojim romantičarskim historicističkim zanosom nije uspio točno locirati i epigrafski dokazati da arheološki lokaliteti koje je obišao jesu dijelovi ili sam grad Nezakcij, važno je da je lokalitete spomenuo i da je zapisao njihovu važnost i bogatstvo površinskih i priobalnih nalaza te stanje prije dvije stotine godina. Svojim nastojanjima i iščitavanjima dostupnih mu povijesnih izvora antičkih pisaca, pokrenuo je razmišljanje o smještaju lokaliteta navedenih kod antičkih povjesničara, a samim time intenziviralo se razmišljanje o točnom smještaju Nezakcija.

Tijekom druge polovine XIX. stoljeća predstavnici inteligencije, prožeti idejama historicizma, stvorili su intelektualnu klimu koja je na području sjevernog Jadrana pogodovala razvitku historiografije i opće kulture, poglavito zanimanju za arheologiju i epigrafiju, političku, kulturnu i gospodarsku povijest, zemljopis, jezikoslovlje, etnografiju, demografsku i gospodarsku statistiku, klimatologiju i meteorologiju. U okviru tako probuđenih interesa povjesničar i arheolog Pietro Kandler⁶⁷ u srednjovjekovnim zapisima našao je nazive *Isaccio*, *Campi Isaccio* ili *Isazii*, odnosno grčki naziv *Nésaktion*⁶⁸ te je dao temeljito toponomastičko tumačenje imena *Vizače*, mjesta kraj naselja Muntića, za koje je osobno vjerovao da je antički, odnosno rimski Nezakcij.⁶⁹

⁶⁵ Bruna FORLATI TAMARO, *Inscriptiones Italiae*, vol. X, Regio X, fasc. I - Pola et Nesactium, Roma 1947., str. 672.

⁶⁶ Kristina DŽIN, „Results“, nav. dj., str. 231.-232.

⁶⁷ Pietro KANDLER, „Le storie di Trieste. Dai remoti fino a Carlo Magno“, *Archeografo Triestino*, ser. III, vol. XXXVI, Trieste 1919., str. 25. Usp. Gino BANDELLI, „La questione dei castellieri“, *Atti del Centro di Ricerche Storiche*, vol. VII, Rovigno – Trieste 1977., str. 123.-124., bilj. 63.-65.; M. VIDULLI TORLIO, „La scoperta di Nesazio rivissuta nella corrispondenza e nelle pubblicazioni dei primi dieci anni di scavo“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. LXXXVII (n. s. XXXV), Trieste 1987., str. 109.

⁶⁸ Fasc. Nesactium-Arsia; Pietro KANDLER, *Notizie*, nav. dj., str. 140.

⁶⁹ Kandler navodi: *Nesazio è collocata, appunto, a Porto Badò / Nezakcij je smješten upravo u Luci Budava. Nesazio sopra la Valle Badò*, KANDLER, *Notizie*, nav. dj., str. 15.

Ovaj je lokalitet 1925. ucrtao na arheološku kartu Istre pripremljenu za članak Joela Kohena.⁷⁰ Njegove navode su kasnije razmatrali⁷¹ i potvrdili drugi lingvisti, posebno Antun Mayer.⁷²

Kroz više desetljeća XIX. stoljeća, na ruševne arheološke ostatke obrasle grmljem i makijom na uzvisini Glavica (kota 36) kod naselja Valtura, nedaleko Pule, pozornost su svojim istupima i napisima usmjeravali publicist i političar Tomaso Luciani⁷³, povjesničar i epigrafičar Theodor Mommsen⁷⁴, političar i povjesničar Carlo De Franceschi⁷⁵, istraživač i britanski konzul u Trstu Richard Francis Burton⁷⁶, odyjetnik i arheološki zaljubljenik Antonio Scampicchio⁷⁷ i polihistor Antonio Covaz⁷⁸, te su bilježili dostupne podatke koje su objavljivali u koparskom, odnosno tršćanskom dvotjedniku *La Provincia dell'Istria*. Upravo ova poticajna skupina intelektualaca s motom boljeg upoznavanja istarske prošlosti i tradicije, 24. lipnja 1884. utemeljila je u Poreču Istarsko društvo za arheologiju i zavičajnu povijest (*Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*)⁷⁹, s ciljem istraživanja i proučavanja Istre te prikupljanja i objavljivanja podataka.

Epigrafski nalazi 1901., kao i 2004., potvrdili su točan smještaj i politički ustroj Nezakcija.

⁷⁰ Joel KOHEN, „Dell'origine di Trieste“, *Archeografo Triestino*, vol. I, Trieste 1829., str. 35.-85.

⁷¹ Giovanni RAMILLI, „Di agri centuriati di Padova e di Pola nella interpretazione di Pietro Kandler“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, n. s., vol. LXV, Trieste 1960., str. 5.-80.

⁷² Piero STICOTTI, „Relazione preliminare sugli scavi di Nesazio“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XVIII, Parenzo 1902., str. 123.

⁷³ Tomaso LUCIANI, „Nesactium“, *Provincia dell'Istria*, 12, Capodistria 1878., str. 46., 52.-53. Usp. Gino BANDELLI, „La questione“, nav. dj., str. 123.-124.; M. VIDULLI TORLIO, „La scoperta“, nav. dj., str. 109.

⁷⁴ Theodor MOMMSEN, *Corpus inscriptionum Latinarum auxilio et auctotitate Academiae Litterarum regiae Borussicae editum*, vol. V, Berlin 1877., *Corpus inscriptionum Latinarum* V, 1, 2, 3, 8127, 8128, 8129, 8130a.

⁷⁵ Carlo DE FRANCESCHI, „Lettere di Carlo De Franceschi a Pietro Kandler ed altri“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XL, Venezia 1928., str. 336.-364.

⁷⁶ Richard Francis BURTON, „Notes on the Castellieri or Prehistoric Ruins of the Istrian Peninsula“, *Anthropologia*, 3, London 1874., str. 248.; Richard Francis BURTON, *Note sopra i castellieri e rovine preistoriche della penisola Istriana*, Capodistria 1877., str. 33. (bilj. 28.).

⁷⁷ Antonio SCAMPICCHIO, „*Provincia dell'Istria*“, 14, Capodistria 1880., str. 33.; 1885., 23 (s R. Burton).

⁷⁸ Antonio Covaz s Carlom De Franceschijem prvi je 1866., nakon prvih obilazaka lokaliteta, točno pretpostavio smještaj Nezakcija u Vizačama kraj Pule, što se kasnije pokazalo točnim. Antonio COVAZ, *Corrispondenza*, Provincia dell'Istria, XII, Capodistria 1878., str. 56.-61.; Antonio COVAZ, „Lettere di Carlo de Franceschi e Pietro Kandler ecc.“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XL/2, Parenzo 1928., str. 336.

⁷⁹ Predsjednik udruge bio je Andrea Amoroso, dopredsjednik: G. Canciani, tajnik: M. Tamaro. Upravu su činili: B. Benussi, N. Rizzi, D. Pulgher, G. Vassilich, G. De Vergottini.

VII. Zaključak

U kontekstu Istarskog poluotoka antičkog doba, *oppidum* Nezakcij bio je mjesto susreta različitih kultura, histarske, grčke, helenističko-istočnjačke, klasične rimske te bizantske. Povijesni razvoj koji ga je pratio učinio ga je svjedokom i kompleksnim arheološkim lokalitetom. Njegov nestanak s povijesne scene, nestanak njegovih ostataka pod zubom vremena i brisanje iz kolektivnog sjećanja, pokazuju kako je Istra tijekom srednjeg vijeka, suočena s novim tekovinama feudalizma i novim moćnicima Njemačkom i Venecijom, morala potisnuti sebe da bi preživjela. Aktivnosti poznavatelja zavičajne povijesti svojim su raspravama o položaju Nezakcija pomogle usmjeriti arheološka istraživanja na pravi put. Petar Stanković / Pietro Stancovich u tom cilju upregnuo je svoje snage izloživši svoju veliku erudiciju i poznavanje materije, ali isto tako i terena. Racionalnim razlučivanjem pobio je tezu da se Nezakcij nalazi kod Raklja – *Castelnuova*. On je postavio Nezakcij iznad uvale Blaz jer je do toga došao svojim logičkim zaključivanjem, a zavela ga je „rijeka“. Nezakcij je pronađen na mjestu Vizača kod Valture, no podaci koje je Stanković prikupio o samim lokalitetima dragocjeni su i uporabivi i današnjim istraživačima. Da li se iznad uvale Blaz nalazila Mutila ili Faverija, na arheolozima je da potvrde, no unatoč tome Petar Stanković / Pietro Stancovich na tome mjestu ubicira veliki antički i histarski centar, a o imenu lokaliteta odgovor će dati iduća istraživanja.

Riflessioni di Pietro Stancovich sull'ubicazione dell'antica *Nesactium*

Riassunto

Nesactium - Nesazio, nel contesto dell'antica *Histria*, è un sito archeologico complessivo attraverso la cui stratificazione storica si possono ricostruire le relazioni sociali, politiche e spirituali fin dalla preistoria, e particolarmente dal II secolo a. C. quando i romani sconfissero gli Istri, fino al VI/VII secolo quando durante le incursioni avaro-slave in Istria la città fu incendiata e in gran parte abbandonata.

Nel corso dei secoli, quando i suoi resti scomparvero sotto le ingiurie del tempo, Nesazio divenne solo un ricordo nelle note di vari intenditori della storia locale, e il nome e l'ubicazione del centro di potere illirico furono oggetto di accesi dibattiti.

Le attività degli intenditori della storia nativa, con le loro discussioni sulla posizione di Nesazio, hanno contribuito a indirizzare la ricerca archeologica nel modo giusto.

Pensò alla sistemazione di Nesazio nella prima metà del XIX secolo anche il canonico di Barbana Pietro Stancovich, polistorico, consultando gli autori antichi e gli eruditi contemporanei, con conoscenza della materia e del terreno stesso. Con razionale discernimento confutò la tesi, allora popolare, secondo cui Nesazio si trovava vicino a Rachele - Castelnuovo. Ha posizionato Nesazio sopra la Baia di Blas, perché vi è arrivato attraverso il suo ragionamento logico.

La posizione di Nesazio è stata confermata dai ritrovamenti archeologici nel sito di Vizače vicino ad Altura. Le informazioni che Stancovich ha portato sulle località del suo tempo sono preziose e utili anche per i ricercatori di oggi.

Se *Mutila* o *Faveria* si trovassero sopra la Baia di Blas, spetta agli archeologi confermarlo, ma nonostante ciò, Pietro Stancovich ha individuato in quel luogo un grande centro antico e storico, e il nome della località verrà risolto dalle ricerche successive.

PETAR STANKOVIĆ / PIETRO STANCOVICH I SUVREMENA ARHEOLOGIJA

dr. sc. Kristina Džin
e-mail: kristina.dzin@pu.t-com.hr

dr. sc. Vesna Lalošević
e-mail: vesnalalosevic@yahoo.com

Izvorni znanstveni rad

Petar Stanković / Pietro Stancovich, istarski polihistor, svestranošću tema o kojima je pisao i brojnošću svojih radova nedvojbeno je prisutan u suvremenim radovima arheologa. Ovaj rad razmatra tko se od suvremenih znanstvenika, kako na tlu Istre tako i u cijeloj Hrvatskoj, u svojim radovima konzultirao s radovima Petra Stankovića i koliko su informacije koje je zabilježio danas zastupljene u novijim istraživanjima.

Ključni izrazi: Petar Stanković, arheologija, antika, epigrafija

Parole chiave: Pietro Stancovich, archeologia, antichità, epigrafia

Na samom početku valja naglasiti kako smo od prvog trenutka proučavanja ove teme uočili da bi uz riječ arheologija trebalo nadodati i povijest, s obzirom na kompletno istraživanje koje smo proveli.

Petar Stanković / Pietro Stancovich u posljednje se doba jako često spominje i u tisku i u elektronskim medijima, a znamo da je bio javni djelatnik na prijelazu iz XVIII. u XIX. stoljeće, s više ili manje sreće u objavljivanjima onoga vremena i recepciji danas. Bio je barbanski kanonik i polihistor Istre – što je vrlo važan podatak s obzirom na to da se njegova djela reflektiraju i u arheologiji, kako u djelima njegovih suvremenika tako i u suvremenim djelima. Mogli bismo reći da je bio svećenik, pisac i polemičar. Osim toga bio je gospodarstvenik, posjednik golemog zemljišnog i novčanog imutka. To mu je omogućilo da se posveti onome što ga doista zanima. Kao znatiželjni istraživač, izumio je ratarske strojeve i oplemenio stoku. Uza sve to, bio je veliki bibliofil, prikupljač istarskih i drugih starina te sve ono što o njemu znamo. Upravo to nas je potaknulo da razmotrimo ovu temu. Kako djela Petra Stankovića koriste arheolozi? Na neki način, pregledane radove pokušali smo podijeliti na: radove u znanstvenim časopisima koji su se objavljivali na prijelazu iz XIX. u XX.

stoljeće, radove u publikacijama koje su se objavljivale nakon polovice XX. stoljeća te monografije i ostala djela iz područja arheologije i antičke povijesti.

I. Petar Stanković / Pietro Stancovich i povijesno-arheološke teme XIX. i XX. stoljeća

Najčešće referirana arheološko-povijesna literatura za područje Istre jesu *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria* (AMSI), koji su započeli s tiskanjem u Poreču krajem XIX. stoljeća, a i danas još izlaze u Trstu kao godišnja edicija. U toj ediciji po prvi put B. Schiavuzzi 1891. spominje P. Stankovića u kontekstu svojega rada *Le istituzioni sanitarie istriane nei tempi passati*¹ koristeći knjigu *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*.² To je povijesni rad, ali spominje neke elemente koji se dotiču arheologije. U njemu koristi Stankovićevu jako poznatu i najčešće korištenu *Biografiju znamenitih osoba Istre*. Par godina kasnije Bernardo Benussi, 1896., u *Nel Medio Evo – Pagine di storia istriana* isto tako koristi navedeno izdanje Stankovićevo djela *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*.³ Camilo De Franceschi u svojem radu *Il comune polese e la Signoria di Castropola* u bilješci spominje Petra Stancovića i njegovo djelo *Biblioteca Stancovichiana di Rovigno*.⁴

Potom Domenico Venturini u *Tommaso Tarsia dragomano grande della Repubblica veneta, al secondo assedio di Vienna per opera dei Turchi* spominje Stankovića i kaže „od Stankovića saznajemo...“ (*dallo Stancovich impariamo...*), ali na kraju ipak i polemizira „...spominje, i to loše, jednog dragomana⁵ iz ove obitelji“ (*...accenna, e male, a un unico dragomano di questa famiglia*).⁶ Kasnije se ispostavilo da u istoj obitelji ima više prevoditelja, kao i prevoditelja između Osmanskog Carstva i sultana s jedne i europskih država s druge strane.

¹ Bernardo SCHIAVUZZI, „Le istituzioni sanitarie istriane nei tempi passati“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. VIII, fasc. 3-4, Parenzo 1892., str. 315.-407.

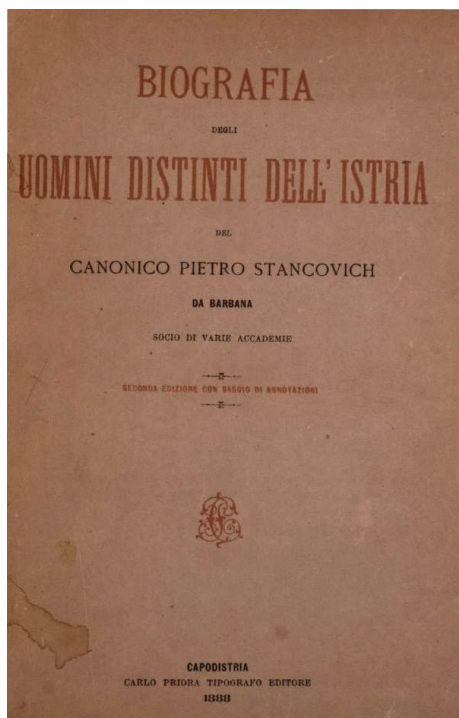
² Pietro STANCOVICH, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, voll. I-III, Trieste 1971. – 1974.

³ Bernardo BENUSSI, „Nel Medio Evo – Pagine di storia istriana - Capitolo IV“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XII, Parenzo 1897., str. 113.-192.

⁴ Camillo De FRANCESCHI, „Il comune polese e la Signoria di Castropola“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XIX, Parenzo 1903., str. 147.-227.

⁵ Pojam dragoman koristi se za službenog tumača ili prevoditelja pri stranim diplomatskim predstavništvima u Osmanskome Carstvu i drugim zemljama na Istoku. Vidi: <https://www.enciklopedija.hr/clanak/dragoman>, pristupljeno 10. srpnja 2024.

⁶ Domenico VENTURINI, „Tommaso Tarsia dragomano grande della Repubblica veneta, al secondo assedio di Vienna per opera dei Turchi“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XXII, Parenzo 1906., str. 45.-136.

Sl. 1. Naslovnica rada: Pietro STANCOVICH, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, voll. I-III, Trieste 1971. – 1974.

Francesco Babudri 1919., u član-ku⁷ koji često citiraju Ante Šonje i Branko Marušić, kao i ostatak znanstvene zajednice koja se bavi smještajem antičke Cisse, *Il vescovato di Cissa in Istria*, navodi Petra Stankovića s djelom *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*. S obzirom na to da je Ciska biskupija izuzetno značajna za razvitak cijelog prostora i općenito daje veliki doprinos i infiltraciji kršćanstva u naše krajeve, ali nažalost ne znamo puno o njezinoj točnoj lokaciji, pretpostavlja se njezin smještaj na Punta Barbarigi ili možda na Pagu, a pretpostavlja se i da je u jednom trenutku tektonskim poremećajem naprosto nestala. No Babudri već 1919. polemizira o tome i navodi Petra Stankovića kao važnu referencu.

Bernardo Schiavuzzi, topograf i arheolog koji je koristio gotovo sve postojeće izvore, u svojem radu o Dvigradu, *Due Castelli*⁸, navodi kao izvor Stankovićev neobjavljeni rukopis *Le città e le castella d'Istria*.

Potom nastaje prekid od nekoliko desetaka godina, a zatim slijede noviji radovi koji su objavljeni u *Atti – Centro di Ricerche Storiche di Rovigno*. Prvi rad koji je objavljen u prvoj ediciji 1970. rad je Domenica Cernecche, koji posvećuje cijeli rad *Pietru Stancovichu*.⁹ Potom Vesna Girardi-Jurkić 2003. u radu *Storia delle ricerche sull'anfiteatro di Pola*¹⁰ 22 puta spominje Stankovića i to njegov rad o pulskom anfiteatru, ali i ostale radove koji se tiču Stankovićevih istraživanja. Egidio Ivetić 2009. biografski spominje i opisuje Petra Stankovića.¹¹

⁷ Francesco BABUDRI, "Il vescovato di Cissa in Istria", *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XXXI, Parenzo 1919., str. 33.-62.

⁸ Bernardo SCHIAVUZZI, "Due Castelli (Notizie storiche)", *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XXXI, Parenzo 1919., str. 81.-119.

⁹ Domenico CERNECCA, "Pietro Stancovich", *Atti del Centro di Ricerche Storiche – Rovigno*, vol. I, Rovigno 1970., str. 161.-175.

¹⁰ Vesna GIRARDI-JURKIĆ, *Storia delle ricerche sull'anfiteatro di Pola*, Pula 2003.

¹¹ Egidio IVETIĆ, *Istra kroz vrijeme*, Rovinj 2009.

II. Monografska izdanja i Petar Stanković / Pietro Stancovich

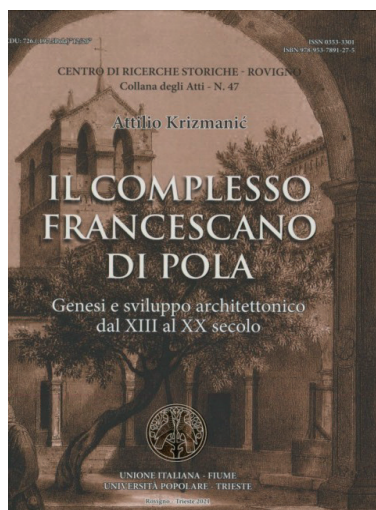
Monografija Attilija Krizmanića *Il complesso francescano di Pola. Genesi e sviluppo architettonico dal XIII al XX secolo* iz 2021.¹² također više puta spominje Stankovića jer, u biti, bez Stankovićeve navođenja epigrafskih natpisa koje je zabilježio podrijetlom iz amfiteatra u gradnji zvonika pulske katedrale, ali i segmenata iz franjevačkog samostana, ta knjiga ne bi bila potpuna.

Giovanni Radossi 2014. u *Il carteggio Pietro Kandler – Tomaso Luciani (1843-1871)*¹³ 39 puta spominje i navodi Petra Stankovića kao izvor ili argument u prepisci između ove dvojice znamenitih istraživača za našu historiografiju.

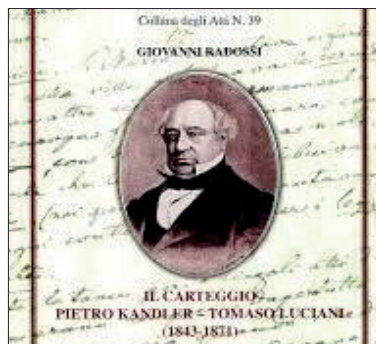
U pretisku koji su pripremili Luciano Lago i Claudio Rossit 1986. u *Pietro Coppo: Le „Tabvlae“* u svojim argumentima navode Stankovića 9 puta.¹⁴ Prikazuju kako je Pietro Coppo u svojoj znamenitoj knjizi također koristio podatke prikupljene iz djela Petra Stankovića.

III. Suvremena arheologija i Petar Stanković / Pietro Stancovich

Na razmeđu između Prvog i Drugog svjetskog rata u Puli je djelovao Mario Mirabella Roberti kao direktor pulskog muzeja do odlaska anglo-američke uprave 1947. iz Pule. U svojoj monografiji *L'Arena di Pola*¹⁵ Mario Mirabella Roberti navodi u bibliografiji (u njoj nema bilježaka) dje-

Sl. 2. Naslovnica monografije: Attilio KRIZMANIĆ, *Il complesso francescano di Pola. Genesi e sviluppo architettonico dal XIII al XX secolo*, 2021.

Sl. 3. Naslovnica knjige: Giovanni RADOSSI, *Il carteggio P. Kandler - T. Luciani (1843-1871)*, Collana degli Atti, n. 39, 2014., str. 1.-372.

¹² Attilio KRIZMANIĆ, *Il complesso francescano di Pola. Genesi e sviluppo architettonico dal XIII al XX secolo*, 2021.

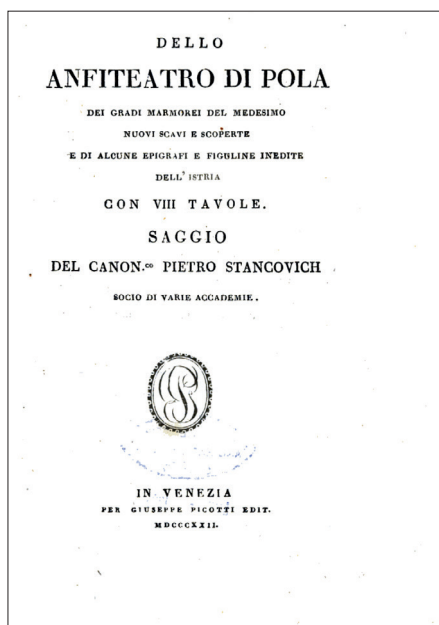
¹³ Giovanni RADOSSI, *Il carteggio P. Kandler - T. Luciani (1843-1871)*, Collana degli Atti, n. 39, 2014, str. 1.-372.

¹⁴ Luciano LAGO – Claudio ROSSIT, *Pietro Coppo: Le „Tabvlae“*, 1986.; Luciano LAGO – Claudio ROSSIT, *Descriptio Istriae. La penisola istriana in alcuni momenti significativi della sua tradizione cartografica sino a tutto il secolo XVIII. Per una corologia storica*, Trieste 1981.

¹⁵ Mario MIRABELLA ROBERTI, *L'Arena di Pola*, Pula 1943.

Sl. 4. Unutrašnjost monografije: Luciano LAGO – Claudio ROSSIT – Pietro COPPO, *Le „Tabvlae“*, 1986.

Sl. 5. Naslovnica rada: Pietro STANCOVICH, *Dello Anfiteatro di Pola*, Venezia 1822.

lo *L'Anfiteatro di Pola* Petra Stankovića¹⁶, kao jedno od najznačajnijih izvora koje je koristio za pisanje te svoje malene knjižice, koja je i prva mala monografiju o pulskoj Areni.

Potom Robert Matijašić 1998. u svojem djelu *Gospodarstvo antičke Istre*¹⁷ koristi tri djela Petra Stankovića: *L'Anfiteatro di Pola*, kada govori o kamenolomima i uporabi kamena i reutilizaciji kamena iz amfiteatra za izgradnju ostalih spomenika, ali i u poglavlju gdje se spominju kamenolomi iz kojih se izvlačio kamen za pulski amfiteatar. Matijašić, kada govori o maslinicima i preradi maslina, spominje djelo o inovaciji Petra Stankovića.¹⁸ Također u rekonstrukciji koju je radio s britanskim kolegama koristi rad Stankovića *Torchiolivo portatile*.¹⁹ Tako vidimo kako su i ostala djela Petra Stankovića vrlo interesantna za arheologiju, a ne samo ona koja je pisao o antičkim spomenicima.

U monografiji *Sjaj antičkih nekropola Istre*, autorice Vesna Girardi-Jurkić i Kristina Džin²⁰ više puta, u nekoliko argumenata, navode Petra Stankovića, citirajući pritom više njegovih djela, s obzirom na to da se radilo o više različitih argumenata koja su potkrijepljena Stankovićevim djelima.

U časopisu *Histria Antiqua*, sv. 9., koji je tematski posvećen *Trima arenama – Puli, Veroni, Rimu*, veliki broj autora mnogo puta navodi Petra Stankovića u svojim radovima.

Djelo Vesne Girardi-Jurkić iz 2005. *Duhovna kultura antičke Istre*²¹ u raznim as-

¹⁶ Pietro STANCOVICH, *Dello Anfiteatro di Pola*, Venezia 1822.

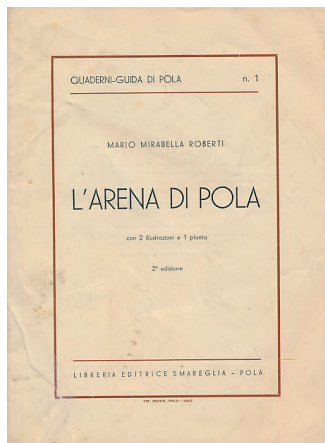
¹⁷ Robert MATIJAŠIĆ, *Gospodarstvo antičke Istre / L'economia dell'Istria antica*, Pula 1998.

¹⁸ Pietro STANCOVICH, *Spolpoliva e Macinocciolo ossia Molino oleario, detto Stancovichiano*, Torino 1840.

¹⁹ Pietro STANCOVICH, *Torchioliva ossia Torchio oleario*, Firenze 1841.

²⁰ Vesna GIRARDI-JURKIĆ – Kristina DŽIN, *Sjaj antičkih nekropola Istre*, Pola 2003.

²¹ Vesna GIRARDI-JURKIĆ, *Duhovna kultura antičke Istre*, Pola 2005.

Sl. 6. Naslovnica sveska/
male monografije:
Pietro STANCOVICH,
*Dello Anfiteatro di
Pola, Venezia 1822.*

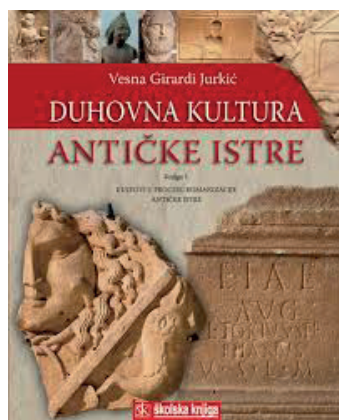
Sl. 7. Naslovnica knjige:
Robert MATIJAŠIĆ,
*Gospodarstvo antičke Istre
/ L'economia dell'Istria
antica, Pula 1998.*

Sl. 8. Naslovnica kataloga
/ monografije: Vesna
GIRARDI-JURKIĆ –
Kristina DŽIN, *Sjaj antičkih
nekropola Istre, Pula 2003.*

pektima koristi Petra Stankovića kao izvor ili kao bibliografsku jedinicu u katalogu spomenika. Petar Stanković / Pietro Stancovich jedan je od jako značajnih osoba koje su popisale spomenike za koje se pretpostavlja da su postojali u lapidariju arheološkog muzeja u Puli nakon odlaska francuske uprave, jer je Auguste Marmont, francuski general, uspostavio prvi lapidarij u Puli u Augustovom hramu. U kapitalnom epigrafskom djelu *Inscriptiones Italiae* Bruna Forlati Tamaro²² dio epigrafa bilježi kao izgubljene i nestale, ali je njihovo postojanje zabilježeno i važni su povijesno-arheološki zapisi za proučavanje ne samo antičke Pule već i Istre u cijelosti.

U rukopisu monografije koja je u tisku *Rimski Nezakcij: političke, arhitektonske i religijske mijene* Kristina Džin²³ koristi podatke iz raznih dijela Petra Stankovića, kako o ovoj tematici tako i o nekim elementima koji su značajni za cijelu istočnu obalu.

Sl. 9. Naslovnica knjige: Vesna
GIRARDI-JURKIĆ, *Duhovna
kultura antičke Istre, Pula 2005.*

²² Bruna FORLATI TAMARO, *Inscriptiones Italiae*, vol. 10, *Regio X*, fasc. I - *Pola et Nesactium*, Roma 1947.

²³ Kristina DŽIN, *Rimski Nezakcij: političke, arhitektonske i religijske mijene*, monografija u tisku.

IV. Tko Petra Stankovića uopće ne spominje?

Zapazili smo da postoji jedan fenomen izostavljanja konzultiranja djela Petra Stankovića kod nekih autora, ali i u radovima koje objavljuju cijenjeni izdavači.

Priznati časopisi koji se bave arheološkom problematikom na području Hrvatske, kao što su *Hrvatski arheološki godišnjak* (Zagreb), *Annales Instituti Archaeologici* (Zagreb), *Histria Archaeologica* (Pula), *Histria* (Pula), *Arheološki radovi i rasprave* (Zagreb), *Prilozi Instituta za arheologiju* (Zagreb) i još mnogi drugi pregledani časopisi, knjige i monografije, ne spominju Petra Stankovića niti u jednoj bilješci ni bibliografskoj jedinici, usprkos njegovom bavljenju publiciranim temama.

Uz to postoje i pojedini autori kojima se područje znanstvenog interesa temelji na Istarskom poluotoku i vezani su za prostor i vrijeme, dakle Istru i antičku arheologiju, o kojoj je Stanković napravio puno zapisa, a ne spominju ga. To su, kako hrvatski tako i strani, još živući istraživači poput Giuseppea Cuscita iz Milja (Italija), Pascala Chevalliera iz Francuske, ali i Ivana Matejčića iz Poreča-Rijeke, Željka Ujčića, Alke Starac te Fine Juroš Monfardin iz Pule, kao i Branka Marušića i Štefana Mlakara iz Pule. Njihovi tekstovi ne spominju Stankovića, a možda su se trebali na njega makar osvrnuti, usprkos možebitnom neslaganju s njim.

V. Zaključak

Radove Petra Stankovića potrebno je proučavati, popularizirati, podučavati, analizirati i argumentirano komentirati. Aktivnim djelovanjem na njima, uvidjet ćemo i saznati važnost i značenje Petra Stankovića i njegovih pisanih radova koje nam je ostavio, ne samo za društvene i humanističke znanosti već i za suvremene biotehničke znanosti jer mu je jedna od preokupacija bila i agronomija. Valorizacija Petra Stankovića proizlazi i iz argumentiranih zaključaka koji nisu u suglasju s njegovima, no nadasve njegova prikupljena građa iz više znanstvenih područja i danas je korisna i vrijedna.

Petar Stanković / Pietro Stancovich svojim je objavljenim, ali i neobjavljenim radovima ostavio nedovoljno upotrebljavana i nevalorizirana djela s područja društvenih, humanističkih i biotehnoških znanosti. Arheolozi i povjesničari su kroz XIX. i XX. stoljeće, kao i u XXI. stoljeću, posezali za njegovim radovima te ih navodili kao važan izvor za razmatranu problematiku (Bernardo Schiavuzzi, Bernardo Benussi, Carlo De Franceschi, Mario Mirabella Roberti, Bruna Forlati Tamaro, Domenico Venturini, Francesco Babudri, Domenico Cernecca, Vesna Girardi-Jurkić, Kristina Džin, Attilio Krizmanić, Giovanni Radossi, Luciano Lago, Claudio Rossit, Pietro Coppo, Robert Matijašić). Suvremeni autori koji su ostvarili važan doprinos u proučavanju arheologije, povijesti i povijesti umjetnosti u Istri jednostavno su ga zaobišli, usprkos njegovom bavljenju i bilježenju podataka važnih za promatrano područje njihova in-

teresa (Giuseppe Cuscito, Pascal Chevallier, Ivan Matejčić, Željko Ujčić, Alka Starac, Fina Juroš Monfardin, Štefan Mlakar).

Radove i spoznaje Petra Stankovića neki arheolozi koristili su indirektno, citirajući druge autore koji su svoje tvrdnje zasnivali na rezultatima njegovog rada. Najbolji primjer je Pietro Kandler koji u svojim radovima ne citira Stankovića, čak ni u popisu natpisa gdje je morao uvrstiti neke Stankovićeve epigrafske zapise²⁴, a svoje informacije crpio je od Josipa A. Batela, najbližeg Stankovićeve suradnika.²⁵ Uz njega mogli bismo spomenuti i zvučna imena poput arheologa Attilija Degrassija²⁶, Ante Šonje²⁷, Branka Marušića²⁸ te povjesničara Egidija Ivetića.

Suvremeni znanstveni dijalog može iz objavljenih i neobjavljenih valoriziranih radova Petra Stankovića donositi argumentirane zaključke koji nisu uvijek u suglasju s njegovima.

Vrijednost njegove prikupljene građe iz više znanstvenih područja i danas je korisna i vrijedna. To svakako pokazuje i desetljećima uspješno održavani znanstveni skup o Petru Stankoviću „Barban u srcu“, koji je rezultirao mnogobrojnim kvalitetnim znanstvenim radovima s brojnim novim pogledima na njegov opus i revaloriziranjem njegovih radova te novim znanstvenim spoznajama.

²⁴ Pietro KANDLER, *Inscriptiones dei tempi romani rivenute nell'Istria*, Trieste 1855.

²⁵ Josip Antun Batel dopisivao se s tršćanskim povjesničarom Pietrom Kandlerom te mu je slao prijepise barbanskih zapisa i izvješća. *Istarska enciklopedija*, Zagreb 2005., natuknica Slavena BERTOŠE, dostupno na: <https://istra.lzmk.hr/clanak/batel-battel-josip-antun> (pristupljeno 10. srpnja 2024.).

²⁶ Attilio DEGRASSI, *Inscriptiones Italiae*, vol. 10, *Regio X*, fasc. II – *Parentium*, Roma 1934., i Attilio DEGRASSI, “Il confine nord-orientale dell’Italia romana, Ricerche storico-topografiche”, *Dissertationes Bernenses*, I/6, Bern 1954.

²⁷ Ante ŠONJE, *Bizant i crkveno graditeljstvo u Istri*, Rijeka 1981.

²⁸ Branko MARUŠIĆ, “Prilog poznavanju kasnoantičkog Nezakcija”, *Starohrvatska prosvjeta*, vol. 16, Zagreb 1986., str. 51.-76.

Pietro Stancovich e l'archeologia contemporanea

Riassunto

Con le sue opere pubblicate e inedite, Pietro Stancovich ha lasciato un'inesauribile eredità di opere sottoutilizzate e poco apprezzate nel campo delle scienze sociali, umanistiche e biotecnologiche. Archeologi e storici nel corso del XIX e XX secolo, così come nel XXI secolo, hanno attinto alle sue opere e le hanno citate come fonte importante per la questione in esame (Bernardo Schiavuzzi, Bernardo Benussi, Carlo De Franceschi, Mario Mirabella Roberti, Bruna Forlati Tamaro, Domenico Venturini, Francesco Babudri, Domenico Cernecca, Vesna Girardi-Jurkić, Kristina Džin, Attilio Krizmanić, Giovanni Radossi, Luciano Lago e Claudio Rossit, Robert Matijašić). Gli autori contemporanei che hanno dato un importante contributo allo studio dell'archeologia, della storia e della storia dell'arte in Istria, lo hanno semplicemente scavalcato nonostante abbia trattato o registrato dati importanti per l'area di loro interesse osservata (Giuseppe Cuscito, Pascal Chevallier, Ivan Matejčić, Željko Ujčić, Alka Starac, Fina Juroš Monfardin, Štefan Mlakar).

Alcuni archeologi hanno utilizzato indirettamente le opere e le conoscenze di Pietro Stancovich, citando altri autori che basavano le loro affermazioni sui risultati del suo lavoro. L'esempio migliore è Pietro Kandler che non cita Stancovich nelle sue opere, nemmeno nell'elenco delle iscrizioni dove ha dovuto includere alcune registrazioni epigrafiche di Stancovich; e ha ottenuto le sue informazioni da Giuseppe A. Battel, il più stretto collaboratore di Stancovich. Insieme a lui potremmo citare anche nomi noti come gli archeologi e storici Attilio Degrassi, Ante Šonje, Branko Marušić ed Egidio Ivetic.

Il dialogo scientifico contemporaneo può trarre conclusioni ragionate dalle opere valorizzate, pubblicate e inedite di Pietro Stancovich, che non sempre concordano con le sue.

Il valore del materiale raccolto da diversi campi scientifici è ancora oggi utile e prezioso.

Ciò è certamente dimostrato dal convegno scientifico su Pietro Stancovich „Barbana nel cuore“, che si tiene ormai da diversi anni e con successo, dal quale sono nati numerosi articoli scientifici di alta qualità, con numerose nuove opinioni sulla sua opera e la rivalutazione delle sue opere e nuove conoscenze scientifiche.

PETAR NAKIĆ (BULIĆ KOD BENKOVCA, 1694. – CONEGLIANO KOD TREVISA, 1770.) I PETAR STANKOVIĆ (BARBAN, 1771. – BARBAN, 1852.): PRAVI INOVATORI

izv. prof. dr. sc. Eduard Pavlović
Ulica Velog Jože 5, 51410 Opatija
e-mail: epavlovic@gmail.com

Vesna Pešić, dr. med.
Ulica Dobriše Cesarića 1, 51000 Rijeka

Alojz Pavlović, dipl. ing.
Ulica braće Perica 39, 23000 Zadar

Nekategorizirani rad

I danas oba inovatora – Petar Nakić (1694. – 1770.), graditelj orgulja, i Petar Stanković (1771. – 1852.), inovator, erudit – nedvojbeno predstavljaju osobe važne ne samo unutar naših lokalnih / regionalnih kultura i civilizacijskih dosega nego i šire.

Ključne riječi: inovator, Petar Nakić, Petar Stanković

Keywords: innovator, Petar Nakić, Petar Stanković

I. Uvodne napomene

Mnogi istraživači ističu da povijest, kao i budućnost, ne postoje. To naglašavaju ukazujući da im takvo razumijevanje pomaže da bi stvarnost lakše materijalizirali i ispravnije sagledali život sada i ovdje, koji je takav kakav jest, jer je upravo postao drugo sada i ovdje. Oni podvlače da povijest pripada svima nama, da nema nečije povijesti, a da ne bi bila i naša, da se ne može graditi vlastita budućnost, a da se istovremeno ne gradi i tuđa, tj. svako tuđe jučer jest vlastito danas, naše zajedničko sutra.¹

II. Cilj

Cilj je ovog prikaza istražiti strukture osobnosti i okolnosti vremena / doba u kojima su djelovali Petar Nakić i Petar Stanković te nastojati razumjeti glavninu ili većinu

¹ Selma BANICH – Nina GOJIĆ, *Kako žive umjetnice?*, Rijeka 2018., str. 94.

njihovih stavova, a osobito pokušati što ispravnije vrednovati / cijeniti njihove izume / inovacije prema njihovim društvenim / javnim aktivnostima, u kojima su sudjelovali ili ih se nastojali uspješno ili manje uspješno kloniti. Ujedno, vidjeti možemo li (i danas), ako ne toliko konkretno (objektivno / realno) išta zaključiti, a onda bar koliko-toliko, unatoč (po)zamašnoj vremenskoj distanci, iz njih izvući i određene pouke.

III. Metode

Tragalo se za onim što je ostalo iza ove dvojice velikana, prvenstveno u materijalnom smislu: izvorne ili restaurirane orgulje (Nakić), izvorni, nadograđeni ili replicirani izumi (Stanković).

Nadalje, pretraživali su se odgovarajući arhivi, prateća dokumentacija nekih muzejskih zbirki i donacija i ponekih fondacija stanovitih specijaliziranih institucija.

IV. Rezultati

IV. 1. Petar Nakić

Petar Nakić bio je rodom iz sela Bulića blizu Benkovca. Rodio se 1694., a roditelji su mu bili Juraj i Doroteja Nakić. Kršten je 21. veljače 1694. u Podgrebači u skradinskom zaleđu. Zaredio se u franjevačkom samostanu sv. Lovre u Šibeniku i primio postrig (tonzuru) te uzeo redovničko ime Pavao. U Šibeniku je 1716. završio studij filozofije i iste godine otišao u Mletke izučiti i orguljašku struku u orguljarskoj radionici Giovannija Battiste Piaggija. Tamo je, ujedno, u franjevačkom samostanu San Francesco della Vigna završio i studij teologije. Godine 1734. izašao je iz franjevačkog reda i prešao u dijecezansko svećenstvo.²

Nakićeva orguljaška radionica u Mletačkoj Republici napravila je mnogo orgulja koje su postavljene u Italiji i u Hrvatskoj (Primorje od Istre do Dalmacije), procjenjuje se od 350 do 500 orgulja – no mnoge nisu ostale sačuvane do danas ili su djelomično sačuvane zbog nesređenih, uništenih, neproučenih i nepristupačnih arhiva – smatra se da je broj izgrađenih orgulja veći. Ipak, razvidno je da je Nakić vrlo važno ime svjetskog orguljarstva te da je njegovim radom Hrvatska ušla među europske zemlje u kojima su se gradile orgulje po tada najsuvremenijim graditeljskim načelima. Njegova su rješenja gradnje prevladavala i stoljeće poslije njegove smrti, a aktualna su i danas. Suvremeno orguljarstvo se i danas služi njegovim zvukovnim rješenjima, a isto tako važan je i kao začetnik jedne posebne orguljaške škole, mletač-

² Mirko JANKOV, „Don Petar Nakić-hrvatski majstor gradnje orgulja“, *Sveta Cecilija*, vol. 81, br. 1/2, 3/4, Zagreb 2011., str. 12. -14.

ko-dalmatinske orguljaške škole, čiji se utjecaj širio i izvan krajeva koje je obuhvaćala Mletačka Republika (Italija, Hrvatska, Grčka). Nakićevi đaci su bili Francesco Dacci, Gaetano Callido, Francesco Comelli, Niccolò Moscatelli (čiji je sin Domenico Moscatelli također gradio orgulje u hrvatskim krajevima) i Franc Ksaver Križman. Tako danas Šibenik baš zbog njegovih najstarijih orgulja ima svoju orguljašku ljetnu školu koja teži postati međunarodnom.³

IV. 2. Petar Stanković

Petar Stanković rodio se u Barbanu 1771., u obitelji bogatog barbanskog poduzetnika Antuna Stankovića. Petar Stanković je temelje svoje pismenosti na hrvatskom i talijanskom jeziku dobio od lokalnog svećenika. Višu školsku naobrazbu stekao je u talijanskim školama koje je pohađao u Rovinju, Padovi i Videmu (Udinama). Iako je u Padovi diplomirao teologiju, njegov se interes protezao i na prirodne znanosti: kemiju, astronomiju, botaniku, fiziku, matematiku... Godine 1795., rekavši mladu misu, započinje sa svećeničkim radom. Kako je svećenikom postao zbog očevih ambicija, manje je mario za duše u svojoj župi, a više za svoje materijalno stanje. Kanonikom postaje već u dvadeset i sedmoj godini, no bavio se raznim područjima: arheologijom, jezikoslovljem, bilježio je narodne običaje, bavio se izumima, zoologijom, botanikom, glazbom, pa i arhitekturom. Dva njegova izuma za preradu maslina priskrbila su mu i međunarodni ugled izumitelja. Bio je strastveni zaljubljenik u knjigu. Svoju je veliku knjižnicu s preko 4000 svezaka ostavio gradu svoje mladosti – Rovinju – i ona se čuva u Zavičajnom muzeju Rovinja pod nazivom Stancoviciana. Niz njegovih objavljenih knjiga te neobjavljenih rukopisa i pisama čuva se i u Sveučilišnoj knjižnici u Puli. Za života je objavio dvadeset i tri knjige, s oko 3000 stranica, gotovo sve na talijanskom jeziku. Prvo mu je djelo na hrvatskom jeziku „Kratka nauka karstianski“, no zapažena je i njegova prigodnica na hrvatskom jeziku „Za pyr“. Osrednji pjesnik, Stanković je veće uspjehe postigao u znanosti i publicistici. Najveći je uspjeh postigao knjigom „Biografia degli uomini distinti dell’Istria“ („Biografije poznatih Istrana“) koja je doživjela tri izdanja (na talijanskom jeziku) i u kojoj je u tri opsežna sveska prikupio biografije i druge podatke o osobama i zbivanjima u daljnjoj i bližoj istarskoj prošlosti, za što su ga suvremenici ovjencali epitetom „istarskog Plutarha“⁴

Stanković je i praotac permakulture – prethodio je cijelo stoljeće tvorcu permakulture Japancu Masanobuu Fukuoki (op. aut.: permakultura je svjesno oblikovanje / dizajn i održavanje poljoprivredno produktivnih ekosustava koje odlikuje bioraznost, stabilnost i žilavost prirodnih ekosustava, odnosno permakultura je harmonična

³ Ennio STIPČEVIĆ, *Hrvatska glazba: povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća*, Zagreb 1997., str. 149.-150.

⁴ Elvis LUKŠIĆ, „Zasluzni Barbanac Petar Stanković (1771-1852.)“, *Croatica Christiana periodica*, vol. 18, br. 34, Zagreb 1994., str. 118.-119.

integracija ljudi i krajolika, koja na održivi način osigurava hranu, energiju, sklonište i ostale materijalne i nematerijalne potrebe).⁵

IV. 3. Sličnosti između Petra Nakića i Petra Stankovića

Rođenje

Obojica su se rodila u okvirima tadašnje Mletačke Republike: Petar Nakić u Buliću kod Benkovca (Dalmacija) 1694., a Petar Stanković u Barbanu (Istra) 1771.

Školovanje

Obojica su se školovala za svećenika: Petar Nakić (Šibenik / franjevac i Venecija / teologija), a Petar Stanković (Rovinj, Padova i Udine, u Padovi je završio i studij teologije).

Služba

Nakić je do 1723. bio franjevac, a onda je prešao u dijecezansko svećenstvo. Stanković je 1795. izrekao mladu misu, a već s 27 godina bio je kanonik.

Interesi izvan službe

Nakić je u Šibeniku 1716. završio i filozofiju, a u Veneciji izučio i orguljašku struku; Stankovića je zanimala arheologija, jezikoslovlje, zoologija, botanika, glazba i arhitektura, a bilježio je i narodne običaje.

Sklonost izumima / novinama

Unatoč od njih kao svećenika (očekivanih) zasada metapsihike, oni iskazuju zamjetne vidove normalne percepcije, tj. onih koji (izgleda) vlastita nadahnuća ne povezuju s moćima nepoznatih inteligentnih sila, već kao vidove vlastitih normalnih vidova percepcije, kada signale o svijetu okoliša i odnosa njihovih tijela – objekta prema svijetu (najvjerojatnije) tumače kao razlikovne obavijesti u odnosu na opći informativni kadar koji je prethodno bio izgrađen.⁶

Kao što je već ranije navedeno, Nakićeva su rješenja gradnje prevladavala i stoljeće poslije njegove smrti, a aktualna su i danas – suvremeno orguljarstvo i danas se služi njegovim zvukovnim rješenjima.⁷

⁵ Petar STRČIĆ, *Petar Stanković: život i djelo*, Pula 2011., str. 25.-26.

⁶ *Enciklopedija psihijatrije*, ur. Antoine Porot / Antoan Poro, Paris 1984. / prev. Beograd 1990., natuknica Metapsihika na str. 374.-375.; Giovanni JERVIS, *Kritički priručnik psihijatrije*, Zagreb 1977., str. 301.-303.

⁷ *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, ur. Nada Bogdanov i dr., Zagreb 1968., natuknica Orgulje na str. 674.-675.

Stankoviću su dva njegova izuma za preradu maslina priskrbila međunarodni ugled izumitelja. Stanković je, kao što je i ranije navedeno, i praotac permakulture – što se relativno rijetko ističe.⁸

IV. 4. Razlike između Petra Nakića i Petra Stankovića

Kao što je već ranije napisano, Stanković je bio i strastveni zaljubljenik u knjigu, a i sam je pisao; ali je ipak poglavito zbog knjige „Biografia degli uomini distinti dell’Istria“ („Biografije poznatih Istrana“) od strane suvremenika bio ovjenčan epitetom „istarskog Plutarha“.

Petar Nakić umro je 1770. u mjestu Conegliano kod Trevisa, a Petar Stanković u rodnome Barbanu 1852.

Isto tako, za usporedbu nije nevažno spomenuti da je Petar Nakić ipak živio i radio u vrijeme prosvjetiteljstva, a Petar Stanković u doba industrijske revolucije te da je uglavnom pisao u doba romantizma; stoga je predmnijevati da je jedan mogao znati za Voltaira (pa i za njegovu Enciklopediju), a drugi za jednoga Goethea.⁹

V. Rasprava

Izgleda da su Nakiću mudra šutnja i distanciranost od javnosti i polemika bile jača strana te da je stoga dosta dugo ostao mirno raditi, a njegova institucijska kooperabilnost – prilično konstruktivna (na korist državne zajednice ili kojekakvih zajednica) dosta neovisna od mudrosti i planova tzv. novih vlasti / vladara, vrhovnih vjerskih poglavara koji su, da bi pokazali svoju širinu u mnogim slučajevima, ju (ipak) iz različitih razloga sužavali. Njegov odgovor na sve to bilo je aktivnije nesudjelovanje, intenzivan rad na izumima / novinama orguljaškog graditeljstva u vremenu u kojem su nerijetko rat, ratna stradanja, prijetnje ratom, neuspjela diplomacija i međunacionalni i ideološki / religijski sukobi bili glavnim temama. Nakićev neposredan odnos prema svemu mogao bi se svesti na diplomatsku procjenu prema kojoj se ratom / sukobom ne rješavaju problemi, nego poslije njega, a izgleda da su mu prilično bili poznati i savjeti onih koji su sugerirali da se o ratu / sukobu (toliko) ne piše te da se, što je više moguće, u njemu samom gleda zaštititi ono plemenito i moralno.

Nakić je stoga mogao biti i osobom prožetom stanovitom stidljivošću, ali i osobom (prema teoriji libida) i ličnosti sklonoj udvaranju.¹⁰

⁸ Isto, ur. Marko Kostrenčić i Miljenko Protega, Zagreb 1962., natuknica Poljoprivreda na str. 139.

⁹ Isto, natuknica Prosvjetiteljstvo na str. 248.-249.

¹⁰ *Seksološki leksikon*, ur. Marijan Košiček, Zagreb 1962., natuknica Stidljivost na str. 199.-200. i natuknica Udvaranje na str. 206.-207.

Stanković je, unatoč poprilično neobuzdanoj naravi, kao i djelomičnom neprihvaćanju idejnih rješenja pa i estetsko-književnim neslaganjima s istomišljenicima, život okrunio djelatnim radom. Periodične faze tzv. mirovanja kasnije je znao višestruko nadoknađivati, napose onda kada se prilike za njegove novine i shvaćanja mijenjaju, kada ih se bolje razumije, prihvaća i usvaja / primjenjuje, poglavito u vremenima razvidnih tehničkih i idejnih promjena – nažalost nerijetko aktualnijih pred i poslije-određene ratne i / ili epidemijske stvarnosti / zbilje.¹¹

Izgleda da je u počecima njegova narodnosna, jezična, pak i materijalistička podvojenost mogla biti i rezultat njegova stanovitog unutarnjeg disidentstva – u najširem smislu shvaćeno; pa tako čak i onda kada odustaje od pisanja na jeziku / govoru svojeg zavičaja, ne odustaje od samog pisanja.

Unatoč što se ovakav Petar Stanković s pozicije nositelja „istarskog narodnjačkog pokreta,“ prikazuje kao velika žrtva, on sam zna da nije pobjegao iz zone borbe, da nije na tzv. tuđinskoj strani, pa i ako se i deklarativno oduševljava talijanštinom, odnosno zagovara i militaristički pristup, ali je (izgleda) itekako mogao biti svjestan da bi imalo aktivnijim uključivanjem u takav tabor upravo njegova inovacijska postignuća mogla platiti najvišu cijenu.¹²

Na osnovi prethodno podastrtoga glede života i rada Petra Stankovića, njega je s pozicije (višeznačnog) poimanja seksualnosti smatrati i osobom djelomično sklonoj ekscesima¹³, premda se iz nekih prethodnih izvora (op. aut.: napose iz cjelovite ref. 5.) može iščitati da je Stanković bio vrlo gostoljubiv i da su do njega znale dolaziti poznate osobe, iako je onda bilo teško doći do prometno izoliranog Barbana (tek deset godina nakon Stankovićeve smrti počela se graditi cesta prema Labinu, inače do tada se do Barbana najlakše dolazilo morskim putem – najprije do uvale Pisak i potom do Puntere).

Upitna bi mogla biti valjanost usporedbe ove dvojice velikana rođenih na našem današnjem prostoru: Petar Nakić (Dalmacija u vrijeme tursko-mletačkih ratova / sukoba)¹⁴, a Petar Stanković (Istra koju ubrzo, nakon pada Mletačke Republike 1797., zauzima Austrija, potom predaje Francuzima, a onda opet njome vlada nakon pada Napoleona 1815.).¹⁵

Nadalje, upitna bi mogla biti njihova usporedba i zbog činjenice da je Petar Nakić (kao dijecezanski svećenik, ali već poznati i priznati graditelj orgulja) mogao 1738. osjetiti osudu pape Klementa XII. zbog slobodnog zidarstva, a Petar Stanković

¹¹ Isto, ur. Nada Bogdanov i dr., Zagreb 1967., natuknica Industrijalizacija na str. 159.-160.

¹² Stanko ŽULJIĆ, *Hrvatska Istra. Suvremene narodnosne prilike*, Zagreb 1994., str. 15.-17.

¹³ *Seksološki leksikon*, nav. dj., natuknica Eksces na str. 42.

¹⁴ Tomislav RAUKAR, Ivo PETRICIOLI, Franjo ŠVELEC, Šime PERIČIĆ, *Zadar pod mletačkom pravom 1409-1797*.

¹⁵ Ivan MILOTIĆ i Budislav VUKAS ML., *Habsburgovci i Istra u pravu i povijesti*, Pazin – Motovun 2019.

reorganizaciju Crkve u Istri bulom „Locum beati Petri“ pape Lava XVII. godine 1828. (op. aut.: tada se Crkva u Istri, Hrvatskom primorju i Dalmaciji reorganizira u jedinstvenu crkvenu pokrajinu s metropolitanskim središtem u Zadru).¹⁶

Konačno, raspraviti nam je koliko nam dublja kraća ili dulja nešto površnija previranja u jednom vremenu (napose ona u doba Petra Stankovića, inovatora, pisca, bibliofila i donatora) mogu ukazivati i na naša aktualna iskustva (pače i neka motrišta), kada se netko priznaje veličinom tek ako je i mjera odanosti naciji (op. aut.: čemu „nabacivanje kamenjem“ na Nakićevo talijanizirano ime i prezime – Pietro Nacchini ili Stankovićevo – Stancovich / Stanković, Pietro Mattia / Petar Matija, rođenjem Hrvat, držanjem pripadnik talijanskoga kulturnog kruga koji je uglavnom pisao na talijanskom jeziku, a samo iznimno na materinskom hrvatskom, kao npr. katekizam *Kratak nauk karstianski* 1828., koji je sastavio za svoje hrvatske župljane, zagovaranje talijanaštva), iako se, primjerice, zna da je Nakić umro gotovo 100 godina prije nego što je stvorena država Italija 1861., a Stanković bio već 10-ak godina pokojni; posebice je dvojbeno takva utočišta tražiti, tj. vući paralelu s onom kako se ta problematika tretirala, odnosno rješavala u razdoblju od 1918. do 1943.¹⁷

Zar ne bi bilo puno realnije, i prema ovim velikanima korektnije, isticati ili tražiti potvrdu da je Nakića za veću „zagriženost“ za izgradnju kvalitetnijih orgulja mogla potaknuti pojava glasovira / klavira 1709. ili da su Stankovićeви izumi za preradu maslina mogli biti potaknuti i činjenicom da je o samom uzgoju maslina i o problemu opskrbe Mlečana maslinovim uljem i sam Senat vodio veliku brigu ili da je puno ranije (od mnogih drugih) mogao biti na tragu kasnije promovirane, zagovarane ergonomije – primijenjene discipline – nauke o radu i industrijske psihologije koja istražuje prilagođavanja radnog ambijenta i ritma radnog procesa, oblika strojeva i alata te radnih manipulacija s općim fiziološkim i psihološkim mogućnostima čovjeka s prostornim i vremenskim dijapazonom ljudske perceptivne sposobnosti.¹⁸

Usputno, ne bi trebalo ubuduće nimalo vremena trošiti i na rasprave tipa „nije popovima uticati se matematici, fizici i sličnom“, ako znamo da je, primjerice, jedan Stjepan Glavač (1627. – 1680.) unatoč svojem nastupnom predavanju 1662. (od kada se računa visokoškolska nastava u Zagrebu) o Aristotelu predavao na isusovačkom arhigimnazijumu u Zagrebu (inače rodom Varaždinac) matematiku i zemljopis – sam kao vrstan crtač i bakrorezac izradio i zemljopisnu kartu tadašnje Hrvatske; ili, još određenije, da se Zagrepčanin Franjo Josip Domina (1754. – 1819.), koji je polazio isusovačke škole i postao svjetovni svećenik, bavio fizikom, posebno eksperimen-

¹⁶ Franjo ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7-20. stoljeće)*, Zagreb 1991.

¹⁷ Ernest RADETIĆ, *Istra pod Italijom 1918-1943*, Zagreb 1944. / Rijeka 1991., 2. pretisak.

¹⁸ Edward DE BONO, *Povijest izuma od kotača do računala*, Split 1978.; Tomislav RAUKAR, Ivo PETRICIOLI, Franjo ŠVELEC, Šime PERIČIĆ, *Zadar pod mletačkom*, nav. dj.; *Rječnik sociologije i socijalne psihologije*, ur. Milan Bosanac, Oleg Mandić, Stanko Petković, Zagreb 1977., natuknica Ergonomija na str. 166. i natuknica Industrijska psihologija na str. 237.-238.

talnom fizikom i to poglavito elektricitetom i to medicinskim elektricitetom te čak nastojao statičkim elektricitetom liječiti razne bolesti, poput glavobolje, upale živaca, lumbaga ili zubobolje, od 1792. na prekide bio i na časti dekana i rektora u Pešti.¹⁹

VI. Umjesto zaključka

S obzirom na to da nam je i danas, nažalost, još uvijek samo stalo do ostvarivog međuprostora mira – „krhkog mira“ – valja nam sučeliti pozitivne i korisne inovacijske / pronalazačke, umjetničke i ine rezultate s onim suprotnim – poput razarajućih ideologija, nacionalizama ili grabežnog materijalizma i sl. Točnije, da bismo više cijenili međuprostor mira, kao stanoviti zalag sigurnom prostoru budućnosti, vrijedi nam (možda!?) i drukčije pristupiti životima i ostavštinama / zadužbinama jednog Petra Nakića (dostojnog nastavljača Šibenčanina Fausta Vrančića) i jednog Petra Stankovića (ne bez razloga nazvanog istarskim Plutarhom) te ih pokušati vidjeti kao pojave nečeg novog (ne samo u vremenima njihovih bivanja – Nakićevo pred otprilike 2,5 stoljeća i Stankovićevo pred otprilike 1,5 stoljeće) i u našem vremenu, momentu *našeg vrlog svijeta* (kojem tako nerijetko tepamo) – svijeta kojem je takvim biti samo ako je bez mračnih ili sivih sjena naših beskrajnih i beskorisnih tumačenja i vrednovanja.

Stoga valja i nadalje, u tom pravcu, svesrdno podržavati i pomagati i orguljašku ljetnu školu u Šibeniku posvećenu Petru Nakiću kao i Memorijal Petra Stankovića „Barban u srcu“ u Barbanu.

VII. Literatura

VII. 1. Knjige

Selma BANICH – Nina GOJIĆ, *Kako žive umjetnice?*, Rijeka 2018.

Vladimir BAZALA, *Pregled hrvatske znanstvene baštine*, Zagreb 1978.

Edward DE BONO, *Povijest izuma od kotača do računala*, Split 1978.

Enciklopedija Leksikografskog zavoda, ur. Nada Bogdanov i dr., Zagreb 1967.

Enciklopedija psihijatrije, ur. Antoine Porot / Antoan Poro, Pariz 1984. / prev. Beograd 1990.

Giovanni JERVIS, *Kritički priručnik psihijatrije*, Zagreb 1977.

Ivan MILOTIĆ i Budislav VUKAS ML., *Habsburgovci i Istra u pravu i povijesti*, Pazin-Motovun 2019.

Ernest RADETIĆ, *Istra pod Italijom 1918-1943*, Zagreb 1944./Rijeka 1991., 2. pretisak

¹⁹ Vladimir BAZALA, *Pregled hrvatske znanstvene baštine*, Zagreb 1978.

Tomislav RAUKAR, Ivo PETRICIOLI, Franjo ŠVELEC, Šime PERIČIĆ, *Zadar pod mletačkom upravom 1409-1797*, Zadar 1987.

Rječnik sociologije i socijalne psihologije, ur. Milan Bosanac, Oleg Mandić, Stanko Petković, Zagreb 1977.

Ennio STIPČEVIĆ, *Hrvatska glazba: povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća*, Zagreb 1997.

Seksološki leksikon, ur. Marijan Košiček, Zagreb 1962.

Petar STRČIĆ, *Petar Stanković: život i djelo*, Pula 2011.

Franjo ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7-20. stoljeće)*, Zagreb 1991.

Stanko ŽULJIĆ, *Hrvatska Istra. Suvremene narodnosne prilike*, Zagreb 1994.

VII. 2. Časopisi

Mirko JANKOV, „Don Petar Nakić-hrvatski majstor gradnje orgulja“, *Sveta Cecilija*, vol. 81, br. 1/2, 3/4, Zagreb 2011., str. 11. -22.

Elvis LUKŠIĆ, „Zaslužni Barbanac Petar Stanković (1771-1852.)“, *Croatica Christiana Periodica*, vol. 18, br. 34, Zagreb 1994., str. 117.-130.

**Petar Nakić (Bulić near Benkovac, 1694 – Conegliano
near Treviso, 1770.) and Petar Stanković (Barban,
1771. – Barban, 1852): true innovators**

Summary

Many historians underline that history belongs to all of us, that no one's history exists without it being ours, that one cannot build one's own future without simultaneously building another's, i.e. everyone someone else's yesterday is our own today, our common tomorrow. The goal of this presentation is to look and explore the personality structures and circumstances of the time/era in which Petar Nakić and Petar Stanković lived and worked, and to try to understand the bulk or most of their attitudes, and especially to try to evaluate/appreciate their inventions/innovations as correctly as possible against their social/public activities. in which they participated or tried to avoid them successfully or less successfully. The search was for what was left behind by these two giants, primarily in the material sense: original or restored organs (Nakić), original, upgraded or replicated agrarian technical inventions (Stanković): appropriate archives were searched, accompanying documentation of some museum collections and donations and some foundations of certain specialized institutions. The results indicate that both were born within the then Venetian Republic: Petar Nakić in Bulić near Benkovac (Dalmatia) in 1694, and Petar Stanković in Barban (Istria) in 1771, that they were educated as priests: Petar Nakić (Šibenik / a Franciscan and Venice / theology) and P. Stanković (Rovinj, Padua and Udine / in Padua he also completed his studies in theology. Nakić was a Franciscan until 1723, and then he transferred to the diocesan priesthood. In 1795, Stanković said a young mass, and already at the age of 27 he was a canon. Nakić completed philosophy in Šibenik in 1716, and studied organ construction in Venice, while Stanković was interested in archaeology, linguistics, zoology, botany, music and architecture, and recorded folk customs. Despite the (expected) seeds of metapsychism from them as priests, they show noticeable forms of normal perception, i.e. they (seem) do not connect their own inspirations with the powers of unknown intelligent forces, but as forms of their own normal forms of perception when they signal about the world of the environment and the relationship of their bodies-objects to the world (most likely) they interpret as distinguishing information in relation to the general information frame that was previously built. Instead of a conclusion, we should assert that as a certain pledge to a safe space for the future, it is worth (perhaps!?) to approach the lives and legacies / endowments of one Petar Nakić (a worthy successor of Faust Vrančić from Šibenik) and one Petar Stanković (not without reason called the Plutarch of Istria), but even apart from significant agrarian technical innovations, he was also the predecessor -a whole one century earlier - of permaculture) and to try to see them as the emergence of something new (not only in the times of their existence) but also in this time of ours, the moment of the so-called *our good world* which can only be like that if it is without the dark or gray shadows of our endless and useless interpretations and evaluations.

BARBAN U DOKUMENTIMA FRANCISKANSKOG KATASTRA¹

dr. sc. Marko Jelenić
OŠ Petra Studenca Kanfanar
Dvigradska 3, 52352 Kanfanar
e-mail: jelenic_marko@yahoo.com

Izvorni znanstveni rad

U radu se analiziraju elaborati Franciskanskog katastra za područje Barbana, a ponajviše agrarna i klimatska kretanja te ambijentalni uvjeti života u prva tri desetljeća XIX. stoljeća. Kroz minucioznu analizu izvora rasvjetljava se jedan fragment iz prošlosti Barbana vezan uz agrarnu proizvodnju i općenito stanje uvjeta života. Iako je prvotna zamisao bila da se kroz Franciskanski katastar ažurira porezni sustav unutar Austrijskog Carstva, elaborati katastra pružaju uvid u mnoge segmente svakodnevnog života te iz polica arhiva izvlače mnoge detalje koji drugdje nisu sačuvani.

Ključne riječi: katastar, Barban, poljoprivreda, klima

Parole chiave: catasto, Barbana, agricoltura, clima

I. Uvodna razmatranja

Jedan od osnovnih problema istraživanja prošlosti nekog sela ili naselja na mikrorazini jest manjak izvora ili njihova nedovoljna količina. Iako za područje Barbana postoje arhivski izvori koji ponešto otkrivaju o uvjetima života u prva tri desetljeća XIX. stoljeća, tek se analizom elaborata Franciskanskog katastra uspjele rekonstruirati mnoge segmente vezane uz agrarnu proizvodnju i općenito uvjete života ljudi. Dokumentacija nastala izradom Franciskanskog katastra popunjava postojeće praznine u poznavanju prošlosti barbanskoga kraja jer donosi mnogo više od čistih katastarskih podataka. Vrijedni elaborati donose detaljne opise krajolika, podatke o vrstama i kvaliteti terena i njihovoj iskorištenosti te zasađenim poljoprivrednim kulturama i

¹ Rad je nastao u sklopu projekta Filozofskog fakulteta u Puli „Istra i Kvarner u doba Venecije i Austrije: mikropovijesne teme“ (šifra: ffpu-4-2023-5, voditelj projekta: red. prof. dr. sc. Slaven Bertoša).

njihovoj količini. Pomno se nabrajaju izvori vode, a navode se i vrijedne anotacije o klimatskim kretanjima koja su zahvaćala Barban u istraženom razdoblju.²

Sam katastar nastao je zbog potrebe provođenja porezne reforme unutar Austrijskog Carstva.³ Prve radnje odrađene su daleko od Istre i Barbana, kada je Instrukcijom od 18. kolovoza 1817. i Patentom od 23. prosinca 1817. car Franjo I. otvorio put izradi katastra koji je po njemu nazvan Franciskanskim katastrom.⁴

Ovaj se rad bavi rasvjetljavanjem agrarnih kretanja na području Barbana u prva tri desetljeća XIX. stoljeća. Pitanja na koja ćemo pokušati odgovoriti jesu: kakva je bila kvaliteta i dostupnost poljoprivrednih zemljišta, koje su poljoprivredne kulture bile najzastupljenije te, u konačnici, kakva su bila klimatska kretanja u istraženom razdoblju.

II. Ambijentalni uvjeti i broj stanovnika

Prema podacima koji se spominju na stranicama elaborata Franciskanskog katastra, navodi se da Barban ima župnu crkvu kojom upravlja arcipret, odnosno arhi-prezbiter.⁵ Iako se ne navodi ime crkve, zasigurno je riječ o župnoj crkvi sv. Nikole.⁶ U Barbanu je u tom trenutku djelovala i jedna pučka škola.⁷ Ipak, detaljniji podaci

² Sličan pothvat učinila je talijanska povjesničarka Diana De Rosa. Vidi: Diana DE ROSA, *Amene e dolci colline. Viaggio nell'Istria del Catasto franceschino 1818 - 1829*, Trst 2020.

³ Pokušaj reforme ležao je na principu postojanosti i pravednosti, pri čemu se pravednost namje-ravala postići istim iznosom poreza za ista zemljišta po čitavoj Monarhiji. Marija GJURAŠIĆ, „Zemljišna izmjera i ustroj Stablnoga katastra Franje I. u Dalmaciji prema carevu patentu iz 1817. godine i Katastarskome i mjerničkome naputku iz 1820. godine“, *Povijesni prilozi*, sv. 46., Zagreb 2014., str. 290.; Ivan ZUPANC, „Franciskanski katastar s posebnim osvrtom na Istru“, u: *Zbornik radova s petoga Motovunskog kolokvija održanoga 17. studenog 2018. u Motovunu: Habsburgovci i Istra u pravu i povijesti*, urednici Ivan Milotić - Budislav Vukas, 2019., str. 101.

⁴ Marino MANIN, *Zapadna Istra u katastru Franje I. (1818. – 1840.)*, Zagreb 2006., str. 36.; Mire-la SLUKAN ALTIĆ, *Katastar Istre: 1817. – 1960.*, Zagreb 2001.; Željko ŠKALAMERA, „Franci-skanska izmjera Istre 1817. – 1824.“, *Istarski geodet*, vol. 3, br. 1, 2000., str. 5.

⁵ DRŽAVNI ARHIV U TRSTU, *Operato dell'Estimo Catastale*, S/5.17.20.21., list 4. (Korištene su digitalne kopije elaborata Franciskanskog katastra dostupne na web stranici Državnoga arhiva u Trstu na poveznici: <https://a4view.archivodistatotrieste.it/patrimonio/7f3280fe-6a09-4ae0-bf14-564698402aee/3602-barbana-distria-3602-1829-1830>).

⁶ Više podataka o crkvi i svećenicima koji su u njoj služili čitatelj može pronaći u: Slaven BERTO-ŠA (ur.), *Župna crkva svetog Nikole u Barbanu*, Zbornik radova znanstvenog skupa u povodu proslave 310. obljetnice gradnje i posvete, Barban, 3. prosinca 2011., Barban 2020.

⁷ O temi školstva u Istri vidi: Mate DEMARIN, *Hrvatsko školstvo u Istri*, Zagreb 1968.; Domenico VENTURINI, *Sguardo sommario sullo sviluppo della scuola popolare in Istria nel secolo XIX*, Poreč 1901.; Fran BARBALIĆ, *Pučke škole u Istri*, Pula 1918.; Diana DE ROSA, *Maestri, scolari e bandiere: la scuola elementare in Istria dal 1814 al 1918*, Udine 1998.; Diana DE ROSA, „Per la patria, la Società e il sovrano: le scuole elementari nelle Diocesi di Capodistria, Cittanova, Parenzo, Pola e nelle isole del Quarnero, 1814-1824“, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XCIV, 1994., str. 299.-326.

koji bi nam nešto rekli o broju polaznika i učiteljima, unutar istražene dokumentacije nisu sadržani.

Na stranicama elaborata Franciskanskog katastra navodi se i broj stanovnika koji su obitali u samom Barbanu. Njih je prema dokumentu datiranom 12. srpnja 1830. bilo 98, od čega je žena bilo 51, a muškaraca 44.⁸ Fluktuacije broja stanovnika bile su očito prisutne u Barbanu jer je prema Francuskom popisu iz 1811. u Barbanu živjelo 115 stanovnika.⁹ Ovakav podatak navodi nas na zaključak da je u dvadesetogodišnjem razdoblju između 1811. i 1830. Barban izgubio 17 stanovnika. Ipak, ovaj pad u broju stanovnika bit će ubrzo nadoknađen jer je prema popisu iz 1857. u Barbanu živjelo 147 stanovnika.¹⁰

Iako je poljoprivredna proizvodnja bila ograničena, prvenstveno zbog loše kvalitete zemlje i nedovoljne veličine polja, prehrana stanovništva bila je bolja nego u drugim dijelovima s kojim je Barban graničio.¹¹ Sastavljač Franciskanskog katastra takvo je stanje pripisao činjenici da su stanovnici Barbana bili ujedno i vlasnici polja koja su se obrađivala. Takvo stanje omogućilo je manje rashode u obradi zemlje jer se nije plaćala najamnina.

Kuće su, kao i drugdje u Istri, sve bile izgrađene od kamena i prekrivene crijepom.¹² Važno je napomenuti da su sve kuće bile u dobrom stanju i funkcionalne prema potrebama obitelji koje su u njima stanovale. Sveukupno je u Barbanu bilo 57 kuća, unutar kojih je živjelo 36 obitelji.¹³ Veći broj kuća od broja obitelji ne treba zavaravati jer to ne znači da su onodobni Barbanci posjedovali više kuća, uz izuzetak imućnijih obitelji. Neke su obitelji dijelile isti krov nad glavom, a neke su kuće bile i prazne, nakon što su iz njih iselili njihovi vlasnici. U nekim su slučajevima dvije, ponegdje i tri, obitelji u krvnom srodstvu dijelile istu kuću.

Značajnijeg razvoja industrijskih i gospodarskih aktivnosti u Barbanu u prva tri desetljeća XIX. stoljeća nije bilo. Jedini izuzetak u ovom smislu bili su poneki pokušaji špekulanata koji su kupovali drvo namijenjeno za ogrjev te ga potom odvozili

⁸ DRŽAVNI ARHIV U TRSTU, *Operato dell'Estimo Catastale, S/5.17.20.21.*, list 4. U samom tekstu izvora navodi se da je sveukupno bilo 98 duša, a onda da je žena bilo 51, a muškaraca 44. Ovaj zbroj ne daje sveukupno 98 stanovnika, već njih 95.

⁹ Ivan ERCEG, „Kretanje stanovništva u bivšoj mletačkoj Istri za vrijeme austrijskog i francuskog vladanja (1803-1811)“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 13, Zagreb 1983., str. 29.

¹⁰ Podaci za 1857. dostupni su na web stranici Državnog zavoda za statistiku na poveznici: https://web.dzs.hr/PXWeb/Table.aspx?layout=tableViewLayout1&px_tableid=Tabela4_18.px&px_path=Naselja%20i%20stanovni%20i%20Republike%20Hrvatske__Stanovni%20i%20Republike%20Hrvatske&px_language=hr&px_db=Naselja%20i%20stanovni%20i%20Republike%20Hrvatske&rxid=1801f64b-e9e2-4044-96f0-88ea811356a3 (pristupljeno 2. kolovoza 2023.).

¹¹ DRŽAVNI ARHIV U TRSTU, *Operato dell'Estimo Catastale, S/5.17.20.21.*, list 4.

¹² Isto, list 8.

¹³ Na istome mjestu.

i davali na prodaju u luci Bršici.¹⁴ Radilo se o zanemarivim količinama, ali to ipak svjedoči da je Barbanština zbog svoje blizine luci Bršici mogla ponuditi određene manje količine ogrjevnog drva za izvoz.

Jedan od ključnih problema otežanog razvoja gospodarskih aktivnosti u Istri u prvim desetljećima XIX. stoljeća ležao je u slaboj kopnenoj prometnoj povezanosti između različitih mjesta. Prometna povezanost Barbana i ostalih mjesta bila je otežana neodržavanjem prometnica, slično kao i u drugim krajevima Istre. Dvije su glavne ceste Barban povezivale s ostalim lokalitetima. Jedna je cesta vodila od Barbana do Savičente. Za ovu se cestu navodi da se njome nekad moglo proći zapregom. Ipak, zbog neodržavanja u trenutku nastanka elaborata bila je na nekim dijelovima teško prohodna pa čak i opasna. Druga cesta, u nešto boljem stanju, vodila je do luke u Bršici. Sve druge lokalne ceste i poljski putovi dovoljno su bili široki za odvijanje uobičajenih aktivnosti.¹⁵ Prvenstveno se na ovome mjestu misli na povezanost samog Barbana s poljima u njegovoj okolini.

III. Poljoprivredna kretanja

Barban je u prva tri desetljeća XIX. stoljeća bilo iznimno agrarno orijentirana sredina. Najveći broj stanovnika bavio se poljoprivredom i od toga živio. Poljoprivredom se prema zapisima nisu bavili samo djeca i oni koji zbog fizičkih poteškoća to nisu mogli. Prirodno su onda ljudi bili usmjereni na zemlju i njezinu obradu. Osim samih ljudi koji su se bavili poljoprivredom, u Barbanu je bio smješten i pokoji obrtnik.

Stanje opisano za područje Barbana vrlo je slično onome na ostatku Poluotoka, a ukazuje na lošu kvalitetu zemlje. Prema arhivskim izvorima na ravnim dijelovima dobar dio zemlje bio je neplodan, a dio terena zarastao papratima.¹⁶ Loša kvaliteta zemlje, koja se ponekad na stranicama elaborata Franciskanskog katastra naziva i sterilnom, također je predstavljala ograničavajući faktor u proizvodnji.

Uz čimbenik loše kvalitete zemlje, dio terena bio je i zapušten. Upravo je ovakva zapuštenost dijela terena bila vrlo česta diljem Istre. Radilo se o znatno ograničavajućem čimbeniku u poljoprivrednoj proizvodnji jer je agrarna proizvodnja bila slaba, a usprkos tome dio terena ostajao je zapušten i neobrađen. Prema izračunima sastavljača katastra, odnos između neobrađenog dijela zemljišta i onog obrađenog

¹⁴ Na istome mjestu.

¹⁵ Isto, list 5.

¹⁶ DRŽAVNI ARHIV U TRSTU, *Operati d'estimo. Questionario sullo stato economico del comune censuario. S/4.*, list 5 (Korištene su digitalne kopije elaborata Franciskanskog katastra dostupne na web stranici Državnoga arhiva u Trstu na poveznici: <https://a4view.archivodistatotrieste.it/patrimonio/2daa7565-aacd-4ad3-a619-3a18ea10af58/3601-barbana-distria-3601-1819-1829>).

bio je 1:20.¹⁷ Ovakav izračun zasigurno je aproksimativan. Ipak, ne navode se razlozi zapuštenosti dijela terena, stoga možemo samo nagađati jesu li tome razlog vlasnička struktura (zemlja u vlasništvu države ili vlasnika koji su se odselili) ili nešto drugo.

Iako je većina zemlje po svojoj kvaliteti bila lošija, postojao je mali broj vala u kojima je zemlja bila dobre kvalitete i pogodna za uzgoj namirnica.¹⁸

Mukotrpní život barbanskog seljaka odvijao se na polju. Barbanci su bili vlasnici zemlje koju su obrađivali, ali na svojevrsan način i njezini robovi jer im ta zemlja nije mogla zadovoljiti godišnje potrebe za namirnicama. Stoga ne čudi da su terene obrađivali isključivo njihovi vlasnici i nije bilo iznajmljivanja terena drugim osobama.¹⁹ Iako nije bilo iznajmljivanja zemlje, bila je raširena pojava iznajmljivanja radne snage, kojoj se plaćalo za usluge rada na polju.²⁰ Dio imućnijeg stanovništva iznajmljivao je radnu snagu ponajviše iz okolnih sela, a najčešće iz Šajina, Koromana i Prnjana.²¹ Radna snaga iznajmljivala se tijekom razdoblja kada su se na poljima trebali odraditi zahtjevniji poslovi, a ponajviše u vrijeme žetve. Dio stanovnika plaćao je također najamnu radnu snagu za oranje zemlje, koja se obavljala volovima.

Urod s barbanskih polja bio je jedva dovoljan za potrebe prehranjivanja obitelji.²² Barbanci stoga nisu mogli računati na prodaju dijela uroda jer im ga je gotovo uvijek nedostajalo. Jedan od rijetkih proizvoda koji je bio namijenjen prodaji bilo je vino.

Agrotehničke mjere koje su se obavljale bile su u skladu s onime što je u Istri u tom trenutku bilo uobičajeno. Zemlju se vrlo slabo gnojilo. Zapravo jedina prisutna gnojidba bila je ona prirodno otpuštena od strane stoke koja bi se u određenim trenucima kretala poljima.²³ Organizirana gnojidba polja vršila se tek svakih pet godina.²⁴ Zemlja je iz tog razloga zasigurno bila iscrpljena pa ni urod nije mogao biti velik.

Livade se nisu obrađivale, već su se ostavljale isključivo za ispašu stoke u proljetnim i jesenskim mjesecima.²⁵ Stoku bi se u tom razdoblju puštalo da slobodno pase na livadama, dok bi u hladnijim mjesecima boravila u štalama.

¹⁷ DRŽAVNI ARHIV U TRSTU, *Operato dell'Estimo Catastale*, S/5.17.20.21., list 6.

¹⁸ DRŽAVNI ARHIV U TRSTU, *Operati d'estimo. Questionario sullo stato economico del comune censuario*. S/4., list 5.

¹⁹ Isto, list 9.

²⁰ Na istome mjestu.

²¹ DRŽAVNI ARHIV U TRSTU, *Operato dell'Estimo Catastale*, S/5.17.20.21., list 7.

²² DRŽAVNI ARHIV U TRSTU, *Operati d'estimo. Questionario sullo stato economico del comune censuario*. S/4., list 9.

²³ Isto, list 17.

²⁴ Isto, list 25.

²⁵ Isto, list 41.

Nabava namirnica bila je otežana činjenicom da organizirane tržnice u Barbanu nije bilo.²⁶ Ipak, to ne znači da nije bilo trgovine koja se u manjem razmjeru odvijala, ponajviše zahvaljujući obližnjim lukama u okolici Labina, a osobito u Bršici. Najbliža organizirana tržnica bila je ona u Vodnjanu, stoga se u slučaju potrebe stanovništvo oslanjalo na odlaske na sajam upravo u Vodnjan.

Otežavajuća okolnost svim poljoprivrednicima / posjednicima bile su desetine, koje su kao teret bile prisutne na svim obrađivanim terenima.²⁷ Desetine su postojale na sve žitarice, vino i stoku.²⁸ Prikupljene desetine pripadale su gospodinu Patriziju Pisaniju Venetu.²⁹ Obitelj Pisani to je pravo stekla tako što je ranije bila feudalni gospodar Barbana.

Poljoprivredna proizvodnja bila je slična ostalim dijelovima Istre i po vrstama proizvedenih namirnica. Od proizvoda na barbanskim poljima najčešće su bili posađeni: kukuruz, raž, ječam, pir, pšenica, zob, sirak, proso, heljda, leguminoze, krumpir, repa, krmno bilje i vinova loza.³⁰ Iz navedenih podataka vidljivo je da se u Barbanu najviše uzgajalo žitarice, a u manjim količinama bilo je i zasađenog krumpira. Krmno bilje uzgajalo se za potrebe prehrane stoke.

Jedan od najvažnijih proizvoda na barbanskim poljima bila je vinova loza. Zanimljiv podatak koji se navodi u arhivskim dokumentima Franciskanskog katastra jest činjenica kako se za vino proizvedeno u Barbanu navodi da je bez boje i pikantno te zbog toga nije za prodaju.³¹ Radilo se vrlo vjerojatno o tome da se ono čuvalo u neadekvatnim i nedovoljno opranim bačvama, iz čega je proizlazila pikantnost. Kvaliteta grožđa koje se bralo i od kojeg se pravilo vino također nije bila najbolja jer se ono bralo ranije od trenutka potpunog sazrijevanja zbog očekivanih mrazova i straha od propasti uroda.³² Ranije branje bilo je očito uvjetovano klimatskim čimbenicima, koji su u trenucima kada je nastajao Franciskanski katastar značajnije uzdrмали Europu pa tako i područje Barbana. Zbog značajnije vulkanske aktivnosti velike količine vulkanskog pepela prekrivale su dotok svjetlosti.³³ Zrenje plodova bilo je iz tog

²⁶ Isto, list 9.

²⁷ Isto, list 31.

²⁸ DRŽAVNI ARHIV U TRSTU, *Operato dell'Estimo Catastale*, S/5.17.20.21., list 7.

²⁹ Na istome mjestu.

³⁰ DRŽAVNI ARHIV U TRSTU, *Operati d'estimo. Questionario sullo stato economico del comune censuario*. S/4., list 9.

³¹ Isto, list 11.

³² Na istome mjestu.

³³ Keith Raphael BRIFFA – Philip Douglas JONES – Fritz Hans SCHWEINGRUBER – Timothy John OSBORN, „Influence of volcanic eruptions on Northern Hemisphere summer temperature over 600 years“, *Nature*, vol. 393, str. 450.-455.; Richard B. STOTHERS, „Density of fallen ash after the eruption of Tambora in 1815“, *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, vol. 134, 4, 2004., str. 343.-345.; Achmad Djumarma WIRAKUSUMAH - Heryadi RACHMAT, „Impact of the 1815 Tambora Eruption to global climate change“, *IOP Conference Series Earth and Environmental Science*, vol. 71, 1, str. 8.

razloga usporeno, a ako tome dodamo pojavu jesenskih mrazova, raste opasnost od propasti uroda. Propast uroda vinove loze nije si mogao priuštiti niti jedan barbanski poljoprivrednik, stoga se u berbu kretalo ranije, čak i po cijenu degradiranja kvalitete samog vina.

Još jedna otegotna okolnost u razvitku poljoprivrede bila je i činjenica da su se žitarice i vinova loza uzgajali na istim terenima. Dakle, nisu u današnjem smislu riječi postojali vinogradi namijenjeni samo uzgoju vinove loze, već se radilo o miješanim nasadima više različitih kultura.

Postojao je i određeni plodored kojeg su se Barbanci držali. Sadilo se prema redoslijedu: prve godine zasadila bi se raž, druge godine ječam, treće kukuruz, četvrte godine pšenica, a pete sirak.³⁴ Nakon ovih pet godina zemlja bi se nagnojila i nastavilo bi se saditi po već nabrojenom redoslijedu. Ipak, ukoliko bi se neki poljoprivrednik odlučio na isto polje ili dio polja zasaditi zob, pir ili leguminoze, zemlja namijenjena tome bi se ostavljala pet godina neobrađenom kako bi odmorila.³⁵

Na stranicama elaborata Franciskanskog katastra navodi se i red sadnje za svaku pojedinu biljku. Ovaj nam podatak otkriva redoslijed aktivnosti koje su onodobni Barbanci imali na polju. Raž i pir sadili su se od polovice rujna i tijekom čitavog listopada³⁶, a ječam i raž u siječnju i veljači.³⁷ Leguminoze i krumpiri sadili su se kad bi prošla glavina opasnosti od velikih hladnoća u ožujku.³⁸ Travanj je bio trenutak kada bi se sadili kukuruz i sirak, a u svibnju proso.³⁹ Srpanj je, pak, bio rezerviran za sadnju heljde i repe.⁴⁰

Osim rada na polju, Barbanci su posjedovali i stoku. Njezin se broj također navodi na stranicama elaborata Franciskanskog katastra. U Barbanu je tako bilo 11 volova koji su se koristili za oranje i vuču zaprege. Krava je bilo 43, konja je bilo 13, a svinja 93. Najbrojnije su, pak, bile ovce i koze, kojih se navodi 103.

Tijekom ljetnih mjeseci stoka je boravila na pašnjacima, za koje se navodi da su bili puni trnja, a zimi u štalama te ih se tada hranilo ranije spremljenim krmnim biljem.⁴¹ Upravo vijest o pašnjacima punim trnja ukazuje na slabu brigu oko održavanja posjeda. Ujedno je to bila i otegotna okolnost jer je stoka imala manje hrane

³⁴ DRŽAVNI ARHIV U TRSTU, *Operati d'estimo. Questionario sullo stato economico del comune censuario. S/4.*, list 23.

³⁵ Na istome mjestu.

³⁶ Isto, list 27.

³⁷ Na istome mjestu.

³⁸ Na istome mjestu.

³⁹ Na istome mjestu.

⁴⁰ Na istome mjestu.

⁴¹ Isto, list 19.

i mjesta za kretanje. Životinje su često patile od gladi zbog nedostatka krme, jele bi dvaput na dan, ujutro i navečer.⁴²

Kod uporabe volova za različite poslove, na području Barbana koristila su se dva vola za oranje, dok bi se kod vuče zaprege koristila četiri.⁴³ Određeni dio vlasnika volova nudio je usluge najamnog rada. Dan rada s volovima na pripremi terena za oranje veličine jednog jugera⁴⁴ naplaćivao se tako 1,10 fiorina.⁴⁵

Na području Barbana nalazio se i određeni broj šuma koje su bile u vlasništvu općine.⁴⁶ Šume su bile u najvećoj mjeri sastavljene od stabala običnoga graba, jase-na, borovice i bodljikavih grmova.⁴⁷ Iako je danas maslina sveprisutna na području Barbana, u istraženom razdoblju stabla maslina bila su iznimno rijetka. Bilo ih je zasađeno svega nekoliko.⁴⁸

IV. Klimatske prilike

Iako fragmentarno, elaborati Franciskanskog katastra pružaju nam vrijedne anotacije o kretanju klimatskih prilika na području Barbana. Prema pisanju sastavljača elaborata, smatralo se da periodične vrućice nastaju zbog isparavanja s močvarnog područja oko rijeke Raše, koje istočni vjetar diže do razine naselja.⁴⁹

Klima je u Barbanu generalno opisana kao umjerena. Ipak, slično kao i u drugim dijelovima Istre u ovom razdoblju, spominju se jake kiše koje su povremeno znale pogoditi stanovništvo. Upravo su kiše od strane sastavljača elaborata Franciskanskog katastra identificirane kao uzročnik loših uroda. Naime, tereni koji su se nalazili na padinama znali su biti uništeni zbog jakih kiša i vjetrova.⁵⁰ Jake kiše znale su sa sobom nositi zemlju s terena na padinama, ostavljajući iza sebe goli kameni neplodni kostur. Usljed dugotrajnijeg razdoblja kada bi padale jake kiše, po Barbanštini se znala stvoriti i bujica.⁵¹ Bujice su bile iznimno nepoželjne jer bi, osim prekomjernog

⁴² Isto, list 21.

⁴³ Isto, list 25.

⁴⁴ Stara mjerna jedinica za površinu obradivih terena koju je par volova mogao izorati u jednom danu. Zlatko HERKOV, „Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 7, Zagreb 1974., str. 83.

⁴⁵ DRŽAVNI ARHIV U TRSTU, *Operati d'estimo. Questionario sullo stato economico del comune censuario. S/4.*, list 33.

⁴⁶ Isto, list 59.

⁴⁷ Isto, list 55.

⁴⁸ Isto, list 65.

⁴⁹ DRŽAVNI ARHIV U TRSTU, *Operato dell'Estimo Catastale, S/5.17.20.21.*, list 3.

⁵⁰ DRŽAVNI ARHIV U TRSTU, *Operati d'estimo. Questionario sullo stato economico del comune censuario. S/4.*, list 5.

⁵¹ Isto, list 7.

natapanja zemlje, s polja odnosile zemlju, a ponekad i urod.⁵² Opisano stanje, kada bi se pojavilo, vodilo je do slabijeg uroda.

Dio Barbanaca imao je svoja polja i u dolini rijeke Raše. Ovo je područje bilo namijenjeno uzgoju sijena. U dijelu oko Raše također bi uslijed dugotrajnijih jačih kiša tereni bili poplavljeni, što je dovodilo do uništenja dijela uroda sijena.⁵³ Kada bi se pojavila takva situacija, krmnog bi bilja bilo manje, a životinje bi u zimskim mjesecima patile od nestašica.

Osim jakih kiša, ogromnu štetu urodu s polja činili su tuča i mraz. Obje spomenute pojave ponavljale su se često, iako ne svake godine.⁵⁴ Zadržavanje proljetnih mrazova bilo je vrlo opasno za biljke jer su one u tom trenutku u početku cvatnje pa ako mraz uništi cvjetove, i urod će propasti.

Još opasnija za urod s polja bila je suša, koja bi se u ljetnim mjesecima redovito pojavila svake godine.⁵⁵ Sam barbanski teritorij bio je podložan dugotrajnim razdobljima suše, koje su proizvodima s polja znale prouzročiti najveće štete. Sušna su razdoblja bila osobito pogubna u određenim fazama rasta biljaka, stoga, ako se suša pojavila u najnezgodnije vrijeme, urod bi vrlo lako propao.

Drugo desetljeće XIX. stoljeća razdoblje je u kojem su se također znatnije osjetile oscilacije klimatskih prilika. Gusta vulkanska aktivnost dovodila je u spomenutom razdoblju do zamračenja, a time i postupnog snižavanja temperatura.⁵⁶ Zrake sunca su iz tog razloga na otežan način stizale do zemljine površine. Biljke bi upile manje količine svjetlosti, ponekad u trenutku berbe nedozrele, a i bile su sklone bržem propadanju.

V. Zaključak

Franciskanski katastar predstavlja odličnu polazišnu točku za istraživanja agrarnih, ekonomskih i klimatskih prilika na području Barbana. U detalje opisuje mnoge poljoprivredne navike, kvalitetu terena, uzgajane kulture i klimatske prilike prisutne u Barbanu u istraženom razdoblju.

⁵² Na istome mjestu.

⁵³ Na istome mjestu.

⁵⁴ Na istome mjestu.

⁵⁵ Na istome mjestu.

⁵⁶ Keith Raphael BRIFFA – Philip Douglas JONES – Fritz Hans SCHWEINGRUBER – Timothy John OSBORN, „Influence of volcanic eruptions on Northern Hemisphere summer temperature over 600 years“, *Nature*, vol. 393, str. 450.-455.; Richard B. STOTHERS, „Density of fallen ash after the eruption of Tambora in 1815“, *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, vol. 134, 4, 2004., str. 343.-345.; Achmad Djumarma WIRAKUSUMAH - Heryadi RACHMAT, „Impact of the 1815 Tambora Eruption to global climate change“, *IOP Conference Series Earth and Environmental Science*, vol. 71, 1, str. 8.

Minuciozna analiza katastra omogućila je uvid u ograničavajuće čimbenike u bavljenju poljoprivredom. Ograničavajući čimbenici, prije svega manjak zemlje i njezina slabija kvaliteta, utjecali su na gospodarska i poljoprivredna kretanja. Iz navedenih razloga proizvodnja hrane bila je otežana i mogla je samo djelomično zadovoljiti potrebe stanovništva. U Barbanu su se najčešće proizvodili kukuruz, raž, ječam, pir, pšenica, zob, sirak, proso, heljda, leguminoze, krumpir, repa, krmno bilje i vinova loza. Zemlju su obrađivali njezini vlasnici, stoga najam zemlje drugima nije bio prisutan. U istraženom razdoblju povremeno bi se pojavljivale jake kiše i mraz, a svake se godine pojavljivala i suša, kao značajan čimbenik smanjenja uroda. Barban iz svega navedenog pokazuje linije razvoja tipičnog istarskog sela, u kojem se najveći broj stanovnika bavio poljoprivredom i živio od svojeg rada na polju.

Barbana nei documenti del Catasto Franceschino

Riassunto

Il Catasto Franceschino rappresenta un ottimo punto di partenza per la ricerca sulle condizioni agrarie, economiche e climatiche del villaggio di Barbana. Con le sue dettagliate descrizioni, esso descrive le abitudini agricole, la qualità del terreno, le colture coltivate e le condizioni climatiche presenti a Barbana nel periodo indagato. Tutte le 57 case esistenti a Barbana erano costruite di pietra e coperte con tegole. In esse abitavano 98 abitanti, dei quali tutti, tranne i vecchi e i bambini, erano dediti all'agricoltura.

La mancanza di terreni adatti alla coltivazione, e anche la loro scarsa qualità erano importanti fattori che hanno influito sullo sviluppo economico e agricolo del territorio, limitando la produzione agricola. Le colture presenti sui campi erano mais, segala, orzo, sorgo, frumento, avena, miglio, grano saraceno, legumi, patate, rape, foraggi e viti. I prodotti coltivati non si vendevano, ma erano usati per l'alimentazione delle famiglie che li producevano. L'unico prodotto destinato alla commercializzazione era il vino. Esso viene descritto come piccante e di mala qualità. Il terreno era coltivato dai proprietari stessi, e solo occasionalmente si usava la mano d'opera durante i lavori più impegnativi, come la mietitura e l'aratura. Nel periodo oggetto della ricerca, apparivano occasionalmente forti piogge e brine, e ogni anno si manifestava la siccità, come fattore significativo nella riduzione del raccolto. Da tutto quanto elencato sopra, Barbana era un tipico villaggio istriano, dove il maggior numero di abitanti si dedicava all'agricoltura e viveva del lavoro nei campi.

BARBANSKE TEME NA STRANICAMA „NAŠE SLOGE“ (POČETAK XX. STOLJEĆA) – II. DIO

Svjetlana Milotić, prof.
OŠ Juršići – OŠ Jure Filipovića Barban
Barban 150, 52207 Barban
e-mail: svjetlana.milotic@gmail.com

Stručni rad

U drugom nastavku teme, poučni, gospodarski i politički list „Naša sloga“ spominje novosti iz Barbana – donosi opise jezične višegodišnje borbe za uporabu hrvatskog i borbu protiv nametanja talijanskog jezika. Donosi sudbinu običnog malog čovjeka koji nastoji zaraditi svoj žuljavi kruh i prehraniti sebe i svoju obitelj na Barbanštini u neizvjesnim, teškim vremenima uoči Prvoga svjetskoga rata.

Ključne riječi: „Naša sloga“, Barban, Hrvati, Talijani, jezik, škola, natpis

Keywords: „Naša sloga“, Barban, Croats, Italians, language, school, inscription

I. „Naša sloga“

Virtualna čitaonica starih novina koje su izlazile u Istri u drugoj polovini XIX. stoljeća i u prvoj polovini XX. stoljeća ostvarena je projektom „Istarske novine *online*“ / „Istrian Newspapers Online“ (INO). Putem ovih mrežnih stranica svim zainteresiranim je omogućeno da putem interneta listaju i čitaju te stare novine.¹

II. Vijesti iz Barbana

Prva vijest iz 1901. obavještava da je općinsko zastupstvo, odnosno vijeće, održalo svoju redovitu sjednicu u Barbanu, na kojoj je jednoglasno zaključeno da se najodlučnije prosvjeduje na ministarstvo pravosuđa u Beč zato što se u Barbanu

¹ <http://www.skpu.hr/nasasloga>: INO izlazi ususret očekivanjima ne samo korisnika Sveučilišne knjižnice u Puli (studenata, profesora i građana Pule, Istre i Hrvatske), već i zainteresiranih pojedinaca i ustanova širom svijeta, kojima navedene novine ovim putem postaju dostupne za čitanje. Putem interneta korisnici širom svijeta mogu istraživati povijest Istre, na novinama objavljivanim u Istri na hrvatskom, talijanskom i njemačkom jeziku (u planu je uključivanje i istarskih novina na slovenskom jeziku).

sudbena ročišta vrše na talijanskom, ovoj općini nepoznatom jeziku. Na temelju ovog zaključka, Općina očekuje da će ga proslijediti na kompetentno mjesto.

Iste godine, 1901., saznajemo o izgradnji ceste između Barbana i Labina. Navedeno je da se cesta gradi već treću godinu te je za navedeno razdoblje izgrađeno jedva 2,1/3 km. Kod te gradnje zaposleni su tzv. vikači („Viva Istria Italiana!“) i Beonatijevi agitatori, dočim je našem poštenom seljaku teško doći do te službe. Gradnju nadziru takve osobe koje ne daju blizu našem čovjeku te napominju bude li se ta cesta ovako naglo gradila, nadaju se njezinom završetku godine 1913.

Mjeseca rujna 1900. molio je naš čestiti Pavao Špada (s objašnjenjem da nema svojeg posjeda ni kuće, a valja mu uzdržavati četvero nejake djece) mjernika Talijana, da mu dade malo posla kod te ceste, ali čovjekoljubivi gospodin odgovorio mu je na zamolbu da neka radi čim prije pokoru radi njegova hrvatstva, da posla neće dobiti dok se ne bude iskazao zaslužnim za talijanstvo, dok ne bude za Talijane glasovao i svoje istomišljenike za talijanstvo pridobio.

Mjeseca studenog pridružio se naš Pave nekim Labinjanima kod gradnje ceste od nekih 12 metara, ali ga je opazio na djelu spomenuti mjernik, napao ga, dok je drugi talijanaš zahtijevao da Labinjani odmah Špadu otjeraju, što su oni odbili dok se ne obavi posao do kraja.

Uredništvo reagira i pita gospodu u Poreču, osobito gospodina Clevu, je li pravo i pošteno da se s posla tjera domaćeg siromaha jedino radi toga jer ne želi izdati svoj rod i jezik i hoće svojoj djeci sačuvati pošteno ime.

„Zar se ona cesta gradi krnjelsko-talijanskim novcima ili žuljevima pučanstva Istre i potporom države, kojoj dajemo i mi porez u krvi i novcu?“

Na svojem posjedu i za svoj novac može svatko činiti što hoće, ali na javnim radovima i s novcem čitavog puka, nečim se tako-slavna krnjelsko-šarenjačka gospodo“²

III. Zahtjev za hrvatskim pečatom

Objavljena vijest 27. travnja 1900. spominje da je donedavno Općina imala talijanski pečat. Općinski zastupnici uputili su zahtjev, načelnik ga je naručio te je stigao još prije nego li je „Naša sloga“ pisala da ga načelnik neće naručiti. Isto je tako netočna vijest da se pozivi općinskim zastupnicima i općinarima šalju na talijanskom jer se to već jedno vrijeme čini na hrvatskom jeziku.

² <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=b455c4eb-1be6-456f-a78b-6448899f00d0&y=1900&m=4&d=27>

Ove male promjene dokazuju napredak narodne svijesti u upravi naše općine, iako bi svi željeli da se još štogod promijeni; nije npr. dosta da se samo pozivi šalju na hrvatskom, već bi se morali svi općinski spisi sastavljati jezikom općinara.

U nastavku možemo pročitati potrebu da iščezne natpis na vratima poštanskog ureda koji je u talijanskom obliku glasio „Impostazione delle lettere“ i da bude zamijenjen hrvatskim natpisom, isto tako i onaj na poštanskoj kočiji („I. R. Posta Barbana“).

Nadaju se da će naš načelnik, koji je ujedno i pošte meštar, znati prihvatiti želje općinara.

Dana 23. srpnja 1901. Barbanci javljaju da otkad pamte u mjestu postoji javna pučka škola. Budući da je naukovni jezik u toj školi hrvatski, moralo bi po zakonu izvana na zid postaviti natpis, tabelu ili ploču s natpisom na hrvatskom jeziku, da se znade da je tu hrvatska pučka škola. Obavijest je završena komentarom: „Ali šta će zakon, šta li pravo proti volji naših Krnjela“.

IV. Skup kod Sv. Pave

Naša sloga obavještava čitateljstvo o izbornim sastancima koji su se održali u Buzetu, Kanfanaru, Sv. Lovreču i Svetvinčentu. Svi su ovi sastanci bili mnogobrojno posjećeni. Na Barbanštini se 10. svibnja 1907. održao sastanak pod vodstvom g. Škaljera, Mahulje i Belanića kod crkvice sv. Pavla u blizini sela Želiski, gdje se pod hrvatskom trobojnicom okupio silni narod iz svih sela prostrane općine.

„Tu je oduševljenje bilo neopisivo; narod je probuđen i svjestan svoje hrvatske krvi. Smili se čovjeku gledati u samom gradiću Barbanu ono mrtvilo i potištenost Krnjela, koji kao da okajavaju grijeha svoje i svojih predaka, radi opačina i nepravdi počinjenih našem narodu.

Barban je lijepi i živi primjer drugim talijanskim gradićima, što uradi i može probuđena hrvatska svijest. Stari Barban pravi je memento ostalim talijanskim gradićima Istre“.³

V. Zaključak

„Naša sloga“ – preporodni list istarskih Hrvata – svojim je zanimljivim temama iz područja politike, školstva, medicine, gospodarstva i svakodnevnog života utjecao na buđenje hrvatske nacionalne svijesti u Istri. Preporodno buđenje, koje se širilo iz Banske Hrvatske, upravo je pojavom ovog lista formiralo hrvatski identitet. Nepro-cjenjiva je važnost danas biti u mogućnosti čitati vijesti objavljene prije stotinjak i više godina. U vremenima neizvjesnosti, užurbanog načina života i svakodnevice, potreb-

³ <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/Search.aspx>

no je što više upoznavati prilike koje su tada vladale na našem poluotoku. Uvidom u taj dragocjeni materijal koji se zahvaljujući modernoj tehnologiji, može proučavati *online*, pridonosimo da se naš identitet proširi i ne otrgne zaboravu. Zato raduje i svaka vijest objavljena o ovome kraju i zapanjuje činjenica u kojoj je mjeri barbanski puk aktivno sudjelovao u nacionalnom buđenju i borbi za hrvatski jezik i ravnopravnost.

VI. Popis korištenih izvora i literature

Internet:

<http://www.skpu.hr/nasasloga>

<http://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/376/nasa-sloga>

http://www.ino.com.hr/digitalizirana-gradja/info/nasa_sloga,

<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/376/nasa-sloga>

<http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=b455c4eb-1be6-456f-a78b-6448899f00d0&y=1900&m=4&d=27>

<http://dnc.nsk.hr/Newspapers/Search.aspx>

Barban topics on the pages of „Naša sloga“ (beginning of the 20th century) – part II

Summary

„Naša sloga“ - a revival newspaper of Istrian Croats, with its interesting topics from the fields of politics, education, medicine, economy and everyday life, influenced the awakening of Croatian national consciousness in Istria. The revival that spread from Central Croatia formed the Croatian identity precisely with the appearance of this newspaper. The importance today of being able to read news published a hundred or more years ago is inestimable. In times of uncertainty, hectic lifestyle and everyday life, it is necessary to learn as much as possible about the conditions that prevailed on our peninsula at that time. By looking at this precious material, which thanks to modern technology, can be studied online, we contribute to the expansion of our identity and not to be torn away from oblivion. That's why every news published about this area is pleasing and the fact to what extent the Barban regiment actively participated in the national awakening and the fight for the Croatian language and equality is surprising.

PRIMALJSKA SLUŽBA NA BARBANŠTINI POČETKOM XX. STOLJEĆA¹

Iva Kolić, prof.
e-mail: ivak1711@gmail.com

Izvorni znanstveni rad

Temu primaljstva autorica pristupa iz perspektive matičnih knjiga. Naime, od 1825., prilikom upisa krštenja u matične knjige krštenih, prema vladinoj odredbi, postaje obvezno upisivanje podataka o primalji koja je pomagala pri porođaju, čime su matične knjige krštenih postale prvorazrednim izvorom u proučavanju njihova rada. Istraživanje se stoga temelji na analizi podataka iz Matične knjige krštenih Barban 1891. – 1922., a obuhvaća razdoblje od 1906. do 1910. Podaci o primaljama u navedenom su se periodu redovito bilježili, a sadrže zapise o preko 100 različitih primalja. Iako su u Barbanu tada djelovale školovane ili primalje s potvrdom, još uvijek je bila značajna uloga primalja koje nisu posjedovale formalno obrazovanje, no koje su, sudeći po učestalosti njihova spominjanja, posjedovale bogato iskustvo.

Ključne riječi: Barban, XX. stoljeće, primalje, primaljstvo, matične knjige krštenih

Keywords: Barban, 20th century, midwives, midwifery, baptismal registers

I. Uvod

Krajem XIX. i početkom XX. stoljeća porod se još uvijek, osobito u ruralnim sredinama, najčešće odvijao kod kuće, a postotak žena koje su rađale u bolnicama bio je iznimno mali. Primjerice, u Dalmaciji je koncem XIX. stoljeća djelovala 251 primalja (85 u javnim službama, a 166 privatno), a 1894. u bolničkim se rodilištima porodilo svega 146 (od 22373) roditelja, s time da nije poznato koliko je porođaja obavljeno uz pomoć školovanih primalja.² Porodi su se odvijali u nazočnosti primalja ili babica, iskusnih, ali često neukih žena koje su se podučavale uglavnom iskustvom ili prenošenjem znanja s koljena na koljeno, često i unutar same obitelji, zbog čega je primaljstvo nerijetko bilo i obiteljskim zanimanjem. Od 1825., prilikom upisa kršte-

¹ Rad je nastao u sklopu projekta Filozofskog fakulteta u Puli “Istra i Kvarner u doba Venecije i Austrije: mikropovijesne teme” (šifra: ffpu-4-2023-5, voditelj projekta: red. prof. dr. sc. Slaven Bertoša).

² Vidi: Mirko JAMNICKI DOJMI, „Zadarska primaljska škola od njezina osnutka 1820. do zatvaranja 1918. godine“, *Acta medico-historica Adriatica*, vol. 4, no. 1, Rijeka 2006., str. 146.

nja u matičnu knjigu krštenih, prema vladinoj odredbi postaje obvezatno i upisivanje podataka o primalji koja je pomagala pri porođaju, što matične knjige krštenih čini prvorazrednim izvorom u proučavanju njihova rada. Upravo je stoga kao primaran izvor prilikom istraživanja tematike primaljstva na Barbanštini početkom XX. stoljeća korištena matična knjiga krštenih (dalje: MKK), konkretno MKK Barban 1891. – 1922., s time da su analizirani podaci za razdoblje od 1906. do 1910. koje se našlo u središtu istraživanja. Cilj rada je istražiti koje su primalje u proučavanome periodu djelovale u Barbanu, jesu li posjedovale licencu ili potvrdu za rad ili nisu, a ukoliko jesu, koliko je primalja s potvrdom djelovala na Barbanštini u periodu od 1906. do 1910. i koje su to primalje bile. S obzirom na to da je prethodnim istraživanjima obuhvaćeno ranije razdoblje koje prethodi ovdje istraženom periodu, sagledat će se i kontinuitet djelovanja pojedinih primalja.

II. Razvoj primaljstva u zemljama Habsburške Monarhije

Iako je primaljstvo jedna od najstarijih profesija, nakon što je u srednjem vijeku bilo na iznimno niskoj razini, sa XVI. stoljećem, osobito u zemljama zapadne Europe, počinje ponovni razvoj ove medicinske grane.³ Međutim, do razvoja primaljstva u zemljama Habsburške Monarhije dolazi tek za vladavine Marije Terezije, a obilježilo ga je djelovanje zdravstvenog i socijalnog reformatora Gerharda van Swietenena. Godine 1770. izdan je zdravstveni zakon *Constitutio normativa rei sanitatis*, s kojim javno zdravstvo u Monarhiji doživljava svojevrsni preporod, a koji je značajan ne samo jer se protezao na sve habsburške zemlje već i zato što je značajnu pozornost posvećivao i radu primalja. Naime, spomenuti je zakon nalagao da svaka primalja mora položiti ispit pred županijskim liječnikom te potom dobiti dozvolu za rad od županije. Prije no što bi dobile dozvolu, primalje su morale položiti zakletvu da će savjesno obavljati dužnost i pokoravati se pretpostavljenima, napose liječnicima u javnoj službi, da će kod svakoga težeg slučaja pozvati liječnika, da neće propisivati lijekove za različite

³ Godine 1531. u Parizu je otvorena prva primaljska škola, koja je djelovala u sklopu rodilišta u bolnici Hôtel de Dieu, a 1598. Europa dobiva i prvu školovanu i licenciranu primalju, Louise Bourgeois (1563. – 1636.), koja je bila učenica poznatoga francuskog kirurga i porodničara Ambroisa Parea. Primalja francuske aristokracije te kraljevska primalja na dvoru Henrika IV. i Marije de Medici, porodila je preko 2000 djece, a 1609. objavila je primaljski priručnik postavši tako, kako je sama kazala, „prva primalja koja se uhvatila pera“. Njezin se priručnik prevelo, između ostaloga, na njemački, nizozemski i engleski jezik te ga se naširoko koristilo, utječući tijekom XVII. stoljeća na razvoj primaljstva u Francuskoj, ali i drugim zemljama sjeverne i zapadne Europe. Uz Bourgeois, brandenburška dvorska primalja Justine Siegemundin obilježila je razdoblje stručnog primaljstva napisavši udžbenik primaljstva koji se tijekom gotovo dva stoljeća koristilo u zemljama njemačkoga govornog područja. Najstarija poznata primalja u Švicarskoj bila je Marie Colinet, kći ženevskog knjižara, koja se 1587. udala za njemačkog kirurga-ranarnika Wilhelma Fabriciusa von Hildena. Vidi: Peter M. DUNN, „Louise Bourgeois (1563-1636): royal midwife of France“, *Archives of Disease in Childhood – Fetal and Neonatal Edition*, 89 (2), str. 185., Dubravko HABEK, „Primaljstvo i prve primalje u Bjelovaru 1756.-1856.“, *Arhiv za higijenu i toksikologiju*, vol. 59, no. 3, Zagreb 2008., str. 223.

bolesti niti uskratiti pomoć siromašnim roditeljama, da će se odazvati na svaki poziv, da se neće dati zavesti na vršenje pometnuća⁴, odstranjivanja, podmetanja ili mijenjanja djeteta, da će u slučaju životne opasnosti krstiti dijete još u majčinoj utrobi te da će držati kao tajnu sve što saznaju prilikom obavljanja svojega zvanja.⁵ Zakon je također predviđao da u svakom selu postoji barem jedna primalja, a u slučaju da to nije moguće, da se osigura barem jedna primalja na dva ili tri sela.⁶

Međutim, djelovanje Gerharda van Swietenena vezano za primaljstvo počinje puno ranije. Naime, već je 1754. osnovao prvu primaljsku školu u Beču, a iste su godine s radom započele i primaljske škole u Ljubljani i Celovcu. Važnu prekretnicu u razvoju primaljstva, i zdravstva uopće, na području sjeverozapadne Hrvatske čini dolazak Ivana Krstitelja Lalanguea⁷ u Varaždin 1772. Nekoliko godina kasnije Lalangue započinje s organiziranim podučavanjem primalja u Varaždinu⁸, a 1777. tiska prvi primaljski priručnik na hrvatskome jeziku, „Kratek navuk od mestrie pupkorezne“⁹. Oko 1770. s radom započinje tršćanska *Scuola di ostetricia*¹⁰, čije je djelovanje bilo

⁴ Odnosno abortusa.

⁵ Barbara FINDERLE – Erika SPIRIĆ, „Povijest primaljstva“, *Primaljski vjesnik*, br. 9, Zagreb 2010., str. 3.

⁶ Vidi: Mirko JAMNICKI DOJMI, „Zadarska primaljska škola“, nav. dj., str. 132., Vesna ČOSIĆ – Stella FATOVIĆ FERENČIĆ – Blaženka MIŠKIĆ, „O primaljama u Brodu na Savi u XIX. stoljeću“, *Acta medico-historica Adriatica*, vol. 13, no. 2, Rijeka 2015., str. 306.

⁷ Ivan Krstitelj (*Joannis Baptiste*) Lalangue (1743. – 1779.) autor je prvih tiskanih stručnih knjiga s područja medicinske književnosti na hrvatskome jeziku te jedan od zaslužnijih za razvoj medicine u drugoj polovini XVIII. stoljeća. Studirao je medicinu u Beču, a zbog nadarenosti mentor mu je postao slavni barun Gerhard van Swieten, osobni liječnik carice Marije Terezije te reformator liječništva u Habsburškoj Monarhiji. Nakon završetka studija, Lalangue prakticira medicinu u bečkim bolnicama te, nakon šestotjednog usavršavanja u rodilištu bolnice sv. Marka, stječe naslov meštra porodničke vještine. Godine 1772. carskim dekretom dolazi u Varaždin kao osobni liječnik hrvatskoga bana Nadasdyja te kao fizik Varaždinske županije, sa zadaćom provođenja zakona o javnome zdravstvu iz 1770. Vidi: Rajko FUREŠ i dr., „Ivan Krstitelj Lalangue i njegova prva tiskana medicinska stručna knjiga iz područja primaljstva na hrvatskome jeziku“, *Gynaecologia et perinatologia: journal for gynaecology, perinatology, reproductive medicine and ultrasonic diagnostics*, vol. 19, no. 1, Zagreb 2010., str. 44.-45.

⁸ Naime, Lalangue je varaždinsku primalju Elizabetu Gartin poslao na školovanje u Beč, gdje je ona uspješno položila primaljski ispit, nakon čega se vratila u Varaždin te od 1776. s Lalangueom radila na sustavnome podučavanju žena primaljstvu. Vidi: Vesna ČOSIĆ – Stella FATOVIĆ FERENČIĆ – Blaženka MIŠKIĆ, „O primaljama u Brodu na Savi“, nav. dj., str. 307.

⁹ „Brevis institutio de re obstetricia iliti Kratek navuk od mestrie pupkorezne za potrebochu muskeh y sziromaskeh ladanskeh sen horvatskoga orszaga y okolo nyega blisnesseh sztrankih“ prvi je hrvatski udžbenik primaljstva te ujedno i prvi udžbenik primaljstva na području jugoistočne Europe. Knjigu je Lalangue izdao u Zagrebu u Trattnerovoj tiskari, na 211 stranica. Lalangue je knjigu napisao na latinskom jeziku, a na hrvatski ju je preveo varaždinski franjevac Eugen Klimpacher. Udžbenik je bio podijeljen na osam dijelova – (1) vrline dobre primalje, (2) anatomija ženskih spolnih organa, (3) trudnoća, (4) položaj maternice u devetom mjesecu trudnoće, (5) tehnika unutarnje pretrage, (6) postupanje kod normalnoga poroda i njega novorođenčeta i babinjače, (7) uloga primalje kod teških ili patoloških poroda, (8) recepti (ukupno 21) za različite lijekove. Vidi: Rajko FUREŠ i dr., „Ivan Krstitelj Lalangue“, nav. dj., str. 45.-47.

¹⁰ Vidi: Ivan RUDELIC, *Povijest medicine u južnoj Istri u okviru svjetskih zbivanja*, Pula 1997., str. 172. Međutim, kao godina početka rada tršćanske škole za primalje spominje se i 1816. Vidi:

značajno za područje Istarskoga poluotoka, ali i širega, prvenstveno riječkoga, područja. Naime, 1786. osnovana je primaljska škola u Rijeci, no već je iduće godine prestala s radom pa su primalje s kvarnerskoga područja bile prisiljene ići na školovanje i polaganje ispita u Trst.¹¹ Primaljska škola u Zadru¹² osnovana je 1820., u trenutku kada je na području cijele Dalmacije djelovala svega jedna izučena primalja. Hrvatska i Slavonija će prvu primaljsku školu, odnosno učilište, dobiti tek pola stoljeća kasnije. Naime, 1876. u Zagrebu je, na traženje Zemaljske vlade te posredovanjem bana Mažuranića i ukazom cara Franje Josipa, osnovano primaljsko učilište koje je djelovalo u sklopu Bolnice Milosrdnih sestara.¹³ Dana 4. lipnja 1881., naredbom Ministarstva unutarnjih poslova, izdan je Naputak za primalje s Dodatkom, što je potvrda važnosti i osjetljivosti djelatnosti primalja te pozornosti koju im je pridavalo društvo. U Naputku se regulira statusno pitanje i djelatnost primalja koje obavljaju praksu u zemljama Austrije, određuju se njihove dužnosti u poslu i obveze prema stručnim i nadležnim tijelima. Naputak sadrži 21 članak te je ujedno i kodeks primaljina ponašanja u sredini u kojoj živi i djeluje, a u Dodatku, koji sadrži 10 članaka, daju se dodatna objašnjenja pojedinih točaka Naputka.¹⁴

III. Primaljska služba na Barbanštini u XIX. stoljeću

U XIX. je stoljeću primaljska služba bila razvijena i na Istarskom poluotoku, o čemu svjedoči podatak da je 1890-ih godina na poluotoku bilo zaposleno 230 (vjerojatno školovanih, op. a.) babica,¹⁵ dok je u Dalmaciji 1894. djelovala 251 primalja, a 1905. njih 229.¹⁶ Uvođenjem i mogućnošću, ali i obvezom formalnoga obrazovanja

---

Mirko JAMNICKI DOJMI, „Zadarska primaljska škola“, nav. dj., str. 132. i Mirela KREŠIĆ – Monika RAKITIČAN, „Primaljstvo u Hrvatskoj i Slavoniji 1876.-1918.: zakonodavni okvir ustroja primaljske službe“, *Historijski zbornik*, vol. 68, no. 2, Zagreb 2015., str. 282.

¹¹ Riječka je primaljska škola osnovana pod vodstvom riječkoga kirurga Cosminija, a održala se samo godinu dana jer se kao privatna sama financirala te nije imala potporu države. Vidi: Barbara FINDERLE – Erika SPIRIĆ, „Povijest primaljstva“, nav. dj., str. 3.

¹² Zadarska primaljska škola s djelovanjem počinje 1821. te se, s obzirom na to da riječka primaljska škola nije bila državna, može smatrati najstarijim državnim primaljskim učilištem u Hrvatskoj. Od samoga se početka na njoj predavalo na hrvatskome jeziku iako je uredovni jezik bio talijanski. Škola je ukinuta nakon talijanskog zauzimanja Dalmacije 1918., a 1948. ponovno je otvorena. Vidi: Mirko JAMNICKI DOJMI, „Zadarska primaljska škola“, nav. dj., str. 132.

¹³ Učilište je s radom započelo 1877., a njegov je prvi predstojnik bio dr. Antun Lobmayer. Na istoj je adresi (Ilica 83) bilo ustrojeno i Zemaljsko rodilište kao „vježbalište za učenice primaljstva“. Bolnica se 1894. preselila u Vinogradsku ulicu, a u Ilici je ostalo samostalno, prošireno i preuređeno Kraljevsko zemaljsko rodilište i primaljsko učilište. U početku je školovanje bilo ustrojeno kao petomjesečni tečaj koji se svake godine održavao dvaput – zimi i ljeti. Vidi: Mirela KREŠIĆ – Monika RAKITIČAN, „Primaljstvo u Hrvatskoj i Slavoniji“, nav. dj., str. 284., 288.

¹⁴ Mirko JAMNICKI DOJMI, „Zadarska primaljska škola“, nav. dj., str. 145.

¹⁵ Godine 1886. u Puli je djelovalo 28 primalja. Vidi: Ivan RUDELIĆ, *Povijest medicine u južnoj Istri*, nav. dj., str. 141.

¹⁶ Mirko JAMNICKI DOJMI, „Zadarska primaljska škola“, nav. dj., str. 146.

primalja, u matičnim se knjigama počinje praviti razlika između školovanih i licenciranih primalja, koje se bilježi izrazom *approbata*, i onih koje nisu posjedovale licencu niti formalno obrazovanje, a koje se bilježi izrazom *non approbata*.

U drugoj je polovini XIX. stoljeća u barbanskoj matici krštenih bilo ustaljeno bilježenje podataka o primaljama, za čiji je upis u matičnoj knjizi bila predodređena zasebna rubrika naslovljena *Obstetrix*, a u koju je, uz ime i prezime primalje, nerijetko bio bilježen i podatak o njihovu posjedovanju, odnosno neposjedovanju potvrde za rad. U XIX. je stoljeću na području barbanske župe djelovalo 17 potvrđenih primalja – tri u prvoj, a 14 u drugoj polovini XIX. stoljeća. Riječ je o sljedećim primaljama: 1) prva polovina XIX. stoljeća: Euffemia, supruga Giovannija Didoja, Euffemia, udovica Mattea Marcolina (Chiacchie), i Ellena Sozzini; 2) druga polovina XIX. stoljeća: Ulika Benčić, Elena Birtić, Foška Budić, Marija Duras, Eufemija Fućak, Ana i Marija Lipljan, Marta Mladošić, Magdalena Rojnić, Eufemija Špada (Bliznak), Barbara Stefanutti, Foška Španjol, Ulika Trošt i Foška Vičić.¹⁷ Uzevši navedeno u obzir, dolazimo do podatka kako je u drugoj polovini *Ottocenta* u Barbanu jedna školovana primalja dolazila na oko 200 stanovnika.¹⁸ Ipak, na prijelazu XIX. u XX. stoljeće stanje je bilo nešto drugačije – od primalja s potvrdom u Barbanu je u periodu od 1895. do 1905. djelovala samo Ana Lipljan, a najveći su broj poroda pomagale primalje koje nisu posjedovale potvrde, poput Lucije Špada Peran, Marije Baćac, Ulike Benčić, Agate Mošnja, Katarine Kolić i dr.¹⁹

III. 1. Barbanske primalje 1906. – 1910.

U razdoblju od 1906. do 1910. u barbanskoj je župi ubilježeno 802 krštene, odnosno rođene, djece (vidi Grafikon 1.), a, sukladno vladinoj odredbi iz 1825. kojom je naloženo bilježenje podataka o bobicama koje su nazočile porodu, u istom je periodu u matičnu knjigu ubilježeno 800 upisa primalja, što znači da je u promatranom petogodišnjem periodu u svega dva slučaja izostavljen upis o primalji. Bilježenju podataka o primaljama u matičnu knjigu u prilog, osim navedene vladine odredbe, ide i činjenica što su se početkom XX. stoljeća porodi još uvijek najčešće odvijali u kući roditelja, a uz pomoć primalje²⁰. Međutim, osim što su nazočile i pomagale porode, primalje su i skrбиле za trudnice, roditelje i babinjače te novorođenčad i dojenčad, a u slučajevima ugroženosti novorođenčeta, odnosno nedonoščeta od smrti, kako bi

¹⁷ Samanta PARONIĆ, *Župa Barban u XIX. stoljeću. Demografska slika kroz prizmu matičnih knjiga*, Zagreb 2020., str. 89.

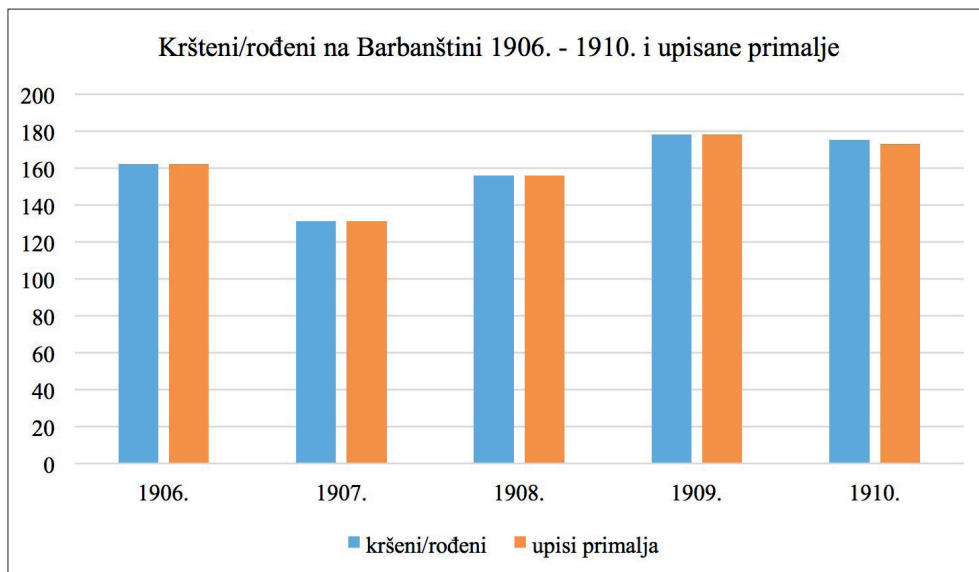
¹⁸ Na istome mjestu, str. 91. Vidjeti također: Iva KOLIĆ, „Barbanština na prijelazu stoljeća – demografska slika krajem XIX. i početkom XX. stoljeća“, *Barbanski zapisi: zbornik radova znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“*, sv. 9., Barban 2021., str. 115.

¹⁹ Iva KOLIĆ, „Barbanština na prijelazu stoljeća“, nav. dj., str. 115.-116.

²⁰ Liječnik porodničar bio je pozvan samo u slučaju komplikacija.

spasile njegovu dušu, mogle su i preventivno vršiti čin krštenja dok je dijete još bilo u majčinoj utrobi.²¹

Grafikon 1. Kršteni/rođeni u Barbanu 1906. – 1910.

Spomenutih se 800 upisa odnosilo na preko 115 različitih primalja, s time da je 30 upisa nečitko, tako da je analizom obuhvaćeno 770 upisa. Kod velikog dijela upisanih primalja zapravo ne možemo govoriti o primaljama u pravome smislu riječi, čemu u prilog ide i činjenica da se trećina upisa odnosila na primalje koje su nazočile svega jednom porodu. Točnije, ukupno su 43 babice (37,06 %) nazočile tek jednom porodu. Vjerojatno se u njihovu slučaju radilo o porodu u obitelji ili susjedstvu, a uslijed nemogućnosti dolaska školovane ili iskusne primalje. Pojedine su se primalje učestalije upisivale u rubriku *Obstetrix*, a uz neke od njih bilježio se i izraz *approbata*, koji je označavao da se radi o školovanoj, odnosno primalji s potvrdom, dok se uz imena ostalih primalja bilježio izraz *non approbata*, označavajući neškolovanu, odnosno primalju bez potvrde.

Najčešće spominjane, a ujedno i primalje koje su nazočile najvećem broju poroda u periodu od 1906. do 1910. su: Ana Filippi, Ulrika Benčić, Ivana Kršulj-Sanković, Matea Brusić, Marija Baćac, Paska Hrelja-Bugarina, Katarina Pliško, Agata Mošnja, Lucija Duras, Marija Juranić, Ivana Kolić-Koštre, Marija Radole, Lucija Špada-Peran, Katarina Kolić, Ana Defranza i Marija Grgorinić (vidi Tablicu 1.).

²¹ Vidi: Slaven BERTOŠA, *Život i smrt u Puli. Starosjeditelji i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća*, Pazin 2002., str. 35., Dubravko HABEK – Domagoj DOKOZIĆ – Sani LUKIĆ, „Krštenje u nuždi – medikohistoriografsko viđenje“, *Liječnički vjesnik*, vol. 132, no. 11-12, Zagreb 2010., str. 376.

Primalja	Broj poroda	% poroda	1906.	1907.	1908.	1909.	1910.
Ana Filippi	43	5,36	/	19	17	7	/
Ulika Benčić	42	5,23	9	9	9	9	6
Ivana Kršulj-Sanković	41	5,11	6	3	7	17	8
Matea Brusić	41	5,11	/	/	/	5	36
Marija Baćac	34	4,23	7	6	10	3	8
Paska Hrelja-Bugarina	34	4,23	7	/	7	11	9
Katarina Pliško	34	4,23	11	2	5	6	10
Agata Mošnja	33	4,11	4	5	4	14	6
Lucija Duras	23	2,86	5	1	7	3	7
Marija Juranić	22	2,74	5	/	6	3	8
Ivana Kolić-Koštre	21	2,61	6	2	3	6	4
Marija Radola	21	2,61	4	2	5	5	5
Lucija Špada-Peran	21	2,61	6	5	7	5	5
Katarina Kolić	20	2,49	4	6	5	3	2
Ana Defranza	18	2,24	16	2	/	/	/
Marija Grgorinić	16	1,99	/	2	1	1	2
Ukupno	464	57,76	90	64	93	98	116

Tablica 1. Primalje u Barbanu 1906. – 1910.

Najveći broj poroda tijekom promatranog perioda pomogla je Ana Filippi – 43 ili 5,36 % poroda. Njezino se djelovanje može pratiti od 1907., kada je porodila 19 roditelja, potom 1908., kada je pomogla dva poroda manje, njih 17, i 1909., kada je porodila 7 roditelja. Prve i posljednje promatrane godine u rubrici *Obstetrix* nema spomena Ane Filippi. Uz njezino je ime u matičnu knjigu upisano *approbata*, što znači da je posjedovala potvrdu, odnosno dozvolu za rad.

U promatranom petogodišnjem periodu Ulika Benčić nazočila je svega jednom porodu manje negoli Ana Filippi, porođivši 42 novorođenčadi, a djelovala je svih pet promatranih godina. Od 1906. do 1909. godišnje je nazočila na 9 poroda, osim 1910. kada je pomogla 6 poroda. Za razliku od Ane Filippi, Ulika Benčić nije posjedovala potvrdu za rad, no, sudeći po broju upisa, očito je na Barbanštini, zbog bogatog iskustva, uživala ugled primalje, što potvrđuje i činjenica da je njezino djelovanje zabilježeno i prijašnjih godina.

Ivana Kršulj-Sanković nazočila je 41 porodu, kao i Matea Brusić, s time da je Ivana Kršulj-Sanković djelovala tijekom čitavoga promatranog perioda, dok je djelovanje Matee Brusić zabilježeno samo 1909. i 1910. Brusić se prve tri proučavane godine ne spominje u rubrici *Obstetrix*, 1909. pomaže pet poroda, a 1910. čak 36, što je najveći broj poroda koje je jedna primalja u promatranom periodu pomogla na godišnjoj razini. Ivana Kršulj-Sanković nije posjedovala potvrdu za rad, dok Matea Brusić jest.

Po učestalosti spominjanja slijede Marija Baćac, Paska Hrelja-Bugarina i Katarina Pliško, svaka s ukupno 34 pomognuta poroda. Marija Baćac i Katarina Pliško djelovale su tijekom svih pet istraživanjem obuhvaćenih godina, dok djelovanje Paske Hrelja-Bugarina nije zabilježeno 1907. Nijedna od njih nije posjedovala dozvolu za rad, budući da su ubilježene kao „neaprobirane“ primalje, iako je očito da su ih mještani, vjerojatno zbog bogatoga iskustva, poštivali i da jesu uživale ugled primalja u barbanskoj sredini. U slučaju Marije Baćac možemo govoriti i o kontinuitetu djelovanja, budući da je i ranijih godina upisana u maticu krštenih kao primalja.

Agata Mošnja također je djelovala svih pet promatranih godina, tijekom kojih je pomogla 33 poroda, a čak 14 novorođenčadi porodila je 1909. Slijede Lucija Duras, s 23 poroda i zabilježenim djelovanjem svih pet istraženih godina, Marija Juranić, s 22 poroda, a njezino se djelovanje može pratiti svih pet godina osim 1907. Jedan porod manje, odnosno 21, pomogle su Ivana Kolić-Koštre, Marija Radola i Lucija Špada-Peran, a i njihovo se djelovanje, poput djelovanja većine prethodno spomenutih primalja, na Barbanštini može pratiti tijekom svih ovdje promatranih godina, s time da se u slučaju Lucije Špada-Peran može govoriti o kontinuitetu djelovanja. Isto vrijedi i za Katarinu Kolić. I njezino se djelovanje može pratiti od 1906. do 1910., tijekom kojih je porodila 20 roditelja. Slijedi Ana Defranza s 18 poroda obavljenih 1906. i 1907., dok kasnijih godina njezino djelovanje nije zabilježeno. Ana Defranza je, uz Filippi i Brusić, također upisana kao primalja s potvrdom, a uz njih kao licencirane primalje u periodu od 1906. do 1910. spominju se još Ana Martinčić i Klara Zulijan. Njihova su imena u barbanskoj matici krštenih u istraženom petogodišnjem periodu zabilježena svega jednom – Ane Martinčić 1907., a Klare Zulijan 1910. Na temelju ovdje provedenog istraživanja ne možemo utvrditi radi li se o izoliranim slučajevima ili se pak njihovo djelovanje može pratiti i u nadolazećim godinama.

Primalja	Broj poroda	1906.	1907.	1908.	1909.	1910.
Ana Filippi	43	/	19	17	7	/
Matea Brusić	41	/	/	/	5	36
Ana Defranza	18	16	2	/	/	/
Ana Martinčić	1	/	/	1	/	/
Klara Zulijan	1	/	/	/	/	1

Tablica 2. Primalje s potvrdom u Barbanu 1906. – 1910.

Prema upisima u rubriku *Obstetrix*, tijekom promatranog petogodišnjeg perioda na Barbanštini je djelovalo pet primalja s potvrdom, a one su pomogle ukupno 104 ili 12,96 % poroda. Dakle, iako su Barbancima na raspolaganju očito bile licencirane primalje, često se u pomoć pozivalo i one koje to nisu bile, no koje su očito, sudeći po broju poroda kojima su nazočile, posjedovale bogato iskustvo koje je nastavak njihova djelovanja ranijih godina. Usprkos dostupnosti primalja s potvrdom za rad, razlog zašto se one nisu toliko često pozivale zasigurno, između ostalog, leži i u činjenici što

su svojim djelovanjem pokrivala puno veći prostor od zakonom predviđenog. Naime, jedna je primalja trebala djelovati u svakome mjestu, a ako to nije bilo ostvarivo, onda je jedna primalja trebala pokrivati dva do tri mjesta. Ranije smo spomenuli kako je u razdoblju koje prethodi ovdje istraženom periodu, točnije u drugoj polovini XIX. stoljeća, u Barbanu jedna školovana primalja dolazila na oko 200 stanovnika. Međutim, analizom djelovanja primalja u teritorijalnom pogledu, uviđa se kako je u njihovoj nadležnosti bilo više mjesta koje su trebale pokrivati od zakonom predviđenog broja. Detaljnijom analizom podataka upisanih u maticu krštenih za dvije primalje s potvrdom, Anu Filippi i Anu Defranza, dolazimo do zaključka kako su obje pokrivala šire područje Barbanštine. Djelovanje Ane Filippi kao primalje zabilježeno je u Barbanu, Punteri, Šajinima, Frkečima, Regulčićima, Bratulićima, Melnici, Prnjanima, Hreljićima, Goleševu, Računićima i Grabrima, dok je Ana Defranza djelovala u Barbanu, Melnici, Želiskima, Punteri, Goleševu, Šajinima i Bičićima. Iako su u određenim mjestima djelovale obje primalje, njihovo je djelovanje obuhvaćalo 7, u slučaju Ane Defranza, odnosno 12 mjesta, u slučaju Ane Filippi, što je i više nego dvostruko veći prostor od zakonom predviđenog.

IV. Zaključak

Istraživanje barbanske matične knjige krštenih za razdoblje od 1906. do 1910. pokazalo je da su se podaci o primaljama redovito bilježili. Imena i prezimena barbanskih primalja spominju se u različitom intenzitetu, od onih čije se ime našlo tek jednom upisano u rubriku *Obstetrix* do onih čiji su se podaci učestalo bilježili. Među često spominjanim primaljama valja praviti razliku između onih koje su posjedovale bogato iskustvo, zbog kojega su im barbanske rodilje često poklanjale povjerenje, i onih koje su posjedovale formalno školovanje, odnosno potvrdu za rad. U promatranih je pet godina na Barbanštini zabilježeno pet takvih primalja – Ana Filippi, Matea Brusić, Ana Defranza, Ana Martinčić i Klara Zulijan – s time da su potonje dvije nazočile svega jednom porodu. Ana Filippi pomogla je najveći broj poroda u promatranom periodu, a slijede iskusne, no nelicencirane primalje, poput Ulike Benčić, Ivane Kršulj-Sanković, Matee Baćac, Paske Hrelja-Bugarina i dr. Kod nekih primalja možemo govoriti o kontinuitetu djelovanja, budući da su u maticu krštenih kao primalje zabilježene i ranijih godina, poput Ulike Benčić, Marije Baćac, Ivane Kršulj-Sanković i Paske Hrelja-Bugarina. Promatrajući djelovanje primalja u teritorijalnom pogledu, primjer primalja s potvrdom Ane Filippi i Ane Defranza pokazao je da je područje njihova djelovanja bilo puno šire od, zakonom predviđenih, jednog do tri sela.

Midwifery in Barban Area at the beginning of 20th century

Summary

At the beginning of 20th century in the parish of Barban, data about midwives were regularly recorded in the baptismal register. Midwives' names and surnames were written in various intensity, from those whose data were recorded merely once to those whose data were recorded regularly. However, there is a difference even between the latter midwives – on the one hand, there were midwives rich in experience, and on the other, midwives who had formal education and who were therefor licensed for their work. In the period under consideration, five midwives were licensed in Barban – Ana Filippi, Matea Brusić, Ana Defranza, Ana Martinčić and Klara Zulijan – but the last two assisted just one birth. Ana Filippi assisted the most births in the period under consideration, followed by midwives who were rich in experience, but had no formal education, like Ulika Benčić, Ivana Kršulj-Sanković, Matea Baćac, Paska Hrelja-Bugarina and others. Some of the here mentioned midwives were active in earlier years also, like Ulika Benčić, Marija Baćac, Ivana Kršulj-Sanković and Paska Hrelja-Bugarina, and therefore, in their case, we can talk about service continuity. When observing their territorial activity, the example of licensed midwives Ana Filippi and Ana Defranza has shown that midwives' activity was wider than one to three villages, as prescribed by the 1770 sanitary law.

SUSRET DOJENČADI S ATROPOM – BARBAN OD 1909. DO 1918.

Slavica Porubić Kukal, mag. hist.
e-mail: spkukal2@gmail.com

U spomen na prof. emeritusa Miroslava Bertošu
*I svi smo mi stijena do trenutka smrti
Rađanjem udahnemo život
Rastemo kao stijena u moru, na oseki
Podižemo se u gorostasni greben
I postanemo stijena ispod neba....
Prođe život, stijena se u greben vraća
Preplavi je plima, život više nije kao stijena
Sustigne nas rađanje, koraci sve sporiji
Puzimo polako do vječnog počivališta*
Slavica Porubić Kukal

Izvorni znanstveni rad

Radom će se istražiti smrtnost dojenčadi na području mikrolokacije koja obuhvaća Barbanštinu (bez današnjeg Sutivanca). Metodologija rada obuhvatit će analizu matičnih knjiga, uz potporu literature o dosadašnjim sličnim istraživanjima te strukturiranje rada po poglavljima. Proučavano razdoblje obuhvatit će razdoblje od pet godina prije Prvog svjetskog rata, tj. 1909. – 1913., te pet ratnih godina, 1914. – 1918. Usporedit će se smrtnost u razdoblju mira s ratnim razdobljem i utvrditi u kojem je razdoblju smrtnost povećana te postoji li korelacija između ratnih događanja sa smrtnosti specifične dobne skupine, tj. od 0 do 1 godine. Radom se želi izdvojiti smrtnost dojenčadi unutar ukupnog broja preminulih ostalih životnih dobi s područja Barbanštine.

Ključne riječi: Barban i Barbanština, matične knjige umrlih 1909. – 1918. Župe Barban, demografija smrtnosti, smrtnost dojenčadi

Keywords: Barban and Barban region, parish register of deaths 1909 -1918, demographics of mortality, infant mortality

I. Uvod

Demografija smrtnosti kao negativna komponenta prirodnog kretanja predstavlja smanjivanje ukupnog broja stanovništva, što se odražava na cjelokupni društ-

veno-ekonomski razvoj jedne zemlje, u ovom slučaju mikrolokacije. Ne bavi se samo brojem ljudi već i dobnim i spolnim, socijalnim strukturama te njihovim utjecajima na razvoj određene zajednice u gospodarskim i drugim aspektima.¹ Posebnu pozornost poklanja smrtnosti (mortalitetu) dojenačke dobi, kao jednom od ključnih pokazatelja kakve su prilike smrtnosti u proučavanoj populaciji, kao i dosegnute razine životnog standarda.² Mortalitet dojenčadi kao pojam u demografiji označava jačinu umiranja djece u prvoj godini života. Stopa mortaliteta dojenčadi statistički pokazuje vjerojatnost umiranja djece tijekom prve godine života.³ Teško se mogu kontrolirati glavni čimbenici koji uvjetuju smrtnost dojenčadi da bi se smanjila stopa smrtnosti novorođenčadi. *Ne možemo se više braniti iza srednjovjekovne zablude da Bog postavlja stopu smrtnosti dojenčadi.* Razmatrajući temeljne čimbenike koji utječu na smrtnost djeteta, ubrzo otkrivamo da su brojni nepovoljni uvjeti koji određuju visoku smrtnost novorođenčadi također presudni za život u svim dobnim skupinama.⁴ Smrtnost je najteža u najranijoj životnoj dobi, a u Hrvatskoj je bila visoka u prvoj godini života. Smatra se da je ona u korelacijskoj vezi sa socioekonomskim razvojem, odnosno zaostalosti te pokrivenošću, odnosno raširenosti zdravstvene zaštite na određenom području⁵, u ovom slučaju mikrolokacije kao što je Barbanština.

II. Mortalitet dojenčadi

Obrađivano područje obuhvaća današnju Općinu Barban, s bivšim naseljima (od 2011. u sastavu naselje Sutivanac), s okolicom u koju ulaze i tadašnje kapelanije Hreljići, Prnjani i Šajini.⁶ Analiza desetogodišnjeg razdoblja obuhvatila je smrtnost 659 osoba (tablica 1.), različite životne dobi. Najviše preminulih je u dojenačkoj dobi, 187 dojenčadi (tablica 2.).⁷

¹ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje.* Leksikografski zavod Miroslav Krleža, dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14510>, pristupljeno 13. veljače 2021. i 20. rujna 2023.

² Stjepan KRIVOŠIĆ, *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti Dubrovnika*, Dubrovnik 1990., str. 85., Alica WERTHEIMER-BALETIĆ, *Stanovništvo i razvoj*, Zagreb 1999., str. 258.

³ Alica WERTHEIMER-BALETIĆ, *Stanovništvo*, nav. dj., str. 258.

⁴ Richard Arthur BOLT, „Fundamental Factors in Infant Mortality“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 98, Baltimore 1921., str. 9., dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/1015038>, pristupljeno 1. srpnja 2021. i 25. rujna 2023.

⁵ Jakov GELO, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981.*, Zagreb 1987., str. 158.

⁶ Slavica PORUBIĆ KUKAL, *Demografija smrtnosti i kultura smrti na Barbanštini 1909. –1918.*, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, 2021.

⁷ MATIČNI URED PULA i DAPA (digit. oblik), *Matična knjiga umrlih Barban (1860. – 1916.)*, br. 49, ŽUPNI URED BARBAN, *Matična knjiga umrlih Barban (1917. –1949.)*, br. 26.

Tablica 1. Kretanje broja umrlih u razdoblju 1909. – 1918.

Godina	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ukupan broj umrlih	61	71	75	64	50	48	70	43	56	121	659
Udio umrlih (%) od ukupnog broja umrlih (659)	9,26	10,8	11,4	9,71	7,59	7,28	10,6	6,53	8,5	18,4	100
Prosjek umrlih po mjesecima	5	6	6	5	4	4	6	4	5	10	65 po godini

Izvor: HR - DAPA, MU Pula, MKU Barban 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

Mortalitet dojenčadi na području Hrvatske tijekom XIX. i početkom XX. stoljeća jedan je od najvećih u Europi. U prvoj godini života početkom XX. stoljeća umiralo je svako 4., a negdje i svako 3. dijete. Stopa mortaliteta sredinom XX. stoljeća je iznad 100 (na 1000 živorođenih), a 60-ih i 70-ih je 3 do 4 puta veća od, primjerice, nordijskih ili nekih drugih europskih država.⁸ Tek je ulaskom u XX. stoljeće provedeno znanstveno proučavanje uzroka i rezultata smrtnosti dojenčadi te su nalazi primijenjeni na javno zdravstvo. Istina je da se infantilni mortalitet najprikladnije izražava kao broj umrlih mlađih od jedne godine na 1000 živorođenih tijekom promatrane godine, ali su njegovi čimbenici raznoliki i prožimaju osnovne slojeve društvene strukture.⁹ Izračunava se najjednostavnije prema formuli: $m_{d 1000}$.¹⁰

Tranzicija mortaliteta u Hrvatskoj prema Jakovu Gelu, za razliku od zapadne Europe, započela je produljenjem životnog vijeka (uvjetovano povećanjem medicinskog i higijenskog standarda), a ne smanjenjem smrtnosti dojenčadi.¹¹

Tablica 2. Ukupno umrli 1909. – 1918., po životnoj dobi

Dob	Ž	% od 659	M	% od 659	Ukupno	% od 659
<1	89	13,5	98	14,9	187	28,4
1 – 6	58	8,8	48	7,3	106	16,1
7 – 14	20	3,0	13	2,0	33	5,0
15 – 19	10	1,5	13	2,0	23	3,5

⁸ Jakov GELO, „Neke specifičnosti demografske tranzicije u Hrvatskoj“, u: *Zbornik sažetaka znanstvenog skupa „Demografija u Hrvatskoj“*, ur. Anđelko AKRAP, Ivan ČIPIN i Jakov GELO, Zagreb 2012., str. 1.-2.

⁹ Richard Arthur BOLT, „Fundamental Factors“, nav. dj., str. 9.

¹⁰ Md označava broj umrle dojenčadi u kalendarskoj godini, a N broj živorođene djece u istom vremenu, Alica WERTHEIMER-BALETIĆ, *Stanovništvo i razvoj*, nav.dj., str. 259.

¹¹ Jakov GELO, „Kretanje ukupnog stanovništva Hrvatske“ u: *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske* (bilanca 20. stoljeća), ur. Jakov GELO, Anđelko AKRAP i Ivan ČIPIN, Zagreb 2005., str. 60., Nenad VEKARIĆ, Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN, „Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj“, *Analitički Zavod za povijesnu znanost HAZU*, no. 47, Dubrovnik 2009., str. 11.

20 – 49	73	11,1	35	5,3	108	16,4
50 – 59	20	3,0	25	3,8	45	6,8
60 – 69	25	3,8	32	4,9	57	8,6
70 – 79	45	6,8	29	4,4	74	11,2
80<	13	2,0	13	2,0	26	3,9
ukupno	353	53,6	306	46,4	659	100,0
prosjeak	39,2	6,0	34,0	5,2	73,2	11,1

Izvor: HR - DAPA, MU Pula, MKU Barban 1909. – 1916.,
ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

II. 1. Mortalitet dojenčadi do 28 dana starosti

U istraživanom razdoblju broj preminule novorođenčadi do 28 dana starosti¹² iznosi 114, odnosno 17,3 % od ukupnog broja preminulih (659) na Barbanštini (tablica 3.).

Tablica 3. Ukupan broj umrlih po godinama 1909. – 1918., do 28 dana starosti

Godina	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ukupno	17	12	14	14	8	10	20	7	10	2	114
% od 659	2,6	1,8	2,1	2,1	1,2	1,5	3,0	1,1	1,5	0,3	17,3

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916.,
ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

Smrtnost novorođenčadi u vrijeme mira je 27 djevojčica i 38 dječaka, a u ratnom razdoblju 27 djevojčica i 22 dječaka. Najveća smrtnost je 1915.: preminulo je 11 djevojčica i 9 dječaka. Smrtnost je najmanja 1918.: preminule su dvije djevojčice, prva u studenom, a druga u prosincu (tablica 4.).

Tablica 4. Usporedba kretanje broja umrlih 1909. – 1913. s 1914. – 1918., po spolu, do 28 dana starosti

Godina	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	Ukupno
Ž spol	7	6	5	4	5	27

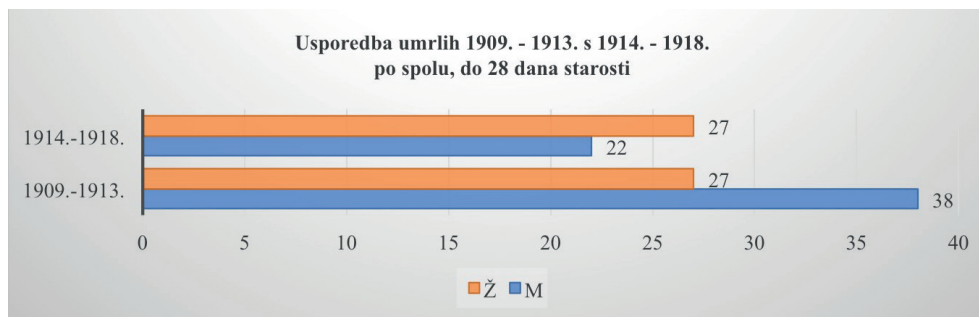
¹² Razdoblje novorođenčeta traje od rođenja do 28 dana starosti. Razlikujemo rano neonatalno razdoblje koje traje od rođenja do navršenih 7 dana života. Ulaskom u 29. dan života nastupa postneonatalno razdoblje dojenčadi i traje do navršenih 365 dana. Dojenačka dob traje od rođenja do navršene prve godine života. Miroslav DUMIĆ i Duško MARDEŠIĆ, „Rast i razvoj“, str. 9., u: Duško MARDEŠIĆ i dr., *Pedijatrija*, 8. dopunjeno izdanje, Zagreb 2013., str. 55.; Senka MESIHOVIĆ-DINAREVIĆ i dr., *Pedijatrija za studente medicine*, Sarajevo 2005., str. 37.; Tomo PITAMIC, *Pedijatrija: udžbenik za škole za medicinske sestre*, III, dopunjeno i popunjeno izdanje, Beograd – Zagreb 1971., str. 5.

M spol	10	6	9	10	3	38
Godina	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ž spol	4	11	4	6	2	27

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, *MKU Barban 1909. – 1916.*,
ŽU Barban, *MKU Barban 1917. – 1918.*

Možemo zaključiti da se visoka smrtnost početkom istraživanog razdoblja smanjivala sve do 1915., kada je naglo porasla na 20 preminulih te se 1918. smanjila na dvije osobe. Razlog većeg broja preminulih možemo potražiti u broju krštenih (rođenih) u istraživanom razdoblju. Ako osim analize MKU, analiziramo matičnu knjigu krštenih (MKK) Matičnog ureda u Puli, dolazimo do rezultata od 825 upisa. U razdoblju mira 1909. imamo 175 upisa, 1911. 170, a najmanje 1912. s 141 i 1913. 171, ukupno 657 upisa te 506 u ratnom razdoblju u kojem nakon početne ratne godine sa 163 upisa, slijedi pad već 1915. na 124, a 1916. imamo 52 upisa. U godini suše imamo 99, a 1918. rapidan pad sa 68 upisa krštene djece.¹³ U istraživanom razdoblju, 1909. – 1918., preminule su 54 djevojčice i 60 dječaka (grafikon 1.). Možemo zaključiti da je u istraživanom razdoblju 1915. s najvećom smrtnosti, a 1918., u kojoj je smrtnost u ukupnom broju preminulih svih životnih dobi najveća, a ovdje, s dva preminula dojenčeta je najmanja.

Grafikon 1. Usporedba umrlih 1909. – 1913. s 1914. – 1918., do 28 dana starosti, po spolu

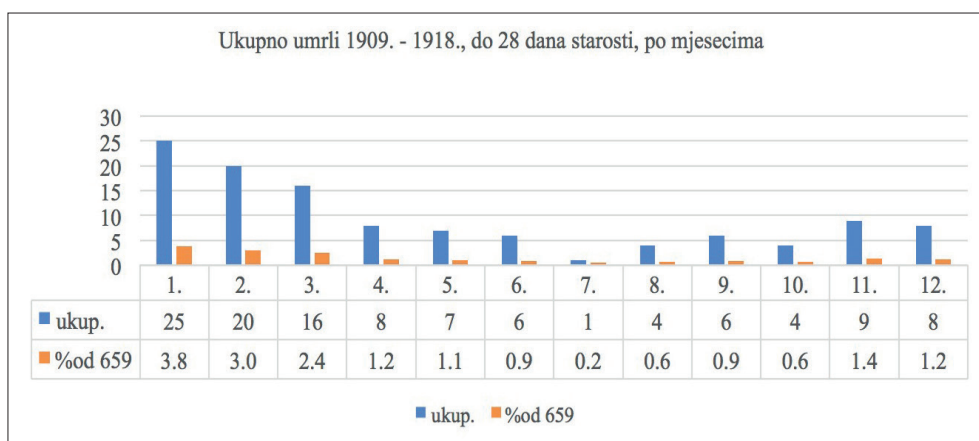
Izvor: MU Pula, HR – DAPA, *MKU Barban 1909. – 1916.*, ŽU Barban, *MKU Barban 1917. – 1918.*

Hladni zimski mjeseci najkritičniji su za novorođenčad. U siječnju je 25 preminulih, od toga 15 muškog i 10 ženskog spola. U 1913. i 1918. u siječnju nije preminulo niti jedno novorođenče. U veljači je umrlo 20 novorođenčadi, od toga u razdoblju mira 5 ženskog, svake godine po jedna, i 5 muškog spola, od toga dva 1909., jedno novorođenče 1911. i dva 1913. U ratnoj veljači 1915., 1916. i 1917., preminulo je 10 novorođenčadi, 5 ženskog i 5 muškog spola. Početna i završna ratna godina u veljači nisu bile smrtonosne za njih. U ožujku je ukupno preminulo 16 novorođenčadi, od

¹³ MATIČNI URED PULA, *Matična knjiga krštenih (rođenih) (MKK) Barban 1891. – 1922.*, br. 1.; Slavica PORUBIĆ KUKAL, „Demografija smrtnosti i kultura smrti“, nav. dj., str. 44.

toga 5 muškog i 4 ženskog spola u 1909. – 1913. te u ratnom razdoblju 3 ženskog 1917. i 4 muškog spola 1915. Najmanja je smrtnost u srpnju 1912., umrla je 1 djevojčica (do 7 dana starosti). Zatim slijedi kolovoz s 4 umrla novorođenčeta: dvije djevojčice, umrle 1913. i 1915., i dva dječaka, umrla 1914. i 1916. U listopadu imamo isto 4 umrla novorođenčeta: dva dječaka umrla 1909. i 1910., jedna djevojčica 1911. i jedan dječak 1914. U proljetnom travnju i zimskom prosincu umrla su po 4 novorođenčeta, a u lipnju i rujnu 6, da bi u hladnom studenom umrlo 9 (1,4 %) novorođenčadi, od toga 4 dječaka, 1911. tri i jedan u 1912., a u ratnoj 1914. preminule su dvije djevojčice i dva dječaka te 1918. jedna djevojčica (grafikon 2.).

Grafikon 2. Ukupno broj umrlih 1909. – 1918., do 28 dana starosti, po mjesecima

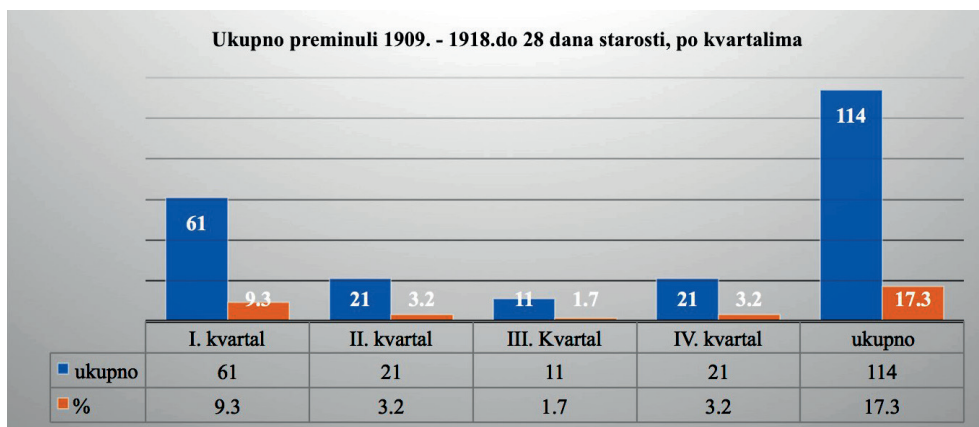
Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916.,
ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

U razdoblju mira umrlo je 65 novorođenčadi. Prvih 6 mjeseci umrlo je 18 ženskog i 29 muškog spola, a u drugih 6 mjeseci kod oba spola preminulo je po 9 novorođenčadi. U ratnom razdoblju ukupno je umrlo 49 novorođenčadi. Prvih 6 mjeseci 20 ženskog i 15 muškog spola, a drugih 6 mjeseci kod oba spola po 7. Možemo zaključiti da je smrtnost novorođenčadi u istraživanom razdoblju bila veća u prвих 6 mjeseci istraživanog razdoblja (tablica 5., grafikon 3.).

Tablica 5. Usporedba ukupno preminulih 1. i 2. šest mjeseci, do 28 dana starosti

Razdoblje	1909. – 1913.		1914. – 1918.		Mjeseci
	Ž	M	Ž	M	Ukupno
1. 6 mj.	18	29	20	15	82
2. 6 mj.	9	9	7	7	32
Ukupno	27	38	27	22	114

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

Grafikon 3. Preminuli 1909. – 1918., do 28 dana starosti, po kvartalima

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916.,
ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

II. 2. Novorođeni – smrt unutar sedam dana života

Novorođenčad koja se rodila u proljeće, u povoljnijim klimatskim uvjetima i uz majčino mlijeko, ima veće šanse za jačanje imuniteta i preživljavanje od djece rođene u hladnim zimskim mjesecima. Tada je i izloženost respiratornim infekcijama veća, pogotovo ako se nisu dojila majčinim mlijekom. Majčina dob pri porodu te razmak od prethodne trudnoće (manje od dvije godine), odnosno poroda, može utjecati na smrtnost dojenčadi, odnosno novorođenčadi do 7 dana starosti. Tada se, najčešće zbog kondicijskog stanja majke, često rađaju djeca s malom porođajnom težinom, urođenim ili prirođenim anomalijama, nerazvijenim plućima i ostalim organima.¹⁴ U istraživanom razdoblju ukupno su preminula 64 novorođenčeta do 7 dana starosti. Smrtnost je najveća 1915., preminulo je 13 novorođenčadi, 8 ženskog i 5 muškog spola. Smrtnost je s jednim preminulim ženskim novorođenčetom najmanja 1918. Godine 1916. preminule su dvije djevojčice, jedna 30. siječnja, a druga 12. veljače. Ukupan broj umrlih manji je u ratnom razdoblju, pogotovo za muški spol, a razlog tome možemo tražiti i u evakuaciji stanovništva pred ratnim opasnostima i smanjenim porodima (smanjivanje trudnoća u danima rata). Za ženski spol smrtnost je manja u razdoblju mira (tablica 6.).

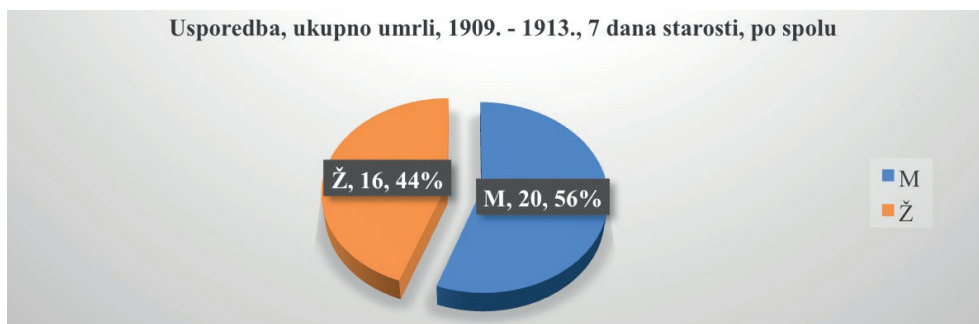
¹⁴ Samanta PARONIĆ, *Župa Barban u XIX stoljeću. Demografska slika kroz prizmu matičnih knjiga*, Zagreb 2020.

Tablica 6. Ukupno umrli 1909. – 1918., do 7 dana starosti

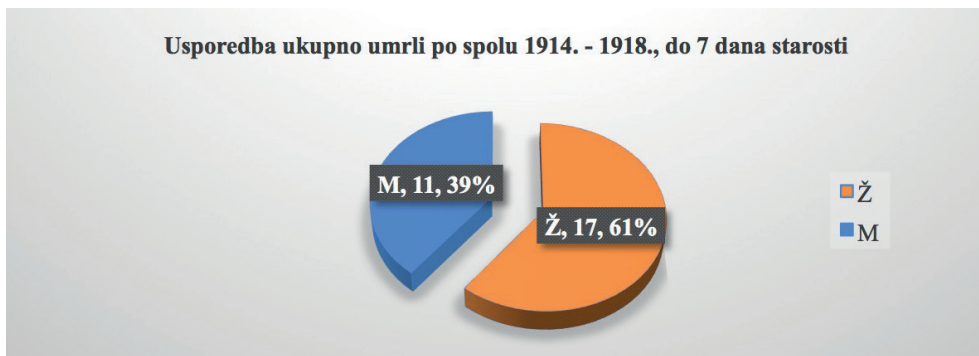
God.	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukup.
Ukup.	7	8	9	9	3	8	13	2	4	1	64
% od 659	1,1	1,2	1,4	1,4	0,5	1,2	2,0	0,3	0,6	0,2	9,7

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916.,
ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

U istraživanom razdoblju preminule su 33 osobe ženskog i 31 muškog spola. U razdoblju mira preminulo je 16 osoba ženskog i 20 muškog spola, a u ratno doba 17 ženskog i 11 muškog spola (grafikon 4. i grafikon 5.).

Grafikon 4. Usporedba umrlih 1909. – 1913., do 7 dana starosti, po spolu

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916.,
ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

Grafikon 5. Usporedba umrlih 1914. – 1918., do 7 dana starosti, po spolu

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

Različiti utjecaji iz okoliša mogu djelovati na samo zdravlje majke, a samim time i na tijek i ishod trudnoće. Uočljiva je smrtnost novorođenčadi koja je živjela jedan ili par sati nakon poroda. To nas može uputiti na perinatalni mortalitet, koji obuhvaća prijevremeno rođenu djecu, tj. nedonošćad, unutar 7 dana života, tj. 168 sati nakon poroda. On je najvažniji indikator perinatalne zaštite, odraz je kvalitete zdravstvene zaštite u trudnoći, porodu i prvih dana poslije rođenja djeteta. Ovisi o socioekonomskim čimbenicima te o mogućnostima pružanja odgovarajuće neonatalne skrbi.

Uzroci smrti koji se najčešće povezuju s perinatalnim mortalitetom na prvom mjestu su nezrelost ploda, tj. nedonošena, hijalinomembranska bolest i intracelularno krvarenje, atelektaza pluća, malformacije koje su obično udružene s navedenim uzrocima¹⁵ te hemolitička bolest novorođenčeta, tj. neslaganje Rh faktora u krvi majke i djeteta, a posljedica je propadanje eritrocita.¹⁶

U MKU upisana je novorođenčad koja je živjela samo nekoliko sati. Ne postoji upis o mrtvorodenima. Godine 1910., 11. rujna, odmah poslije poroda, preminule su blizanke – *Pascha* je živjela tri sata, a *Maria* devet sati. Godine 1912., dana 1. ožujka, odmah nakon poroda, umro je dječak *Joannes*, živio je jedan sat. Iste godine, 2. srpnja, umrla je djevojčica *Maria*, živjela je dva sata. Dana 20. studenog 1914., odmah poslije poroda, umrla je djevojčica *Maria*, živjela je jedan sat. Dana 24. rujna 1917. preminuo je *Joannes*, a živio je 12 sati.

Zaključujemo da je u prvim satima života, u istraživanom razdoblju, preminulo 7 novorođenčadi, 4 u mirnodopskom razdoblju i 3 u ratnom razdoblju. Osim njih, jedan dan živjelo je još 5 novorođenčadi, od toga 3 u doba mira i 2 u doba rata. Najveća smrtnost novorođenčadi po mjesecima u istraživanom razdoblju izrazita je u zimskim mjesecima I. kvartala: u siječnju 15 i veljači 14 preminulih. Najmanja smrtnost je u svibnju i srpnju, u svakom po jedno preminulo novorođenče. Prema upisu u MKU, preminuli su od slabosti ili *debilitasa*.

Tablica 7.: Usporedba, ukupno umrli, 7 dana starosti, po mj.

Razdoblje	1909. – 1913.	1914. – 1918.	Mjeseci
Mjeseci	Ukupno	Ukupno	Ukupno
1.	7	8	15
2.	7	7	14

¹⁵ Antonela BAZINA i suradnici, „Uzroci perinatalne smrti u prijevremeno rođene djece“, u: *Gynaecol Perinatol*, Dječja bolnica Srebrenjak, Zagreb, Medicinski fakultet Split, 2007., 144. – 149.

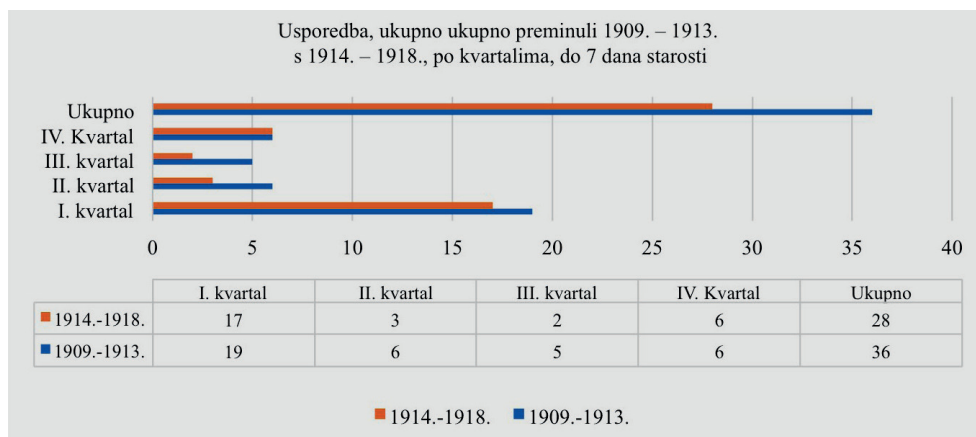
¹⁶ Dijete Rh nasljeđuje od oca i ako je otac Rh pozitivan, a majka negativna, tada će i dijete u 50 % slučajeva biti pozitivno, što izaziva stvaranje antitijela u krvotoku Rh negativne majke, posebice u zadnjim mjesecima trudnoće. Ona preko placente ili posteljice prelaze u krvotok fetusa te izazivaju hemolizu eritrocita i pojavu ikterusa ili žutice. Do senzibilizacije, tj. stvaranja antitijela, dolazi postupno. Prvo dijete obično se rađa živo i zdravo, a tijekom sljedećih trudnoća dolazi do oštećenja ploda zbog pojačanog stvaranja antitijela te često do smrtnog ishoda. Tomo PITAMIC, str. 119.

3.	5	2	7
4.	4	1	5
5.	0	1	1
6.	2	1	3
7.	1	0	1
8.	0	2	2
9.	4	0	4
10.	2	0	2
11.	3	3	6
12.	1	3	4
Ukupno	36	28	64
% od 659	5,5	4,2	9,7

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916.,
ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

Možemo zaključiti da su proljetni mjeseci, od travnja do lipnja, s 9 umrlih, ljetni, od srpnja do rujna, sa 7, i jesenski, od listopada do prosinca, s 12 umrlih, ukupno 28 (4,2 %), manje smrtni od zimskog siječnja i veljače s 29 te ožujka sa 7, ukupno 36 (5,5 %) preminulih u I. kvartalu (tablica 7.). Usporedbom doba mira s ratnim razdobljem, u prvom razdoblju najveću smrtnost imaju siječanj i veljača, a najmanja je u srpnju i prosincu. U ratnom razdoblju smrtnost je također velika u navedenim mjesecima. Po jedan preminuli je u proljetnim mjesecima, travnju, svibnju i lipnju, a ljetni srpanj, rujna te jesenski listopad nemaju preminule novorođenčadi. U prvih 6 mjeseci istraživanog razdoblja umrlo je 45, a drugih 6 mjeseci 19 novorođenčadi (tablica 7., grafikon 6.).

Grafikon 6.: Usporedba ukupno preminulih 1909. – 1913. s 1914. – 1918., po kvartalima, do 7 dana starosti

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916.,
ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

To nas upućuje na dio godine s povoljnijim klimatskim uvjetima te vrijeme kada bi zalihe hrane trebale biti dostupnije, pogotovo nakon jesenske berbe, osim sušne 1917., kada kiša nije padala mjesecima. *Zadnja kiša pala je o Uskrsu, a iza toga sve do poslije Male Gospe niti kapi.* Djeca i stariji tražili su spas tražeći po poljima travu koje nije bilo. I stoka je crkavala od gladi i žeđi, kao i ljudi koji su umirali po putu *sa šakom suhe trave u ustima.*¹⁷ Od ukupno 56 preminulih u toj godini, 4 su novorođenčeta do 7 dana starosti. U istraživanom razdoblju, po kvartalima smrtnost je najveća u I., a najmanja u III. kvartalu (grafikon 6.).

II. 3. Smrtnost dojenčadi od 29 dana do 12. mjeseci starosti

Početakom XX. stoljeća stopa smrtnosti dojenčadi na hrvatskom području je vrlo visoka sa značajnim razlikama između ruralnih i urbanih područja. U 1910. u Istri je iznosila 200 ‰, u sjevernoj Hrvatskoj 218 i u Dalmaciji 180 ‰. Stopa smrtnosti dojenčadi ostala je visoka sve do kraja Drugog svjetskog rata i opada tek 1954. na 99 ‰, 1999. na 7,7 ‰, a 2015. na 4,11 ‰.¹⁸

Visoka stopa mortaliteta prije navršene prve godine života upućuje na nepovoljne životne uvjete, na siromaštvo i bijedu većine stanovnika, nisko obrazovanje, pogotovo žena, i slabu zdravstvenu zaštitu, izrazito u ruralnim područjima. Nedostatak higijenskih navika i slaba prehrana kod većine stanovništva, pa tako i dojenčadi, otvarali su put mnogim zaraznim bolestima i epidemijama koje su odnosile živote ponajprije najkrhkih. Prema procjeni Jakova Gela, 1910. – 1914. na području današnje Hrvatske prosjek umrle dojenčadi iznosio je 31,8 % od ukupnog broja preminulih, odnosno 209,80 na 1000 živorođene djece. Taj broj smanjio se 1920. – 1929. na 30,1 %, odnosno 197,64 na 1000 živorođene djece. Smrtnost dojenčadi koja je 1910. – 1914. godišnje iznosila 27.578 i smanjila se 1920. – 1929. na 23.700, odraz je loših socioekonomskih uvjeta i higijensko-zdravstvenih prilika u Hrvatskoj tijekom XIX. i u prvoj polovini XX. stoljeća. Budući da su postojale regionalne razlike, stopa mortaliteta dojenčadi u Istri 1910. iznosila je 200 na 1000 živorođenih, dakle ispod hrvatskog prosjeka, da bi 1930. taj broj iznosio 165 na 1000 živorođenih te se stopa smrtnosti nastavila smanjivati prema početku Drugog svjetskog rata, a završetak tranzicije mortaliteta dojenčadi u Hrvatskoj završio je u razdoblju 1970. – 1979.¹⁹

U istraživanom razdoblju ukupno su preminula 73 dojenčeta. Smrtnost je po godinama najveća 1909., a slijede 1910., 1911. i 1918. Najmanja je 1916.: u Hrbokima je 29. veljače umro *Antonius*, star 41 dan, a 9. lipnja 1917. u Dobranima je preminula

¹⁷ Ernest RADETIĆ, *Istarski zapisi*, Zagreb 1969., str. 241.

¹⁸ Kristina PULJIZEVIĆ, Rina KRALJ-BRASSARD, „Utjecaj modernizacije javnog zdravstva i obrazovanja žena na dojenačku smrtnost u Dubrovniku krajem 19. i početkom 20. stoljeća“, *Anali Dubrovnik*, 56/2, Dubrovnik 2017., str. 620.-633.

¹⁹ Jakov GELO, *Demografske promjene*, nav. dj., str. 159.-161.

Veronica, stara 37 dana. U razdoblju mira najveću smrtnost potvrđuje 1909. s 13, a najmanju 1912. s 5 preminulih.

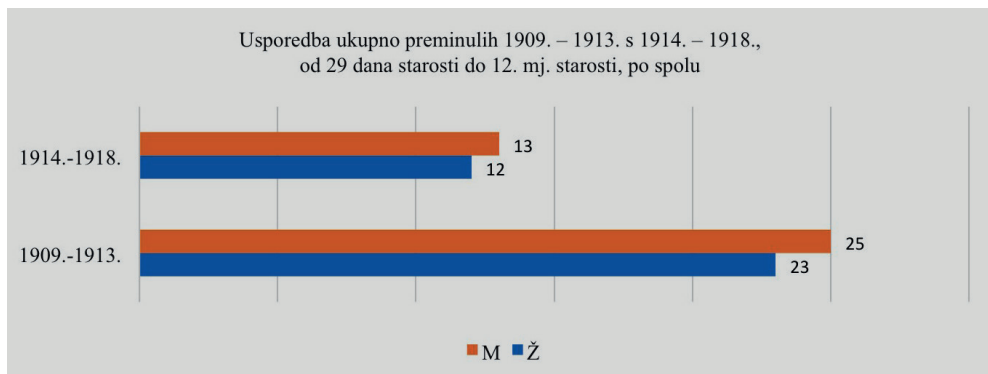
U ratnom razdoblju smrtnost je najveća 1918. s 12 umrlih, a najmanja 1916. i 1917. s po jedno preminulo dojenče (tablica 8.). Smrtnost je veća u razdoblju mira, ukupno 48, dok u ratnom razdoblju je 25 preminulih (grafikon 7.).

Tablica 8. Ukupno umrli 1909. – 1918., od 29 dana do 12 mjeseci starosti

God.	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ukupno	13	12	12	5	6	5	6	1	1	12	73
od 659	2,0	1,8	1,8	0,8	0,9	0,8	0,9	0,2	0,2	1,8	11,1

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, *MKU Barban 1909. – 1916.*,
ŽU Barban, *MKU Barban 1917. – 1918.*

Grafikon 7. Usporedba ukupno preminulih 1909. – 1913. s 1914. – 1918., od 29 dana do 12. mj. starosti, po spolu

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, *MKU Barban 1909. – 1916.*,
ŽU Barban, *MKU Barban 1917. – 1918.*

U istraživanom razdoblju preminulo je 35 dojenčadi ženskog i 38 muškog spola. U razdoblju mira preminulo je 23 ženskog i 25 muškog spola, a u ratnom 12 ženskog i 13 muškog spola (grafikon 7.). Po mjesecima smrtnost je najveća u siječnju i ožujku, a najmanja u kolovozu (tablica 9.). U razdoblju mira smrtnost je najveća u siječnju, a najmanja u veljači i studenom, a u ratnom smrtnost je najveća u ožujku, dok u kolovozu nema smrtnog ishoda, a u rujnu i prosincu preminulo je po jedno dojenče (tablica 10.).

Tablica 9. Kretanje broja umrlih 1909. – 1918., od 29 dana do 12 mjeseci starosti

1909. – 1918.	Ukupno	Ukupno	Ukupno
Mj.	Ž	M	po mj.
1.	4	5	9
2.	3	2	5
3.	3	6	9
4.	3	5	8
5.	2	4	6
6.	5	2	7
7.	3	3	6
8.	2	2	4
9.	2	2	4
10.	2	3	5
11.	5	2	7
12.	1	2	3
Ukupno	35	38	73

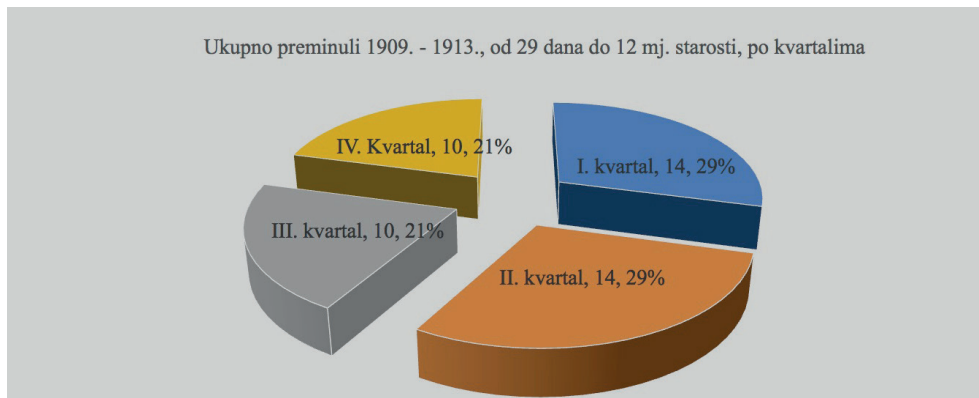
Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916.,
ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

Tablica 10. Usporedba ukupno umrli od 29 dana do 1. godine starosti

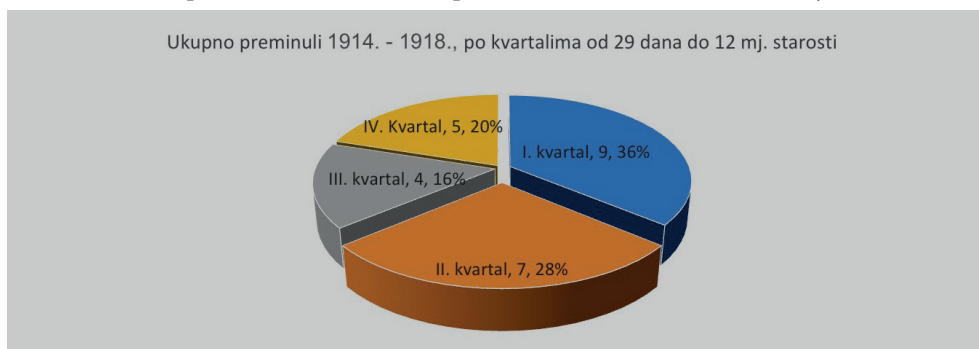
Mj.	1909. – 1913.	1914. – 1918.
1.	7	2
2.	2	3
3.	5	4
4.	6	2
5.	4	2
6.	4	3
7.	3	3
8.	4	0
9.	3	1
10.	3	2
11.	5	2
12.	2	1
Ukupno	48	25

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916.,
ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

U razdoblju mira, u I. i II. kvartalu, preminulo je po 14, a III. i IV. po 10 osoba (grafikon 8.). U ratnom razdoblju najviše je preminulih u I. kvartalu, a najmanje u četvrtom (grafikon 9.).

Grafikon 8. Ukupno umrli 1909. – 1913., od 29 dana do 12 mjeseci starosti, po kvartalima

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916.,
ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

Grafikon 9. Ukupno umrli 1914. – 1918., po kvartalima od 29 dana do 12 mjeseci starosti

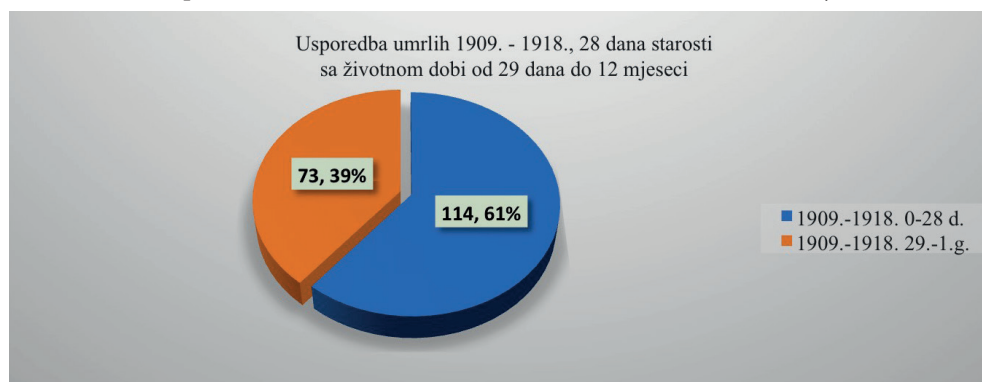
Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916.,
ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

Možemo zaključiti da je u istraživanom razdoblju preminulo više dojenčadi muškog spola. Po godinama, više je preminulih u vrijeme mira. Po mjesecima prednjače zimski mjeseci siječanj i ožujak, dok je smrtnost najmanja u hladnom prosincu. U vrijeme mira smrtnost je najveća u siječnju, a najmanja u veljači i studenom, dok u ratnom razdoblju ožujak ima najveću te kolovoz najmanju smrtnost. U prvih 6 mjeseci ukupno je preminulo više dojenčadi (44) negoli u drugih 6 mjeseci (29). Po kvartalima u istraživanom razdoblju, smrtnost je najveća u I., a najmanja u III.

Usporedbom ukupno preminulih 114 novorođenčadi do 28 dana starosti, s umrla 73 dojenčeta od 29 dana starosti do 12 mjeseci, možemo zaključiti da je smrtnost dojenčadi veća prvih dana života. Ukupno je od 0 do 12 mjeseci starosti preminulo 187 dojenčadi (grafikon 10.).

Visoka smrtnost djece pokazatelj je loših socioekonomskih uvjeta koji su posljedica pojave mnogih zaraznih bolesti, tako da slabost ili *debilitas* kao dijagnoza ustvari upućuje na nestručnost i neupućenost osoba zaduženih za upis uzroka smrti u MKU, a često se upisivalo i prema onome što su ukućani sami zaključili, što ne isključuje slabost kao uzrok smrti. Nemoguće je da je dojenčad umirala samo od toga, pored svih uzroka smrti specifičnih za tu dob i simptoma koji su bili uzrokom smrti kod ostalih životnih dobi.²⁰

Grafikon 10. Usporedba umrlih 1909. – 1918., od 28 dana s 29 dana do 12 mjeseci starosti

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU *Barban 1909. – 1916.*, ŽU *Barban, MKU Barban 1917. – 1918.*

III. Smrtnost blizanaca

U MKU na području Barbanštine upisano je 8 blizanaca, odnosno 16 osoba kod kojih je uzrok smrti slabost. Godine 1909., početkom siječnja, u Batelima su umrli *Joannes i Joseph*, stari dva mjeseca. Pokopani su 2. siječnja u *Porgnani*, tj. današnjim Prnjanima, a pogreb je predvodio kapelan Domenico Linardić. Iste godine, 9. studenog, u Dobranima, umro je *Rochus*, star 3 mjeseca i 6 dana, dok je njegova sestra *Catharina*, stara 3 mjeseca i 24 dana, umrla 27. studenog. Pokopani su u Hreljićima 11. i 29. studenog, a pogreb je predvodio Francisco Livić. Godine 1910. u *Vorihima* (Orihima), 15. travnja, preminuo je *Joseph*, star dva dana, dok je njegov brat *Antonius*, star 21 dan, umro 4. svibnja. Pokopani su u *Porgnani* (Prnjanima), dva dana nakon smrti. Pogreb je predvodio D. Linardić. Iste godine, 11. rujna, u Manjadvorcima preminule su *Pascha i Maria*, stare 3 i 9 sati. Pokopane su u Hreljićima, a pogreb je predvodio F. Livić. Godine 1914., u Jurića Kalu, 10. i 12. siječnja, preminuli su *Fusca i Antonius*, stari 2 i 4 dana. Pokopani su u *Porgnani* (Prnjanima), 12. i 13. siječnja. Pogreb je predvodio D. Linardić. Godine 1915., u Beloćima su 15. veljače preminuli

²⁰ Tatjana BUKLIJAŠ, Nenad VEKARIĆ, „Mortalitet u Cavtatu 1825. – 1918.“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, 36, Dubrovnik 1998., str. 320.-321.

Joseph i Euphemia, stari sedam dana. Pokopani su 16. veljače u Hreljićima, a pogreb je predvodio Aloysio Battisti. Iste godine u Hreljićima su 21. veljače i 1. ožujka preminuli *Maria i Joannes*, stari 4 i 12 dana. *Maria* je pokopana 22. veljače, a *Joannes* 2. ožujka. Pogreb je predvodio A. Battisti. U Regulićima je iste godine, 20. ožujka, preminuo *Gregorius*, star dva dana, dok je njegov brat *Marcus*, star četiri dana, umro dva dana kasnije. Pokopani su na Prnjanima, a pogreb je predvodio D. Linardić.

Možemo zaključiti da je od slabosti ukupno preminulo 6 dojenčadi ženskog i 10 muškog spola. Budući da tu nije kraj slabosti ili *debilitasa* kao uzroka smrti novorođenčadi u tijeku poroda, slijedi obrada puerperalne ili babinje groznice.

IV. Puerperalna groznica – uzrok smrti

Babinja groznica teška je infekcija babinjače, a javlja se 3 – 4 dana nakon poroda, uslijed infekcije porođajnog kanala i posljedičnog prodora bakterija u krvotok.²¹ Tijekom poroda svakoj roditelji potrebna je pomoć. U razdoblju od 1909. do 1918. porodu su nazočile uglavnom ženske osobe s iskustvom u porodima, u ovom slučaju seoske primalje koje su učile od svojih majki ili susjeda, djelujući u jednom ili dva sela.²² Istarske primalje²³ imale su mogućnost školovanja, pogotovo u Trstu, u kojem je škola postojala od 1770. S vremenom je *opstetricija*²⁴ postala preventivna i kirurška grana medicine, koja je u XIX. i XX. stoljeću smanjila smrtnost majki (i djece) za 90 %.²⁵

Sredinom XIX. stoljeća, točnije 1847., J. I. Semmelweis otkrio je uzroke puerperalne ili babinje groznice te važnost dezinfekcije ruku liječnika i babica klornom vodom, kao i pribora.²⁶ On je, dakle, svoju profilaksu protiv puerperalne groznice izgradio upravo na upotrebi karbolne kiseline, odnosno fenola, napadajući bakterije.²⁷ Time je smanjena smrtnost žena pri porodu, ujedno i u fertilnoj dobi te smrtnost novorođenčadi. Put do rodilišta, koje je prema podacima postojalo 1910. u Provin-

²¹ <https://proleksis.lzmk.hr/10258/>, pristupljeno 27. travnja 2021. i 25. rujna 2023.

²² Andrija ŠTAMPAR, *Niz pouka o zdravlju i bolesti*, Zagreb 1912., str. 38.

²³ *Djecu su na selu majke često radale na polju, na zemlji, što nije bilo dobro ni za roditelju ni za dijete. Kod kuće su mnoge radale sjedeći ili stojeći te je dijete moglo ispasti na pod. Porodu treba nazočiti školovana primalja, a ne priučena žena iz naroda.* Isto, str. 39.

²⁴ *Obstetricija*, riječ latinskog porijekla, izvedena iz glagola *obsto, obstore*, a znači biti sprijeda ili pokraj u ovom slučaju u procesu poroda. Ivan RUDELIĆ, *Povijest medicine u južnoj Istri u okviru svjetskih zbivanja*, Pazin 1997., str. 171.-172.

²⁵ <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12903907/>, pristupljeno 28. travnja 2021. i 25. rujna 2023.

²⁶ Ivan RUDELIĆ, *Povijest medicine*, nav. dj., str. 171.-172.

²⁷ Erle RODERICK MC GREW, *Encyclopedia of medical history*, London – Basingstoke 1985., str. 22., dostupno na: https://archive.org/details/encyclopediaofme0000mcgr_u2p1/page/342/mode/2up, pristupljeno 30. lipnja 2021. i 22. rujna 2023.

cijalnoj bolnici u Puli, bio je predalek za roditelje s područja Barbanštine.²⁸ Često se događalo da su na porodu bile neuke ili priučene žene koje nisu poznavale dezinfekciju ruku i pribora (peana i škara za rezanje pupkovine²⁹), te se kao posljedica poroda javljala puerperalna ili babinja groznica³⁰ od koje su roditelje umirale. Među medicinskim i drugim intelektualnim krugovima isticala se važnost primalja u podizanju određenih higijenskih mjera koje mogu pridonijeti zdravlju dojenčadi. Shodno tome, prvi hrvatski pedijatar Radovan Marković, kao povjerenik Narodnog vijeća za zdravlje, 1918. u svojem nacrtu o službi za primalje ističe da bi kao „zdravstvene nadzornice“ trebale nadgledati i savjetovati mlade majke i kućanice u njihovim domovima. Promoviranje važnosti prehrane dojenčeta majčinim mlijekom podupirali su i drugi modernizacijski procesi, pogotovo opismenjavanje žena, koji su mogli utjecati na smanjenje smrtnosti dojenčadi. Savjetovanje o osobnoj higijeni, čistoći prostori-je u kojoj se trudnica treba poroditi, nadzor od strane primalje tijekom poroda, uz pridržavanje metoda antiseptice, dezinfekcije ruku, pribora, rublja, roditelje i babinjače, čimbenici su koji smanjuju pojavu puerperalne groznice i utječu na smanjenje smrtnosti dojenčadi, pogotovo u prvim satima života.³¹

Godine 1909., dana 18. studenog, preminula je *Maria* iz Bičići, stara 30 godina. Pokopana je na groblju u Skitači. Pogreb je predvodio *F. Livić*. Rodila je 12. studenog djevojčicu koja je upisana u matičnu knjigu krštenih³² 14. studenog. U istraživanom razdoblju, u MKU nema traga o njezinoj smrti. Godine 1910., 18. kolovoza, u Petehima je preminula *Fusca*, u 41. godini života. Rodila je djevojčicu *Euphemiu*, upisana je u MKK³³ na datum smrti majke, a krstio ju je župni kanonik *Dominicus Pindulić*. Djevojčica je preživjela, preminula je 5. siječnja 1992., u 83. godini života. Dana 2. ožujka 1912., nakon poroda, u Špadićima je u 31. godini života preminula *Francisca*. Rodila je sina *Joannesa* koji je živio jedan sat, a kao uzrok smrti navodi se slabost. Oboje su pokopani 2. i 4. ožujka na groblju u *Porgnani* (Prnjanima). Pogreb je predvodio kapelan *D. Linardić*. Iste godine, 12. svibnja, u Hrbokima je u 33. godini života preminula *Antonia*. Porodila se 17. travnja, sin *Georgius* živio je dva dana, a kao uzrok

²⁸ Bolnica je izgrađena na brdu svetog Mihovila i otvorena 1896. te je bila gradskog, odnosno komunalnog značaja, a zbog troškova održavanja, bolnicu je prihvatila Provincija. Ivan RUDELIĆ, *Povijest medicine*, nav. dj., str. 171.-172.

²⁹ Ako je porodu nazočila obučena babica, ona je znala da pean, škaru i konac za podvezivanje pupkovine moraju biti čisti i dezinficirani, da ne bi došlo do infekcije. Andrija ŠTAMPAR, *Niz pouka*, nav. dj., str. 40.

³⁰ Simptomi su visoka temperatura, ubrzan puls, bljedilo. Danas se liječi visokim dozama antibiotika, eventualno evakuacijom posteljice ako je zaostala te gnoja iz genitalnih organa. Važna je profilaksa u održavanju higijene pri porodu te pregled posteljice da se ustanovi je li izašla čitava van nakon poroda. Vidi: <https://proleksis.lzmk.hr/10258/>, pristupljeno 27. travnja 2021. i 25. rujna 2023.

³¹ Kristina PULJIZEVIĆ, Rina KRALJ-BRASSARD, „Utjecaj modernizacije“, nav. dj., str. 620.-625.

³² MU PULA, *MKK Barban 1891. – 1922.*, br. 1, 1909.

³³ Isto, 1910.

smrti upisana je slabost. Oboje su pokopani na groblju u Barbanu, sin 20. travnja, a majka 14. svibnja. Pogreb je predvodio župni kanonik *D. Pindulić*.

U listopadu iste godine, tj. 1912., u Šajinima je od puerperalne groznice preminula dvadesetčetverogodišnja *Marija*. Rodila je 13. rujna sina *Michaela* koji je živio jedan dan, a uzrok njegove smrti je slabost. Oboje su pokopani na groblju u Skitači, sin 24. rujna, a majka 13. listopada. Pogreb je predvodio *Jacobo Cecinović*. U Draguzetima je 1913., dana 1. ožujka, preminula *Fusca*, u 43. godini života. Dana 14. veljače rodila je sina *Valentiusa* koji je živio dva dana, a uzrok njegove smrti je slabost. Oboje su pokopani na groblju u *Porgnani*, sin 17. veljače, a majka 3. ožujka. Pogreb je predvodio *D. Linardić*.

U Melnici je 1914., dana 14. studenog, preminula *Domenica*, stara 29 godina. Dana 9. studenog rodila je djevojčicu koja je živjela 7 dana i umrla poslije majke, tj. 16. studenog. Obje su pokopane u *Porgnani*, majka 13., a kćerka 18. studenog. Pogreb je predvodio kapelan *D. Linardić*. Godine 1917., dana 12. veljače, u Grandićima je preminula *Fusca*, u 37. godini života. Dana 1. veljače rodila je mrtvu djevojčicu koja nije upisana u MKU. Tragom datuma rođenja, podatak o porodu pronađen je u MKK³⁴, poslije 19. veljače 1917., pod rednim brojem 26. Primalja na porodu bila je *Katarina Konović (Fonović)*. Iste godine u Melnici je 3. svibnja preminula *Maria*, u 29. godini života. Dana 21. ožujka rodila je djevojčicu *Mariju* koja je preživjela i upisana u MKK³⁵ 22. ožujka 1917. Majka je pokopana 5. svibnja u *Porgnani*, a pogreb je predvodio *Josepho Polonijo*.³⁶

Tablica 11. Ukupno preminule 1909. – 1918. od puerperalne groznice

Godina	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	ukupno
Ukupno	1	1	0	3	1	1	0	0	2	0	9
% od 659	0,2	0,2	0	0,5	0,2	0,2	0	0	0,3	0	1,4

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

Možemo zaključiti da je na području Barbanštine, kao posljedica poroda ili babinja, puerperalna groznica odnijela živote 9 majki, što iznosi 1,4 % od ukupnog broja umrlih (659) u istraživanom razdoblju. Najviše ih je preminulo 1912. U hladnim zimskim mjesecima preminule su četiri babinjače. U vrijeme mira preminule su 3, a u ratnom razdoblju 6 babinjača (tablica 11., grafikon 11.). Poslije poroda, nakon smrti majki, preživjela su tri novorođenčeta ženskog spola. Preminule su tri djevojčice, kao i tri dječaka. Teški životni uvjeti, loša kondicija roditelja zbog siromaštva i gladi, najčešće

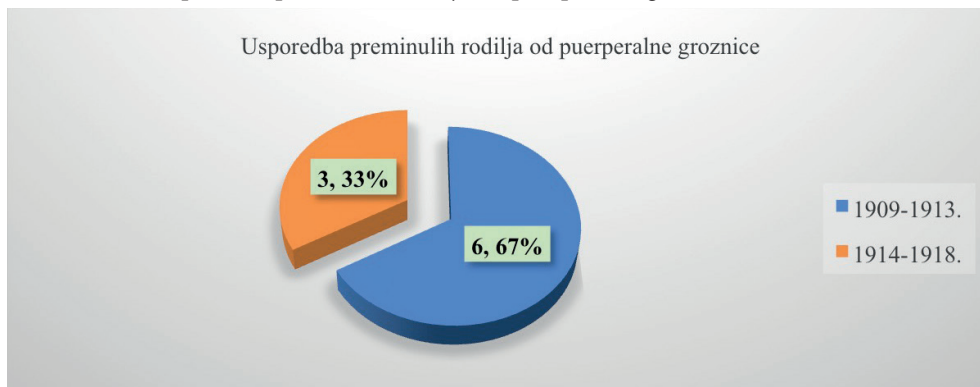
³⁴ Isto, 1917., rb. 26.

³⁵ Isto, 22. ožujka 1917.

³⁶ Slavica PORUBIĆ KUKAL, „Demografija smrtnosti“, nav. dj., str. 89.-90.

i neukost, a najviše loša higijena prilikom poroda te eventualne bolesti (sifilis³⁷), doveli su do smrtnog ishoda. Siromaštvo je često onemogućavalo nazočnost obučenih primalja pri porodu jer nije bilo novaca platiti ih, što je često bilo pogubno, kako za babinju tako i za novorođenče.

Grafikon 11. Usporedba preminulih roditelja od puerperalne groznice

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

V. Iščitavanje specifikuma smrtnosti novorođenčadi – kroz naselja

Izdvojene su tablice za: 1909., 1910., 1912., 1913., 1914., 1915. i 1918.:

- tablice smrtnosti novorođenčadi početkom razdoblja mira 1909., zatim 1910. smrtnost blizanaca i smrtnost majki od puerperalne groznice;
- tablica smrtnosti završetkom razdoblja mira, tj. 1913.;
- tablica početkom ratnog razdoblja 1914. te najveća smrtnost 1915. i smrtnost blizanaca;
- tablica 1918., tj. smrtnost u završnom razdoblju ratnog razdoblja.

Tablica 12. Smrtnost novorođenčadi (N) na Barbanštini 1909. – dat. smrti/naselja

Datum smrti	Naselje	Kućni broj	Ž spol – dana života	M – dana života	N	Prezime oca
3. 1.	Bičići	88/7	0	3	1	
6. 1.	Barban	69	12	0	1	

³⁷ Spolno prenosiva venerična, tj. spolna bolest, prouzročena bakterijom *Treponema pallidum*. Ako se ne liječi, dolazi do općih simptoma i oštećenja unutrašnjih organa i mozga. Ivan RUDELIĆ, *Povijest medicine*, nav. dj. str. 114., dostupno na: <https://spolnozdravlje.hr/clanak.php?id=12363>, pristupljeno 27. travnja 2021. i 25. rujna 2023.

30. 1.	Rebići	122/9	0	12	1	
20. 2.	Bratulići	84/9	0	20	1	A. Lupetina
25. 2.	Manjadvorci	93/16	0	8	1	
27. 2.	Grabri	71/17	2	0	1	
17. 3.	Jurićev Kal	2	8	0	1	
18. 3.	Šajini	24	2	0	1	
18. 3.	Bratulići	84/40	6	0	1	J. Lupetina
19. 3.	Jurićev Kal	22/27	0	2	1	
27. 3.	Draguzeti	126/13	0	9	1	
10. 4.	Vorihi	76/5	0	12	1	
21. 5.	Vadreš	136/13	14	0	1	
4. 6.	Kujići	113/11	0	2	1	
11. 6.	Hreljići	126/6	4	0	1	
14. 6.	Perhati	31	0	24	1	
28. 10.	Hreljići	123/11	0	28	1	
Ukupno dana života			48	120	17	
Do 7 dana starosti	Ukupno br. n.		4	3	7	

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916.,
ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

Tablica 13. Smrtnost novorođenčadi (N) na Barbanštini 1910. dat. smrti/naselja

Datum smrti	Naselje	Kućni broj.	Ž – dana živ.	M – dana živ.	N	Prezime oca	Napomena
13. 1.	Belavići	162/11	0	2	1		
19. 1.	Barban	12/64.	16	0	1		
28. 1.	Hreljići	123/6	6	0	1		
12. 2.	Šajini	62/4	6	0	1		
8. 4.	Šajini	49	0	15	1		
15. 4.	Vorihi	61/6	0	2	1	J. Grgorić	blizanci
4. 5.	Vorihi	61/6	0	21	1	J. Grgorić	blizanci
11. 9.	Manjadvorci	101/16	3 sata	0	1	P. Brgić	blizanka
11. 9.	Manjadvorci	101/16	9 sati	0	1	P. Brgić	blizanka
11. 9.	Hrboki	107/2	0	1	1		
19. 10.	Vadreš	136/22	0	2	1		
24. 12.	Draguzeti	119/20	8	0	1		
Ukupno dana života			36 d. ž. i 13 sati	43	12		
Do 7 dana starosti	Ukup. br.		4	4	8		

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916.,
ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

Tablica 14. Smrtnost novorođenčadi (N) na Barbanštini 1912. dat. smrti/naselja

Datum smrti	Naselje	Kućni broj	Ž – dana živ.	M – dana živ.	N	Napomena
1. 1.	Puntera	140/120		5	1	
6. 1.	Špadići	52/41		7	1	
21. 1.	Vorih	64/26		4	1	
26. 1.	Glavani	30/8		8	1	
26. 2.	Grandići	52/12	2		1	
1. 3.	Špadići	57/3		1 sat	1	2. 3. prem. majka od puerperalne groznice
31. 3.	Manjadvorci	104/6		9	1	preminula sestra 1911. stara 1 g. 3. mj. i 8 d.
14. 4.	Hreljići	123/5		5	1	
19. 4.	Hrboki	105/13		2	1	12. 5. prem. majka od puerperalne groznice
5. 5.	Hreljići	126/6		8	1	
7. 5.	Bateli	148/45	24		1	
2. 7.	Barban	6	2 sata		1	
23. 9.	Šajini	49/20		1	1	11. 10. prem. majka od puerperalne groznice
22. 11.	Puntera	140/2		22	1	
Uk. d. života			24 d. ž. i 2 sata	71 d. ž. i 1 sat	14	
Do 7 d. st.	Ukup. br. n.		2	7	9	

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

Tablica 15. Smrtnost novorođenčadi (N) na Barbanštini 1913. dat. smrti/naselja

Datum smrti	Naselje	Kućni broj	Ž – dana života	M – dana života	Novorođ.
1. 2.	Manjadvorci	158/8	0	7	1
13. 2.	Grandići	52/12	2	0	1
15. 2.	Draguzeti	125/3	0	2	1
1. 3.	Rebići	115/3	0	8	1
14. 4.	Goleševo	81	11	0	1
15. 8.	Vadreš	136/22	15	0	1
19. 9.	Jurićev Kal	72	20	0	1
16. 12.	Manjadvorci	152/1	14	0	1
Ukupno dana života			62	17	8
Do 7 dana starosti	Ukup. br. n.		1	2	3

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

Tablica 16. Smrtnost novorođenčadi (N) na Barbanštini 1914. dat. smrti/naselja

Datum smrti	Naselje	Kućni broj	Ž – dana života	M – dana života	N	Napomena
10. 1.	Jurićev Kal	1	2	0	1	blizanci
12. 1.	Jurićev Kal	1		4	1	blizanci
30. 6.	Glavani	23/9	7	0	1	
23. 8.	Borinići	2		6	1	
11. 10.	Beloći	131/21		10	1	
16. 11.	Melnica	45	7	0	1	14. 11. prem. majka od puer. groz.
16. 11.	Škitača	95/55		2	1	
20. 11.	Šajini	55/3	1 sat	0	1	
24. 11.	Manjadvorci	153/8		10	1	
1. 12.	Frkeči	62/20		6	1	
Ukupno dana života			16 d. ž i 1 sat	38	10	
Do 7 dana starosti	Ukup. br. n.		4	4	8	

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916.,

ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

Tablica 17. Smrtnost novorođenčadi (N) na Barbanštini 1915. dat. smrti/naselja

Datum smrti	Naselje	Kućni broj	Ž – dana života	M – dana života	N	Napomena
1. 1.	Beloći	132/2	5	0	1	
18. 1	Hrboki	105/13	0	6	1	
20. 1.	Puntera	140/40	10	0	1	
30. 1.	Bičići	69/10	4	0	1	
4. 2.	Bičići	72/18	8	0	1	
5. 2.	Manjadvorci	93/26	5	0	1	
6. 2.	Poljaki	85/17	0	9	1	
7. 2.	Belavići	5	0	8	1	
15. 2.	Beloći	129/20	0	7	1	blizanci
15. 2.	Beloći	129/20	7	0	1	blizanci
21. 2.	Hreljići	126/14	4	0	1	blizanka
27. 2.	Rebići	122/9	0	5	1	
1. 3.	Hreljići	126/14	0	12	1	blizanac
7. 3.	Manjadvorci	101/13	0	21	1	
20. 3.	Regulići	49/57	0	4	1	

22. 3.	Regulići	49/57	0	2	1	
12. 4.	Melnica	66/3	1	0	1	
6. 5.	Šajini ?		9	0	1	
3. 08.	Barban	13	4	0	1	
24. 12.	Bratulići	7	2	0	1	
Ukupno dana života			59	74	20	
Do 7 dana starosti	Ukup. br. n.		8	5	13	

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916.,
ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

Tablica 18. Smrtnost novorođenčadi (N) na Barbanštini 1918. dat. smrti/naselja

Datum smrti	Naselje	Kućni broj	Ž – dana života	M – dana života	N
22. 11.	Kujići	113/5	27	0	1
30. 12.	Šajini	1	7	0	1
Ukupno dana života			34	0	2
Do 7 dana starosti	Ukup. br. n.		1	0	1

Izvor: MU Pula, HR – DAPA, MKU Barban 1909. – 1916.,
ŽU Barban, MKU Barban 1917. – 1918.

VI. Zaključak

Istraživanjem smrtnosti dojenčadi na Barbanštini, analizom podataka upisanih u matičnu knjigu umrlih (MKU), proučavanog razdoblja 1909. – 1918., utvrđen je nemali broj preminulih osoba. Od ukupno preminulih 659 osoba različite životne dobi, 187 je preminule dojenčadi, odnosno od 0 do 12 mjeseci starosti ukupno je preminulo 28,4 % dojenčadi. Do 28 dana starosti ukupno je preminulo 114 novorođenčadi, od toga više u vrijeme mira (65) negoli u ratnom razdoblju. U istraživanom razdoblju 1915., godine evakuacije stanovništva zbog ratne prijetnje, preminulo je 20 novorođenčadi. Smrtnost je u toj životnoj dobi, s dvoje preminulih, najmanja 1918. Najveća smrtnost istraživanog razdoblja, sa 61 preminulim novorođenčetom, uočljiva je u I. kvartalu hladnih zimskih mjeseci. Unutar životne skupine do 28 dana starosti, do 7 dana starosti ukupno je preminulo 64 novorođenčadi, također manje u ratnom razdoblju. Uzrok tome možemo tražiti u prisilnoj evakuaciji stanovništva, a pod prijetnjom ratne opasnosti. Smrtnost dojenčadi u najranijim danima života upućuje na nisku razinu životnog standarda, koji je rezultirao lošim zdravstvenim i higijenskim uvjetima života. Kao posljedica toga javljale su se i razne zarazne bolesti koje su u nedostatku zdravstvene skrbi, liječnika i do tada otkrivenih lijekova, kao i zbog siromašne prehrane, uglavnom završavale smrtnim ishodom. Godina 1917., kada se

većina evakuiranog stanovništva vratila, kako u Istru tako i na područje Barbana, bila je sušna i rezultirala je glađu. Te godine je od 0 do 12 mjeseci starosti preminulo 11, a 1918. 14 dojenčadi.

Usporedbom ukupno preminulih 114 novorođenčadi do 28 dana starosti s umrlih 73 dojenčadi od 29 dana starosti do 12 mjeseci, možemo zaključiti da je smrtnost dojenčadi veća prvih dana života. Zaključno, istraživanje se temeljilo na dojenačkoj dobi, a kao uzroke smrtnog ishoda, osim *debilitasa*, možemo potvrditi postojanje loših socioekonomskih uvjeta, nedostupnost zdravstvene skrbi te nizak životni standard. Navedeno se iščitava iz većeg broja preminule novorođenčadi do 7, odnosno do 28 dana starosti, odnosno u prvim danima života.

VII. Izvori i literatura

Izvori

MATIČNI URED PULA i DAPA (digit. oblik), *Matična knjiga umrlih Barban (1860. – 1916.)*, br. 49.

ŽUPNI URED BARBAN, *Matična knjiga umrlih Barban (1917. – 1949.)*, br. 26.

MATIČNI URED PULA, *Matična knjiga krštenih (rođenih) Barban 1891. – 1922.*, br. 1.

Literatura

GELO, Jakov, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981.*, Zagreb 1987.

PARONIĆ, Samanta, *Župa Barban u XIX stoljeću. Demografska slika kroz prizmu matičnih knjiga*, Zagreb 2020.

PITAMIC, Tomo, *Pedijatrija, udžbenik za škole za medicinske sestre*, III. dopunjeno i popunjeno izdanje, Beograd – Zagreb 1971.

RADETIĆ, Ernest, *Istarski zapisi*, Zagreb 1969.

RUDELIĆ, Ivan, *Povijest medicine u južnoj Istri u okviru svjetskih zbivanja*, Pazin 1997.

ŠTAMPAR, Andrija, *Niz pouka o zdravlju i bolesti*, Zagreb 1912.

WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica, *Stanovništvo i razvoj*, Zagreb 1999.

Članci i izvješća

BAZINA, Antonela i suradnici, „Uzroci perinatalne smrti u prijevremeno rođene djece“, *Gynaecol Perinatol*, Zagreb – Split 2007.

BUKLIJAŠ, Tatjana, VEKARIĆ, Nenad, „Mortalitet u Cavtatu 1825. – 1918.“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, 36, Dubrovnik 1998.

- DUMIĆ, Miroslav, MARDEŠIĆ, Duško, „Rast i razvoj“, u: MARDEŠIĆ, Duško i dr., *Pedijatrija*, 8. dopunjeno izdanje, Zagreb 2013.
- GELO, Jakov, „Kretanje ukupnog stanovništva Hrvatske“, u: Gelo, J., Akrap A. i Čipin, I., *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske (bilanca 20. stoljeća)*, Zagreb 2005.
- GELO, Jakov, „Neke specifičnosti demografske tranzicije u Hrvatskoj“, u: *Zbornik sažetaka znanstvenog skupa „Demografija u Hrvatskoj“*, ur. AKRAP, Anđelko, ČIPIN, Ivan, GELO, Jakov, Zagreb 2012.
- KRIVOŠIĆ, Stjepan, *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti Dubrovnika*, Dubrovnik 1990.
- MESİHOVIĆ-DINAREVIĆ, Senka i dr., *Pedijatrija za studente medicine*, Sarajevo 2005.
- PORUBIĆ KUKAL, Slavica, „Demografija smrtnosti i kultura smrti na Barbanštini 1909.–1918.“, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli 2021.
- PULJIZEVIĆ, Kristina, KRALJ-BRASSARD, Rina, „Utjecaj modernizacije javnog zdravstva i obrazovanje žena na dojenačku smrtnost u Dubrovniku krajem 19. i početkom 20. stoljeća“, *Anali Dubrovnik*, 56/2, Dubrovnik 2017.
- VEKARIĆ, Nenad, VRANJEŠ-ŠOLJAN, Božena, „Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU*, no. 47, Dubrovnik 2009.

Internetske stranice

- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14510>, pristupljeno 13. veljače 2021., 22. rujna 2023.
- BOLT, Richard Arthur „Fundamental Factors in Infant Mortality“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 98, Baltimore, 921., 9., dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/1015038>, pristupljeno 22. rujna 2023.
- <https://proleksis.lzmk.hr/10258/>, pristupljeno 27. travnja 2021., 25. rujna 2023.
- <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12903907/>, pristupljeno 28. travnja 2021., 25. rujna 2023.
- RODERICK MC GREW, Erle, *Encyclopedia of medical history*, London – Basingstoke 1985., dostupno na: https://archive.org/details/encyclopediaofme0000mcgr_u2p1/page/342/mode/2up, pristupljeno 30. lipnja 2021., 22. rujna 2023.
- <https://spolnozdravlje.hr/clanak.php?id=12363>, pristupljeno 27. travnja 2021., 25. rujna 2023.

Infant Meeting with Atropos – Death Registers from 1909 to 1918

Summary

By examining infant mortality in the microlocation of Barban Territory and analyzing data recorded in the death register (MKU) for the period from 1909-1918, a significant number of deceased individuals have been identified. Out of a total of 659 deceased individuals of different ages, 187 were infants, meaning that a total of 28.4% of infants from 0 to 12 months of age died during this period. Within the first 28 days of life, a total of 114 newborns died, with more deaths occurring during peacetime (65) than in wartime. The highest mortality during the study period, with 61 deceased newborns, was observed in the first quarter of cold winter months. Within the age group of infants up to 28 days old, 64 newborns died within the first 7 days of life also fewer during wartime. The cause of this can be attributed to the forced evacuation of the population under the threat of war danger. The infant mortality in the earliest days of life points to a low standard of living, which resulted in poor health and hygiene conditions.

In conclusion, this research was based on the age of infants, and as causes of mortality, in addition to debility, we can confirm the existence of poor socioeconomic conditions, limited access to healthcare, and a low standard of living. This can be inferred from the higher number of deceased newborns within the first 7 or 28 days of life, specifically in the early days of life.

DOMENICO CERNECCA I NJEGOV DOPRINOS PROUČAVANJU ŽIVOTA I DJELA KANONIKA PETRA STANKOVIĆA¹

red. prof. dr. sc. Slaven Bertosa
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Zagrebačka 30, 52100 Pula
E-mail: slaven.bertosa@unipu.hr

Izvorni znanstveni rad

U ovom je prilogu autor podrobnije analizirao sadržaj davno objavljenog rada jezikoslovca i sveučilišnog profesora Domenica Cernecche (Bale, 1914. – Pula, 1989.) o barbanskom eruditu Petru Stankoviću (Barban, 1771. – Barban, 1852.). Rad ovog istaknutog talijanista i prevoditelja tiskan je u Jadranskom zborniku 1960. i nedvojbeno predstavlja važan temelj od kojeg su krenuli svi kasniji proučavatelji života i djela znamenitog barbanskog kanonika. Uz biografske podatke, Cernecca opisuje i komentira najvažnije Stankovićeve radove te ističe njegov veliki doprinos za znanost i kulturu, uklapajući ga u širi kontekst istarske i barbanske povijesti onoga vremena.

Ključne riječi: Domenico Cernecca, Petar Stanković

Parole chiave: Domenico Cernecca, Pietro Stancovich

I. Tko je bio Domenico Cernecca?

Domenico Cernecca bio je poznati jezikoslovac, talijanist, sveučilišni profesor, prevoditelj, novinar i urednik. Rodio se 6. ožujka 1914. u Balama, a umro je 14. veljače 1989. u Puli. Bio je treće, najmlađe dijete u zemljoradničkoj obitelji Pietra Cernecche, čija je obitelj bila podrijetlom s Ćićarije, i Francesche Cozze, Talijanke iz Bala.

U rodnome mjestu pohađao je pet razreda osnovne škole, a potom je obrazovanje nastavio u Puli, gdje mu je živjela teta; tamo je 1934. maturirao s najvišim ocjenama na Klasičnoj gimnaziji „Giosuè Carducci“.

¹ Rad je nastao u sklopu projekta Filozofskog fakulteta u Puli “Istra i Kvarner u doba Venecije i Austrije: mikropovijesne teme” (šifra: ffpu-4-2023-5, voditelj: red. prof. dr. sc. Slaven Bertosa). Predstavljen je na XII. memorijalu Petra Stankovića 28. travnja 2022., ali se naknadno objavljuje u ovome svesku zbornika.

Iste godine upisao se na Filozofski fakultet u Padovi, ali je zbog lošeg imovnog stanja radio kao predavač u puljskoj trgovačkoj školi „Grion“, a u Padovu je odlazio samo polagati ispite. Godine 1937. preselio se u Firencu, gdje je dovršio studij i 1938. diplomirao književnost.

Kratko je radio kao profesor u puljskoj Tehničkoj školi, a 1939. položio je državni ispit u Rimu, kako bi mogao predavati latinski i talijanski jezik u srednjoj školi.

God. 1939. – 1940. odslužio je redoviti vojni rok u talijanskoj vojsci, u kojoj je od 1941. do kapitulacije Italije 1943. bio časnik.² Nakon toga vratio se u Pulu i opredijelio za partizanski pokret, u kojem je i aktivno sudjelovao od lipnja 1944. do svibnja 1945.

Nakon rata, u Puli je pod savezničkom vojnom upravom uređivao dnevnik „Il Nostro Giornale“, a od lipnja 1946. u Rijeci uređuje list „La Voce del Popolo“. Sljedeće godine vraća se u Pulu i preuzima dužnost ravnatelja Talijanske gimnazije „Leonardo da Vinci“, u kojoj je bio i profesor talijanskog i latinskog jezika.

Godine 1954. preselio se u Zagreb, gdje radi kao lektor talijanskog jezika na Filozofskom fakultetu i posvećuje se podučavanju, istraživanju, pisanju udžbenika, članaka i eseja.

Istraživao je lik i djelo barbanskog kanonika Petra Stankovića, na čemu je i doktorirao 1959. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.³ U sveučilišnoj karijeri napredovao je do zvanja redovitog profesora, a držao je predmete iz normativne gramatike i stilistike talijanskog jezika te povijesti talijanske književnosti.

Na poziv Pedagoškog fakulteta 1978. opet dolazi u Pulu i daje potporu razvoju studija talijanistike, koji postaje četverogodišnji sveučilišni studij, a Cernecca predstojnik jezične katedre. Iz zdravstvenih razloga predavanja napušta već 1980.

² Na Istrapediji se može pročitati da je Cernecca već 1941. unovačen i upućen na ratište u okupirane hrvatske krajeve. Bio je u službi u zapovjedništvima divizija i armijskog korpusa u Delnicama, Karlovcu i Crikvenici, ali nije sudjelovao u ratnim operacijama. Nakon kapitulacije Italije 1943. vraća se u Pulu i pridružuje narodnooslobodilačkom pokretu. Bio je član NOO-a za Pulu, koji je djelovao u ilegali. Njemačka ga je policija uhitila 4. lipnja 1944., ali je nakon samo tri dana uspio pobjeći iz zapovjedništva SS-a u metežu tijekom savezničkog bombardiranja Pule. Pridružio se partizanima i do kraja rata radio u agitpropu, u odjelu za tisak i propagandu. Pokrenuo je i uređivao partizanski list na talijanskom „La Nostra Lotta“, glasilo NOO-a Pule. (Istrapedija: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2685/cernecca-domenico>, natuknica Gorana Prodana, pristupljeno 24. travnja 2022.).

³ Nedugo potom tiskan je do danas najpoznatiji članak o Stankoviću: Domenico CERNECCA, „Petar Stanković“, *Jadranski zbornik*, sv. IV., Rijeka – Pula 1960., str. 5.-50., koji je i predmet ovoga rada.

Slika 1. i 2. Domenico Cernecca (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2685/cernecca-domenico>, pristupljeno 21. lipnja 2024.)

Tijekom karijere objavio je 40 znanstvenih radova, ponajviše analizirajući gramatiku i stilistiku talijanskih pisaca (Dante Alighieri⁴, Francesco Petrarca⁵, Niccolò Machiavelli⁶, Alessandro Manzoni⁷ i Italo Svevo⁸). Napisao je više udžbenika te skriptata za studente i razne tečajeve i stupnjeve talijanskog jezika. Njegov „Talijanski za odrasle“ doživio je devet izdanja (Zagreb 1957. – 1974.).

U suradnji s hrvatskim romanistom, talijanistom i leksikografom Josipom Jernejem⁹ objavio je dva udžbenika za audiovizualnu metodu učenja talijanskog jezika na pločama, gramatički priručnik i rječnik talijanskog jezika te priručnik „Talijanski za trgovce“.

Prevodio je na talijanski jezik monografije, turističke vodiče i školske udžbenike. Bavio se i dijalektologijom, a posebice je proučavao dijalekt rodnih Bala, o kojem je napisao više znanstvenih radova te je objavio rječnik baljanskog govora („Dizionario del dialetto di Valle d'Istria“, Trieste 1986.).

⁴ Dante Alighieri (Firenca, 1265. – Ravenna, 1321.), pjesnik (<https://www.treccani.it/enciclopedia/dante-alighieri/>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

⁵ Francesco Petrarca (Arezzo, 1304. – Arquà Petrarca kraj Padove, 1374.), pjesnik i humanist (<https://www.treccani.it/enciclopedia/francesco-petrarca/>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

⁶ Niccolò Machiavelli (Firenca, 1469. – Firenca, 1527.), književnik i mislitelj (<https://www.treccani.it/enciclopedia/niccolo-machiavelli/>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

⁷ Alessandro Manzoni (Milano, 1785. – Milano, 1873.), pisac (<https://www.treccani.it/enciclopedia/alessandro-manzoni/>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

⁸ Italo Svevo (Trst, 1861. – Motta di Livenza, 1928.), pisac, pravog imena Ettore Schmitz (<https://www.treccani.it/enciclopedia/italo-svevo/>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

⁹ Josip Jernej (Gorica, 1909. – Zagreb, 2005.), romanist, talijanist i leksikograf (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/jernej-josip>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

Bio je član niza hrvatskih i međunarodnih jezikoslovnih udruga, a dobitnik je više društvenih i stručnih priznanja. Njegovo ime nose ulice u Balama i Puli.¹⁰

II. Zanimljivosti o Stankoviću

Domenico Cernecca Stankovića smatra najuglednijom ličnošću ne samo u malom kaštelu Barbanu već u cijeloj Istri u prvoj polovini XIX. stoljeća. Podatke i biografske bilješke o njemu u godinama dok je živio i dvadesetak godina nakon smrti nalazimo razasute u djelima mnogih istarskih pisaca i erudita: talijanskih kao što su Luigi Barsan¹¹, Carlo De Franceschi¹², Felice Glezer¹³, Marco Tamaro¹⁴, Giuseppina Martinuzzi¹⁵, Giuseppe Caprin¹⁶, Baccio Ziliotto¹⁷, Giovanni Quarantotto¹⁸ i dr., te hrvatskih poput Ivana Milčetića¹⁹, Vjekoslava Spinčića²⁰, Šime Jurića²¹, Nikole Žica²²

¹⁰ Istrapedija: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2685/cernecca-domenico>, pristupljeno 24. travnja 2022.); Hrvatski biografski leksikon: <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3492>, pristupljeno 24. travnja 2022.); Nekrolog prof. dr. sc. Josipa Jerneja: <https://hrcak.srce.hr/clanak/179683>.

¹¹ Luigi Barsan (Rovinj, 1812. – Rovinj, 1893.), liječnik, proučavatelj starina i političar (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/3958/barsan-luigi>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

¹² Carlo De Franceschi (Gologorica, 1809. – Gologorica, 1893.), povjesničar i političar (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/627/de-franceschi-carlo>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

¹³ Felice Glezer (Rovinj, 1841. – Pula, 1913.), političar i publicist (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1025/glezer-felice>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

¹⁴ Marco Tamaro (Piran, 1842. – Poreč, 1905.), novinar i povjesničar (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2606/tamaro-marco>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

¹⁵ Giuseppina Martinuzzi (Labin, 1844. – Labin, 1925.), učiteljica, spisateljica i revolucionarka (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/222/martinuzzi-giuseppina>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

¹⁶ Giuseppe Caprin (Trst, 1843. – Trst, 1904.), pisac, novinar i publicist (<https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/2189/caprin-giuseppe>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

¹⁷ Baccio Ziliotto (Trst, 1880. - ?, 1961.), povjesničar (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1512/ziliotto-baccio>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

¹⁸ Giovanni Quarantotto / Quarantotti (Rovinj, 1881. – Venecija, 1977.), povjesničar i pjesnik (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2885/quarantotto-quarantotti-giovanni>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

¹⁹ Ivan Milčetić (Milčetići na Krku, 1853. – Varaždin, 1921.), književni povjesničar, filolog, etnograf i folklorist (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/milcetic-ivan>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

²⁰ Vjekoslav Spinčić (Spinčići kraj Kastva, 1848. – Sušak, 1933.), političar (<https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/1003/spincic-vjekoslav>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

²¹ Šime Jurić (Sinj, 1915. – Zagreb, 2004.), pisac, knjižničar i bibliograf (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/juric-sime>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

²² Nikola Žic (Punat, 1882. – Zagreb, 1960.), geograf i povjesničar kulture (<https://istra.lzmk.hr/clanak/zic-nikola>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

i dr.²³ Sve su to članci puni pohvale i divljenja, ali napisali su ih ljudi koji su osobno poznavali kanonika pa su možda bili nedovoljno kritični.

Milčetić je Stankovića smatrao Hrvatom s talijanskom kulturom. Spinčić navodi da je Stanković dobro poznao svoj materinski hrvatski jezik, ali da je bio protivnik glagoljice i da je pisao talijanskim jezikom te da je više obogatio književnost tuđega nego svojega naroda.²⁴

Kasnije, kada bi proteklo vrijeme moglo pružiti bolju priliku za dublje i promišljenije stavove, izdvajanjem onoga što je u kanonikovom životu bilo važno od onoga što je bilo nevažno ili prolazno, pisci su ga ili zaboravili ili površno spomenuli, prenoseći jedan na drugoga već ukalupljena i površna stajališta. Za potonje je Petar Stanković / Pietro Stancovich bio samo „dobar Talijan“, vrijedan i skroman svećenik iz Barbana, Istarski Plutarh i pisac opsežne „Biografije“. Smatrali su ga legendarnim i neumornim prikupljačem biografskih podataka, zatvorenog i otrgnutog od konkretnih problema svoje zemlje i svojeg naroda.²⁵

Cernecca navodi podatak da je kod hrvatskih pisaca Stankoviću štetila činjenica da je pisao na talijanskom jeziku. Stanković je bio izložen neobjektivnim i nepravednim ocjenama, temeljenim ne na njegovoj realnoj vrijednosti kao kulturnog čovjeka, pisca i istraživača, nego na trenutnim razlozima isključivo etničke i političke naravi, diktiranim skučenom malograđanskom ideologijom.²⁶

Mnogi dokumenti o Stankoviću izgubljeni su tijekom vremena u političkim i društvenim previranjima. Osobito je neizgodan gubitak skoro čitave Stankovićeve korespondencije jer su pisma u ono vrijeme, zajedno s memoarima i raspravama, bila jedan od glavnih oblika znanstvenog i književnog komuniciranja.²⁷

Cernecca spominje pisma na talijanskom, ali i francuskom i engleskom jeziku. Najbrojnija su pisma koja je Stanković primao i čuvao i onda kada nisu bila od osobite važnosti. Takvih pisama ima oko tisuću, a raznovrsnog su sadržaja.²⁸

Stanković je na svako primljeno pismo odgovarao pa lako zaključujemo koliko su njegove veze i interesi bili sveobuhvatni. Čini se da je pisma koja je upućivao svojim poznanicima Stanković prepisivao u posebne svežnjice i sačuvao kao dokument vlastitog životopisa koji je namjeravao napisati, a prema nekim podacima zaista ga je bio i napisao. D. Cernecca je zabilježio da je 1955. u Barbanu posjetio 50-godišnjicu Mariju Gambin, nećakinju kanonika Gambina, Stankovićeve kolege, i čuvaricu tradicije, koja ga je uvjerala da je stari Stanković napisao svoj životopis i da ga je ona

²³ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković“, nav. dj., str. 5.-7.

²⁴ Isto, str. 7.

²⁵ Isto, str. 6.-7.

²⁶ Isto, str. 7.

²⁷ Na istome mjestu.

²⁸ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković“, nav. dj., str. 8.

vidjela u rukopisu u kanonikovoj kući. Nije isključeno da se taj rukopis dugo čuvao u Kući Stanković te da se izgubio tijekom Drugoga svjetskog rata kada se tamo nalazila talijanska posada.²⁹

Dokumenti su pretrpjeli razne nezgode i konačno završili u Sveučilišnoj knjižnici u Puli. Bila bi potrebna, veli Cernecca, daljnja istraživanja po privatnim bibliotekama i arhivima brojnih Stankovićevih znanaca u književnosti, umjetnosti, znanosti... u Trstu, Veneciji, Padovi, Milanu, Torinu, Firenci, Rimu i drugdje.³⁰

O Stankovićevoj obitelji imamo tek malo površnih vijesti. Obiteljsko stablo upoznajemo iz rukopisa Ivana Kukuljevića³¹. Dokument je pisan hrvatskim jezikom, a na Kukuljevićev ga je zahtjev sastavio Josip Antun Batel / Giuseppe Antonio Battel³². Radi se o shematičnom dokumentu u kojem su samo navedena imena i nekoliko ilustrativnih i vrlo sumarnih bilježaka o obitelji Stanković iz Barbana. Spomenuto je 19 osoba. Prema dokumentu, praotac obitelji bio je Matko Stanković, ratar sa Starog Pazina, čiji su preci došli u Istru iz Hrvatske oko 1460. bježeći pred Osmanlijama.³³

Od četiri Matkova sina, dva su ostala kod kuće; najstariji Anton postao je svećenik u Savičenti, a najmlađi Martin, vjerojatno pradjed našega kanonika, preselio se u XVII. stoljeću u Barban. Vjerojatno je Martinu bila dodijeljena povlastica i monopol za prevoženje u luku Pisak svih drva koja su se sjekla za gospodare i za opčinu: njegovo se ime spominje u Knjizi vizitacije feudalne jurisdikcije Barbana i Raklja koju je 1767. obavio opunomoćenik obitelji Loredan, vlasnice Barbansko-rakljangskog feuda, Michele Angelo Barbini.³⁴ To znači da je obitelj Stanković bila seljačkog podrijetla, bez obzira što su neki članovi ponekad dobivali funkciju župana, požupa ili upravitelja dobara. No Stankovići iz Barbana nisu bili seljaci, nego sitni građanski poduzetnici i trgovci. Nije isključeno da je Martin bio trgovac već u kraju iz kojeg je došao i da je napustio Savičentu (odvojivši se od brata Antona) i preselio se u Barban zahvaljujući sretnoj intuiciji da će tu naći ljepše prilike da se obogati. Barban je tada

²⁹ Na istome mjestu.

³⁰ Na istome mjestu. Do danas ostali su gotovo neistraženi inozemni arhivi i ustanove u kojima sasvim sigurno postoje podaci o Petru Stankoviću, a pogotovo njegova pisma koja je upućivao suvremenikima s kojima je bio u kontaktu. Povjesničar Miroslav Bertoša (Beograd, 1938. – Pula, 2023.) pronašao je 90-ih godina XX. stoljeća u Accademiji dei Concordi u Rovigu nekoliko Stankovićevih pisama te ih je kasnije objavio: Miroslav BERTOŠA, „Pet pisama Pietra Stancovicha / Petra Stankovića u rukopisnom fondu Accademie dei Concordi u Rovigu (1804.-1835.)“, *Barbanski zapisi*, sv. 2., Barban 2014., str. 85.-94.

³¹ Ivan Kukuljević Sakcinski (Varaždin, 1816. – Puhakovec u Hrvatskom zagorju, 1889.), povjesničar, književnik i političar (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/kukuljevic-sakcinski-ivan>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

³² Josip Antun Batel / Giuseppe Antonio Battel (Barban, 1827. – Barban, 1889.), samouki povjesničar (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2387/batel-battel-josip-antun>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

³³ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković“, nav. dj., str. 10.

³⁴ O tome je znatno kasnije pisao i povjesničar Miroslav BERTOŠA, *Istra: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*, Pula 1995., str. 681.

bio važno raskrižje putova prema Puli, Labinu, Žminju, Krnici i Raklju, a povoljna je bila i blizina mora jer je kaštel imao vlastito пристаниште u Raškom zaljevu, sigurnu luku Pisak (Pessacco).

Martin Stanković imao je dvoje djece: Antona i Franju. Anton je nastavio očevo zanimanje te je vješto, uporno i uspješno vodio i proširio trgovinu i poslove, stvorivši lijepo imanje koje je za relativno siromašno mjesto poput Barbana bilo znatno, pogotovo ako se uzme u obzir da je bilo plod truda i rada tek dviju generacija.³⁵

Dobro ekonomsko stanje dozvolilo je Antonu Stankoviću da se razlikuje od većine svojih sumještana i da se spoji s najuglednijim obiteljima iz Barbana i okolnih naselja. Vjenčao se s Notburgom Martinčić iz Gračišća, djevojkom iz jedne od najcjedenjenijih obitelji u mjestu, koja je imala brata svećenika. U braku im se rodilo osmero djece, od kojih je troje umrlo u mladoj dobi. Poduzetni je trgovac odlučio poslati na školovanje svu mušku djecu: tako je najstariji Petar Matija postao kanonik, Martin je završio studij medicine i bio je liječnik u Savičenti, dok je Vico, koji je studirao u Rovinju i Rijeci, umro s 19 godina. Kći Andrijana udala se za Alessandra Delettija, člana jedne od najimućnijih barbanskih obitelji, koja je Stankoviću dala jedinog neizravnog potomka, Alessandra Delettija Mlađeg, kojeg je kanonik jako volio. Kći Katarina udala se za Capponija, iz druge dobrostojeće obitelji u kaštelu, ali je ubrzo ostala udovica bez potomaka te je potom živjela s bratom kanonikom. Osim spomenutih, koji su ostali živi, imao je Anton Stanković i nezakonitog sina Ivana II., koji je živio u kući brata Petra kao upravitelj njegovih dobara.

Kakvo je bilo Petrovo djetinjstvo nije nam poznato, no vjerojatno je sličilo drugoj djeci dobrostojećih obitelji u malome mjestu, uvijek zaokupljenih upornim radom i težnjom prema stvaranju sve većeg bogatstva.

Barban je tada bio skromno naselje, smješteno na sjevernom dijelu visoravni koja se strmo spušta u dolinu rijeke Raše. Bilo je to mjesto dobrih seljaka, ali bez škole i bez kulturne tradicije, daleko od velikih središta pokrajine. Zahvaljujući bogatstvu, Anton Stanković se približio višim slojevima gospode, odlučio je dati sinovima dobru naobrazbu i time im osigurati privilegirani položaj u društvu. Tako je prvorođenog Petra povjerio brizi mjesnog svećenika, da bi naučio prve temelje obaju jezika, talijanskog koji je bio jezik gospode, i hrvatskog koji mu je bio materinski i jezik naroda.

Osim prvih temelja jezika kod mjesnog svećenika, Barban nije mogao pružiti druge odgovarajuće naobrazbe jer nije imao školu, niti je škola bilo u susjednim gradićima. Poznati su uvjeti u kojima se stjecala izobrazba i kultura u Istri u posljednjoj četvrtini stoljeća prije Francuske revolucije, a i kasnije. Vladarima nisu bili potrebni prosvijećeni građani, već poslušni podanici. Kultura je stoga bila na vrlo niskom stupnju, tako da se nije ni znalo za školu ni učitelja. Škole su se širile polako, pogotovo u

³⁵ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković”, nav. dj., str. 11.

austrijskom dijelu Istre.³⁶ Postojao je, naime, strah da se razvitkom kulture ne poremeti ustroj društva i da se u njemu ne stvori rasadnik učenih ljudi koji kasnije ne bi htjeli čuti za fizički rad. Samo je Mletačka Republika, koja je obalne gradiće držala izvan dometa krutog feudalizma, davala određeni poticaj školi i obrazovanju u Istri jer su Republici, koja je sva bila predana trgovini, bili potrebni podanici koji znaju čitati, pisati, voditi račune i sastavljati izvješća. Zato su otvorene škole u većim gradovima provincije poput Kopra, Pirana, Izole i Rovinja. Rovinj je u Stankovićevo doba bio najveći i najkulturniji grad u Istri, a imao je dvije škole koje je financirala općina. Imao je i javnu knjižnicu, a nakratko (1763. – 1765.) imao je i književnu Akademiju poduzetnih (*Accademia degli Intraprendenti*). Bio je na glasu kao centar znanosti i pružao je najbolje mogućnosti onima koji su htjeli učiti i živjeti u kulturnoj sredini.

Ni o rovinjskom periodu našeg kanonika ne možemo ništa reći, ali sigurno je da se on tamo dobro snašao i zavolio grad. Tu je sklopio prijateljstva koja su trajala čitav život i nije ih nikad zaboravio pa je pred smrt voljenome gradu darovao ono što mu je bilo najdraže – svoju sjajnu knjižnicu s preko 4.000 svezaka te lijepu zbirku minerala, okamina i medalja, koje je sustavno i strpljivo prikupljao tijekom dugoga života.

Često se bavio mišlju da napusti Barban i trajno se preseli u Rovinj jer je tamo klima blaža, a morske veze s Trstom i Venecijom dobre. Ali toga se odrekao jer je bio suviše vezan za svoju kuću i za svoja imanja. Volio je samoću i bio je naviknut biti gospodar u Barbanu, u kojem je dominirao intelektualno i gospodarski.

Kada je završio školovanje u Rovinju, Stanković je morao napustiti Istru jer u njoj nije bilo viših škola pa ga je otac poslao na seminar u Udine. Kao đak, tu je bio vrlo marljiv i ozbiljan, o čemu postoji svjedočanstvo u rovinjskoj knjižnici, gdje se čuvaju dvije knjige rukopisa koje sadrže tečaj iz filozofije i fizike.³⁷ Prvi je svezak debela knjiga od 322 stranice pod naslovom „Institutiones philosophicae – Praelectae in Gymnasio Utinense a professore... (ime nije zabilježeno) anno domini 1792 – tomus I – Continens Ethicam et scriptae propria manu ab alumno auditore Pietro Stankovich e Castro Barbana Histriae cum tabulis ab ipso delineatae anno domini 1792“. Druga knjiga sadrži podatke iz fizike i opremljena je s 47 slika, na kojima su velikom točnošću i pomnjom nacrtani strojevi, instrumenti i leće: neće se uzalud Stanković dugo vremena posvetiti proučavanju fizike i tehnike, primjenjujući njihove principe na svoje izume i pri rješavanju raznih tehnoloških problema (sisaljke, cijevi, preše za tiještenje ulja i vina, automatske pile, projekti za kuće itd.).

O Stankovićevoj sposobnosti i velikoj ljubavi za crtež ostao nam je sačuvan među njegovim spisima u Sveučilišnoj knjižnici u Puli, u svim detaljima razrađen projekt za nadogradnju dvaju katova na njegovoj staroj kući u Barbanu. Prema vlastitom je nacrtu Stanković 1813. od male očinske kuće napravio najljepšu trokatnu zgra-

³⁶ Isto, str. 12.

³⁷ Isto, str. 13.

du u Barbanu, zasjenivši i kaštel starih gospodara. Na kući je uklesao vlastito ime i ugradio ploču s riječima „Non omnis moriar“ (Ne umire sve). Uzidao je i jednu glagoljsku spomen-ploču pa se čini neosnovanom ili barem malo vjerojatnom Spinčićeva optužba da je kanonik spalio glagoljske knjige u Barbanu. Govoreći o uništavanju ovih knjiga, Luka Kirac³⁸ ne spominje Stankovića.

Na koricama prve od spomenutih knjiga nalazi se portret mladog seminarista. To je prvi susret s fizičkom osobom mladog Stankovića. Prikazuje mladića od dvadesetak godina, ukrašena, elegantna, ugodne vanjštine: pravi mladi opat iz XVIII. stoljeća, profinjjenih crta, široka i prostrana čela, živih svijetlih očiju, valovito počesljane, svijetlosmeđe kose. Ostavlja odmah dojam nježne, a istovremeno snažne, ponešto tvrdoglave i egocentrične osobe, kakva ćemo ga i upoznati u zreloj dobi.

Kad je završio studije na udinskom seminaru, Stanković je prešao na Teološki fakultet Sveučilišta u Padovi, gdje je studirao od 1792. do 1795., a učitelji su mu bili Antonio Valsecchi³⁹ iz Verone i Giorgio Maria Albertini⁴⁰ iz Poreča. Čini se, međutim, da taj studij nije zadovoljio njegovu želju za znanjem pa se dao na studiranje prava, a posebice se usrdno posvetio proučavanju matematike i prirodnih znanosti pod vodstvom Zadrana Simonea Stratica⁴¹, s kojim ga je kasnije povezivala zahvalnost i divljenje, tako ga je često posjećivao, kad je bio u Padovi, a više je puta putovao i u Milano da vidi učitelja koji se tamo bio preselio.

O padovanskom periodu također ne znamo mnogo. Poneka bi se informacija možda mogla naći u devet neobjavljenih pisama koja je Stanković uputio opatu Giuseppeu Furlanettu⁴², a koja se čuvaju u Seminarskoj knjižnici u Padovi. U povodu 20 godina njihova prijateljstva, 1822. posvetio mu je svoju knjigu „Dell’Anfiteatro di Pola“.

Ovaj Stankovićev period sigurno je jedan od najljepših jer je u to vrijeme sklopio trajna prijateljstva, a kasnije se uvijek osjećao povezan s gradom i svojim profesorima. O tome svjedoče mnoga pisma koja je izmjenjivao s prijateljima u Padovi, kao i putovanja koja je svake godine poduzimao u Italiju, zadržavajući se u Padovi dugo

³⁸ Luka Kirac (Medulin, 1860. – Rakotule kraj Karojbe, 1931.), svećenik, preporoditelj, političar i proučavatelj istarskih starina (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/349/kirac-luka>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

³⁹ Antonino / Antonio Valsecchi (Verona, 1708. – Padova, 1791.), svećenik dominikanac i sveučilišni profesor ([https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-valsecchi_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-valsecchi_(Dizionario-Biografico))), pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

⁴⁰ Giorgio Maria Albertini (Poreč, 1732. – Poreč, 1810.), svećenik dominikanac, filozofski i teološki pisac (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2295/albertini-giorgio-maria>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

⁴¹ Simone Stratico (Zadar, 1733. – Milano, 1824.), erudit, matematičar i fizičar (https://www.treccani.it/enciclopedia/simone-stratico_%28Enciclopedia-Italiana%29/, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

⁴² Giuseppe Furlanetto (Padova, 1775. – Padova, 1848.), opat i erudit ([https://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-furlanetto_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-furlanetto_(Dizionario-Biografico))), pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

vremena. Padova je svakako nadahnula i neka od njegovih najvećih djela, poput knjige „Biografia degli uomini distinti dell’Istria“, koju je sastavio na nagovor prijatelja iz Padove dr. Antonija Piazzę, učena čovjeka i profesora arheologije u Rimu.⁴³

U Padovi su mu najdraži prijatelji bili upravo spomenuti profesor Stratico i opat Furlanetto, s kojima se često susretao na znanstvenim kongresima te u termalnim lječilištima u Abanu i Battagli. Znatno kasnije, u pismu upućenom Furlanettu 1842., Stanković daje oduška gorčini zbog bolesti očiju koja ga je pogodila, onemogućujući mu rad i prijeteći mu lišavanjem mogućnosti da vidi prijatelja i da sudjeluje na znanstvenom kongresu koji se te godine održao u Padovi. Pismo je značajno i zato što izražava kanonikovu ljubav prema Padovi.

Završivši teološke studije „con molta lode e con plauso“, kako se tada govorilo, mladi Stanković vratio se u rodni Barban, gdje ga je 1795. za svećenika zaredio Gian Domenico Juras⁴⁴, biskup Puljske biskupije. Godine 1797., po želji svojih sumješšana, imenovan je kanonikom zborne crkve sv. Nikole, a kada je umro župnik, primio je dužnost upravitelja župe.

Činilo se da se mladi svećenik usmjerio k brznoj crkvenoj karijeri, ali nije bilo tako jer on nije bio stvoren za administrativne poslove pa je nevoljko ostao na toj dužnosti, dok se jedanaest godina kasnije, 1808., od nje konačno uspio osloboditi. Položaj kanonika ipak mu je ostavljao dovoljno vremena da se posveti brizi za imanje, a nadasve za omiljene studije. Uostalom, prosvjetiteljske ideje o vrijednosti znanja i kulture, koje je još sačuvao, pojačale su u njemu strast za erudicijom i lijepu ambiciju da bude zaslužan za domovinu Istru na polju znanosti, umjetnosti i književnosti.

I o ovom su razdoblju podaci oskudni. Jedini je izvor spomenuti svežanj talijanskih, francuskih i engleskih pisama koja je Stanković upućivao između 1794. i 1796., dakle, u razdoblju studija i neposredno nakon toga. U njima nikad ne govori o poslovima u svojem zvanju, već se čini da se sav dao na proučavanje sebe samoga, na razjašnjenje unutarnjih problema i na stvaranje vlastita sustava ideja i života. U pismu iz 1795., upućenom B. C.-u, vjerojatno Bernardu Capponiju iz Barbana, liječniku u Malom Lošinju i kasnije u Trstu, govori o svojoj filozofiji, o vrlini koju želi gajiti prema znanosti kojoj se želi posvetiti, o potrebi da putuje u svrhu stjecanja novih spoznaja.⁴⁵ Volio je grčke filozofe, smatrajući da nam trebaju poslužiti kao primjer i vodič u životu. Naveo je da mu je tijelo dobro i uravnoteženo, a duh miran, iskren i osjetljiv. Pohvalio se da su ga te godine odlikovali primanjem u koparsku Akademiju preporođenih (*Accademia dei Risorti*). Iz ovog se pisma vidi da su mladog Stankovića već počeli zapažati u istarskim kulturnim krugovima i da je bio prihvaćen za člana

⁴³ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković“, nav. dj., str. 14.

⁴⁴ Ivan Dominik Juras / Gian Domenico Juras (Rab, 1742. – Pula, 1802.), biskup Puljske biskupije (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2472/juras-ivan-dominik>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁴⁵ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković“, nav. dj., str. 15.

najstarije i najživlje istarske književne akademije, u kojoj su bili najpoznatiji istarski umovi. Nije poznato na temelju kojih je zasluga primljen u koparsku akademiju. Do tada još nije ništa bio objavio, ali je bio privukao pozornost obrazovanih ljudi po svojem duhu, kulturi i pjesmama koje su sigurno kolale među književnicima, kako je bio običaj onoga vremena. Pjesmu koju je čitao prilikom primanja u Akademiju preporođenih Stanković je kasnije uvrstio u svoju zbirku „Versi“, a ima naslov „L’Innesto“. U njoj govori o ljudskom umu koji svojoj volji pokorava prirodu.

U tim Stankovićevim pismima nalazi se i epigram u kojem se nježno šali sa svojim nećakom Alessandrom Delettijem, istaknuvši svoju dobroćudnu, ali uvijek pomalo ironičnu i zajedljivu duhovitost:

*Alessandro il Macedone fu grande
per valore e virtù, non per statura.
Alessandro dei Letti è piccinino
in valore e virtù, grande in figura.*

Poslije burnih godina studiranja daleko od Istre, Stanković se zacijelo nije mogao pomiriti s inercijom maloga mjesta poput Barbana pa je nastavio s izobrazbom, studiranjem i meditiranjem o znanosti i ljudskom srcu. U svojem je kaštelu najviše cijenio bezbrižnost, mir i samoću jer su pogodovali učenju. U citiranom svežnjicu nalazi se pismo upućeno nekoj „Fraile“, a to je vjerojatno bila Eleonora von Barenberg, koju je i opjevao u jednoj svojoj pjesmi.

Navodi da znanost predstavlja njegovu najveću sreću pa se ponekad kao za šalu s njom zabavlja u svojem samotnom filozofskom skrovištu, a najviše se posvećuje upoznavanju srca ljudi općenito, a posebice svojega.

Mnogi su se pitali zašto se Stanković zatvorio u svoj Barban, dok su ga kulturni i znanstveni interesi privlačili drugdje.⁴⁶ Odgovor možda leži upravo u „samotnom filozofskom skrovištu“ koje mu je pružalo sve mogućnosti da se posveti svojim studijima i eksperimentima.

Pisma u malom svežnju bila su napisana u razdoblju društvenih i političkih trzavica, kad je Francuska od 1789. bila uzdrmana revolucijom koju su konzervativne monarhije nastojale ugušiti. Kakvo je bilo Stanovićevo stajalište prema velikim problemima trenutka i kakav je odnos zauzeo prema povijesnim događajima koji su nastupili, prema povratku apsolutizma Svete alijanse, prema pokretu karbonara i liberala, prema talijanskom Risorgimentu i Hrvatskom narodnom preporodu koji su uslijedili u Europi u prvoj polovini XIX. stoljeća, ne možemo sa sigurnošću znati. Nešto se može saznati iz pisma upućenog u Trnovu, vjerojatno u posljednjim mjesecima 1795., kada je poslije Konventa uspostavljen Direktorij, i vjerojatno opatu Pompeu Martinčiću, Stankovićevom ujaku i tamošnjem kanoniku. Prema novoj je vlasti pokazao

⁴⁶ Isto, str. 16.

moralnu i političku rezerviranost. Mnogo je jasnije Stankovićevo političko stajalište iskazano u nekim sonetima zbirke „Versi”: tu kanonik otvoreno osuđuje Revoluciju, a uzvisuje prijestolje, vjeru i vlasništvo. Revolucionari su za njega „furibondi lupi spaventosi”. Tamnim bojama oslikava sudbinu Europe nakon pogubljenja francuskog kralja Luja XVI. i veliča koaliciju protiv Francuske.⁴⁷ U ovoj svojoj prvoj političkoj fazi Stanković je, dakle, bio protivnik Francuske revolucije i udara koji je ona zadala starom feudalnom svijetu. S obzirom na njegov društveni položaj i primljeni odgoj, ne treba se čuditi da je tako mislio. Čudnija je, a možda stoga i značajnija, činjenica da Stanković nije našao niti jedne riječi revolta protiv Napoleonove kampanje u Italiji i protiv rušenja Mletačke Republike, kojoj je morao biti privržen, ako ni zbog čega drugoga, onda zbog sentimentalnih veza koje su ga spajale s Padovom i Venecijom. Osim toga, i sam Barban bio je stoljećima mletački posjed. Štoviše, dok mladi Ugo Foscolo⁴⁸ napušta Veneciju da ne bi potpao pod Austriju, Stanković ne samo da ne žali za Republikom, nego pozdravlja njezin pad i veliča Austriju koja ju je zauzela. Moglo bi se posumnjati da ova njegova ravnodušnost prema sudbini Venecije nije slučajna i da, naprotiv, ima neko sentimentalno i praktično opravdanje. Doista se u Stankovićevu stajalištu osjeća stalna težnja za političko-administrativnim spajanjem pokrajine na svojem prirodno-ekonomskom planu, koji je on onda vidio samo u okviru Austrije. Time je postao jedan od najtipičnijih pobornika službenog vladinog stajališta, protiv čega će ustati, nekoliko desetljeća kasnije, mladi julijski pisci u borbi za spajanje Istre s Italijom. Poznato je da je Venecija usporedno s opadanjem svoje moći vršila sve teži ekonomski pritisak na Istru pa se Austrija 1797. Istranima predstavila kao osloboditeljica. U tome je sigurno i razlog zašto ti pisci Stankovića predaju zaboravu, veličajući likove ljudi koji su za kulturu Istre bili mnogo manje važni, ali prikladniji njihovim političkim ciljevima.

Revolucija je, međutim, imala svoj tijek; mnoge su se situacije razjašnjavale pa je i naš kanonik revidirao svoje ideje. To mu, uostalom, nije moralo teško polaziti za rukom.⁴⁹ On je, naime, društveno pripadao agrarnom građanstvu koje je tada dobivalo vlast. Kad je 1805. Francuska zauzela Istru, on joj ne samo nije bio protivan, nego ju je prihvatio sa simpatijom. To se može zaključiti i iz činjenice da je njegov brat Martin zauzimao visoke dužnosti u vrijeme francuske uprave.

Kanonik Stanković je 1809. – 1810. zbog narodnih nemira napustio Istru i sklonio se u Italsko Kraljevstvo (*Regno Italico*). Naime, u vrijeme Četvrte koalicije Istra je ostala slabo osigurana francuskim trupama pa su Englezi i Austrijanci poticali narodne nemire u korist restauracije austrijske vlasti. Centar pobune bio je Rovinj. Bile

⁴⁷ Isto, str. 17.

⁴⁸ Ugo Foscolo (Zakintos u Grčkoj, 1778. – Turnham Green kraj Londona, 1827.), pjesnik, pravog imena Niccolò Foscolo (<https://www.treccani.it/enciclopedia/ugo-foscolo/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁴⁹ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković”, nav. dj., str. 18.

su formirane bande pljačkaša i fanatika na čelu s generalom Montechiarom⁵⁰, koje su obilazile Istru pljačkajući, ucjenjujući i osvećujući se jakobincima i najkulturnijem dijelu stanovništva, onome koji je bio otvoreno za Francuze i protiv Austrijanaca. Tada su se mnogi Istrani sakrili ili pobjegli da bi izbjegnuli kaos ili reakcionarne osvete. Pogibelj je osjetio i kanonik Stanković pa se iselio iz Istre na godinu dana.

Kao dobar buržuj, Stanković nije propustio zgodnu priliku koju mu je pružala Revolucija, da poveća svoja imanja kupujući općinska zemljišta koja su se davala na prodaju. Iz jednog dokumenta, veli Cernecca, proizlazi da je on 1813. prisvojio neka zemljišta pripojivši ih svojim nekretninama u predjelu zvanom Fratta. To mu je kasnije prouzročilo i neke neugodnosti jer su mu 1814., nakon restauracije, poricali zakonitost kupovine. Stanković je na to energično i s indignacijom prosvjedovao, tvrdeći da je do tih zemljišta došao zakonitim putem te da ih je platio 500 franaka.

O francuskoj je vlasti Stanković čitava života sačuvao lijepu uspomenu i često je suprotstavljao njezin smisao za pravičnost austrijskom nehaju koji nije znao ni unaprijediti ni obraniti trud ratara od pljačkaša i od koza, a ni građanima pružiti sigurnost.⁵¹

Nije isključeno da je bijeg u Italsko Kraljevstvo 1809. kasnije naškodio njegovoj crkvenoj karijeri pod Austrijom i da je zbog toga bio sumnjiv, barem nazadnim lokalnim organima vlasti. Znamo, naime, da su mu nastojali spriječiti putovanja u Italiju i sudjelovanja na znanstvenim kongresima.

No odlazak u Italsko Kraljevstvo bio je sigurno i koristan za kanonikov razvoj i afirmaciju. Tada je on izašao iz pokrajine nakon 15 godina i ponovno došao u dodir s talijanskim kulturnim središtima i najznamenitijim ljudima onoga vremena. U toj godini izgnanstva Stanković je imao priliku obnoviti stara i sklopiti nova poznanstva te upoznati se s glavnim znanstvenim i književnim strujanjima. Zbog širine erudicije, mnogobrojnih znanstvenih interesa i živosti duha, mogli su ga zapaziti znanstvenici, akademije i institucije. Dokaz tome je, primjerice, pismo iz 1813. u kojem dr. Pietro Visconti iz Rima Stankovića preporučuje državnom savjetniku i komorniku toskanskog velikog vojvode dr. Tommasu Corsiniju⁵², navevši da je vrlo učen čovjek kojeg krasi plemenitost.

Stankovićevom velikom zaslugom kultura u Istri počinje izlaziti iz provincijskih okvira i nametati se pozornosti europskih znanstvenika. Glas o Stankoviću brzo se proćuo, pogotovo kad je prikupio svoje stihove u knjizi „Versi”, posvećenoj plemiću

⁵⁰ Gabriel Le Terrier de Manetot (Francuska, XVIII. stoljeće – Trst, 1809.), poznat pod pseudonimom general Montechiaro, arhitekt (<https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/3171/le-terrier-de-manetot-gabriel>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁵¹ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković”, nav. dj., str. 19.

⁵² Tommaso Corsini (Firenca, 1767. – Rim, 1856.), političar (<https://www.treccani.it/enciclopedia/tommaso-corsini/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

Andreasu Moustoxydisu⁵³, koji mu je bio gost u Barbanu 1817. i koji ga je potaknuo tiskati svoje pjesničke sastave.⁵⁴

Priliku da pjeva Stanković je imao na proslavama vjenčanja, rođenja, krštenja i zaređenja, imenovanja i doktorata, a često se prepuštao improvizacijama koje su u ondašnjim društvima smatrali najsajnijim dokazom pjesničke spretnosti i nadahnuća.

U zbirci „Versi” ima i odraza kanonikova sentimentalnog života, gdje evocira posjet ujaku Pompeu Martinčiću u Trnovi pa slavi ljupku, lijepu nimfu, duhovitu i učenu, koja pjeva i svira – bila je to mlada njemačka grofica Eleonora von Barenberg. Moli ujaka da joj izruči njegove najdublje osjećaje divljenja, sklonosti i poštovanja, nazivajući je Fraile.⁵⁵ Te pjesme svakako dokazuju veliku kulturu barbanskog kanonika.⁵⁶

Osim jednogodišnjeg prisilnog boravka u Italiji, prvo je Stankovićevo putovanje, za koje znamo, ono u Toscanu iz 1813. Poslije toga putovao je mnogo, pogotovo nakon stabilizacije političke situacije. Stanković je 10 mjeseci u godini intenzivno radio, a dva mjeseca služila su mu za odmor i liječenje, da istražuje i nadopunjuje građu za svoje studije, a pogotovo da ponovno uspostavi i učvrsti kontakt s ondašnjim znanstvenicima. Putovanje je bilo njegova fizička i moralna potreba.

U pismu kotarskom povjereniku iz Vodnjana 1822. traži dozvolu za odlazak u Italiju tijekom mjeseca lipnja i srpnja, „kao i svake godine”, da ponovno posjeti Toscanu i Rim, nakon što je bio u „našoj prijestolnici”.⁵⁷ Lokalne su vlasti često bile nepovjerljive i kada su mu odbile dati putnu dozvolu, smatrajući da izgleda fizički zdravo, morao se obraćati višim vlastima u Pazinu te bi od njih na kraju dozvolu dobio. Tada bi se podrugljivo obratio vodnjanskim činovnicima koji su ga odbili, tvrdeći da „je zdrav samo zato što dobro izgleda”, a da oni, „mudre glave, unutrašnjost voća sude po vanjštini”.

Iz pisama i pojedinih napomena u njegovim djelima znamo da je mnogo putovao u Francusku i Austriju, a pogotovo u Italiju, gdje je u više navrata posjetio Veneto, Lombardiju, Pijemont, Toscanu, Marche, Lacij... te najpoznatije znanstvene centre kao što su Padova, Venecija, Verona, Torino, Milano, Ancona, Firenca, Ferrara i mnoga druga mjesta. Za vrijeme tih posjeta uspostavio je veze i sklopio prijateljstva s najpoznatijim znanstvenicima na polju arheologije, prirodnih znanosti, književnosti i umjetnosti. Imao je prijatelje među najslavnijim osobama. Bili su to Antonio Piazza iz

⁵³ Andreas Moustoxydis (Krf, 1785. – Krf, 1860.), talijanizirani oblik: Andrea Mustoxidi, grčki domoljub i povjesničar ([https://www.treccani.it/enciclopedia/andrea-mustoxidi_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/andrea-mustoxidi_(Dizionario-Biografico)/), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁵⁴ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković”, nav. dj., str. 20.

⁵⁵ Fraile umjesto Fraulein, tj. gospođica.

⁵⁶ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković”, nav. dj., str. 21.

⁵⁷ Pod prijestolnicom se podrazumijeva Beč.

Padove (profesor arheologije na Sveučilištu u Rimu), slavni arheolozi profesor Nybbi⁵⁸ i opat Carlo Fea⁵⁹, poznati leksikograf Giuseppe Furlanetto (profesor orijentalnih jezika u Padovi), poznati poliglot kardinal Giuseppe Gasparo Mezzofanti (koji je znao i hrvatski jezik)⁶⁰, kardinal Angelo Mai⁶¹, dr. Pietro Visconti (tajnik Arheološke akademije u Rimu)⁶², Pietro Manni (profesor Sveučilišta u Rimu)⁶³, opat Filippo Fiore, Simone Stratico iz Zadra (najprije profesor u Padovi, a potom u Milanu), poznati farmaceut i prorodoslovac Bartolomeo Biasoletto iz Vodnjana⁶⁴ (nastanjen u Trstu, član mnogih akademija i dopisni član Akademije u Petrogradu)⁶⁵, matematičar i bibliotekar Giuseppe de Lugnani iz Kopra (također nastanjen u Trstu, kojem je posvetio djelo „Biografia degli uomini distinti dell'Istria”)⁶⁶, gradonačelnik Verone Giovanni Battista Da Persico⁶⁷, grofovi braća De Rio (izdavači iz Milana), Giuseppe Acerbi (urednik poznatog časopisa „Biblioteca Italiana” u Milanu)⁶⁸ i mnogi drugi. Stanković je bio u kontaktima i s njemačkim, francuskim i hrvatskim istraživačima; s njima se susretao u akademijama i na znanstvenim skupovima.

Znak njegovog interesa za znanost bila je svakako i ljubav prema knjigama, lijepo poredanim na policama. Na svakom je putovanju imao zadatak obogatiti biblioteku, bilo direktnom nabavom bilo zamjenom svojih svezaka sa svescima drugih istraživača, a u krajnjem slučaju upornim prepisivanjem rijetkih primjeraka iz javnih

⁵⁸ Antonio Nibby (Rim, 1792. – Rim, 1839.), arheolog i topograf. Cernecca navodi oblik prezimena kao Nybbi, ali se u talijanskoj literaturi nalazi objašnjenje da je ispravan oblik Nibbi, a da se samo Antonio potpisivao kao Nibby ([https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-nibby_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-nibby_(Dizionario-Biografico)/)), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁵⁹ Carlo Fea (Pigna kod Oneglie, 1753. – Rim, 1836.), arheolog ([https://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-fea_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-fea_(Dizionario-Biografico)/)), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁶⁰ Giuseppe Gasparo Mezzofanti (Bologna, 1774. – Rim, 1849.), jezikoslovac (<https://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-gaspardo-mezzofanti/>), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁶¹ Angelo Mai (Schilpario kraj Bergama, 1782. – Castel Gandolfo, 1854.), svećenik, filolog i pisac (<https://www.treccani.it/enciclopedia/angelo-mai/>), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁶² Pietro Ercole Visconti (Rim, 1802. – Rim, 1889.), liječnik i proučavatelj starina ([https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-ercole-visconti_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-ercole-visconti_(Dizionario-Biografico)/)), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁶³ Pietro Manni (Terni, 1778. – Rim, 1839.), liječnik (https://it.wikipedia.org/wiki/Pietro_Manni), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁶⁴ Bartolomeo Biasoletto (Vodnjan, 1793. – Trst, 1858.), ljekarnik, botaničar i prirodoslovac (<https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/207/biasoletto-bartolomeo>), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁶⁵ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković”, nav. dj., str. 22.

⁶⁶ Giuseppe de Lugnani (Kopar, 1793. – Santa Caterina kraj Valdoltra, 1857.), inženjer, povjesničar i pjesnik (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2751/lugnani-giuseppe-de>), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁶⁷ Giovanni Battista Da Persico (Verona, 1777. – Verona, 1845.), povjesničar i političar (https://it.wikisource.org/wiki/Autore:Giovanni_Battista_Da_Persico), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁶⁸ Giuseppe Acerbi (Castelgoffredo kraj Mantove, 1773. – Castelgoffredo, 1846.), književnik ([https://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-acerbi_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-acerbi_(Dizionario-Biografico)/)), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

ili privatnih knjižnica. Vrlo je mnogo pisama u kojima govori o nabavljanju knjiga, rječnika, enciklopedija i znanstvenih rasprava. Obavještavajući 15. rujna 1826. dr. Pietra Mannija o svojem putovanju natrag iz Rima, javlja mu da je iz Trsta poslao knjižaru Nobiliju iz Pesara pošiljku od 55 knjiga, koje će gospodin Visconti prodati ili zamijeniti za druge knjige. Tijekom četverodnevno boravka u Padovi, od 14. do 17. kolovoza 1833., prepisivao je „Saggio di una distribuzione metodica degli animali vertebrati” (Rim, 1831.), koju je napisao Carlo Luciano Bonaparte, princ Canina i Musignana, član Accademije Lincei⁶⁹.

Nema sumnje da je Stanković bio najstrastveniji istarski bibliofil i tijekom života, kupnjom ili zamjenom, uspio je prikupiti zaista bogatu knjižnicu. Za nju je namjeravao izgraditi posebnu prostoriju i dodijeliti je stalnom bibliotekaru u Barbanu, ali poslije je odlučio sve ostaviti Rovinju jer mu se Barban činio suviše izoliran i zato neprikladan da do maksimuma razvije svoje djelovanje kao znanstveni centar, kako je on zamišljao namjenu svoje knjižnice. Osim toga, da bi izbjegao da se biblioteka raznese ili da njezina upotreba bude ograničena, nije je ostavio niti svojem nasljedniku Alessandru Delettiju jer je želio da kultura bude imovina svih.⁷⁰

Rovinj je već imao malu knjižnicu osnovanu 1709., kojom se vjerojatno i Stanković služio tijekom svojeg školovanja. Bio je i najnapučeniji grad u Istri, a imao je dugu i solidnu kulturnu tradiciju. Zbog svega toga činilo mu se da je taj grad najprikladniji za njegovu knjižnicu. Rovinjci su mu bili vrlo zahvalni na daru i primili su knjižnicu ganutljivom svečanošću. Darovao im je 4000 svezaka i lijepu prirodoslovnu zbirku okamina i medalja, u znak zahvalnosti i sjećanja na provedeno školovanje te uvijek srdačno gostoprimstvo. Želio je da općina održava biblioteku na opću korist. Ona je prenesena u Rovinj uz veliku pažnju kanonika don Antonija Onofrija i dr. Mattea Campitellija, koje je općina zadužila, a otvorena je 3. siječnja 1859. Tom prilikom održana je svečana misa i komemorativna svečanost u čast zaslužnog pokojnika, a potom je dr. Luigi Barsan održao nadahnuti govor pred biranom publikom u biblioteci, smještenoj u Casa Cherini u četvrti Valdibora. Cernecca navodi da je Stankovićeva biblioteka spojena s Gradskom bibliotekom, a ima oko 12.000 svezaka, uključujući i one koje su ostavili Antonio Ive⁷¹ i Bernardo Benussi⁷². Ali Stankovićeve se knjige razlikuju od ostalih jer sve nose kanonikove „ex librise“.

Knjižnica jednog istraživača možda je najvjernije zrcalo njegove kulture, njegovog interesa za znanost i ljubavi za knjigu, pa je i ona Stankovićeva još jedan dokaz

⁶⁹ Carlo Luciano Bonaparte (Paris, 1803. – Paris, 1857.), zoolog i prirodoslovac, Napoleonov nećak ([https://www.treccani.it/enciclopedia/bonaparte-carlo-luciano-principe-di-canino_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/bonaparte-carlo-luciano-principe-di-canino_(Dizionario-Biografico)/), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁷⁰ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković”, nav. dj., str. 23.

⁷¹ Antonio Ive (Rovinj, 1851. – Graz, 1937.), filolog i glotolog (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/798/ive-antonio>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁷² Bernardo Benussi (Rovinj, 1846. – Trst, 1929.), povjesničar (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/197/benussi-bernardo>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

njegove važnosti u istarskoj kulturi u prvoj polovini XIX. stoljeća. Za ondašnja vremena ova biblioteka predstavlja pravo bogatstvo, a vjerojatno je malo privatnika koji se mogu pohvaliti sličnim blagom.

Cernecca potom detaljnije opisuje sadržaj Stankovićeve knjižnice. Nabraja djela latinskih pisaca te kaže da onih grčkih ima malo. Među latinskim nalazi se Ciceron⁷³, Ovidije⁷⁴, Cezar⁷⁵, Katul⁷⁶, Kornelije Nepot⁷⁷, Terencije⁷⁸, Plaut⁷⁹, Juvenal⁸⁰, oba Plinija⁸¹, Varon⁸², Vergilije⁸³, Horacije⁸⁴... te kršćanski pisci.

Vrlo je mnogo djela iz talijanske književnosti – Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio⁸⁵, Niccolò Machiavelli, Ludovico Ariosto⁸⁶, Torquato

⁷³ Marko Tulije Ciceron (Arpino kraj Frosinonea, 106. pr. Kr. – Formia kraj Latine, 43. pr. Kr.), pisac i govornik (<https://www.treccani.it/enciclopedia/marco-tullio-cicerone/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁷⁴ Publije Ovidije Nazon (Sulmona kraj L'Aquile, 43. pr. Kr. – Tomi na Crnome moru, 17. pos. Kr.), pjesnik (<https://www.treccani.it/enciclopedia/publio-ovidio-nasone/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁷⁵ Gaj Julije Cezar (Rim, 100./102. pr. Kr. – Rim, 44. pr. Kr.), vojskovođa, političar i pisac (<https://www.treccani.it/enciclopedia/gaio-giulio-cesare/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁷⁶ Gaj Valerije Katul (Verona, oko 84. pr. Kr. – Rim, oko 54. pr. Kr.), pjesnik (<https://www.treccani.it/enciclopedia/gaio-valerio-catullo/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁷⁷ Kornelije Nepot (Ostiglia, oko 100. pr. Kr. – Rim, 32. pr. Kr.), pisac i povjesničar (<https://www.treccani.it/enciclopedia/cornelio-nepote/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁷⁸ Publije Terencije Afer (Kartaga, 184. pr. Kr. – Rim, 159. pr. Kr.), komediograf (<https://www.treccani.it/enciclopedia/publio-terenzio-afro/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁷⁹ Tit Makcije Plaut (Sarsina kraj Cesene, 250. pr. Kr. – Rim, 184. pr. Kr.), komediograf (<https://www.treccani.it/enciclopedia/plauto/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁸⁰ Decim Junije Juvenal (Aquino kraj Frosinonea, 55. pos. Kr. – ?, između 135. i 140. pos. Kr.), satirički pjesnik (<https://www.treccani.it/enciclopedia/decimo-giunio-giovenale/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁸¹ Gaj Plinije Sekund, poznat kao Plinije Stariji (Como, 23. pos. Kr. – Stabia kraj Napulja, 79. pos. Kr.), pisac i političar (<https://www.treccani.it/enciclopedia/plinio-il-vecchio/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.); Gaj Plinije Cecilije Sekund, poznat kao Plinije Mlađi (Como, 61. ili 62. pos. Kr. – ?, oko 114. pos. Kr.), pisac i govornik (https://www.treccani.it/enciclopedia/plinio-il-giovane_ (Dizionario-di-Storia)/, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁸² Marko Terencije Varon (Rieti, 116. pr. Kr. – Rim, 27. pr. Kr.), pisac i polihistor (<https://www.treccani.it/enciclopedia/marco-terenzio-varrone/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁸³ Publije Vergilije Maron (Borgo Virgilio kraj Mantove, 70. pr. Kr. – Brindisi, 19. pr. Kr.), pjesnik (<https://www.treccani.it/enciclopedia/publio-virgilio-marone/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁸⁴ Kvint Flak Horacije (Venosa kraj Potenze, 65. pr. Kr. – Rim, 8. pr. Kr.), književnik (<https://www.treccani.it/enciclopedia/quinto-orazio-flacco/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁸⁵ Giovanni Boccaccio (Certaldo ili Firenza, 1313. – Certaldo kraj Firenze, 1375.), pisac (<https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-boccaccio/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁸⁶ Ludovico Ariosto (Reggio nell'Emilia, 1474. – Ferrara, 1533.), pjesnik (<https://www.treccani.it/enciclopedia/ludovico-ariosto/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

Tasso⁸⁷, Galileo Galilei⁸⁸, Carlo Goldoni⁸⁹, Vittorio Alfieri⁹⁰, Giuseppe Parini⁹¹, Ugo Foscolo, Giacomo Leopardi⁹² pa sve do suvremenika.⁹³

Važno mjesto zauzimaju i djela s područja povijesti književnosti, među kojima valja spomenuti povijest talijanske književnosti Girolama Tiraboschija u dva izdanja (Venecija, 1795. i 1823.)⁹⁴. Ne manjkaju ni djela koja tretiraju vjersko-povijesne teme, kao ni ona s područja povijesti i erudicije (primjerice, Pietro Giannone, „La storia civile del Regno di Napoli“, Milano 1844.⁹⁵; Pietro Kandler, „Fasti sacri e profani di Trieste e dell’Istria“, Trieste 1849.⁹⁶ te sva djela Gian Rinalda Carlija⁹⁷).

Brojni su rječnici i enciklopedije, poput, „Dizionario ragionato ed universale di agricoltura“, Padova 1817. (u 25 svezaka); „Nuovo dizionario universale tecnologico di arti e mestieri“, Venezia 1830. (u 40 svezaka) i dr.

Ima mnogo knjiga s područja prirodnih znanosti, agronomije, kemije i medicine, primjerice: Ermenegildo Pino, „Elementi di storia naturale degli animali“, Milano 1808.⁹⁸; Carolus Lynnaeus, „Philosophia botanica“, Vicenza 1755.⁹⁹; Girolamo Barbarigo, „Principi di fisica generale“, Padova 1783.; Saverio Poli, „Elementi di

⁸⁷ Torquato Tasso (Sorrento, 1544. – Roma, 1595.), pjesnik (<https://www.treccani.it/enciclopedia/torquato-tasso/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁸⁸ Galileo Galilei (Pisa, 1564. – Arcetri, 1642.), fizičar i astronom (<https://www.treccani.it/enciclopedia/galileo-galilei/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁸⁹ Carlo Goldoni (Venecija, 1707. – Pariz, 1793.), komediograf (<https://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-goldoni/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁹⁰ Vittorio Alfieri (Asti, 1749. – Firenca, 1803.), pjesnik (<https://www.treccani.it/enciclopedia/vittorio-alfieri/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁹¹ Giuseppe Parini (Bosisio Parini kraj Lecca, 1729. – Milano, 1799.), pjesnik (<https://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-parini/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁹² Giacomo Leopardi (Recanati, 1798. – Napulj, 1837.), pjesnik (<https://www.treccani.it/enciclopedia/giacomo-leopardi/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁹³ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković“, nav. dj., str. 24.

⁹⁴ Girolamo Tiraboschi (Bergamo, 1731. – Modena, 1794.), povjesničar talijanske književnosti (<https://www.treccani.it/enciclopedia/gerolamo-tiraboschi/>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁹⁵ Pietro Giannone (Ischitella kraj Foggie, 1646. – Torino, 1748.), talijanski povjesničar i politički pisac ([https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-giannone_\(Dizionario-di-Storia\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-giannone_(Dizionario-di-Storia)/), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁹⁶ Pietro Kandler (Trst, 1804. – Trst, 1872.), povjesničar i arheolog (<https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/1367/kandler-pietro>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁹⁷ Gian Rinaldo Carli (Kopar, 1720. – Cusano kraj Milana, 1795.), erudit, gospodarstvenik i povjesničar (<https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/1645/carli-gian-rinaldo>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁹⁸ Carlo Ermenegildo Pini, citiran i kao Ermenegildo Pino (Milano, 1739. – Milano, 1825.), svećenik, matematičar, prirodoslovac i arhitekt (https://it.wikipedia.org/wiki/Ermenegildo_Pini, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

⁹⁹ Carl von Linné, latiniziran kao Carolus Linnaeus (Råshult u Švedskoj, 1707. – Uppsala, 1778.), liječnik i prirodoslovac (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/linne-carl-von>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

fisica sperimentale“, Venezia 1819.¹⁰⁰; Filippo Re, „Elementi di agricoltura“, Venezia 1806.¹⁰¹; Pietro Crescenzi, „Trattato dell’agricoltura“, Bologna 1784.¹⁰²; Antonio Scarpa, „Trattato delle principali malattie degli occhi“, Pavia 1806.¹⁰³ Nalazimo još mnogo drugih medicinskih knjiga, koje je Stanković konzultirao tražeći lijeka bolesnim očima, posljedici napornog rada i dugotrajnog čitanja.

U njegovoj biblioteci ne manjkaju ni ekonomisti ni pravnici: Ignazio Martignoni, „Principi del diritto di natura delle genti“, Como 1805.¹⁰⁴; Giandomenico Romagnosi, „La scienza della costituzione“, Bastia 1848.¹⁰⁵

U knjižnici ne postoje knjige na hrvatskom jeziku. No to ne znači da ih nije imao jer je Stanković više puta izjavio da dobro poznaje hrvatski jezik i da prati hrvatsku književnost. Prije bi se reklo da su se djela izgubila ili su namjerno bila odstranjena. Od ilirskih se pisaca nalazi samo Stanko Vraz, „Djulabije: ljubezne ponude za Ljubicu“, Zagreb 1840.¹⁰⁶ Značajna je činjenica da u čitavoj biblioteci nije sačuvan niti jedan primjerak Stankovićeve „Kratkog nauka karstijanskoga“. Jedan primjerak čuva se u Puljskoj knjižnici.¹⁰⁷

Obilje i raznovrsnost knjiga pokazuju koliko je širok bio Stankovićev interes i kako on nije prestajao obogaćivati svoju knjižnicu niti onda kada više nije mogao čitati. Neke je knjige nabavio u zadnjim godinama života, kada više nije vidio, a neke čak 1851., samo godinu dana prije smrti. U želji da obogati biblioteku, očito nije obraćao pozornost na trošak: Felice Glezer navodi da je potrošio 10.000 forinti, što je za ono doba bila prilično velika svota.

Svojom upornošću i neumornim proučavanjem, Stanković je postao jedna od najznačajnijih figura kulturnog života toga vremena, a preko njega su Istru, pa čak i Barban, upoznali znanstvenici iz čitave Europe, a ponajviše Italije. S punim pravom

¹⁰⁰ Giuseppe Saverio Poli (Molfetta, 1746. – Napulj, 1825.), prirodoslovac i liječnik ([https://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-saverio-poli_\(Enciclopedia-Italiana\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/giuseppe-saverio-poli_(Enciclopedia-Italiana)/)), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

¹⁰¹ Filippo Re (Reggio nell’Emilia, 1763. – Reggio nell’Emilia, 1817.), agronom (<https://www.treccani.it/enciclopedia/filippo-re/>), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

¹⁰² Pietro de’ Crescenzi (Bologna, oko 1233. – Bologna, oko 1320.), agronom ([https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-de-crescenzi_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-de-crescenzi_(Dizionario-Biografico)/)), pristupljeno 4. kolovoza 2024.). Radi se o pretisku starijeg djela.

¹⁰³ Antonio Scarpa (Motta di Livenza, 1752. – Pavia, 1832.), kirurg ([https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-scarpa_\(Dizionario-di-Medicina\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-scarpa_(Dizionario-di-Medicina)/)), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

¹⁰⁴ Ignazio Martignoni (Como, 1757. – Como, 1814.), erudit ([https://www.treccani.it/enciclopedia/ignazio-martignoni_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/ignazio-martignoni_(Dizionario-Biografico)/)), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

¹⁰⁵ Giandomenico Romagnosi (Salsomaggiore, 1761. – Milano, 1835.), filozof i pravnik (<https://www.treccani.it/enciclopedia/gian-domenico-romagnosi/>), pristupljeno 30. srpnja 2024.); Domenico CERNECCA, „Petar Stanković“, nav. dj., str. 25.

¹⁰⁶ Stanko Vraz, pravo ime Jakob Frass (Cerovec u Sloveniji, 1810. – Zagreb, 1851.), pjesnik (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/vraz-stanko>), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

¹⁰⁷ Danas Sveučilišnoj knjižnici u Puli.

uživa taj ugled jer između 1818. i 1846. razvija intenzivnu i mnogostranu aktivnost pisca i istraživača, tako da je uspio tiskati 23 djela (s preko 3000 stranica), odnosno skoro jedno djelo godišnje, ne računajući ona neobjavljena, uglavnom izgubljena. Ako pomislimo na poteškoće s kojima se susretao, iznenađuje nas njegova aktivnost i izvanredna plodnost.

Zbog njegovoga ogromnoga rada na istraživanju, prikupljanju i sređivanju materijala zvali su ga Istarskim Plutarhom i Istarskim Muratorijem¹⁰⁸. Velika literarna plodnost i erudicija, širina, znanstveni i znanstveno-popularni interes, te njegov lik neumornog poligrafa, učinili su Stankovića jednim od najaktivnijih i najzapaženijih članova književnih i znanstvenih akademija. Kako je već spomenuto, 1795. postao je članom Akademije preporođenih u Kopru, a kada je 1818. objavio knjigu „Versi“, pripadao mu je naslov „socio di varie accademie“. Do 1838. postao je članom još osam literarnih akademija i znanstvenih instituta: bio je član Kraljevskog instituta u Napulju, akademija znanosti i umjetnosti u Padovi, Gardesu i Nîmesu¹⁰⁹, član znanstvenih društava u Bresci i Trevisu, Arheološke akademije u Rimu te Poljoprivredno-trgovačke akademije u Veroni.

Prva desetljeća XVIII. stoljeća bila su bogata ne samo književnim već i znanstvenim djelima i napretkom, a usporedno s time u Njemačkoj se ustalio običaj da se znanstvenici sastaju na kongresima i skupovima. Vrlo se brzo taj običaj proširio po čitavoj Europi. Znanstvenici su se sastajali u raznim gradovima, raspravljali o problemima i razmjenjivali iskustva u atmosferi znanstvenog internacionalizma. Takav se običaj, dakako, proširio i po Italiji pa je 1839., pod pokroviteljstvom toskanskog velikog vojvode, održan u Pisi prvi kongres talijanskih znanstvenika, koji je organizirao grof Carlo Luciano Bonaparte, prirodoslovac i autor djela „Iconografia della fauna italiana“. Rezultat je bio odličan i od tada se stalno povećavao broj kongresa u raznim gradovima u Italiji. Stanković, kako i sam kaže, nije mogao izostati pa je tako sudjelovao na kongresima u Torinu (1840.), Firenci (1841.) i Padovi (1842.) u svojstvu izlagača, ilustrirajući svoj stroj za odvajanje mesa masline od koštica, prešu i pokušaj sijanja pšenice bez oranja.

Sudjelovao je i na drugim kongresima, primjerice, 1847. u Veneciji, ali tamo vjerojatno nije izlagao jer je uslijed upale oka već bio gotovo oslijepio. Zbog stalnog zamaranja očiju, ta mu je bolest još 1820. počela zagorčavati život, tako da je u više navrata morao prekidati rad. Prema pismima koja je uputio prijatelju Furlanettu, Stanković je 1842. tri mjeseca morao živjeti u tami, nije mogao ni čitati ni pisati. Putovanje na kongres u Veneciju 1847. vjerojatno je bilo posljednje što je stari kanonik poduzeo iz Istre.

¹⁰⁸ Ludovico Antonio Muratori (Vignola kraj Modene, 1672. – Modena, 1750.) – povjesničar, knjižničar i erudit ([https://www.treccani.it/enciclopedia/ludovico-antonio-muratori_\(Dizionario-di-Storia\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/ludovico-antonio-muratori_(Dizionario-di-Storia)/), pristupljeno 30. srpnja 2024.).

¹⁰⁹ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković“, nav. dj., str. 26.

Unatoč velikoj posvećenosti istraživanju i znanosti, kanonik Stanković bio je i izvrсни administrator svojih dobara, potpuno sposoban snaći se i djelovati u vlastitu korist.

Osim Stankovića, znanstvenim je kongresima nazočio i prirodoslovac Bartolomeo Biasoletto iz Vodnjana, nastanjen u Trstu, slavni član mnogih akademija, te matematičar i upravitelj Gradske biblioteke u Trstu Giuseppe de Lugnani, rodom iz Kopra, kojem je kanonik, kako je već spomenuto, posvetio svoju glavnu knjigu „Biografia degli uomini distinti dell’Istria“. Sva su trojica bila povezana iskrenim prijateljstvom. No nijedan od dvojice nije se bavio poviješću: Stankovićeви suvremenici povjesničari bili su Domenico Rossetti¹¹⁰ i Pietro Kandler, ali s njima je imao samo povremene i ne uvijek srdačne odnose.¹¹¹

Kada je preko Francuske revolucije buržoazija trijumfirala, i kad je snagom riječi i oružja proširila novi duh diljem Europe, Stanković je, nakon prve reakcije koja je bila posljedica njegovog odgoja, odmah shvatio svoj staleški položaj tipičnoga člana agrarnoga građanstva koje je tražilo i dobilo slobodu. No to je građanstvo istodobno bilo spremno i odlučno zadržati u svoju korist što više od starih odnosa ovisnosti seljaka preko zakupništva i kolonata i povećati vlastita zemljišna dobra privajajući zemlju od zajednice te vješto baratajući novcem: zajmovima, zelenaštvom, dražbama imanja dužnika koji su bili u teškom stanju ili koji nisu mogli plaćati.

U ekonomiji je Stanković bio fiziokrat, smatrajući da je temelj svakog bogaćenja razumna i napredna zemljoradnja i trgovina, uključujući tu i novac u obliku zajma, ali osiguran solidnim hipotekama na zemljište ili kuću.

Uložio je mnogo truda u organiziranje napredne ekonomije koja bi se temeljila na znanstvenim i praktičnim principima. Smatrao je da zemljoradnja predstavlja „znanost koja tvori glavnu snagu i sreću naroda“ (1820.). Radilo se o konstantnom interesu koji traje cijeli život i koji se odražava u detaljnom proučavanju i melioraciji zemljišta. I u pismu upućenom 1821. don Pietru Predonzaniju, vikaru Porečke biskupije¹¹², izjavljuje da je obožavatelj zemljoradnje. Napomenuo mu je da kod svih prosvijećenih naroda Europe ona predstavlja sastavni dio vladinog programa i da u svakoj zemlji postoje strogi propisi koji je štite. Tužio se da je u Istri zemljoradnja zapuštena: Istrani su dobri zemljoradnici, ali zbog nemara i lijenosti mnogi se njome ne bave, a istarsku zemljoradnju nitko ne štiti ni od lopova ni od životinja. Priželjkuje

¹¹⁰ Domenico Rossetti (de Scander) (Trst, 1774. – Trst, 1842.), pravnik i povjesničar (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/3666/rossetti-domenico>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

¹¹¹ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković“, nav. dj., str. 27.

¹¹² Pietro Predonzani (Piran, 1763. – Poreč, 1841.), svećenik Porečke biskupije (<https://www.croris.hr/crosbi/publikacija/prilog-knjiga/34343>, pristupljeno 30. srpnja 2024.). Usp. Miroslav BERTOŠA, „Pietro Predonzani: filozof-ekonomist, osebujni fiziokrat, svećenik i habsburški lojalist u Istri prve polovice XIX. stoljeća“, u: Pietro PREDONZANI, *Gospodarska rasprava s praktičnim uputama ratarima* („Discorso ed istruzione agro-economica per uso de’ Parrochi e de’ Proprietari dell’Istria“, Venezia 1820.), prijevod s talijanskog jezika Slaven BERTOŠA, Zagreb 2007., str. 7.-38.

donošenje dobrog zakona koji bi poljima dao sigurnost, poput Francuza koji su u kratkom vremenu iskorijenili razbojništvo.

Pažljivom i inteligentnom organizacijom Stanković je višestruko proširio imanja koja je naslijedio od oca. Posjedovao je oko 400 hektara zemljišta po Istri, ponajviše južnoj (Barban, Batelići, Prnjani, Vodnjan, Savičenta, Motovun, Peroj), što znači da je imao 40-50 kolona ili zakupnika. Najbolja polja u blizini Barbana imala su strogo geometrijski oblik, a na ulazu u svako polje nalazila su se dva kvadratna kamena stupa s uklesanim datumom kupnje i s imenom vlasnika.¹¹³

Iz više izvora, ponajprije pisama, doznajemo da je Stanković bio vrlo bogat. Bogaštvo mu je zaista pružalo mogućnost da jedanput godišnje putuje izvan pokrajine, ali i da stvori prekrasnu knjižnicu, da tiska na vlastiti trošak čak 23 knjige i knjižice, da sagradi kuću koja je zapravo, kako je već navedeno, zasjenila i palaču Loredan te da svojeg nasljednika učini bogatim. S pomoću novaca uspio je zavladata velikim brojem plemića koji novaca nisu imali, ali i siromašnim pukom od kojega je polugodišnje uzimao 5 % kamate. Za ondašnje vrijeme to nije bio veliki namet, ali kanonik nije prihvaćao isprike niti dozvoljavao da se kasni s isplatom duga. S nemarnim dužnicima, kao i s onima koji nisu mogli platiti, bio je neumoljiv.

Ne treba, ipak, pomisliti da je Stanković bio pohlepan na novac: dapače, poznato je da je izdašno pomagao studente, prijatelje i znanstvenike kojima je to bilo potrebno.

Zanimljivo je bilo i Stankovićevo stajalište prema školama. Kao dijete bio je povjeren svećeniku koji se brinuo o njemu jer u Barbanu nije bilo škole, a malo je bilo ljudi koji su znali čitati i pisati. Zato se jako zalagao za otvaranje škola i time je stekao velike zasluge i na polju obrazovanja, a najviše je mislio na Barban.¹¹⁴

Kanonikov nećak Alessandro Deletti bio je 1821. u Barbanu školski nadzornik, a te se godine planirala izgraditi nova školska zgrada, no to nije učinjeno. Obuka je bila formalnog i verbalnog karaktera, a glavni je predmet bio vjeronauk. Kanonik Stanković ga je predavao barem nekoliko godina, a vjerojatno je iz praktičnih razloga i napisao svoj „Kratka nauka karstijanski“, tiskan 1828. u Mlecima.

Stanković se nije zadovoljio samo nastojanjima da se u Barbanu otvori škola nego je najbolje čak slao na studij teologije. Iz njegovih pisama znamo za barem dvojicu dječaka koje je o svojem trošku poslao na školovanje: bili su to Martin Celija, kojem je kanonik bio kum, a poslao ga je u sjemenište u Udine, te Antun Grgorinić kojeg je poslao na studij u Zagreb i zbog njega se 1834. posvađao sa zagrebačkim vikarom don Franjom Lučićem, tražeći od Lučića da snosi troškove. Stanković je, naime, smatrao da je to Lučićeva dužnost jer se tijekom obnašanja službe vikara u Puli obogatio na račun Istrana. Lučić nije tako mislio pa je među njima došlo do

¹¹³ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković“, nav. dj., str. 28.

¹¹⁴ Isto, str. 29.

neprijateljstava. Lučić mu je napisao da njegov štićenik ništa ne uči te da je ohol i loš čovjek; moli ga da nagovori mladićeva oca da sina povuče natrag iz Zagreba. No to se nije dogodilo. Iste godine Lučić je umro, a njegova je nećakinja izbacila Grgorinića koji se sklonio kod jednog Istranina i tako mogao nastaviti studij, ali u velikoj bijedi i dugovima. Prebendar i dirigent zbora zagrebačke katedrale Josip Juratović 1835. piše Stankoviću moleći ga da podmiri mladićeve dugove kod pok. Lučića i učitelja jer inače neće moći dobiti diplomu. Stanković je odgovorio da je Grgorinić dobio pohvalnu diplomu i da je siromašan pa je prava sramota da mu Lučić nije htio pomoći. Valja naglasiti da je Stanković imao zadovoljstvo da mu je štićenik s odličnim uspjehom završio studij, postao je svećenik i bio je 1852. nazočan na pogrebu svojeg zaštitnika. Spomenut je, naime, na popisu 16 svećenika koji su nazočili Stankovićevu pogrebu.¹¹⁵

Stankovićev interes za školu nije bio ograničen samo na Barban. Nastojao je da se škole šire u čitavoj Istri i u tom je smislu intervenirao kod austrijskih vlasti.

Za njega je novac predstavljao „zlatni ključ“ kojim se mogu otvoriti svaka vrata pa nije čudno da ga je upotrebljavao i u borbi s protivnicima podmićujući, ako je to bilo potrebno, i poneku cijenjenu ličnost.¹¹⁶

Po karakteru je Stanković bio nagao, netrpeljiv i sebičan; ponosan na svoju erudiciju i vrlo ambiciozan. Osjetljiv na laskanja, a prema kritičarima zauzimao je stav ironičnog odmaka i prijezirne superiornosti kojom je dijelio lekcije. Logično je da je s takvim temperamentom dolazio u sukob s mnogim suvremenicima i da se uplitao u duge i žučne polemike. Polemizirao je s mnogima, ali najduža i najžučljivija bila je svađa s grupom dalmatinskih svećenika, a pogotovo s don Ivanom Kaporom (natpopom crkve sv. Jerolima Ilirskog u Rimu) i s opatom Andreom Demorijem s otoka Murtera (svećenikom u Padovi), iza kojih je stajala skupina pisaca i erudita na čelu s Francescom Marijom Appendinijem¹¹⁷. Polemika je buknila kada je Stanković pokušao Dalmatincima oduzeti Svetog Jerolima i učiniti ga Istraninom.¹¹⁸ Svađa je bila toliko neugodna da su više crkvene vlasti posredovale kako bi prestala, ali se Stanković nije mogao pomiriti s neuspjehom, a nije mogao ni priznati da je imao krivo. Nije mu bilo lako priznati poraz jer je polemika poprimila pokrajinski karakter, a svi su potpirivali vatru. Kada se u polemiku konačno uključio i Francesco Maria Appendini, to je pitanje riješeno u korist Dalmatinaca. Ali, Stanković se s time nije nikad pomirio, nastavio je prikupljati dokaze i u više je navrata izjavio da ima namjeru vratiti se na to pitanje.¹¹⁹

¹¹⁵ Isto, str. 30.

¹¹⁶ Isto, str. 31.

¹¹⁷ Francesco Maria Appendini (Poirino kraj Torina, 1768. – Zadar, 1837.), povjesničar i jezikoslovac (<https://www.enciklopedija.hr/clanak/appendini-francesco-maria>, pristupljeno 30. srpnja 2024.).

¹¹⁸ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković“, nav. dj., str. 32.

¹¹⁹ Isto, str. 33.

Stanković je imao vrlo jasne ideje i znanstvenu metodu u istraživanju jezičnih činjenica i originalnom je intuicijom svakako anticipirao neke glotološke teorije, posebice s obzirom na ilirski jezik. Iliri, kojima je vođa bio Appendini, podržavali su teoriju da je ilirski jezik u svemu sličan slavenskom i da su razlike samo dijalekatske i vremenske prirode. Stanković je slijedio povijesni princip i postavio zahtjev za komparativnim proučavanjem jezika. Upozorio je na činjenicu da se slavenski jezik nije govorio u Iliriji prije VI. stoljeća i da bi, prema tome, stari ilirski jezik trebao biti drukčiji od današnjeg slavenskog.¹²⁰

Od samoga početka svoje djelatnosti nije se zanimao samo za opća jezikoslovnna pitanja, nego je obrađivao i konkretne probleme etimologije i leksika, pokazujući veliki smisao i interes za jezična pitanja. Primjerice, nije se zadovoljio da u detalje opiše plug, već daje njegove nazive na raznim narječjima i jezicima (toskanskom, padovanskom, istarsko-talijanskom, istarsko-hrvatskom, njemačkom, engleskom, francuskom). Njegov se interes za lingvistiku usredotočuje na komparativno izučavanje nekoliko osnovnih riječi u 16 jezika.

Za filologiju Stanković kaže da je uzvišena nauka, mučna i teška, ali korisna i potrebna („scienza sublime, ardua e difficile, ma utile e necessaria“). Za mnoge tekstove navodi filološke note i pridružuje se lingvističko-romantičnom oduševljenju za narodni jezik. Ljubav za jezik dokazuju i mnogobrojni rječnici koji se nalaze u njegovoj knjižnici, kao i pisma u kojima od prijatelja traži razne rječnike. Primjerice, prijatelj Filippo Fiore trebao mu je poslati mađarsko-latinski, latinsko-vlaški, latinsko-albanski i latinsko-armenski rječnik.¹²¹

Stanković u više navrata daje mišljenja o raznim hrvatskim narječjima i prigovara piscima koji dubrovački dijalekt smatraju toskanskim narječjem hrvatskog jezika. Po njegovu je mišljenju najljepši dijalekt iz Crne Gore i Dalmacije, Bosne, Hrvatske i južnih dijelova Istre, u kojoj obitavaju grupe doseljene iz Crne Gore, Bosne i Dalmacije. Unaprijed upozorava kritičare da mu nisu nepoznate ljepote hrvatskog jezika te kaže da se jezik koji narod govori u trokutu od Raše do Lima i do Puljskog rta mnogo približava čistoći hrvatskog jezika te da ga je posebno proučavao.

Ukazuje i na talijanski jezik i, suprotno romantičarskoj struji koja je u njemu bila sklona vidjeti keltski, potvrđuje njegovo neosporno podrijetlo iz vulgarnog latinskog jezika, a da ne poriče, kako su to neki činili, da su u njega ulazile i riječi iz drugih jezika. Stankovićevo stajalište nema, naravno, vrijednost otkrića, ali ipak potvrđuje ozbiljnost kanonikove lingvističke spremne i vrijednost njegova kritičnog mišljenja, koje se ne daje pokolebati lakim entuzijazmom.¹²²

¹²⁰ Isto, str. 35.

¹²¹ Isto, str. 36.

¹²² Isto, str. 37.

Iako je neosporno bio hrvatskog podrijetla, nije želio da ga takvim smatraju. U mladosti je svoje prezime pisao kao Stankowik, tvrdeći da je korijen prezimena „stanco” čisto talijanski. Pitanje Stankovićeve nacionalnosti zanimljivo je jer može pružiti povod za razmatranje o važnosti i uzajamnom djelovanju i reakciji ekonomskog i kulturnog elementa na formiranje i određivanje nacionalnog osjećaja Istrana u prvoj polovici XIX. stoljeća, tj. prije nego što je započela otvorena nacionalno-politička borba istarskoga svijeta koji je zajedno živio na tom području. Naime, prodorom kapitalističkih elemenata u gospodarsko-društvenu strukturu Istre, posebice nakon revolucije 1848., dinamizam kontakata između grada i sela te Talijana i „Slavena”¹²³ postajao je sve jači. Zato su fenomeni prelaženja iz jednog u drugo nacionalno područje bili sve brojniji i češći. Zapravo, ekonomski i društveno izdiferencirani slojevi bili su vrlo privlačna snaga za gospodarski slabije skupine pa se događalo da je prijelaz iz jednog ekonomskog staleža u drugi odlučio i prijelaz u odgovarajuću etničku skupinu i to neovisno o podrijetlu. Zato su u Istri bili prilično brojni i prirodni prijelazi s hrvatske narodnosti u talijansku i obratno. Za konstataciju ove pojave dovoljno je ispitati prezimena brojnih istarskih obitelji, talijanskih ili hrvatskih (odnosno slovenskih). Općenito su Hrvati koji su odlazili živjeti u gradove ili su se odvajali od mase sunarodnjaka postajali kroz nekoliko generacija Talijani, dočim su Talijani odlaskom iz gradova i dolaskom na selo gubili svoj društveno-gospodarski položaj u unutrašnjosti, preuzevši hrvatski jezik, navike i običaje¹²⁴, dakako, i nacionalni karakter.

Ista je sudbina zahvatila i Stankoviće. Kad se obitelj Stanković preselila sa Starog Pazina u Savičentu i Barban, bila je još čisto hrvatska. Navedeno dokazuje činjenica da je predak našega kanonika vršio dužnost župana ili požupa u kaštelu Barbanu, a znamo da je čast župana kao slavenske ustanove pripadala isključivo osobama hrvatske nacionalnosti.

Stanković je, dakle, bio hrvatskog podrijetla. Zašto je onda izjavljivao da je Talijan i trudio se to dokazati makar i apsurdnim objašnjenjem svojega prezimena? Razlog je jednostavan i jasan: bio je bogat, prišao je ekonomskom staležu koji je već dugo vremena dominirao životom kaštela, studirao je u Italiji i formirao se na talijanskoj kulturi. Možda mu se činilo nedoličnim priznati da su njegovi preci u Istru došli siromašni i nepoznati i da su bili bez ikakve društvene važnosti u životu mjesta u kojem je on, naprotiv, neosporno dominirao.

Poznata je bila i Stankovićeva polemika (1844. – 1846.) s Pietrom Kandlerom oko tršćanskog vodovoda. Kanonik je smatrao da slavoluk pobjede nazvan Arco Riccardo u Trstu zapravo nije slavoluk nego dio starog rimskog vodovoda koji je grad opskrbljivao vodom. Stoga je predložio projekt ponovne uspostave ovoga vodovoda. Kandler ga je napao jer mu se učinilo da umanjuje vrijednost rimskih djela i tradicije ako se slavoluku daje praktična svrha, no na koncu je ipak priznao da kanonik ima

¹²³ Odnosno uglavnom Hrvata i Slovenaca.

¹²⁴ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković”, nav. dj., str. 38.

pravo.¹²⁵ Bila je to Stankovićeva posljednja javna polemika jer 1846. više nije mogao ni čitati ni pisati.

Važna je činjenica da su sve polemike u kojima je Stanković sudjelovao bile eruditskog karaktera i imale su sentimentalnu pozadinu. Ali ne treba misliti da se njegova aktivnost iscrpila u ovim proučavanjima. Njegova strast bile su egzaktne znanosti: arheologija, jezikoslovlje, ratarska tehnologija, mehanika, prirodopis.

Stankovića su smatrali isključivo povjesničarom, iako je njegova „Biografia“ samo niz biografskih prikaza, vrlo bogat registar istarskih osoba koje su se istaknule na području vjere, književnosti, vojske, znanosti ili u bilo čemu drugome: ozbiljna i studiozna zbirka iz kulturne povijesti, sa svrhom da pokaže kako Istra kulturno ne zaostaje za najpoznatijim krajevima. U ovom je djelu važno i to što nam Stanković daje prvu regionalnu literarnu povijest Istre, s puno ljubavi prema svojem narodu. Stanković je, dakle, pretežito kulturni povjesničar.

Pravu povijest Stanković nikad nije napisao ili je barem nije objavio. Mnogi su ga, među njima i Carlo De Franceschi, nagovarali da je napiše jer je za to bio najpozvaniji i jer je bio najveći autoritet ove pokrajine, ali on se nikad nije odlučio na taj korak. Stanković se zapravo nije osjećao povjesničarom i njegov je interes više bio upućen na područje znanosti i tehnike i njezine praktične primjene.¹²⁶

I u objavljenim i u neobjavljenim djelima Stankovićeva je aktivnost pretežito znanstvenog ili znanstveno-popularnog karaktera, s namjerom da pouči svoje sunarodnjake i poboljša gospodarske prilike svojega kraja.¹²⁷

Glas o Stankoviću kao znanstveniku i izumitelju bio je priznat u domovini i inozemstvu. Između ostalih, proćuo se po otkrivanju načina kako da pšenica raste na bilo kakvoj zemlji, čak i bez oranja i kopanja, da bi se izbjegnula glad, što je osobito bilo važno zbog velike epidemije gladi 1817., koja je kasnije u sjećanju ostala desetljećima. Izum stroja za odvajanje koštica od mesa masline došao je sve do francuskog dvora i ministra François Guizota¹²⁸. Stanković je konstruirao plug-sijač prikladan za Istru, mlin za ulje s odgovarajućim tijeskom (da bi svi mogli praviti ulje u kući), a učio je i kako treba praviti vino.¹²⁹

Kanonikovi su izumi odgovarali prijekim potrebama i zato se vijest o njegovim strojevima vrlo brzo širila, izazvavši osobiti interes u Francuskoj. Djelo „Spolpoliva“ prevedeno je na francuski, a citirale su ga akademije u Montpellieru, Marseillesu,

¹²⁵ Isto, str. 39.

¹²⁶ Isto, str. 40.

¹²⁷ Isto, str. 41.

¹²⁸ François Guizot (Nîmes u Francuskoj, 1787. – Val Richer u Normandiji, 1874.), francuski historiograf i političar (<https://www.britannica.com/biography/Francois-Guizot>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

¹²⁹ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković“, nav. dj., str. 42.

Nîmesu, Aixu, Draguignanu, kao i Centralno kraljevsko društvo za ratarstvo u Parizu koje je posredovalo kod ministra Guizota da se stroj kupi (1841.).¹³⁰

Cernecca navodi da su bibliografski podaci koje su o Petru Stankoviću prikupili njegovi biografi nesigurni i neprecizni.¹³¹ To ne vrijedi samo za njegova neobjavljena, već i objavljena djela. Nemoguće je napraviti popis svih kanonikovih rukopisnih djela jer više ne postoje.

U pismu Tomasu Lucianiju¹³² od 17. rujna 1849. Stanković navodi da ima puno nedovršenih rukopisa, ali ga više vid ne služi pa ih ne može ispraviti; da ih ne bi netko uzeo i okitio se tuđim perjem, kanonik je sve svoje rukopise odlučio spaliti. Navodi da je izdiktirao katalog svih rukopisa i izdanja koja obrađuju 32 predmeta, no navedeni je katalog izgubljen. Srećom, Stanković je često običavao u dodatku svojih knjiga donijeti popis već objavljenih, ali ponekad i rukopisnih djela. Posljednji popis objavljenih djela nalazi se u knjizi „Degli altari e delle reliquie“ iz 1837.¹³³ Prema tom popisu, Stanković je dao tiskati svoja 23 rada s oko, kako je već napomenuto, 3000 stranica. No valja istaknuti da objavljena djela ne daju potpunu sliku Stankovićeve djelatnosti i interesa. Bavio se mnogim pitanjima, napisao još mnogo djela, ali ih nije dovršio ili ih nije uspio objaviti. Prema popisu neobjavljenih i započetih djela, koji se nalazi u knjizi „Trieste non fu villaggio carnico“ iz 1830., takvih djela ima 20. Između ostaloga, govore o puljskim starinama, istarskim samostanima, povijesti Barbana, istarskoj meteorologiji i genealogiji, vodi iz lokava itd.¹³⁴ Neobjavljenim djelima svakako treba dodati i ona spomenuta u pismima i bilješkama razasutim u opsežnoj korespondenciji.

No unatoč pregledu stvarnih kanonikovih djela, ili barem onih sigurno dokumentiranih, teško je upotpuniti domenu Stankovićevih aktivnosti i interesa. Iz pojedinih pisama znamo da se bavio i drugim studijima, posebice zoologijom i botanikom. Stvorio je lijepu kolekciju riba i ptica te prikupio 1500 primjeraka istarskih biljaka. Poput zbirke kovanog novca, medalja i okamina, i ove zbirke biljaka i životinja izgubljene su.¹³⁵

III. Zaključak

Cernecca na koncu ističe kako smatra da lik Petra Stankovića nije ocrtao u cjelini, kako to zaslužuje, jer je on bio vrlo složena ličnost te da su potrebna daljnja istraživanja kako bismo ga sagledali u punome svjetlu. No ipak navodi da bismo mo-

¹³⁰ Isto, str. 43.

¹³¹ Isto, str. 44.

¹³² Tomaso Luciani (Labin, 1818. – Venecija, 1894.), proučavatelj starina i političar (<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2488/luciani-tomaso>, pristupljeno 4. kolovoza 2024.).

¹³³ Domenico CERNECCA, „Petar Stanković“, nav. dj., str. 45.

¹³⁴ Isto, str. 47.-48.

¹³⁵ Isto, str. 49.

gli zaključiti da ako Stanković i nije bio od onih ljudi koji daju pečat čitavoj povijesnoj epohi, možda i zato što je u svojem oduševljenju htio obuhvatiti suviše različita i međusobno udaljena područja, on ipak ima veliku, neospornu zaslugu što je čitav svoj dugi život posvetio znanosti i njezinoj praktičnoj primjeni, ostavljajući znatne tragove svojega djela. Bio je to strastven i osjetljiv um, otvoren za sve probleme svojega vremena, jedan od onih znatiželjnih enciklopedijskih intelektualaca, zaljubljenika u znanost, koji su vršili dug i trajan utjecaj na druge znanstvenike, na kulturu i napredak svojega vremena i svojega kraja. A to bi već bilo dovoljno da se, zaključuje Domenico Cernecca, njegovo ime ne preda zaboravu.

Domenico Cernecca e il suo contributo allo studio della vita e dell'opera del canonico barbanese Pietro Stancovich

Riassunto

In questo articolo l'autore analizza il contenuto del saggio pubblicato più di sessant'anni fa e scritto dal linguista e dal professore universitario Domenico Cernecca (Valle d'Istria, 1914 – Pola, 1989) sull'erudito barbanese Pietro Stancovich (Barbana, 1771 – Barbana, 1852). Il saggio di questo eminente italianista e traduttore fu pubblicato nella *Miscellanea Adriatica* nel 1960 e senza dubbio rappresenta la base importante dalla quale sono partiti tutti i successivi ricercatori della vita e dell'opera del famoso canonico barbanese. Oltre i dati biografici, Cernecca descrive e commenta le opere più importanti di Stancovich e sottolinea il suo grande contributo per la scienza e per la cultura, inserendolo nel contesto della storia europea, ma anche di quella istriana e barbanese di quel tempo.

traduzione di Slaven Bertoša

PRAVNI POVJESNIČAR DANILO KLEN I OSTAVŠTINA JOSIPA ANTUNA BATELA¹

red. prof. dr. sc. Slaven Bertoša
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Zagrebačka 30, 52100 Pula
e-mail: slaven.bertosa@unipu.hr

Izvorni znanstveni rad

U ovom je prilogu autor detaljnije analizirao pisane upute riječkog pravnog povjesničara dr. sc. Danila Klenu koje se nalaze na početku ostavštine barbanskog načelnika Josipa Antuna Batela iz XIX. stoljeća, pohranjene u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Navedene su upute sastavljene 31. svibnja 1958., kada je ugledni znanstvenik pregledao spomenutu ostavštinu, procijenio i opisao stanje u kojem se tada nalazila te zabilježio kratke napomene i upute za njezine buduće istraživače. Od tada pa do danas, tu su građu pregleda(va)la svega još trojica istraživača, a posljednji među njima autor je ovoga članka. Slaven Bertoša u međuvremenu je objavio niz radova na temelju građe iz Batelove ostavštine, a oni su svoje mjesto našli i u Bertošinoj monografiji o Barbansko-rakljangskoj gosposštiji, tiskanoj 2015. u izdanju Općine Barban i drugih nakladnika.

Ključne riječi: Danilo Klen, Josip Antun Batel, ostavština

Parole chiave: Danilo Klen, Giuseppe Antonio Battel, lascito

I. Pravni povjesničar Danilo Klen – ukratko o životu i djelu

Dr. sc. Danilo Klen rodio se 9. rujna 1910. u Trstu, a preminuo je 12./13. travnja 1990. u Rijeci. Nakon Prvog svjetskog rata s obitelji je iz Trsta prebjegao u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. U Zagrebu je 1929. završio Drugu državnu gimnaziju, a 1934. studij prava s doktoratom. Od 1935. radio je u Financijskoj direkciji Savske banovine u Zagrebu, a od 1939. u Odjelu za financijske poslove Banovine Hrvatske u Osijeku. Od 1941. ponovno radi u Zagrebu, u Državnoj riznici Nezavisne Države Hrvatske, čiji je tajnik od 1944., dok istodobno od 1941. surađuje s partizanima. Godine 1945. povjeren mu je nadzor nad arhivom i inventarom Ministarstva financija Narodne Republike Hrvatske.

¹ Rad je nastao u sklopu projekta Filozofskog fakulteta u Puli *Istra i Kvarner u doba Venecije i Austrije: mikropovijesne teme* (šifra: ffpu-4-2023-5, voditelj: red. prof. dr. sc. Slaven Bertoša).

Od 1949. radio je u Sekretarijatu Vlade Narodne Republike Hrvatske – Oblast Rijeka, gdje je bio načelnik Planskog sektora. Potom je od 1951. predavao na Pravnome fakultetu u Zagrebu i bio financijski savjetnik središnjih državnih tijela. Godine 1952. vratio se u Rijeku te postao asistent u Jadranskom institutu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1953. stručni suradnik, a 1958. viši znanstveni suradnik. Kao izvanredni profesor od 1963. do 1966. predavao je na Ekonomskom fakultetu u Rijeci. Od 1966. do umirovljenja 1973. obnašao je dužnost direktora Historijskoga (danas Državnog) arhiva u Rijeci; od 1966. do 1976. bio je glavni urednik njegova časopisa „Vjesnik“ te 1968. pokretač i urednik niza „Posebna izdanja“. Posmrtno je 1990. imenovan arhivskim savjetnikom.

Sudjelovao je u radu državnih povjerenstava koja su pregovarala o vraćanju kulturnoga blaga iz Austrije i Italije nakon Drugoga svjetskoga rata. Za stalnoga vanjskoga suradnika Instituta za historiju i ekonomiju JAZU u Zadru izabran je 1972., a za Akademijina člana suradnika 1977. Najpoznatiji je kao pravni povjesničar; autor je više od 150 raznovrsnih radova iz arhivistike te iz povijesne, političke, pravne, gospodarske, etnološke i kulturne problematike zapadne Hrvatske, od srednjeg vijeka do XX. stoljeća.

Dr. sc. Danilo Klen istraživao je gospodarsku, pravnu, pomorsku i kulturnu povijest zapadne Hrvatske, pretežito srednjega vijeka, ali se bavio i kasnijim razdobljima. Prvi je pristupio proučavanju gospodarske problematike; analizom statuta, urbara i bilježničkih spisa Istre i Kvarnera upozorio je na iznimnu važnost njihova sadržaja te na povezanost povijesnih i gospodarskih zbivanja. Protumačio je i objavio pazinski², rašporski³, ročki⁴, lupoglavski⁵, kostelski⁶, mošćenički⁷, trsatski⁸ i riječki

² Danilo KLEN, „Urbar Pazinske grofovije (1498)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XIV., Rijeka 1969., str. 51.-159.

³ ISTI, „Fragmenti rašporskog urbara iz prve polovine XV stoljeća“, *Jadranski zbornik*, vol. IV., Rijeka 1960., str. 155.-182.; ISTI, „Rašporski urbar iz 1395.“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XV., Rijeka 1970., str. 7.-37.

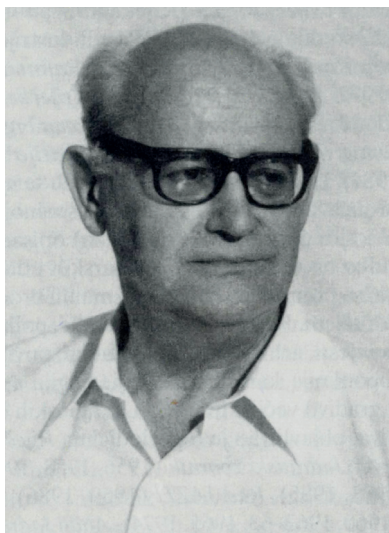
⁴ ISTI, „Urbar Roča iz prve polovine XV. stoljeća“, *Jadranski zbornik*, sv. 12., Pula – Rijeka 1983., str. 253.-269.

⁵ ISTI, „Urbari i urbarski popisi Lupoglava (1560 – 1571)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XVIII., Rijeka 1973., str. 5.-69.

⁶ ISTI, „Urbar Petre Pilose iz 1425. godine“, *Starine JAZU*, knj. 58., Zagreb 1980., str. 85.-124.

⁷ ISTI, „Urbar Mošćenica iz 1622. godine“, *Liburnijske teme*, knj. 1., Opatija 1974., str. 117.-127.; ISTI, „Glagoljski urbarski registar Mošćenica iz 1622.“, *Jurina i Franina: kalendar 1976.*, s. 1., s. a., str. 252.-253.

⁸ ISTI, „Urbar i popis prihoda Trsata (1524 – 1601)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XVI., Rijeka 1971., str. 7.-50.

Slika 1.: Dr. sc. Danilo Klen
(<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1397/klen-danilo>,
pristupljeno 20. lipnja 2024.)

urbar⁹ te urbarske odnose u Vinodolu¹⁰, a pisao je i o statutima Barbana¹¹ i Grožnjana¹² te nekim pravnim ustanovama (primjerice, satnika i čete¹³ te valputa¹⁴).

U monografiji „Fratrja“ (1969.), na temelju arhivske građe državnih arhiva u Rijeci, Veneciji, Trstu i Kopru, analizirao je agrarne odnose i samostanska dobra benediktinske opatije sv. Mihovila nad Limom u Istri i njezina feuda od XI. do XVIII. stoljeća.¹⁵

Iz pomorske tematike ističu se njegovi rezultati proučavanja galija i galijota na istočnoj obali Jadrana.¹⁶ U knjizi „Šćavunska vesla“ (1986.) opisao je razvoj plovidbe na vesla te obveze istarskih i dalmatinskih komuna prema Veneciji u opremanju brodova ljudstvom i oružjem.¹⁷

Važni su i njegovi radovi o eksploataciji drva iz istarskih šuma¹⁸, solanama i rižištima u dolini rijeke Raše¹⁹, katastiku gorivog drva u istar-

⁹ ISTI, „Riječki urbar (1390 – 1405)“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XX., Rijeka 1975. – 1976., str. 151.-163.

¹⁰ ISTI, „Urbarijalni odnosi na vinodolskim posjedima Frankopana i Zrinskih“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XVII., Rijeka 1972., str. 375.-382.

¹¹ ISTI, „Barbanski statut‘ u odnosu na ranija pravna vrela Barbana i Raklja“, *Analiza Jadranskog instituta JAZU*, sv. III., Zagreb 1961., str. 363.-387.; ISTI, „Dopune objavljenim kodeksima lore-danskih terminacija za Barban i Rakalj: neka razmatranja u vezi s njima – kao uvod“, *Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci*, sv. VI. – VII., Rijeka 1961. – 1962., str. 295.-451.; ISTI, „Barbanski kapituli iz 1548. godine“, *Jadranski zbornik*, sv. V., Rijeka – Pula 1962., str. 101.-116.

¹² ISTI, „Statut Grožnjana“, *Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci*, sv. VIII. – IX., Rijeka 1963. – 1964., str. 205.-256.; sv. X., Rijeka 1964. – 1965., str. 201.-243.

¹³ ISTI, „Ustanova ‘satnika’ i ‘čete’ s naročitim obzirom na te ustanove u Barbanu“, *Jadranski zbornik*, sv. III., Rijeka – Pula 1958., str. 259.-272.

¹⁴ ISTI, „Valput u Istri“, *Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije*, vol. 3., Zagreb 1960., str. 297.-329.

¹⁵ ISTI, *Fratrja: feud opatije sv. Mihovila nad Limom u Istri i njegova sela (XI – XVIII st.)*, Historijski arhiv u Rijeci i Pazinu, Posebna izdanja, sv. 2., Rijeka 1969.

¹⁶ ISTI, „Galije i galijoti iz Istre i otoka nekadašnje sjeverne Dalmacije za mletačku armadu (XI. – XVIII. stoljeće)“, *Rad JAZU*, knj. 318., Zagreb 1959., str. 199.-286.

¹⁷ ISTI, *Šćavunska vesla: galije i galijoti na istočnoj obali Jadrana*, Pula – Rijeka 1986.

¹⁸ ISTI, „Mletačka eksploatacija istarskih šuma i obvezan prevoz drveta od luke kao specifičan državni porez u Istri od 15. do kraja 18. stoljeća“, *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. I., Rijeka 1963., str. 199.-280.

¹⁹ ISTI, „Solane i rižišta na istočnoj obali Istre (XVII. – XVIII. st.)“, *Jadranski zbornik*, sv. VI., Rijeka – Pula 1966., str. 237.-252.

Slika 2.: Batelov grob na starom dijelu barbanskoga groblja (fotografirao Slaven Bertoša)

skim šumama pod Venecijom²⁰, trkama na prstenac u Istri²¹ (ona barbanska obnovljena je 1976. upravo njegovom zaslugom), starom barbansko-rakljskom arhivu propalom u požaru 1893.²², Josipu A. Batelu i barbanskim Stankovićima²³ te mnogim drugim temama.

Bitan su dio njegova opusa i radovi o Rijeci. U monografiji „Privredno stanje Rijeke u doba Ilirije prema suvremenim izvještajima Trgovinske komore“ (1959.) obradio je, prema izvješćima Trgovinske komore, prošlost Rijeke i krajeva važnih za njezin gospodarski život u doba francuske uprave. Bio je glavni urednik i suautor sinteze „Povijest Rijeke“ (Rijeka 1988., 1989.) te suautor više studija o povijesti riječke industrije.²⁴

Uz već navedene časopise, radove iz gospodarske, političke i kulturne povijesti, arhivistike, diplomatike, povijesti institucija, toponimije, kartografije i genealogije, sastavljene pretežito na

temelju analize građe hrvatskih, talijanskih i austrijskih arhiva, objavljivao je i u nizu drugih periodika, među ostalima *Riječkoj reviji*, *Bulletinu JAZU*, *Pomorskom zborniku*, *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena*, *Istarskome mozaiku*, *Ljetopisu JAZU*, *Dometima*, *Krčkom zborniku*, *Liburnijskim temama*, *Otočkom ljetopisu*, *Buzetском zborniku*, *Historijskom zborniku*, *Radovima Centra JAZU u Zadru*, *Radovima Instituta za hrvatsku povijest*, *Pazinskome memorijalu*, *Arhivskom vjesniku* i drugim publikacijama.

²⁰ ISTI, „Katastik gorivog drva u istarskim šumama pod Venecijom: sastavljen od Fabija da Canal, godine 1566.“, *Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XI. – XII., Rijeka 1966. – 1967., str. 5.-88.

²¹ ISTI, „Viteška natjecanja i trke na prstenac u Istri“, u: *Barban i Barbanština*, Zavičajna knjiga, sv. 3., Pula 1976., str. 183.-196.

²² ISTI, „Arhiv Barbana i Raklja do njegove propasti 1893. godine“, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. XXIV., Pazin – Rijeka 1981., str. 335.-368.

²³ ISTI, „J. A. Batel o barbanskim Stankovićima“, *Dometi: književnost, kultura, društvena pitanja*, god. VII., br. 5, Rijeka 1974., str. 25.-40.

²⁴ ISTI, *Tvornica papira Rijeka*, Rijeka 1971.; Danilo KLEN – Marijan KOLOMBO, *INA-Rafinerija Rijeka 1882 – 1972*, Rijeka 1972.; ISTI, *Sto godina riječke rafinerije 1882 – 1982*, Rijeka 1982.; ISTI, 3. maj. *Složena organizacija udruženog rada brodograđevne industrije Rijeka*, Rijeka 1984.

Bavio se i prevođenjem (dio tekstova za knjigu Nade Klaić *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb 1972.; Franjo Glavinić, *Historia Tersattana*, Rijeka – Zagreb 1989.).

Autor je i priređivač mnogobrojnih izložaba i kataloga, među kojima se posebice ističe višestruko nagrađena izložba *Statuti, urbari i notari Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i otoka* (Pazin, Rijeka 1968.; Zagreb, Rijeka 1969.).

Danilo Klen dobitnik je Nagrade „Marko Marulić” Čakavskoga sabora 1970., više godišnjih nagrada te Nagrade grada Rijeke za životno djelo 1989.

Treba spomenuti da je o njegovu životu i djelu u Zagrebu 1990. održan znanstveni skup, čiji su radovi objavljeni u Rijeci 1993.²⁵ Njegova privatna biblioteka čuva se u Gradskoj knjižnici Rijeka kao Spomen-zbirka dr. Danila Klena, a opsežna ostavština u Državnom arhivu u Rijeci.²⁶

II. Josip Antun Batel / Giuseppe Antonio Battel i njegova ostavština

Josip Antun Batel / Giuseppe Antonio Battel rodio se 12. ožujka 1827. u Barbanu, a umro je 22. prosinca 1889., također u Barbanu. Pokopan je na mjesnome groblju sv. Križa, gdje mu je u doba Italije (1925.) postavljena spomen-ploča na latinskom jeziku. Bio je samouki povjesničar, sin Feliksa Tome, zapovjednika općinske straže i kamerarija barbanske zborne crkve sv. Nikole. Osnovnu školu završio je u Barbanu.

Još kao mladić u Barbanu je počeo obnašati niz dužnosti: bio je plaćeni orguljaš zborne crkve (1845., kao 18-godišnjak), općinski aktuar i blagajnik (1851.), kancelar zborne crkve (1857.) i općinski načelnik (70-ih godina) u Barbanu, gdje je proveo cijeli život.

²⁵ Zbornik *Život i djelo dr. Danila Klena (1910. – 1990.)*, ured. Jadranka Kaloper-Bakrač, Historijski arhiv Rijeka, Posebna izdanja, sv. 11., Rijeka 1993.

²⁶ Između ostaloga, o Danilu Klenu i njegovu radu vidjeti: Petar STRČIĆ, „Osvrt na radove dr. Danila Klena“, *Riječka revija*, god. 15., sv. 6./7., Rijeka 1966., str. 553.-559.; ISTI, „Dr. Danilo Klen (s bibliografijom)“, *Pazinski memorijal*, sv. 3., Pazin 1972., str. 205.-243.; sv. 10., Pazin 1980., str. 61.-64.; ISTI, „Dr. Danilo Klen (1910. – 1990.)“, *Jadranski zbornik*, sv. 14., Pula – Rijeka 1990. – 1991., str. 288.-290.; *Istarska enciklopedija*, ured. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Zagreb 2005., natuknica Darinka MUNIČA na str. 391.; Slaven BERTOŠA, „Neki prilozi Danila Klena o povijesti Istre XVI. – XVIII. stoljeća“, *Rijeka*, god. XII., sv. 1., Rijeka 2007., str. 85.-99.; Maja POLIĆ, „Historiografsko i arhivsko djelo dr. Danila Klena“, *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 12., Rijeka 2013., str. 185.-196.; Slaven BERTOŠA, „Doprinos Danila Klena proučavanju istarskih urbara“, u: *Urbar Pazinske knežije 1571.-2021. Zbornik radova*, Pazin 2023., str. 9.-20. Također: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1397/klen-danilo> (- natuknica Darinka Muniča, pristupljeno 20. lipnja 2024.); <https://hbl.lzmk.hr/clanak/klen-danilo> (- natuknica Petra Strčića, pristupljeno 20. lipnja 2024.); <https://www.enciklopedija.hr/clanak/klen-danilo> (pristupljeno 20. lipnja 2024.); <https://artkvart.hr/danilo-klen-povjesnicar-koji-je-oblikovao-razumijevanje-zapadne-hrvatske/> (pristupljeno 20. lipnja 2024.); https://moja-rijeka.eu/rijeka_biografije_klen_danilo.html (pristupljeno 20. lipnja 2024.).

Poznati barbanski povjesničar, kanonik Petar Stanković / Pietro Stancovich (Barban, 1771. – Barban, 1852.), potaknuo ga je već u mladosti na proučavanje spisa i knjiga barbanskoga općinskog arhiva u kojem je radio. Prepisujući glavne spise, prikupio je vrlo opsežnu građu i počeo pisati Barbansko-rakljske anale.

Od 1867. dopisivao se s povjesničarom i arheologom Pietrom Kandlerom (Trst, 1804. – Trst, 1872.) o tada aktualnoj temi lociranja Vizača, o gradinama i o drugim istarskim povijesnim temama. Poznato je da mu je slao i neke horografske zemljovide za područje Barbana i Raklja.

Batel je surađivao i dopisivao se i s arheologom i povjesničarom Tomasom Lucianijem (Labin, 1818. – Venecija, 1894.) iz Labina. U koparskom tjedniku „La Provincia dell’Istria“ (1876. – 1878.) objavio je prijepise barbanskih spisa i izvješća na talijanskom jeziku, a 1880. u podlistku „Naše sloge“ prilog „Glagoljica u Barbanu, Raklju i Motovranu“ (Mutvoranu, op. a.). Na zahtjev hrvatskog povjesničara, političara i književnika Ivana Kukuljevića (Varaždin, 1816. – Puhakovec u Hrvatskom zagorju, 1889.), s kojim se također dopisivao, izradio je rodoslovlje Petra Stankovića i njegove obitelji²⁷, a u pismu od 9. ožujka 1889. priopćio mu je neka sjećanja o Stankoviću.

Zahvaljujući Batelovim prijepisima starih dokumenata o Barbanu i Raklju, sačuvali su se do današnjih dana mnogi vrijedni spisi iz nekadašnjega općinskog arhiva, koji je koncem XIX. stoljeća nažalost izgorio, kao i iz crkvenog arhiva u Barbanu.

Vrijedna Batelova ostavština pripala je svećeniku, preporoditelju i političaru Luki Kircu (Medulin, 1860. – Rakotule, 1931.), župniku u Barbanu od 1887. do 1895. Batela je osobno poznao i u strahu od talijanskih fašističkih vlasti ostavštinu je potajno prenio u Jugoslaviju te predao Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti (danas Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti) u Zagrebu, u čijem se Arhivu i sada nalazi.²⁸

Ostavštinu Josipa Antuna Batela do sada su proučavali pravni povjesničar Danilo Klen (od 1958. do 1974.), B. Plavnik (?) (1980.), povjesničar Mislav Elvis Lukšić (2001.) te povjesničar i sveučilišni profesor dr. sc. Slaven Bertoša (od 2001.).²⁹

²⁷ Miroslav BERTOŠA, “Barbanski odziv (Jedno pismo Josipa Antuna Batela Ivanu Kukuljeviću)”, *Dometi – kultura, književnost, društvena pitanja*, god. III., br. 5, Rijeka 1970., str. 67.-74.

²⁸ Slaven BERTOŠA, *Barban i mletački Loredani. Život u pokretu, ljudi i događaji*, Pazin – Barban – Pula 2015., str. 36.-37.

²⁹ O Josipu Antunu Batelu i njegovoj ostavštini usp., primjerice: Mislav Elvis LUKŠIĆ, “Barbanski povjesnik Josip Antun Batel (1827.-1889.) – Povodom 175. godišnjice njegova rođenja”, *Istarska Danica* 2002., Pazin 2001., str. 107.-111.; Slaven BERTOŠA, *Barban i mletački Loredani*, nav. dj., str. 36.-37. Također: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/batel-josip-antun> (- natuknica Danila Klana, pristupljeno 20. lipnja 2024.); <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/2387/batel-battel-josip-antun> (- natuknica Slavena Bertoše, pristupljeno 20. lipnja 2024.); <https://www.enciklopedija.hr/clanak/batel-josip-antun> (pristupljeno 20. lipnja 2024.); <https://www.croris.hr/crosbi/publikacija/rad-ostalo/757470> (- portal CroRIS - informacijski sustav znanosti RH, natuknica Slavena Bertoše).

III. Klenove upute o Batellovoj ostavštini

Kako je već spomenuto, upute se nalaze u Batellovoj ostavštini pohranjenoj u Arhivu HAZU u Zagrebu (tada: Arhivu Historijskog instituta), a Danilo Klen ih je sastavio i potpisao 31. svibnja 1958.

Fascikli XV-30/1 i XV-30/2 manjim dijelom sadrže originalne spise, a većinom se radi o prijepisima iz Barbanskog arhiva koji je 1893. nastradao u požaru. Klen navodi da je spise prikupio ili prepisao Josip Batel / Giuseppe A. Battel, koji je „podrijetlom iz Barbana” i koji je „radio u općini”, „neko vrijeme navodno kao načelnik”.

Spisi su grupirani u nekoliko kategorija:

I. U fasciklu XV-30/1 nalaze se *Indice dei diplomi* ili *Indice dei documenti*, a popisani su za četiri skupine dokumenata. U prvom „volumenu” (svesku) trebali su se nalaziti dokumenti od rednog broja 1 do 94, razvrstani po godinama. U drugom su dokumenti razvrstani po godinama od broja 1 do 91, u trećem od 1 do 108 (s još nekim dodacima bez broja), a u četvrtom su diplome od broja 1 do 63. Međutim, navodi Klen, dokumenti se ne nalaze u „volumenima” nego su raspršeni po dvama fasciklima, XV-30/1 i XV-30/2.

II. U istom fasciklu kao pod I. nalazi se i poseban kartonski omot koji na hrptu nosi natpis: *Vol. II. Barbana. Testamenti insorti 1536-1880*. Tu su bile oporuke s popisom na početku: *Indice dei testamenti di distinti Barbanesi*, sa 132 redna broja. No sve oporuke iz opisa ne nalaze se na mjestu. Klen ih je sredio, a one koje je našao izvan omota ovdje je pridodao, no još uvijek fascikl nije kompletan. Osim toga, našao je oporuke kojih nema na popisu i njih je stavio u poseban omot odmah iza popisa.

III. U fasciklu XV-30/2 nalazi se svezak s kartonom na početku kojeg piše: *Notizie storiche di Barbana raccolte da G. A. Battel 1861*. U tom se svesku nalaze dokumenti koji su popisani u popisima spomenutim u točki I., a vjerojatno „imade i dokumenata koji nisu obuhvaćeni popisima”, navodi Klen. U istom fasciklu nalazi se i kartonski omot koji na hrptu ima natpis: *Statuto recte terminazioni di Barbana, vol. II, 1748.-1799*. U tom kartonu nalaze se i prijepisi drugih terminacija, tj. ranijih i kasnijih od navedenih godina. Osim toga, tu je i indeks terminacija tog drugog volumena i dva identična popisa svih terminacija izdanih od strane feudalne obitelji Loredan. Manji broj terminacija je u originalu, a većina je u prijepisu, ističe Klen.³⁰

³⁰ Ovdje valja istaknuti da su Loredanske terminacije objavljene: Blanka VUČETIĆ, „Knjiga terminacija feudalne jurisdikcije Barban-Rakalj (1576-1743)”, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. II., Rijeka 1954., str. 101.-307.; Mirko ZJAČIĆ, „Knjiga vizitacije feudalne jurisdikcije Barbana i Raklja iz godine 1767.”, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. II., Rijeka 1954., str. 309.-490.; Danilo KLEN, „Barbanski statut u odnosu na ranija pravna vrela Barbana i Raklja”, *Anali Jadranskog instituta*, sv. III., Zagreb 1961., str. 363.-387.; Danilo KLEN, „Dopune objavljenim kodeksima loredanskih terminacija za Barban i Rakalj: neka razmatranja u vezi s njima – kao uvod”, *Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci*, sv. VI.-VII., Rijeka 1961.-62., str. 295.-451.; Danilo KLEN, „Barbanski kapituli iz 1548.”, *Jadranski zbornik*, sv. V., Rijeka-Pula 1962., str. 101.-115.

IV. U fasciklu koji ima naslov *Luka Kirac XV-31* sadržani su uglavnom natpisi i bilješke „popa Luke Kirca”, ali ima i nekih popisa Batelovih natpisa koje je Kirac vjerojatno uzeo iz Batelove zbirke dokumenata.

Kako bi Batelov arhiv bio još bolje sređen, Klen predlaže:

1. Da se spise posloži na isti način kako je to učinio Batel. U tu bi svrhu prijepise dokumenata trebalo posložiti kronološkim redoslijedom, osim sveska s oporukama i sveska sa statutarnim terminacijama koji jesu tako sređeni. Višak dokumenata koji nisu obuhvaćeni u popisima „trebalo bi kronološki popisati i načiniti još jedan volumen dokumenata”.

2. U kartonu *Notizie storiche* nalazi se koncept Barbanskih anala koji je sastavio Batel. On predstavlja „rezime cjelokupnog Batelovog rada i treba ga staviti izvan svih volumena kao poseban rukopis”³¹

IV. Zaključak

Ostavština Josipa A. Batela vrlo je značajan arhivski izvor za poznavanje prošlosti Barbansko-rakljske gospoštije u novome vijeku.

Spisi koji se u njoj nalaze s različitih aspekata rasvjetljavaju mnogobrojne teme o kojima podataka ima i u drugim vrelima te ih skladno nadopunjavaju novim saznanjima. Iako dokumentacija nije oštećena, dio dokumenata teže je razumljiv zbog loše čitljivog rukopisa.

Budući da ostavština nije proučena kao cjelina, nije niti u potpunosti mogla biti valorizirana njezina važnost, a to je svakako zadatak koji čeka buduće istraživače.

³¹ ARHIV HAZU, Ostavština Josipa Antuna Batela, XV-30.

Lo storico giuridico Danilo Klen e il lascito di Giuseppe Antonio Battel

Riassunto

In questo contributo l'autore ha analizzato dettagliatamente le istruzioni scritte dello storico giuridico fiumano Danilo Klen che si trovano all'inizio del lascito del sindaco di Barbana Giuseppe Antonio Battel (1827 – 1889), custodito nell'Archivio dell'Accademia Croata delle Scienze e delle Arti a Zagabria. Le suddette istruzioni sono state composte il 31 maggio 1958, quando questo stimato studioso ha esaminato il suddetto lascito, ha valutato e descritto lo stato nel quale allora esso si trovava e ha annotato brevi osservazioni e istruzioni per futuri ricercatori. Da allora fino a oggi, questo materiale archivistico fu esaminato da soltanto altri tre ricercatori, ultimo dei quali è l'autore di questo articolo. Nel frattempo Slaven Bertoša ha pubblicato numerosi saggi, scritti usando il materiale archivistico proveniente dal lascito di Battel, ed essi hanno trovato il posto anche nella monografia di Bertoša sulla Signoria di Barbana e Rachele, pubblicata nel 2015 dal Comune di Barbana e altri editori.

Il lascito di Giuseppe A. Battel rappresenta una fonte molto preziosa per la conoscenza della storia del territorio della Signoria di Barbana e Rachele nell'Età Moderna.

Gli scritti che in esso si trovano gettano luce, da diversi aspetti, su numerosi temi dei quali possiamo trovare molti dettagli anche in altre fonti, che così sono opportunamente completate con nuove conoscenze. Anche se gli scritti non sono danneggiati, una parte di essi è difficilmente comprensibile a causa della scrittura poco leggibile.

Siccome il lascito di Giuseppe Antonio Battel non è stato analizzato come un insieme, non poteva neanche essere valorizzata la sua importanza, e questo è certamente un compito che aspetta futuri ricercatori.

traduzione di Slaven Bertoša

DOBNA I SPOLNA STRUKTURA STANOVNIŠTVA OPĆINE BARBAN PREMA POPISU IZ 2021.

Josip Šiklič, prof.
Katedra Čakavskog sabora za povijest Istre Pazin
e-mail: josip.siklic3@gmail.com

Izvorni znanstveni rad

Rad se bavi proučavanjem promjene sastava stanovništva Općine Barban prema dobi i spolu za razdoblje od 2011. do 2021. Razmatraju se značajke demografskog starenja i uspoređuju s općinama u okruženju – Gračišće, Marčana, Pićan, Raša, Sveta Nedelja, Svetvinčenat i Žminj. Promjene u dobnom sastavu stanovništva Općine Barban sastoje se od dva paralelna demografska procesa: smanjenja udjela mladih uz istodobno povećanje udjela starog stanovništva. Zaključuje se da dalekosežna rješenja valja tražiti prije svega u povećanju rodosti, čime će se potaknuti postupno pomlađivanje dobno sastava.

Ključne riječi: Općina Barban, prirodno kretanje, dobno-spolna struktura, starenje stanovništva

Parole chiave: Comune di Barbana, movimento naturale, struttura età-sesso, invecchiamento della popolazione

I. Uvod

U samostalnoj i suverenoj Republici Hrvatskoj Barban je zakonom o novom teritorijalnom ustroju lokalne uprave i samouprave postao sjedištem novoosnovane općine. Općina Barban smještena je na jugoistoku Istarskog poluotoka, jugozapadno od rijeke Raše i sjeverozapadno od Raškoga zaljeva, a graniči na istoku s općinama Raša i Sveta Nedelja, na jugu s Marčanom, na zapadu sa Svetvincentom, na sjeverozapadu sa Žminjom te na sjeveru s Gračišćem i Pićnom. Prema popisu stanovništva iz 2021. te prema županijskom ustrojstvu Republike Hrvatske, Općinu Barban čine 23 statistička naselja: Barban, Bičići, Borinići, Draguzeti, Glavani, Grandići, Hrboki, Jurićev Kal, Koromani, Kožljani, Manjadvorci, Melnica, Orihi, Petehi, Prhati, Puntera, Rajki, Rebići, Rojnići, Sutivanac, Šajini, Vadreš i Želiski.¹ Općina se prostire na

¹ Naselja su navedena prema čl. 3. Statuta Općine Barban od 14. ožujka 2013.

površini od 94,1 km² (ili 3,35 % kopnene površine Istarske županije, odnosno 0,17 % kopnene površine Republike Hrvatske), u kojoj živi, prema popisu iz 2021., 2.491 stanovnik ili 1,3 % ukupnog broja stanovnika Istarske županije.

II. Popisna metodologija

Kako bi se razumjeli demografski podaci i pokazatelji u ovome radu, neophodno je ukazati na neka metodološka objašnjenja koja se tiču prostornog i vremenskog okvira istraživanja, popisne metodologije i statističko-demografske razine do sada objavljenih ili dostupnih podataka iz popisa stanovništva i drugih relevantnih izvora podataka.

U Popisu 2011., u skladu s međunarodnim statističkim standardima, za definiranje ukupnog stanovništva primijenjen je koncept uobičajenog mjesta stanovanja (*place of usual residence*). Prema tom konceptu, ukupnim stanovništvom naselja Popisa, odnosno zemlje, smatraju se sve osobe koje u tom naselju, odnosno zemlji, imaju svoje uobičajeno mjesto stanovanja. Uobičajenim mjestom stanovanja smatra se ono mjesto u kojem osoba provodi većinu svojega dnevnog odmora, bez obzira na kratkotrajnu odsutnost iz tog mjesta (npr. zbog odlaska na odmor, putovanje, liječenje, u posjet i sl.). U skladu s definicijom uobičajenog mjesta stanovanja, ukupan broj stanovnika obuhvaća: a) osobe koje uoči kritičnog trenutka popisa žive neprekidno u svojem uobičajenom mjestu stanovanja barem 12 mjeseci, b) osobe koje su tijekom 12 mjeseci uoči kritičnog trenutka popisa došle u svoje uobičajeno mjesto stanovanja s namjerom da u njemu ostanu barem godinu dana.² U Popisu 2021. primijenjen je također koncept uobičajenog mjesta stanovanja (*place of usual residence*).³

III. Kretanje stanovništva Općine Barban 2011. i 2021.

Općina Barban prostire se na manje od 0,2 % kopnene površine Republike Hrvatske te je, prema popisu stanovništva iz 2021., imala oko 0,06 % ukupnog stanovništva Hrvatske. U odnosu na Popis iz 2011., bilježi pad od 230 stanovnika, odnosno 9,2 %. Opća prosječna relativna gustoća naseljenosti od 26,5 stanovnika na km² znatno je niža od županijskog prosjeka (69,4 st./km²) i gustoće naseljenosti u Hrvatskoj, koja je iznosila 78,5 stanovnika po četvornom kilometru.

Stanovništvo Općine Barban u posljednjem međupopisnom razdoblju 2011. – 2021. nastavlja trend smanjenja/pada iz prethodnih popisa. Ima manje stanovnika nego 2011., a smanjenje iznosi 8,5 %, odnosno ukupno 230 stanovnika. U apsolutnom

² *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Metodološka objašnjenja*, DZS, Zagreb, www.dzs.hr.

³ *Popis 2021. Metodološka objašnjenja*, DZS, Zagreb, www.dzs.hr.

iznosu najviše stanovnika izgubilo je naselje Puntera, 41 (38,0 %), dok su ostala naselja ukupno izgubila 189 (6,9 %) stanovnika. Smanjenje se kreće od 3,4 % u naselju Vadreš do 38,0 % u Punteri. U Sutivancu, najvećem naselju Općine, 2011. živjelo je 12,8 % stanovništva Općine, a 2021. godine 13,4 %. Prema stupnju veličine, dva naselja ostala su ista kao i 2011.: Bičići i Glavani. Naselje Barban, koje je 2011. bilo drugo naselje po veličini, zadržalo je 2021. drugo mjesto. Na treće mjesto izbila su naselja Melnica i Šajini. U relativnom omjeru, najveći pad postotnog udjela nakon naselja Puntera ostvaren je u Jurićevu Kalu (27,9 %), zatim Rajkima (25 %), Kožljanima (22,2 %), Grandićima (12,9 %), Orihima (12,9 %) i Petehima (11,9 %). Porast udjela ostvarila su samo dva naselja: Rojnići (11,9 %) i Melnica (8,7 %).

Tablica 1. Kretanje stanovništva u Općini Barban po naseljima 2011. i 2021.

Godina/ Naselje	2011.	2021.	Indeks 2021./2011.	Godina/ Naselje	2011.	2021.	Indeks 2021./2011.
Barban	221	218	98,6	Orihi	116	101	87,1
Bičići	69	69	100,0	Petehi	103	90	87,4
Borinići	10	5	50,0	Prhati	142	135	95,1
Draguzeti	83	75	90,4	Puntera	108	67	62,0
Glavani	77	77	100,0	Rajki	8	6	75,0
Grandići	140	122	87,1	Rebići	133	118	88,7
Hrboki	179	159	88,8	Rojnići	42	47	111,9
Jurićev Kal	61	44	72,1	Sutivanac	347	333	96,0
Koromani	52	50	96,2	Šajini	190	175	92,1
Kožljani	63	49	77,8	Vadreš	58	56	96,6
Manjadvorci	187	165	88,2	Želiski	171	155	90,6
Melnica	161	175	108,7	Ukupno	2.721	2.491	91,5

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine*, DZS, Zagreb, www.dzs.hr; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. Stanovništvo po gradovima/općinama*, DZS, Zagreb, www.dzs.hr.

Prema kriteriju veličine, prevladavaju naselja u kategoriji 101 – 200 stanovnika. Takvih je prema popisu pučanstva 2021. bilo devet (39,1 %). Naselja u veličinskom razredu 0 – 50 bilo je šest (26,1 %), kao i u razredu 51 – 100. Zajedno je, dakle, u naseljima do 100 stanovnika bilo 52,2 % svih.

Veličina (br. stanovnika)	Broj naselja	%	Broj stanovnika	%
0-50	6	26,1	201	8,1
51-100	6	26,1	434	17,4
101-200	9	39,1	1.305	52,4

201-300	1	4,3	218	8,8
301-400	1	4,3	333	13,4
Ukupno	23	100	2.491	100

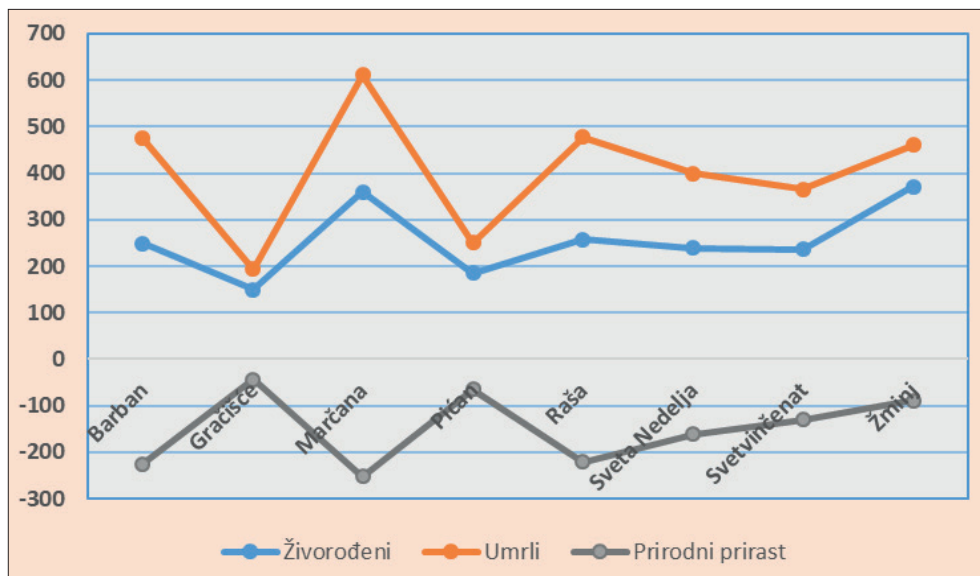
IV. Prirodno kretanje stanovništva Općine Barban u usporedbi s općinama u okruženju (2011. – 2021.)

Prirodno kretanje stanovništva jedno je od temeljnih odrednica ukupnog kretanja stanovnika. Osnovne su sastavnice prirodnog kretanja stanovništva natalitet (rodnost) i mortalitet (smrtnost), a njihovom međusobnom usporedbom dobivamo prirodni prirast (prirodnu promjenu), koja može biti pozitivna (prirodni prirast), ali ona može biti i negativna, pa tada govorimo o prirodnom padu ili prirodnoj depopulaciji stanovništva.

Tablica 3. Prirodno kretanje stanovništva u Općini Barban i općinama u okruženju 2011. – 2021.

Općina	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast/pad	Vitalni indeks (živorođeni na 100 umrlih)
Barban	249	474	-225	52,5
Gračišće	150	193	-43	77,7
Marčana	359	611	-252	58,8
Pićan	185	250	-65	74
Raša	257	478	-221	53,8
Sveta Nedelja	239	400	-161	59,8
Svetvinčenat	236	366	-130	64,5
Žminj	371	460	-89	80,7
Ukupno	2.046	3.232	-1.186	63,3
Istarska županija	18.919	26.267	-7.348	72,0

Izvori: *Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021.*, www.dzs.hr

Grafikon 1. Prirodno kretanje stanovništva po općinama 2011. – 2021.

Prirodno kretanje stanovništva tijekom promatranih deset godina (2011. – 2021.) na području Općine Barban i općina u okruženju (tablica 3., grafikon 1.) pokazuje prirodni pad stanovništva. Broj živorođenih u tom je razdoblju ukupno bio 2.046, a umrlih 3.232, iz čega proizlazi prirodni pad od 1.186 stanovnika; prosječno godišnje 108 stanovnika. Takvo prirodno kretanje u istom razdoblju obilježje je i Istarske županije u cjelini. Broj živorođenih 2011. bio je 207, a umrlih 296 (prirodni pad 89), dok je 2021. ukupna bilanca rođenih bila 188, a umrlih 321 stanovnika (prirodni pad 133). U čitavom desetogodišnjem razdoblju negativan prirodni prirast ili prirodan pad na djelu je u svim navedenim jedinicama lokalne samouprave. Prirodnim padom ističu se općine Marčana (252), Barban (225) i Raša (221). Prosječno godišnje u Općini Barban umre oko 20 ljudi više nego ih se rodi.

Bolji je pokazatelj od samog prirodnog prirasta vitalni indeks koji pokazuje broj živorođenih na 100 umrlih na određenom prostoru. Vitalni je indeks za sve analizirane općine u 2011. iznosio 69,9 (249 rođenih, 474 umrlih), u 2021. 58,6 (188 rođenih, 321 umrlih), a u Istarskoj županiji smanjen je s 82,2 na 59,5 djece (1.657 rođenih, 2.784 umrlih u 2021.). Prema ovom pokazatelju, proširenu reprodukciju stanovništva (indeks veći od 100) nije imala niti jedna općina, dakle, sve su imale padajuću reprodukciju stanovništva (vitalni indeks manji od 100).

Vitalni indeks za Općinu Barban u 2011. iznosio je 48,0 (24 rođenih, 50 umrlih), a u 2021. 69,2 (27 rođenih, 39 umrlih), što je u odnosu na Istarsku županiju manje za 13,0.

V. Natalitet i fertilitet u Općini Barban

Uz natalitet (rodnost), u demografiji se često navodi i pojam fertiliteta. Natalitet i fertilitet istovjetne su pojave koje utječu na veličinu i predznak prirodnoga kretanja stanovništva. Razlika između ta dva pojma je u tome što natalitet obuhvaća živorođenu djecu u odnosu na cijelu populaciju, dok se kod fertiliteta u odnos stavljaju živorođeni i žensko stanovništvo u fertilnoj dobi, od 15 do 49 godina.⁴ Razina fertiliteta ovisi o spletu različitih čimbenika: bioloških (dobna struktura stanovništva, udio žena sposobnih za rađanje, sterilitet, razdoblje laktacije i dr.), sociološko-ekonomskih (obrazovanje, religija, tradicija, kontrola rađanja, stupanj urbanizacije, način proizvodnje i dr.), psiholoških (želja za reprodukcijom i dr.). Istraživanja o fertilitetu nedvojbeno su pokazala: da gospodarski neaktivno žensko stanovništvo ima u pravilu više djece nego aktivno; da se niža obrazovna razina stanovništva poklapa s većim brojem djece; da slabiju ekonomsku snagu stanovništva prati veći broj djece.

Udio ženskog stanovništva u fertilnoj dobi 2021. u Općini Barban iznosio je 18,5 % (ukupno 461), što je za 1,4 ispod udjela žena u fertilnoj dobi na razini Istarske županije (19,9 %) te 2,2 % na razini cijele Hrvatske (20,7 %). Popisom 2011. utvrđeno je da je na području Općine 567 žena u fertilnoj dobi, što iznosi 20,8 %. Najveći udio žena u fertilnoj dobi 2011. bio je u dobi od 40 do 44 godine (86), a najmanji od 15 do 19 godina (55). Godine 2021. udio žena bio je manji za 106, dobna skupina s najviše žena bila je od 40 do 44 godine i brojila je 86 žena, a najmanja skupina bila je od 15 do 19 s brojem žena od 43. Dobna skupina od 15 do 19 godina skupina je koja bi tek trebala krenuti u reprodukciju. Stoga možemo zaključiti da će se stopa fertiliteta i nataliteta smanjivati sljedećih godina.

U demografskoj statistici najboljim pokazateljem fertiliteta smatra se tzv. ukupna (totalna) stopa fertiliteta (TFR)⁵. Ona označava prosječan broj živorođene djece koju bi rodila prosječna žena tijekom svojeg fertilnog razdoblja uz pretpostavke da djeluju posebne stope fertiliteta dobi i uz izostanak utjecaja smrtnosti. Krična brojčana vrijednost iznosi 2,1 (prosječno djece po jednoj ženi u fertilnoj dobi), kojom se osigurava jednostavna reprodukcija stanovništva u smislu obnavljanja generacija. Stopa fertiliteta za Općinu Barban u 2021. iznosi 2,0, odnosno neznatno je niža od demografske produkcije 2,1. Veća je za 0,5 u odnosu na 2011., u kojoj je iznosila prosječno 1,5 (tablica 4.). U Istarskoj županiji 2011. iznosila je 1,4, a u 2021. neznatno je veća – 1,6, dok je na razini Hrvatske 2021. iznosila 1,5.

Iako broj živorođene djece od godine do godine oscilira, u budućnosti se može očekivati smanjenje broja rođene djece, prouzročeno smanjenjem ukupnog broja žena fertile dobi, koji je u konstantnom padu tijekom cijeloga promatranog razdoblja.

⁴ Ivo NEJAŠMIĆ, *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Zagreb 2005., str. 70.-71.

⁵ Totalna stopa fertiliteta (*engl. total fertility rate – TFR*).

Tablica 4. Opća i totalna stopa fertiliteta u Općini Barban, Istarskoj županiji i Republici Hrvatskoj 2011. i 2021.

Godina	Totalna stopa fertiliteta (TFR)		
	Istarska županija	Općina Barban	Republika Hrvatska
2011.	1,4	1,5	1,5
2021.	1,5	2,0	1,6

Izvor: *Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2011. i 2021.*, DZS, Zagreb, www.dzs.hr.

Daljnja analiza ukazuje na značajne promjene u udjelima pojedinih funkcionalnih kontingenata stanovništva. Sužavanje demografske osnovice za reprodukciju potvrđuju podaci o padu udjela fertitilnih te porastu udjela postfertitilnih kontingenata ženskog stanovništva. U desetogodišnjem razdoblju, broj žena do 14. godine starosti, koje predstavljaju dugoročni reproduktivni potencijal, povećan je za samo 0,7 % (s 5,8 % na 6,5 %), a smanjen u fertitilnom razdoblju za 2,3 % (s 20,8 % na 18,5 %). Istodobno, broj žena starijih od 50. godine života (dakle, u razdoblju kada reproduktivna sposobnost žene uglavnom prestaje) povećan je za 1,9 % (s 25,4 % na 27,3 %), što pokazuje da se smanjuje udio žena u najpovoljnijoj reprodukciskoj dobi života, što bi u budućnosti moglo poremetiti prirodnu dinamiku stanovništva Općine. Ovakvo nepovoljan trend u formiranju fertitilnih kontingenata jedan je od ključnih čimbenika dosadašnjeg snižavanja razine nataliteta, ali i dugoročna odrednica produbljenja prirodne depopulacije.

Tablica 5. Predfertitilni, fertitilni i postfertitilni kontingenti ženskog stanovništva u Općini Barban 2011. – 2021.

Ukupno		0 – 14 godina		15 – 49 godina		50 i više godina	
2011.	2021.	2011.	2021.	2011.	2021.	2011.	2021.
2.721	2.491	159	161	567	461	690	679

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine. Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, DZS, Zagreb, 2012.; *Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Popis 2021.*, DZS, Zagreb, www.dzs.hr.

VI. Sastav stanovništva prema dobi i spolu

Sastav stanovništva prema spolu i dobi, kao najvažnija demografska struktura, ključan je za formiranje reproduktivnih i radno-aktivnih kontingenata stanovništva. „Iz njega se vidi prošlost, čita sadašnjost i nazire budućnost kretanja stanovništva”⁶

Promjene u dobnom sastavu stanovništva Općine Barban sadrže dva usporredna demografska procesa: smanjivanje udjela mladih uz istovremeno demografsko

⁶ Mladen FRIGANOVIĆ, *Demogeografija: stanovništvo svijeta*, Zagreb 1990., str. 111.

starenje pod kojim se razumijeva povećanje udjela stanovništva starog 60 i više ili 65 i više godina u ukupnom stanovništvu.⁷ Na ovu strukturu dugoročno utječu natalitet, mortalitet, migracije i vanjski čimbenici. Što je još važnije, buduće promjene u kretanju stanovništva ovise u velikoj mjeri o dobnoj strukturi stanovništva jer ona određuje natalitet, mortalitet i stopu rasta stanovništva.

Vrlo je jednostavna struktura neke populacije koja nam pokazuje odnos muškog i ženskog kontingenta u određenoj populaciji. Najjednostavnije je taj odnos izraziti postotnim udjelima muškog i ženskog stanovništva u ukupnom stanovništvu. Tako je udio u ukupnoj populaciji Općine Barban 2011. iznosio 48,0 % muškaraca i 52,0 % žena, dok je u 2021. iznosio 47,8 % muškaraca i 52,2 % žena. U Istarskoj županiji udio muškog stanovništva u 2021. iznosio je 48,4 % i 51,6 % ženskog, a u Hrvatskoj 48,17 % muškog i 51,83 % ženskog. U Općini Barban 2011. i 2021. veći je broj ženskog stanovništva, dok je u općinama Gračišće i Svetvinčenat zabilježen veći broj muškog stanovništva.

Izraženo koeficijentom feminiteta (broj žena na 100 muškaraca), taj je omjer u navedenim općinama 2011. bio 104,9, a 2021. 103,6. Dakle, na svakih 100 muškaraca dolazilo je u prosjeku 105, odnosno 104 žena. Za usporedbu, takav je omjer bio nešto manji nego u Hrvatskoj 2021. (kf = 107,6). Najizrazitija neravnoteža 2021. bila je u općinama Barban (kf = 109,3) i Žminj (kf = 105,8).

Tablica 6. Struktura stanovništva prema spolu u Općini Barban i općinama u okruženju 2011. i 2021.

Općina	2011.			2021.			Indeks 2011./2021.
	Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž	
Barban	2.721	1.305	1.416	2.491	1.190	1.301	91,5
Gračišće	1.419	711	708	1.312	673	639	92,5
Marčana	4.253	2.088	2.165	4.250	2.068	2.182	99,9
Pićan	1.827	907	920	1.722	851	871	94,3
Raša	3.183	1.520	1.663	2.809	1.373	1.436	88,3
Sv. Nedelja	2.987	1.475	1.512	2.898	1.434	1.464	97,0
Svetvinčenat	2.202	1.106	1.096	2.179	1.103	1.076	98,9
Žminj	3.483	1.664	1.819	3.360	1.633	1.727	96,5
Ukupno	22.075	10.776	11.299	21.021	10.325	10.696	95,2
Istarska žup.	208.055	101.162	106.893	195.237	94.483	100.754	93,8

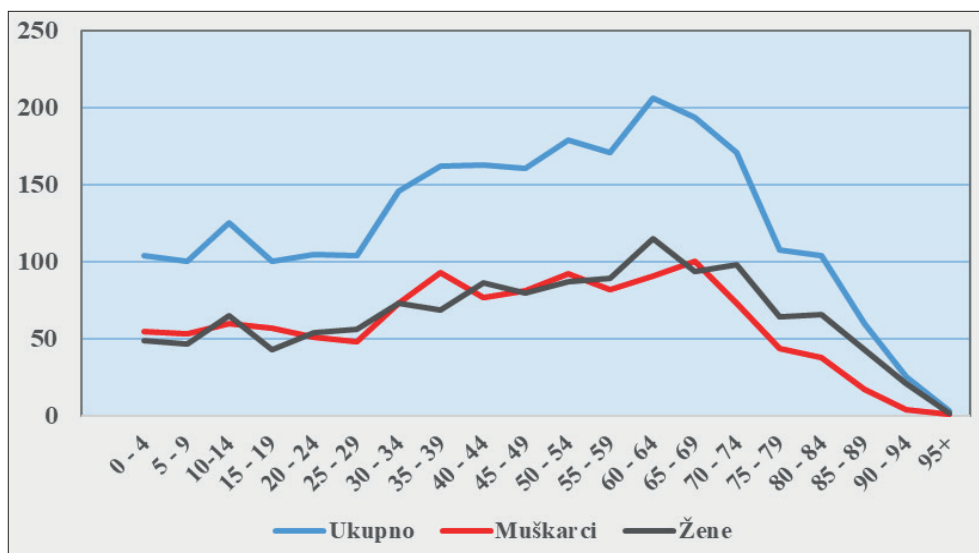
Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, DZS, Zagreb, 2012.; *Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Popis 2021.*, DZS, Zagreb, www.dzs.hr.

⁷ Alica WERTHEIMER-BALETIĆ, *Stanovništvo i razvoj*, Zagreb 1999.

Tablica 7. Struktura stanovništva po dobnim skupinama u Općini Barban 2011. i 2021.

Dobne skupine	Godina			Indeks promjene udjela 2011./2021.
	2011.	2021.		
	%	%	Broj	
0 – 4	4,5	4,2	104	0,9
5 – 9	3,6	4	100	1,1
10 – 14	4	5	125	1,3
15 – 19	4	4	100	1
20 – 24	5,9	4,2	105	0,7
25 – 29	7,1	4,2	104	0,6
30 – 34	6,2	5,9	146	0,9
35 – 39	5,9	6,5	162	1,1
40 – 44	6,3	6,5	163	1
45 – 49	6,8	6,5	161	0,9
50 – 54	7,6	7,2	179	0,9
55 – 59	7,5	6,9	171	0,9
60 – 64	6,8	8,3	206	1,2
65 – 69	5,3	7,8	194	1,5
70 – 74	6,8	6,9	171	1
75 – 79	4,8	4,3	108	0,9
80 – 84	4,3	4,2	104	0,9
85 – 89	2,1	2,4	60	1,1
90 – 94	0,4	1	25	2,5
95 i više	0,1	0,1	3	1

Izvor: Isto.

Grafikon 2. Sastav stanovništva u Općini Barban prema dobi, po petogodišnjim skupinama 2021.

Usporedba podataka dvaju popisa pokazuje da stanovništvo Općine Barban obilježavaju starenje i visoki stupanj ostarjelosti. U posljednjemu međupopisnom razdoblju (2011. – 2021.) došlo je do stagnacije udjela mladog stanovništva (a to znači i njihova broja jer je zabilježeno povećanje od svega dva stanovnika), a povećao se udio starog stanovništva. Podaci popisa iz 2021. pokazuju da je udio mladih 0 – 14 godina 13,2 % (2011. – 12,1 %), mladih 0 – 19 godina 17,2 % (2011. – 16,1 %), udio starih u dobi 60 i više 35,0 % (2011. – 30,6 %), a udio starih 65 i više 26,7 % (2011. – 23,8 %) (tablica 5.). Usporedba između dječje baze (0 – 4) i osoba od 75 i više godina vrlo je indikativna za razumijevanje stanja i procesa prema sastavu na temelju dobi. U 2021. bilo je 8,0 % više starih negoli djece.

Posebice su zanimljivi podaci o promjeni udjela pojedinih funkcionalnih dobnih kontingenata u ukupnom stanovništvu jer upućuju na nastavak dosadašnjih trendova starenja ukupnog stanovništva, kao i na intenzitet promjene u dobnim kontingentima (tzv. parcijalno starenje). Indeks promjene udjela stanovnika Općine Barban 2011. – 2021. prema pojedinim dobnim skupinama jest sljedeći:

Tablica 8. Indeks promjene udjela stanovnika u Općini Barban 2011. – 2021.

Dob	0 – 14	0 – 19	15 – 39	40 – 64	15 – 64	60 i više	65 i više	75 i više
Indeks	109,1	106,8	105,3	100,8	93,6	114,4	112,2	102,6

Promjene u spolnoj strukturi stanovništva najbolje pokazuju koeficijenti maskuliniteta (broj muškaraca na 1.000 žena) i koeficijenti feminiteta (broj žena na 1.000 muškaraca). U Općini Barban koeficijent maskuliniteta 2011. iznosio je 922, a 2021. smanjen je na 915. U svim općinama 2011. iznosio je 956, a 2021. povećan je na 965. Prema tome, u navedenim općinama na 1.000 žena dolazi 965 muškaraca, a u Općini Barban 915. Koeficijent feminiteta iznosio je 1.036 i znatno je veći od koeficijenta maskuliniteta jer u općinama na 1.000 muškaraca dolazi 1.036 žena, dok je u Općini Barban koeficijent feminiteta iznosio 1.093 i bio je veći za 178 od koeficijenta maskuliniteta. Kod raščlambe specifičnih koeficijenata feminiteta prema velikim dobnim skupinama primjetne su određene razlike. Koeficijent maskuliniteta svih općina u promatranom razdoblju od 2011. do 2021. kod mladog stanovništva (do 19 godina starosti) veći je od koeficijenta feminiteta i iznosi 1.072, kao i u Općini Barban gdje je iznosio 1.103, što se može objasniti diferencijalnim natalitetom muškog stanovništva, s obzirom na općepoznatu pojavu da je u ukupnom broju živorođenih 5,0 do 6,0 % više muške nego ženske djece. Koeficijent feminiteta zrelog stanovništva (od 20 do 59 godina starosti) bio je manji od koeficijenta maskuliniteta u ukupnom udjelu (972). Izrazita „prevaga” žena nad muškim dijelom stanovništva prisutna je u dobi iznad 60 godina starosti u svim analiziranim općinama (1.205), kao i u Općini Barban (1.367), što je dijelom posljedica iz prošlosti i refleksija je Drugog svjetskog rata u najstarijim godištimu muške populacije te selektivnije imigracije ženskog stanovništva.

Tablica 9. Koeficijenti maskuliniteta i feminiteta stanovnika u Općini Barban i općinama u okruženju ukupno i po glavnim dobnim skupinama 2011. i 2021.

Općine	Koeficijent maskuliniteta				Koeficijent feminiteta			
	ukupni	0 – 19	20 – 59	60+	ukupni	0 – 19	20 – 59	60+
2011.								
Barban	1.305	225	732	348	1.416	214	719	483
Gračišće	711	164	413	134	708	154	369	185
Marčana	2.088	404	1.162	522	2.165	398	1.109	658
Piće	907	169	538	200	920	174	488	258
Raša	1.520	249	927	344	1.633	234	903	526
Sv. Nedelja	1.475	225	858	392	1.512	236	797	479
Svetvinčenat	1.106	222	616	268	1.096	176	580	340
Žminj	1.664	343	986	335	1.819	386	914	519
Ukupno	10.776	2.001	6.232	2.543	11.269	1.972	5.879	3.448
ŽI	101.162	19.449	70.935	10.778	106.893	18.355	58.937	29.601
RH	2.066.335	459.643	1.182.633	424.059	2.218.554	436.962	1.174.278	607.314
2021.								
Barban	1.190	225	597	368	1.301	204	594	503
Gračišće	673	131	390	152	639	120	342	177
Marčana	2.068	376	1.060	632	2.182	372	1.040	770
Piće	851	165	445	241	871	145	438	288
Raša	1.373	221	643	509	1.436	177	655	604
Sv. Nedelja	1.434	233	698	503	1.464	232	668	564
Svetvinčenat	1.103	226	538	339	1.076	190	527	359
Žminj	1.633	348	878	407	1.727	356	840	531
Ukupno	10.325	1.925	5.249	3.151	10.696	1.796	5.104	3.796
ŽI	94.483	17.788	49.004	27.691	100.754	16.447	49.205	35.102
RH	1.865.129	381.000	134.655	497.856	2.006.704	360.145	144.849	659.734

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine. Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima, DZS, Zagreb, 2012.; Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Popis 2021. DZS, Zagreb, www.dzs.hr.

Prema velikim dobnim skupinama 2011. – 2021. udio mladog stanovništva Općine Barban (do 19 godina) smanjen je sa 16,1 % na 14,6 %, što je manje od Istarske županije (17,5 %), udio zrelog stanovništva (20 – 59 godina) smanjen je s 53,3 % na 40,5 %, dok je udio starijeg stanovništva (stariji od 60 godina) smanjen s 30,5 % na 29,6 %, odnosno za svega 0,9 %. Pad broja u dobnj skupini 20 – 59 godina za 13,2 % govori o većoj mobilnosti i fleksibilnosti mlađeg kontingenta stanovništva, posebice u današnjim uvjetima na tržištu rada.

Tablica 10. Dobna struktura stanovništva u Općini Barban po velikim dobnim skupinama 2011. i 2021.

Dobna skupina	Stanovništvo u %		Indeks promjene udjela 2011./2021.
	2011.	2021.	
	1	2	3
0 – 19	16,1	17,2	106,8
20 – 59	53,3	47,9	89,9
60 i više	30,6	35,0	114,4
Ukupno*	100	100	-
Indeks starosti u %	190,1	203,5	107
Tip stanovništva po dobnom sastavu	Izrazito duboka starost	Izrazito duboka starost	-

*Bez skupine „nepoznata dob“

VII. Odabrani pokazatelji dobnospolne strukture 2021.

Jedan od najvažnijih demografskih procesa i problema u suvremenom svijetu jest starenje stanovništva. Starenje stanovništva proces je povećavanja stanovništva starog 60 i više (ili 65 i više) godina u ukupnom stanovništvu. Intenzitet tog procesa mjeri se prije svega koeficijentom starosti. *Koeficijent starosti* jest postotni udio osoba starih 60 i više godina u ukupnom stanovništvu, a kad prijeđe vrijednost 12 % smatra se da je stanovništvo određenog područja zašlo u proces starenja. Starenje stanovništva ogleda se prije svega u smanjivanju broja i udjela mladog (do 19 godina starosti) te porastu broja i udjela starog (iznad 60 godina starosti) u ukupnom stanovništvu.

Prema popisu stanovništva iz 2021., stanovništvo Općine Barban nalazilo se u fazi *duboke starosti* jer je udio mladog stanovništva do 19 godina iznosio 17,2 %, što je manje od Istarske županije (19,4 %), a udio starog (60 i više godina) 35,0 %, dok je u Županiji bio 32,2 %. Posljednje međupopisno razdoblje (2011. – 2021.) karakterizira povećanje udjela mladih za 1,1%, ali i povećanje starog stanovništva za 4,4 %.

Tablica 11. Odabrani pokazatelji dobnospolne strukture 2021.

Naselje / pokazatelji	Koeficijent mladosti $k_m = P(0-19) / P * 100$	Koeficijent mladosti $k_m = P(0-14) / P * 100$	Koeficijent starosti $k_s = (P(60+) / P * 100$	Koeficijent starosti $k_s = (P(65+) / P * 100$	Indeks starosti $i_s = P(60+) / P(0-19) * 100$	Indeks starosti $i_s = (P(65+) / P(0-14) * 100$	Koeficijent dobne ovisnosti mladih *	Koeficijent dobne ovisnosti starih **	Koeficijent ukupne dobne ovisnosti ***
-----------------------	---	---	---	---	--	---	--------------------------------------	---------------------------------------	--

Općina Barban	17,2	13,2	35,0	26,7	196,5	202,1	22,0	44,4	122,0
Sutivanac	19,8	15,3	33,0	24,6	166,7	160,8	25,5	62,1	125,5
Barban	21,6	18,3	29,4	20,6	136,2	115,0	30,3	34,8	130,3
Središnja Istra	18,8	14,2	28,6	20,8	153,2	156,3	21,9	32,2	122,7
Istarska županija	17,5	13,3	32,2	24,2	183,4	181,2	21,3	38,6	121,3

*Koeficijent dobne ovisnosti mladih k_d , $m=(P(0-14)/P(15-64))*100$

**Koeficijent dobne ovisnosti starih k_d , $s=(P(65+)/P(15-64))*100$

***Koeficijent ukupne dobne ovisnosti k_d , $u=(P(0-14)+P(15-64)/P(15-64))*100$

Izvor: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima. Popis 2021., DZS, Zagreb, www.dzs.hr.

Tablica 12. Odabrani pokazatelji dobno-spolne strukture 2011.

Naselje/ pokazatelji	Koeficijent mladosti $k_m=P(0-19)/P*100$	Koeficijent mladosti $k_m=P(0-14)/P*100$	Koeficijent starosti $k_s=(P(60+)/P)*100$	Koeficijent starosti $k_s=(P(65+)/P)*100$	Indeks starosti $is=P(60+)/P(0-19)*100$	Indeks starosti $is=(P(65+)/P(0-14))*100$	Koeficijent dobne ovisnosti mladih *	Koeficijent dobne ovisnosti starih **	Koeficijent ukupne dobne ovisnosti ***
Općina Barban	16,1	12,2	30,5	23,8	189,3	195,2	19,0	37,0	119,0
Sutivanac	16,1	11,8	27,4	21,6	133,9	182,9	17,7	32,5	117,7
Barban	15,4	12,7	27,1	20,8	176,5	164,3	19,0	31,3	119,0
Središnja Istra	21,5	14,9	25,8	18,3	121,3	125,4	22,3	27,6	122,3
Istarska županija	18,2	13,4	24,9	18,0	136,8	134,7	19,5	26,2	139,8

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine. Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima, DZS, Zagreb, 2012.

Koeficijent mladosti⁸ koji čini postotni udio osoba mladih od 20 godina u ukupnom stanovništvu (0 – 19) na području Općine Barban povećan je u 2021. u odnosu na 2011. sa 16,1 na 17,2, a koeficijent starosti⁹ povećan je s 30,5 na 34,9. Prema podacima popisa stanovništva 2011., 23,6 % stanovnika bilo je starije od 65 godina, a 2021. svaki četvrti (26,7 %), što je za 2,5 % iznad Istarske županije u kojoj je također svaki četvrti stanovnik (24,2 %) stariji od 65 godina.

Općina Barban imala je 2021. indeks starosti¹⁰ 203,0, što je u odnosu na 2011. (189,3) povećanje za 13,7. To znači da je 2011. na 100 mladih dolazilo 189 starih, a

⁸ Koeficijent mladosti jest postotni udio osoba mladih od 20 godina u ukupnom stanovništvu.

⁹ Koeficijent starosti jest postotni udio osoba starih 60 i više godina u ukupnom stanovništvu. Osnovni je pokazatelj razine starenja, a kad prijeđe vrijednost 12 % smatra se da je stanovništvo određenog područja zašlo u proces starenja.

¹⁰ Indeks starenja jest postotni udio osoba starih 60 i više godina u odnosu na broj osoba starih 0 – 19 godina. Indeks veći od 40 % kazuje da je stanovništvo određenog područja zašlo u proces starenja.

2021. na 100 mladih 203 starih stanovnika. Prema tom pokazatelju, stanovništvo Općine Barban starije je od stanovništva Istarske županije (183,4), središnje Istre (121,3) i Republike Hrvatske (156,2).

Dobar analitički pokazatelj sastava prema dobi i brzine starenja stanovništva jest koeficijent dobne ovisnosti starih¹¹, tj. broj starih na 100 osoba u radnoj dobi. Prema podacima popisa stanovništva 2011., u Općini Barban iznosio je 37,0, a u 2021. povećan je na 44,4. U Istarskoj županiji koeficijent dobne ovisnosti starih 2011. iznosio je 26,2, dok je u 2021. povećan za 12,4 te je iznosio 38,6.

Za analizu dobno-spolne strukture stanovništva i njezinih promjena tijekom vremena koristimo tablični prikaz i grafički prikaz koji još nazivamo piramida starosti, dobna piramida, stablo starosti, stablo života i sl. Razlikujemo tri osnovna tipa dobne strukture: progresivni¹², stacionarni¹³ i regresivni¹⁴.

Tablica 13. Struktura stanovništva u Općini Barban po spolu i 5-godišnjim dobnim skupinama 2021.

	Ukupno	Muškarci	Žene	Struktura stanovnika prema starosti, %		
				ukupno	muškarci	žene
Ukupno	2.491	1.190	1.301	100,0	100,0	100,0
0 – 4	104	55	49	4,2	52,9	47,1
5 – 9	100	53	47	4,0	53,0	47,0
10 – 14	125	60	65	5,0	48,0	52,0
15 – 19	100	57	43	4,0	57,0	43,0
20 – 24	105	51	54	4,2	48,6	51,4
25 – 29	104	48	56	4,2	46,2	53,8
30 – 34	146	73	73	5,9	50,0	50,0
35 – 39	162	93	69	6,5	57,4	42,6
40 – 44	163	77	86	6,5	47,2	52,8
45 – 49	161	81	80	6,5	50,3	49,7
50 – 54	179	92	87	7,2	51,4	48,6

¹¹ Ako se stanovništvo izvan radnog kontingenta podijeli na mlado i staro i stavi u odnos prema radnom kontingentu, dobivaju se koeficijenti ovisnosti. Niži koeficijent dobne ovisnosti, kako za mlado tako i za staro stanovništvo, znači da je stanovništvo u radnoj dobi mnogo manje opterećeno uzdržavanjem stanovništva, koje zbog niske ili previsoke dobi nije u načelu radno sposobno. Ta je činjenica sama po sebi važna, ali i po tome da niži koeficijent dobne ovisnosti omogućava da se stanovništvo u radnoj dobi u većem stupnju ekonomski aktivira.

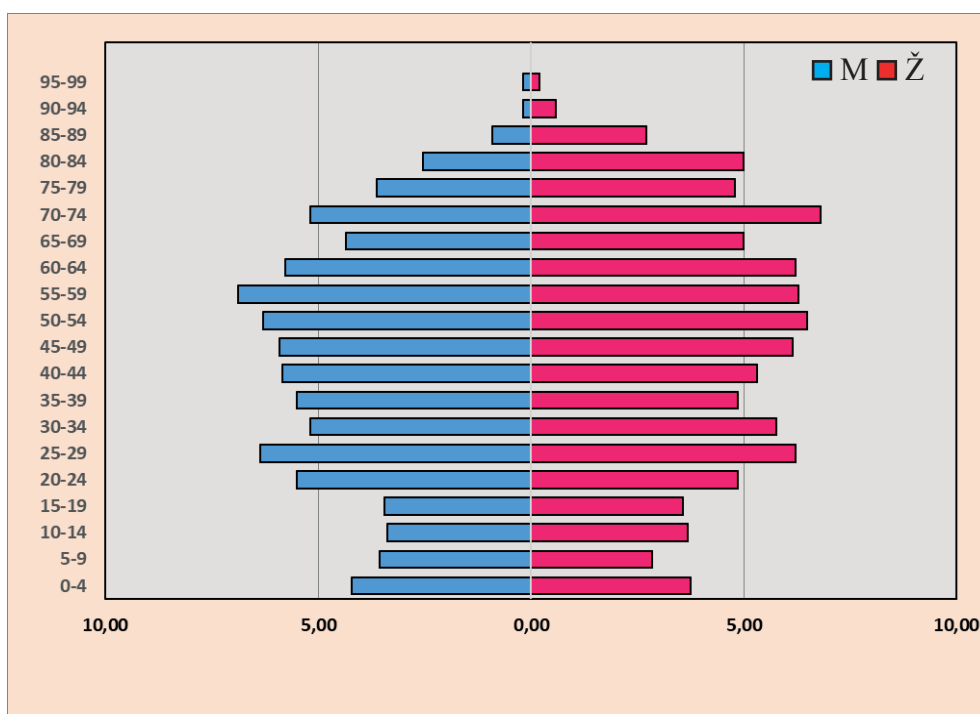
¹² Progresivni tip stanovništva ima tzv. pravilni grafički prikaz dobno-spolne strukture, koji karakterizira široka osnovica – oblik piramide, što znači da je rodost visoka.

¹³ Kod stacionarnog stanovništva stope rodosti i smrtnosti su niske i stabilne, a stopa prirodne promjene teži nultoj vrijednosti. Oblik podsjeća na košnicu.

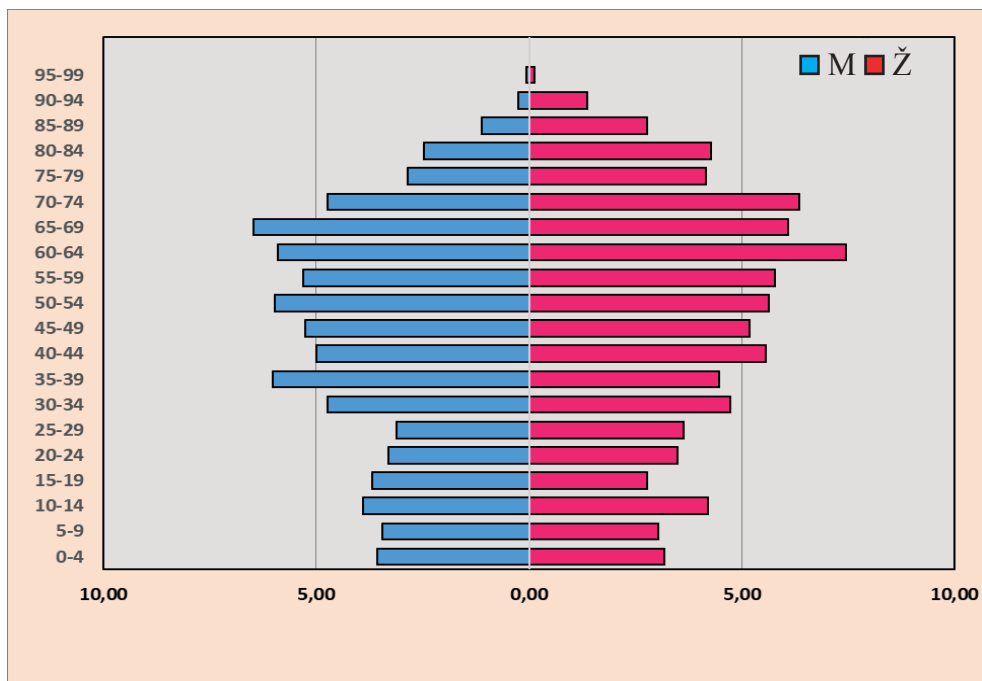
¹⁴ Kod regresivnog stanovništva osnovica grafičkog prikaza dobno-spolne strukture znatno je sužena i poprima oblik urne, a pojavljuje se negativna prirodna promjena.

55 – 59	171	82	89	6,9	47,9	52,1
60 – 64	206	91	115	8,3	44,2	55,8
65 – 69	194	100	94	7,8	51,5	48,5
70 – 74	171	73	98	6,9	42,7	57,3
75 – 79	108	44	64	4,3	40,7	59,3
80 – 84	104	38	66	4,2	36,5	63,5
85 – 89	60	17	43	2,4	28,3	71,7
90 – 94	25	4	21	1,0	16,0	84,0
95+	3	1	2	0,2	33,3	66,7

Izvor: Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, Popis 2021., DZS, Zagreb, www.dzs.hr.

Grafikon 3. Dobno-spolna struktura stanovništva u Općini Barban 2011.

Grafikon 4. Dobno-spolna struktura stanovništva u Općini Barban 2021.

Posredstvom dobne, starosne piramide pogledajmo stanje dobno-spolnog sastava ukupnog stanovništva Općine Barban (tablica 11.) po spolu i 5-godišnjim dobnim skupinama. U odnosu na 2011. slika ukazuje na produbljivanje negativnog trenda razvoja, odnosno potvrđuje da općinsko stanovništvo pripada regresivnom tipu ukupnog stanovništva, koji obilježava sužena baza u mlađim dobnim skupinama do 25 godina starosti, iako je najmlađa dobna skupina 0 – 4 godine starosti neznatno brojnija od skupine 5 – 9 godina. Udio je starog stanovništva (65 – 85 godina) povećan, s time da je udio ženskog stanovništva (ukupno 322) veći zbog diferencijalnog mortaliteta muškog stanovništva (255). Usjek u dobnim skupinama od 55 do 59 (ukupno 171 stanovnik) ima svoj uzrok u smanjenom natalitetu za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata. Odnos muškog i ženskog stanovništva u zrelim godinama je izjednačen (ukupno muškog 597, a ženskog 594).

Sužavanje baze još je vidljivije pri usporedbi dobno-spolne strukture ukupnog općinskog stanovništva 2011. i 2021. (grafikon 3. i 4.). Sužavanje ili smanjenje dobno-spolnih skupina praktički je do 30. godine starosti u svim 5-godišnjim skupinama i u pravilu je nastavak procesa regresivnosti očekivan, ako neće biti ozbiljnijih mjera revitalizacije stanovništva.

Vratimo se vrhu piramide, tj. skupinama od 60 i više godina, što se može podijeliti u mlađu (65 – 75), statistički ipak staru na koju otpada 14,7 % sveukupne populacije Općine Barban, što je za 0,7 % više od Istarske županije (14,0 %) i koja

ističe malu razliku među spolovima – 6,9 % muškaraca i 7,7 % žena (u Županiji 6,5 % muškaraca i 7,5 % žena). Stanovništvo u dobi iznad 75 godina ima manji udio, od 12,0 %, dok je u Županiji 9,4 %, ali u toj dobi ima gotovo dvostruko više žena, 7,9 % prema 4,2 % muškaraca (u Županiji 3,7 % muškaraca i 6,2 % žena).

VIII. Zaključak

Pređeni sastav stanovništva Općine Barban prema dobi i spolu posljedica je zajedničkog djelovanja svih onih čimbenika koji određuju opće kretanje stanovništva. Djelovanje prirodnog kretanja, migracija i vanjskih čimbenika međusobno je isprepletano. S druge strane, i sam sastav stanovništva utječe na rodost, smrtnost i brojčano kretanje stanovništva. Promjene u dobnoj strukturi stanovništva Općine Barban sastoje se od dvaju paralelnih demografskih procesa: smanjenja udjela mladih, uz istodobno povećanje udjela starog stanovništva. Indeks promjena za razdoblje 2011. – 2021. jasno pokazuje smanjenje broja mladih (do 19 godina), a posebice je izraženo smanjenje u najmlađim skupinama, praćeno s druge strane povećanjem broja starih stanovnika, osobito onih u najstarijim dobnim skupinama. Između 2011. i 2021. došlo je do pada udjela i broja mladih, uz jasan porast udjela i broja starijeg stanovništva. Podaci iz Popisa stanovništva iz 2021. pokazuju da je udio mladih od 0 do 14 godina 13,2 % (2011. – 12,1 %), udio mladih od 0 do 19 godina 14,6 % (prema 16,1 % u 2011.), što je manje od Istarske županije (17,5 %), udio starih od 60 i više godina 35,0 % (30,6 % u 2011.), dok je udio starijih od 65 godina bio 26,7 % (23,8 % u 2011.). Pad broja u dobnoj skupini 20 – 59 godina za 13,2 % govori o većoj mobilnosti i fleksibilnosti mlađeg kontingenta stanovništva, posebice u današnjim uvjetima na tržištu rada. Općina Barban imala je 2021. indeks starosti 203,0, što je u odnosu na 2011. (189,3) povećanje za 13,7. To znači da je 2011. na 100 mladih dolazilo 189 starih, a 2021. na 100 mladih 203 stara stanovnika. Prema tom pokazatelju, stanovništvo Općine Barban starije je od stanovništva Istarske županije (183,4), središnje Istre (121,3) i Republike Hrvatske (156,2). Kako bi se usporilo starenje stanovništva i ublažile njegove posljedice, potrebno je povećati natalitet, što bi potaknulo postupno pomlađivanje dobnog sastava stanovništva.

Izvori

- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr
- Popis stanovništva 2011. Tablica 1. Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, popis 2011.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr
- Popis stanovništva 2011. Stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu, popis 2011.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. – Stanovništvo po gradovima / općinama*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr
- Državni zavod za statistiku, *Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019., 2020. i 2021.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, www.dzs.hr

Literatura

- Jean – Claude CHESNAIS, *The inversion of the Age Pyramid and the Future of Population Decline in France: Implications and policy responses* UNDP, Expert Group Meeting on Polycy Responses to Population Ageing and population decline, New York 2000., dostupno na: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/unpd-egm_200010_chesnais.pdf (pristupljeno 24. svibnja 2023.)
- Mladen FRIGANOVIĆ, *Demogeografija: stanovništvo svijeta*, Zagreb 1990.
- Mladen KLEMENČIĆ, „Postupak vrednovanja dobnog sastava stanovništva“, *Radovi*, (Geografski odjel PMF-a), 25 (1990.), str. 73.-80.
- Ivo NEJAŠMIĆ, *Depopulacija u Hrvatskoj. Korijeni, stanje, izgledi*, Zagreb 1991.
- Ivo NEJAŠMIĆ, „Promjene u dobnospolnom sastavu stanovništva istočnojadranskog otočja (1953-1991)“, *Acta geographica Croatica*, 2 (1992.), str. 15.-34.
- Ivo NEJAŠMIĆ, *Demogeografija. Stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Zagreb 2005.
- Ivo NEJAŠMIĆ – Aleksandar TOSKIĆ, „Starenje stanovništva u Hrvatskoj – sadašnje stanje i perspektive“, *Hrvatski geografski glasnik*, 75 (2013.), 1, str. 89.-110.
- Dražen ŽIVIĆ – Nenad POKOS – Ivo TURK, „Basic Demographic Processes in Croatia“, *Hrvatski geografski glasnik*, 67 (2005.), 1, str. 27.-44.
- Alica WERTHEIMER-BALETIĆ, *Stanovništvo i razvoj*, Zagreb 1999.

Struttura per età - sesso della popolazione del Comune di Barbana secondo il censimento del 2021

Riassunto

Il contributo tratta lo studio del cambiamento nella composizione della popolazione del Comune di Barbana in base all'età e al sesso nell'ultimo decennio (2011 - 2021). Le caratteristiche dell'invecchiamento demografico vengono discusse e confrontate con i comuni circostanti. I cambiamenti nella composizione per l'età della popolazione del Comune di Barbana consistono in due processi demografici paralleli: una diminuzione della quota dei giovani con un contemporaneo aumento della quota degli anziani. Indice delle variazioni per il periodo 2011–2021 mostra chiaramente una diminuzione del numero dei giovani (fino a 19 anni), e una diminuzione particolarmente marcata nelle fasce più giovani, seguita d'altro canto da un aumento del numero dei residenti anziani, soprattutto quelli appartenenti alle fasce di età più anziane. Tra il 2011 e il 2021 si è registrato un netto calo della quota e del numero dei giovani, con un netto aumento della quota e del numero della popolazione anziana. I dati del censimento del 2021 mostrano che la quota dei giovani di età compresa tra 0 e 4 anni è del 13,2% (12,1% nel 2011), la quota dei giovani di età compresa tra 0 e 19 anni è del 14,6% (rispetto al 16,1% nel 2011), che è inferiore alla Regione Istriana (17,5%), la quota delle persone di 60 anni e più è stata del 35,0% (30,6% nel 2011), mentre la quota delle persone con più di 65 anni è stata del 26,7% (23,8% nel 2001). La diminuzione del 13,2% nella fascia d'età 20-59 indica una maggiore mobilità e flessibilità della fascia più giovane della popolazione, soprattutto nelle condizioni odierne del mercato del lavoro. Nel 2021 il Comune di Barbana aveva un indice d'età di 203,0, ovvero un aumento di 13,7 rispetto al 2011 (189,3). Ciò significa che nel 2011 c'erano 189 anziani ogni 100 giovani, e nel 2021 c'erano 203 anziani ogni 100 giovani. Secondo questo indicatore la popolazione del Comune di Barbana è più anziana di quella della Regione Istriana (183,4), dell'Istria centrale (121,3) e della Repubblica di Croazia (156,2). Soluzioni di ampio respiro andrebbero ricercate innanzitutto nell'aumento della natalità, che stimolerà il graduale ringiovanimento della composizione per l'età.

ANTON TONE MAVRIĆ - PJEVAČ NARODNIH PJESAMA

Branislav Ostojić, prof.
e-mail: ostojic.branislav@gmail.com

Nekategorizirani rad

Na području Barbana i cijele Barbanštine do današnjih je dana sačuvan prastari izvorni glazbeni izričaj, odnosno pjevanje i sviranje. Tu se danas gaji živa pjevana i svirana narodna glazba koja je zadržala sve značajke netemperiranog tonskog niza koji je karakterističan za cijelo područje Istre. Karakteristično je prastaro pjevanje dvoglasja „na tanko“ (forsirani falset) i „na debelo“. U biti, kada pjevaju dva muška glasa, oni oponašaju odnos velike ili vele te male sopele, odnosno roženice. Jedan od predstavnika spomenutog pjevanja barbanskog područja je Anton Tone Mavrić iz mjesta Prhata. Pjevanju ga je naučila supruga s kojom je često znao nastupati.

Ključne riječi: Anton Mavrić, selo Prhati, dvoglasno pjevanje u Istri, istarski narodni pjevači

Nekada je pjevanje istarskih tradicionalnih napjeva bila učestala pojava. Pjevanje se na istarskom području uvijek izvodilo jednoglasno (jedan pjevač) ili dvoglasno (dva pjevača).

Danas, da tako kažemo u novije vrijeme, spomenuto dvoglasje izvodi i grupa pjevača, kao što je čest slučaj na Barbanštini, a i u ostalim dijelovima Istre. Tekstovi izvornih narodnih pjesama kreću se u okviru Barbanštine, odnosno pjevaju uglavnom na temu o tom kraju. To se posebice osjeti u pjesmama pod nazivom *Oj Punterko mala, Primorka mi konja jaše, Junak i divojka, Potpuhnul tihi vetar, Cviće mi polje pokrilo, Kokolo divojka, Moja bi se želja ispunila, Ljubav me je dovela do groba, Lipa si Franko moja* i mnoge druge, koje ću navesti u daljnjem nastavku teksta.

Potaknut takvom vrstom pjevanja, odlučio sam posjetiti područje Barbana u potrazi za nekim od starijih pjevača. Tamo sam dobio podatak da je među poznatijim pjevačima ili, kako bi se to po domaće reklo, *kantadurima*, bio ANTON MAVRIĆ iz sela Prhata. Uputio sam se u spomenuto selo u nadi da ću ga možda pronaći i upriličiti razgovor s njime, a i snimiti neku kantu. Međutim, nisam imao sreće, s obzirom

na to da je spomenuti kantadur preminuo još davne 1994. Svejedno, posjetio sam kuću gdje je živio i upriličio razgovor s njegovom nevjestom GUERINOM MAVRIĆ, rođenom 27. travnja 1943. u Labinu, koja je bila udana za Antonovog sina Josipa, koji je umro 2015. Ona mi je dala na uvid nekoliko starih fotografija te mi je govorila koliko se sjećala o njemu.

ANTON MAVRIĆ, zvani TONE, rodio se 19. listopada 1921. u selu Melnici, nedaleko Barbana, u siromašnoj obitelji gdje je bilo 12 djece (6 sestara i 6 braće), od kojih danas, nažalost, nitko nije živ. Nakon završene osnovne škole, koju je polazio u Barbanu, završio je i srednju poljoprivrednu školu u Puli. Kao 20-godišnjak zaljubio se u djevojku Mariju, koja je bila godinu dana mlađa od njega te su se odlučili vjenčati. Bilo je to u studenom 1941. U početku braka živjeli su kod njegovih roditelja u selu Melnici, da bi se ubrzo preselili u obližnje selo Prhate. Supruga Marija je imala 4 sestre, koje su sve znale dobro pjevati pa ga je Marija naučila pjevati. U međuvremenu se zaposlio kao referent za prosvjetu u Barbanu, a nešto kasnije u poljoprivrednoj zadruzi. Za vrijeme dok je radio kao referent prikupljao je i zapisivao razne dokumente koji su sadržavali podatke od prosvjete do politike. Sve je to on marljivo zapisivao, a te bilješke obitelj još danas čuva jer one mogu pomoći u raznim situacijama (sudskim, katarskim, zemljišno-knjižnim odnosima...). Kako je bio vrlo društven, započeo je na nagovor supruge Marije pjevati u duetu s njom, u početku najprije po kućama u Prhatima, da bi se kasnije proširili i na šire područje Barbana. Znali su pjevati i po vjenčanjima u kojima je uglavnom on bio organizator, dok bi njegova supruga kuhala za sve prisutne. Obično bi u društvu prvi započeo pjevati jer je imao dublji glas, što bi mi rekli, „na debelo“, dok bi supruga Marija pjevala visoki glas, odnosno „na tanko“. Pjevanje „na tanko i debelo“ ili pjevanje „u dva“ najčešće su izvodila dva muška glasa. Jedan pjevač je, da tako kažemo, pjevao u normalnom (nižem) registru, dok bi drugi glas pjevao u višem registru. S obzirom na to da nisu samo muškarci pjevali, pjevanje se izvodilo i u kombinaciji različitih glasova, kao primjerice muški glas (donja dionica) i ženski glas (viša dionica) te oba ženska glasa. Takvo dvoglasno pjevanje višeg (tankog) i nižeg (debelog) glasa podsjeća na instrument roženice koji se također svira u paru male (tanke) i vele (debele) roženice.

Kako sam već spomenuo, bio je jako društven i volio je društvo te praviti razne šale. Tako bilježim anegdodu da su mladi, a i stariji, znali u večernjim satima po kućama žbuljati, tj. skidati lišće s klipova kukuruza. U kući bi bio donesen velik kup kukuruza, a onda bi 10 do 15 djevojaka i mladića sjedilo okolo u krug i odvajalo lišće prikladno za postelje. Tom prilikom su se pravile razne šale pa su vlasi kukuruza globradi mladići stavljali na sebe kao brkove. Od ruke do ruke išle bi bukalete s vinom, a znalo se i zapjevati te zaplesati. Osobito se pjevala ona narodna pjesma *Nagnulo se drivo orahovo*, te *Na prilipo lice junakovo*. Također, pjevalo se prilikom vezivanja loze. Tom prilikom znalo se natjecati tko će prije završiti svoj red. Onaj tko bi bio zadnji u vezivanju loza, na vrh oraha bi mu stavili bijelu plahtu, dok bi Anton znao njima vezivati križ ili zvona, što bi bio znak da su bili spori te da nisu uspjeli vezati svoj red.

U vrijeme njegove mladosti pjevalo se svakodnevno. Ljudi su pjevali kada su išli na posao, zatim za vrijeme marende, nakon ručka i navečer kad su se vraćali s posla. Sa svih strana se čula pjesma, sviranje roženica, svirala i miha. To su uglavnom svirali pastiri koji su čuvali ovce i goveda. Kako bi po riječima nevjeste Anton rekao, *u ono vrijeme su se čule naše kante i svirke, isto kao što se danas čuju kanarinci.*

Ljubav prema pjevanju, koju mu je prenijela supruga Marija, on je prenosio i na mlade pa je tako naučio pjevati sina Josipa i kćer Mariju, pa bi u čestim prilikama znali i svi zajedno zapjevati. Bile su to stare pjesme *Lipa Paulina, Vrbniče nad morem, Frana i Lijana, Junak i divojka, Ča se je zgodilo*, kao i mnoge druge. Ako se navečer u Prhatima nije čula pjesma, to je značilo da nešto nije bilo u redu, da je neka žalost ili da je netko umro. Navečer, kada bi se mladići vraćali s plesa ili zabave, idući putem po selu su pjevali, a mještani sela bi otvarali prozore i uživali u njihovom pjevanju.

Nakon završetka Drugog svjetskog rata na cijelom području Istre započelo se s oživljavanjem domova kulture koji su bili zapušteni, zarasli u korov ili prenamijenjeni u druge svrhe. U novootvorenim domovima su se započeli izvoditi kulturno-zabavni programi u kojima su nastupali stariji pjevači istarskih narodnih pjesama, učenici mjesne osnovne škole te svirači tradicijskih narodnih instrumenata. Programi koji su se izvodili bili su sastavljeni od istarskih narodnih pjesama i plesova te su bili nenametljivi, odnosno bili su dostupni publici. Na mnogima od tih programa nastupao je i Anton Mavrić, bilo kao solist, bilo u društvu sa suprugom ili s nekim od pjevača ili svirača s barbanskog područja. Tako je znao zapjevati s Romanom Broskvarom iz Prhata. Da je naselje Prhati, gdje je živio i Anton, bilo bogato narodnim pjevačima, govori i podatak da je Anton nastupao zajedno i s Matom Pavličem te Paškvalinom Kalčićem. Od pjevača iz susjednih sela i naselja Anton je zajedno nastupao i s Romanom, Milanom i Mihom Koromanom iz Mavrića, Bepom Kalčićem iz Batela, Mihom Pavličem iz Pavlića te Vladom, Mikulom i Jurom Kožljanom iz Kožljana. Također, često puta je znao pjevati zajedno sa sviračima na mihu, od kojih su bili Ive Koroman iz Batela te Vazmoslav Prhat iz Barata.

Anton je često puta znao govoriti da su Barban i Barbanština bogati narodnim pjevačima i sviračima. Isticao je da djeca mogu izvrsno pjevati narodne istarske pjesme, da mogu odsvirati melodije za ples istarskog baluna na roženicama i mihu, da mogu zasvirati na diplama kao i odrasli, ali isto tako da mogu *zatancati*, odnosno zaplesati, kao što su to činili naši preci davno prije nas. Također, znao je reći da pjevanje narodnih pjesama na raznim manifestacijama nije samo sebi svrha, već da je pjevanjem postignuto i više od toga, prije svega u odgojnom smislu. Stoga su mladi, koji su nastupali iz godine u godinu nastavili ono što su „stari“ započeli i nastavili s očuvanjem istarske tradicijske glazbene baštine, a posebice valja istaknuti i članove KUD-a Barban. Treba napomenuti da je bio i jedan od organizatora snimanja za gramofonsku ploču, kasetu i CD uz glazbenog urednika Radija Pule Renata Pernića, kojom prilikom je prikupljao narodne pjevače pa su u njegovoj kući snimali materijale, odnosno pjevali i svirali.

Na kraju mogu samo napomenuti da je Anton dobitnik brojnih priznanja, zahvala i nagrada od strane Općine, bio je vijećnik u mjesnoj zajednici i kasnije u Općini, bio je i član lovačkog društva, gdje je jedno vrijeme bio i predsjednik, bio je, ako ne organizator, onda zasigurno jedan od njih, prilikom izgradnje ceste, vodovoda te dovođenja javne rasvjete.

Anton Toni Mavrić umro je 26. svibnja 1994. u selu Prhatima.

Slika 1. Anton Toni Mavrić

„BARBANSKI ZAPISI“ – UPUTE AUTORIMA PRILOGA

OPĆE UPUTE

Kategoriju radova može predložiti autor, ali konačnu odluku na temelju prijedloga recenzenata donosi uredništvo, odnosno glavni urednik.

Primaju se radovi pisani na hrvatskom, talijanskom jeziku ili na nekom od ostalih jezika EU (engleskom, francuskom, njemačkom, slovenskom). Uredništvo zadržava pravo odabira radova pristiglih na stranim jezicima.

Rok za predaju radova je **15. rujna 2022.** S obzirom da smo od sv. 2. uveli recenziranje članaka, molimo Vas da se – ako je ikako moguće – navedenog roka **pri-državate**, kako bismo na vrijeme stigli pripremiti zbornik. Svaku vjerojatnost kasnije predaje rada molimo unaprijed najaviti glavnom uredniku.

Radovi za koje pristignu negativne recenzije neće moći biti objavljeni.

TEHNIČKI NAPUTAK ZA PISANJE PRILOGA

Svi radovi moraju biti pisani na računalu, u inačicama programa MS Word (ili u nekom od programa kompatibilnih s MS Wordom), isključivo u obliku slova **Times New Roman** (odnosno Times New Roman CE), **veličine slova 12, proreda 1,5, s centriranim naslovom**, dok ostali tekst valja poravnati, a prvu liniju odlomka uvući. Poželjno je da opseg svakog priloga bude **ograničen na maksimalno 40 stranica**, a veći može biti samo u iznimnim slučajevima.

Podaci o autoru rada (ime i prezime (s punom titulom), ustanova zaposlenja, adresa, e-mail) navode se **iza naslova**, a ispred teksta malog sažetka. Moraju biti **centrirani**.

Rad treba opremiti kraćim **sažetkom na hrvatskom jeziku** (do 1000 znakova s prazninama) **na početku teksta** te **dužim sažetkom na jednom stranom jeziku** (talijanskom, engleskom, francuskom, njemačkom), s prevedenim naslovom, **na koncu članka**. Nakon kraćeg **sažetka na početku rada**, treba navesti do pet ključnih riječi (i/ili izraza) na jezicima članka i sažetaka.

Primjer:

**POPIS STANOVNIŠTVA BARBANA IZ 1945. I NEKI PODACI O
PREZIMENIMA BARBANA I BARBANŠTINE U DALEKOJ PROŠLOSTI**

Josip Šiklič, prof.

Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile Pazin
Šetalište Pazinske gimnazije 11, 52000 Pazin
e-mail: ravnatelj@gssjd.hr

U radu se donosi cjelovit popis stanovništva na području današnje Općine Barban, objavljen u publikaciji Cadastre national de l'Istrie d'après le Recensement du 1er octobre 1945., u izdanju Jadranskog instituta na Sušaku, kao rezultat popisa koji je proveden u sklopu aktivnosti hrvatske Komisije za razgraničenje, a trebao je poslužiti uvjeravanju Međusavezničke komisije stručnjaka da je Istra većinski narodnosno južnoslavenska pokrajina, naseljena Hrvatima i Slovencima. Popis prezimena po naseeljima, koji je 1945. imao snagu značajnog narodnosnog dokumenta danas ima snagu povijesnog i jezičnog spomenika. Da bi se saznalo od kada su se barbanska prezimena počela ustaljivati autor se u radu vratio nekoliko stoljeća unatrag, donoseći podatke o barbanskim i rakljanskim prezimenima iz objavljenih povijesnih vrela širokog vremenskog raspona od XVI. do konca XVIII. stoljeća.

Ključne riječi: popis stanovništva, prezimena, 1945., Barban

Keywords: population census, surnames, 1945, Barban

Tekst rukopisa može se predati na CD-u ili u privitku elektroničke pošte. **Tablice i slikovne priloge** valja **uvrstiti u tekst rada (u željenoj veličini)**, a **slikovni materijali** dostavljaju se **i odvojeno** (u jpg formatu). Moraju biti **numerirani** (sl. 1., sl. 2. itd.) i **popraćeni odgovarajućim legendama**. Tekst legende i izvor preuzimanja pišu se **ispod** slikovnog priloga. Kvaliteta (razlučivost) slikovnog materijala mora biti zadovoljavajuća.

Poglavlja trebaju biti numerirana (I., II., III. itd.).

Radovi se dostavljaju na elektroničku poštu glavnog urednika zbornika slaven.bertosa@unipu.hr

a CD se može poslati poštom ili osobno donijeti na adresu: prof. dr. sc. Slaven Bertosa, Filozofski fakultet u Puli, Ronjgova 1, 52100 Pula.

NAPUTAK ZA PISANJE BILJEŽAKA

Znanstvene se bilješke pišu na dnu stranice u numeričkom slijedu (1, 2, 3...), odvojene razdjelnikom od glavnog teksta. Oblik slova u bilješkama je Times New Roman (odnosno Times New Roman CE), veličina slova 10, prored 1,5, a tekst poravnat do rubnika.

Za bilješke, citiranje i navođenje izvora i literature valja se držati **uobičajenih normi** znanstvenog predstavljanja teksta, pri čemu je **bitna ujednačenost**.

Knjige: ime malim i prezime autora VELIKIM SLOVIMA, naslov (i podnaslov) u *kurzivu*, mjesto izdanja, godina i stranice knjige.

Primjeri:

- Dragutin NEŽIĆ, *Barbanski kraj u prošlosti. Prigodom 270-godišnjice župne crkve u Barbanu*, Rijeka 1971., str. 11.-12.
- Isto, str. 18.-20. (ako je u idućoj bilješci isti autor i naslov rada, a različite stranice).
- Na istome mjestu (ako je u idućoj bilješci sve isto – autor, naslov i stranice).
- Dragutin NEŽIĆ, *Barbanski kraj*, nav. dj., str. 14.-16. (ako se ne radi o idućoj bilješci, već kasnijoj).

Zbornici radova: ime malim i prezime autora VELIKIM SLOVIMA, naslov (i podnaslov) u navodnike, naslov zbornika *kurzivom*, ime i prezime glavnog urednika, mjesto izdanja, godina i stranice.

Primjer:

- Slaven BERTOŠA, „Migracijski smjerovi u Mletačkoj Istri: Barban-Pula (17.-19. stoljeće)“, *Zbornik Mire Kolar Dimitrijević*, urednik Damir Agičić, Zagreb 2003., str. 131.-143.

Časopisi: ime malim i prezime autora VELIKIM SLOVIMA, naslov (i podnaslov) u navodnike, ime časopisa u *kurzivu*, godište, broj časopisa, mjesto izdanja, godina i stranice.

Primjer:

- Bernardo BENUSSI, “Ragguaglio delle monete, dei pesi e delle misure per servire alla storia delle nostre province”, *Atti e Memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia Patria*, vol. XL, Pola 1928., str. 231.

Novine: ime malim i prezime autora VELIKIM SLOVIMA, naslov (i podnaslov) pod navodnicima, naziv novina *kurzivom*, mjesto izdanja, puni datum i stranice.

Primjer:

- Miroslav BERTOŠA, „Upaljena svijeća notara Mikule“, *Glas Istre*, god. XLVIII., br. 212, Pula, 5. kolovoza 1991., str. 5.

Enciklopedije i leksikoni: naziv enciklopedije ili leksikona u *kurzivu*, imena i prezimena glavnih urednika, mjesto i godina izdanja, potom ime malim i prezime autora natuknice VELIKIM SLOVIMA, stranice.

Primjer:

- *Istarska enciklopedija*, urednici Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, Zagreb 2005., natuknica Stipana TROGRIČA na str. 190.

Arhivsko gradivo: puni naziv ustanove VELIKIM SLOVIMA, naziv fonda *kurzivom*, signatura fonda.

Primjer:

- ARHIV HAZU, *Ostavština Josipa Batela*, XV-30/2/IV-10.

Autore ljubazno molimo da se strogo pridržavaju navedenih uputa, kako im zbog toga ne bismo morali vraćati tekstove i time nepotrebno gubili na vremenu.

Uredništvo zadržava pravo da rukopis redakcijski prilagodi propozicijama časopisa i standardima hrvatskog književnog jezika.

Glavni urednik:
prof. dr. sc. Slaven Bertoša, v. r.